

Dr. Muhammed Davudî

Peygamber ve Ehlibeyt'in Eğitimsel Siyeri Dinî Eğitim

Cilt II

 el-Mustafa
yayinlari

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Dr. Muhammed Davudî

Peygamber ve Ehlibeyt'in
Eğitimsel Siyeri
Dinî Eğitim

Cilt II

Çeviri
Nurcan ALTUN

el-Mustafa Yayınları: 8

ISBN: 978-605-85969-8-6

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2013

Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

Peygamber ve Ehl-i Beyt'in Eğitimsel Siyeri

İkinci Cilt: Dinî Eğitim

Eserin özgün adı:

سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت جلد ۲ تربیت دینی

Sire-yi Terbiyeti-yi Peyâmbere ve Ehl-i Beyt, Terbiyeti Dini

Yayın Yönetmeni

Dr. Resul Abdullahi

Yazar

Dr. Muhammed Davudî

Çeviri

Nurcan Altun

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte

Dr. Fazıl Ağış

Sayfa Düzeni

İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı

Sercan Arslan

Birinci Baskı

İstanbul, Temmuz 2013

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108

Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40

www.elmustafa.com.tr • el-mustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

› Başlarken	15
› Önsöz	19
› Mukaddime	27
1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) Eğitimsel Siyeri.....	35
1- Siyer	35
2- Eğitim	39
3- Eğitimsel Siyerin Tanımı	40
2- Dinî Eğitim	42
Dinî Eğitimin Tanımı	43
3- Konunun Çizgileri	44
1- İslâm Dininin Yapısı	44
Özet	46
4- Kitaba Bir Bakış.....	47

BİRİNCİ KISIM

İnanç Eğitimi

› Giriş	51
---------------	----

› Birinci Bölüm Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Allah'ı Tanımanın Niteliği ve Allah'a ve Sıfatlarına İncanın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesi.....	55
1- Allah'ın Varlık Esasının Kabulü.....	56
2- Açık ve Anlaşılabilir Delillerden Faydalanma.....	59
3- Allah'ın Sıfatlarını Tanıtma Üzerinde Durma.....	60
4- Allah'la İrtibat Kurulması ve Bunun Korunması.....	62
a- Allah'a İmanın Kuvvetlenmesi, Gelişmesi ve Artması	64
b- Allah'a Yakınlık ve Sevgi	64
Özet.....	65
› İkinci Bölüm Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Peygamber'in (s.a.a) Tanıtılmasının ve Ona İmanın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesinin Niteliği.....	67
1- Peygamber'in (s.a.a) Nübüvvetinin Kabulü	67
2- Nübüvvet Felsefesinin Anlatılması	69
3- Peygamber'in (s.a.a) Etkilerinin ve Hizmetlerinin Anlatılması	71
4- Peygamber'in (s.a.a) siyerinin nitelendirilmesi	73
5- Peygamber'in (s.a.a) Yüceltilmesi.....	75
Özet.....	77
› Üçüncü Bölüm Masumlar'ın (a.s) Siyerinde İmamet Öğretiminin Niteliği ve Buna İncanın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesi.....	79
1- Peygamber'in (s.a.a) Siyerinde İmamet Öğretiminin ve Ona İncanın Oluşturulmasının Niteliği.....	81
1. Merhale: Ortam Hazırlama.....	81
2. Merhale: İmamlar'ın İmametinin Genel ve Açık Beyanı.....	82
3. Merhale: Resmî Beyan ve Emiru'l-Muminin'in (a.s) Hilafet ve İmamete Atanması.....	83

2- Ehl-i Beyt'in (a.s) Siyerinde İmamet Öğretiminin ve Buna İncanın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesinin Niteliği.....	87
1- İmamet'in isbatının Niteliği.....	87
2- İmamet'in Hedefinin ve Zaruretinin Beyan Edilmesi	92
3- İmamet İçin Gerekli Niteliklerin Beyanı	93
4- İmamlar'ın Faziletlerinin Beyanı.....	94
5- Ehl-i Beyt'in (a.s) Anısını Yüceltmek	96
6- İmamlar'ın Ziyareti.....	97
7- İmamet Hakkındaki Şüphelerin Giderilmesi	98
8- Karşıtlarla Muâşeretten Sakındırma.....	100
9- Şâirlerden Faydalanmak ve Onları Teşvik Etmek.....	101
Özet.....	103

› Dördüncü Bölüm Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde Meâd Öğretiminin Niteliği ve Buna İncanın Kuvvetlendirilmesi.....	105
1- Meâd Kavramının Sunum ve Anlatım Niteliği.....	107
2- Meâdın Olabilirliğinin ve Zaruretinin Anlatım Niteliği.....	108
1- Doğal Olguların Ölmesi ve tekrar Yaşama Dönmesiyle İlgili Algilanabilen Örneklerin Anlatılması.....	109
2- Bazı İnsanların Tekrar Yaşama Dönmesiyle İlgili Örneklerin Anlatılması	110
3- Şüphelerin Giderilmesine Özen Gösterilmesi.....	111
4- Meâdın İsbatlanma Şekli.....	112
5- Meâdın Tasviri ve Özellikleri	115
6- Dünya Amellerinin Kişinin Ahiret Yazgısıyla İlişkisinin Anlatılması.....	116
7- Meâdın Hatırlatılması ve Bunun Tekrarı	117
8- Meâda İmanda Duygusal Etkenlere Teveccüh.....	118
9- Meâda imanın Etkilerinin Masumlar'ın (A.S) Hal ve Davranışlarında Görülmesi.....	119
Özet.....	120
Birinci Kısımdan Çıkarılan Sonuç ve Bu Kısımın Özeti	121

İKİNCİ KISIM

İbadet Eğitimi

› Mukaddime	125
İbadetin Tanımı	127
› Birinci Bölüm Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Kur'an Öğretimi	131
1- Halkın Geneline Kur'an Öğretimi	131
2- Çocuklara Kur'an Öğretimi	132
3- İlk Ders Maddesi, Kur'an Öğretimi	132
4- Çocuğu Kur'an Okumaya Alıştırmak	133
Özet	136
› İkinci Bölüm Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Namaz Öğretimi	137
1- Namaz Öğretimi Yöntemi	137
2- Hataların Uyarılarla Düzeltilmesi	139
3- Ebeveynlerin, Çocuklarına Namazı Öğretmekle Vazifelenendirilmesi	140
4- Tüm halkın Cemaat Namazına Katılması İçin Ortam Hazırlanması	141
5- Müstehap Namazların ve Namazın Müstehaplarının Öğretimine Özen Gösterilmesi	141
6- Müstehaplarda İfratın Men Edilmesi	142
7- Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Çocuklara ve Ergenlere Namaz Öğretiminin Niteliği	142
1- Çocuklara Namazı Öğretmeye Başlama Yaşı	143
2- Çocuklara Namazı Öğretirken Kolaylık Sağlama	143
8- Özet ve Sonuç	144
› Üçüncü Bölüm Zikir ve Dua Öğretimi	145

1- İnsanlara Zikir ve Duayı Tavsiye Etmek	146
2- Zikir ve Dua Ehli Kimselerin Teşvik Edilmesi	147
3- Dua ve Zikir Öğretimi	147
4- Çocukları Zikir ve Duaya Alıştırmak	148
Özet	148
› Dördüncü Bölüm Oruç Öğretimi	149
1- İnsanları Ramazan Ayına Girmeye Hazırlamak	149
2- Oruç Tutma Öğretimi Yaşı	150
3- Oruç Tutma Öğretimi Yöntemi	151
Özet	152
› Ek	153
Birinci ek: Masumlar'ın (a.s) Siyerinde ve Rivayetlerde Namaz Öğretimi Programı	153
1- Rivayetlerin İncelenmesi	153
2- Namaz Öğretiminin Aşamaları, Hedefleri ve İçerikleri	160
3- Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Namaz Öğretiminin Özellikleri	161
Özet	163
İkinci Ek: Masumlar'ın (a.s) Siyerinde ve Rivayetlerde Namaz Öğretimi Programı	164
1- Oruç Öğretimi Programı Hazırlama Zarureti	165
2- Masumlar'ın (a.s) Siyerinin ve Rivayetlerinin İncelenmesi	165
3- Oruç Tutma Öğretimi Yöntemi	169
4- Oruç Hükümleri Öğretimi	170
5- Oruç Tutma ve Ceza	171
6- Kız Çocuklarına Oruç Tutma Öğretimi	171
Özet	171
İkinci bölümün sonucu ve özeti	172

ÜÇÜNCÜ KISIM

Eğitimsel Yöntemler

› Mukaddime	175
› Birinci Bölüm	
İsteklendirme ve Korkutma	177
1- İsteklendirme ve Korkutma Kavramları ve Bunlara Yakın Kelimeler	178
a) İsteklendirme (Terğîb) ve Korkutma (Terhîb)	178
b) Uyarma (İnzâr) ve Müjdeleme (Tebşîr)	179
c) Vaat (Vade) ve Tehdit (Va'id)	179
2- Bu Yöntemin Kullanımı ve Önemi	181
3- İsteklendirme ve Korkutma Üslupları	183
a) Uyarma ve Müjdeleme	183
b) Vaat ve Tehdit	184
c) Amelin Tam Tasvirinin Sunulması	186
4- İsteklendirme ve Korkutma Yöntemlerinden Faydalanma Hakkında Bazı Noktalar	189
a) İsteklendirme ve Korkutma Yöntemlerinin Hepsinden Faydalanmanın Zaruri Olmaması	190
b) Muhatabın Tefekkür Gücünün ve İleri Görüşlülüğünün Ölçüsü	191
c) İsteklendirme ve Korkutmanın Belli, Açık, Cazip ve Güzel olması	191
d) Çeşitli Sonuçların Anlatılması	192
e) İsteklendirme ve Korkutmada Tekrar	193
f) Dengeyi Korumak	194
g) Muhatabın İsteklendirme ve Korkutmanın Doğruluğuna İnanıcı	196
5- İsteklendirme ve Korkutmanın Üstünlükleri	196
a) Dayatma Olmaması	196
b) Duygulara Teveccüh Edilmesi	197
c) İmanın Kuvvetlendirilmesi	198
Özet	199

› İkinci Bölüm	
Mev'ize (Öğüt)	201
1- Öğüt Kavramı.....	202
2- Eğitimsel bir yöntem olarak öğüdün kullanımı	207
3- Öğüdün Eğitimsel İşlevi ve Kullanımı	208
4- Öğüt Şartları.....	211
a) Vaizin (Öğüt Veren) Şartları.....	211
b) Öğüt Alanın Şartları	215
c) Vaazın Şartları.....	217
Özet.....	229
› Üçüncü Bölüm	
İrşad, Uyarı, Emir ve Sakındırma.....	231
1- Kavram Tanıma.....	233
1- İrşad ve Yol Gösterme	233
2- Uyarı (İkaz)	233
3- Emir ve Sakındırma	233
2- İrşad ve Yol Gösterme, Emir ve Sakındırma ve Uyarının Eğitimsel İşlevi.....	234
1- Bir Değerler Düzeninin Oluşturulması	234
2- Toplumda Kültürel Birliğin Oluşturulması	235
3- Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde İrşad ve Yol Gösterme, Uyarı, Emir ve Sakındırma.....	238
1- Dinî Hükümlerden ve Değerlerden Sapmaya Karşı Duyarlılık	238
2- Zorunlu Olmayan Hükümlerden Sapma Karşısında Duyarlılık	239
3- Tavrı Göstermeden Önce Amelin Yanlışlığından Emin Olunması	242
4- Davranışsal Tepki.....	244
5- Yumuşak ve Mülayim Tavrı, Sert ve Öfkeli Tavrı.....	246
6- Köküne İnmek ve Sebebini Bulmak	250
7- Aracı kullanmak	252
8- Hatalı Ameli Görenleri Uyarmak.....	252
9- Amelin Yanlışlığının Genele Duyurulması.....	253

Özet	254
Üçüncü Kısımın Neticesi ve Özeti.....	255

DÖRDÜNCÜ KISIM

Tamamlayıcı

› Mukaddime	259
› Birinci Bölüm	
Yumuşaklık, hoşgörü ve dinî eğitim	261
1- Yumuşaklığın ve Hoşgörünün Anlamı ve Tanımı	262
2- Yumuşaklık ve Hoşgörünün Masumlar'ın (a.s) Siyerindeki Konumu.....	264
3- Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde Yumuşaklık ve Hoşgörü Durumları.....	265
1- Kendine Yumuşaklık ve Hoşgörü	265
2- Başkalarına Yumuşaklık ve Hoşgörü	265
4- Eğitimsel Yumuşaklık ve Hoşgörünün Sınırları.....	271
Özet	274
› İkinci Bölüm	
Toplum gelenekleri ve dinî eğitim	277
1- Geleneklerin Tanımı	278
2- Masumlar'ın (a.s) toplumsal Geleneklere Karşı Tavrının Niteliği.....	279
1- Kişilerin Adının Değiştirilmesi.....	279
2- İşe Allah'ın Adıyla Başlamak	279
3- Evliliğin Tebrik Edilmesi	280
4- Çocuğun Doğumunu Tebrik Etmek.....	280
3- Eğitimsel Etki.....	281
Özet	283

› Üçüncü Bölüm

Ebeveyn ve evlatların dinî eğitimi.....285

1- Ebeveyn ve Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde Evlatların

Dinî Eğitimi.....286

1- Dinî Eğitimde Annenin Sorumluluğu.....288

2- Dinî Eğitimde Ebeveynlerin Sorumluluk Alanı289

2- Dinî Eğitimde Ebeveynin Sorumluluğunun Zorunlu Veya

Tercihli Olması.....289

3- Dinî Eğitimde Ebeveynin Sorumlu Olduğu Durumlar290

4- Eğitimsel Sorumlulukları Yerine Getirmede Ebeveynin Vazifesi..291

5- Dinî Eğitimde Ebeveynin Sorumluluğunun Zaman Sınırı.....292

6- Ebeveynlerin Sorumluluğunun Gerekliliği ve Eğitimsel İşlevi.....293

Özet.....296

› Kaynaklar297

Başlarken

İç şüphesiz Allah katındaki en önemli ve en yüce mertebe bir kulun ilim öğrenmesi, öğrendiklerini bizzat kendisinin pratiğe dökmesi ve sonrasında tertemiz yeni nesiller yetiştirmesidir. Zira ilim, peygamberlerin mirasıdır. Bu hususta masumlardan birbirinden anlamlı ve güzel hadisler nakledilmektedir:

“Kim ilim elde edeceği bir yola girerse Allah da ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler ilim talibinin üzerine -yaptığı şeyden hoşnut olduklarından dolayı- kanatlarını gererler. Âlime gökte ve yerde olanlar hatta sudaki balıklar istiğfar getirip onun için Allah’tan bağışlama dilerler. Âlimin âbide olan üstünlüğü dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz âlimler peygamberlerin vârisleridir. Muhakkak ki peygamberler, ne bir dinar ne de bir dirhem miras bırakmazlar. Ama onlar ancak ilmi miras bırakırlar. Kim de ilmi alırsa, mirastan büyük bir pay almış olur. ”

Eğitmenlik mesleği peygamberlerin ve masum imamların mesleğidir. Peygamberler fitratı üzere kala bilenleri, kendisine elini uzatanları, hakka susamışları eğitmek ve bir o kadar da sapkınlığa, dalalete, bataklığa düşmüş insanlığı kurtarıp yaratıcısına kul olmalarını hatırlatmak ve Rablerini tanımaları için Yüce Allah tarafından tebliğ vazifesiyle görevlendirilen hidayet önderleridir.

Allah Resulü (s.a.a) eğitimde kolaylaştırıcı metotlar takip etmeyi, sabrı ve tahammülü teşvik ve tavsiye etmiş; öfkeye ve şiddete yer verilmemesini istemiştir. Nitekim bir sözünde: ‘Öğretin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın, öfkelendiğiniz zaman susun!’ demiş ve ‘öfkelendiğiniz zaman susun!’ Sözüünü üç defa tekrar etmiştir.

Haddizatında her insan potansiyel olarak eşrefi mahlûkattır. İnsanın üstün bir varlık olarak, bu âlemde var olması onun için büyük bir değerdir. Bu değer insandan insana, (adeta) bir ucu negatif sonsuza, diğer ucu pozitif sonsuza doğru uzayıp gitmektedir. Bu uzantıda insanın yerini belirleyen yegâne olgu ise aldığı eğitimle kazandığı birikimdir. İyi bir eğitimden geçen meleklerin önünde secdeye kapandığı Adem de olabilir yahut aksine iyi eğitiminden geçmeyen, kendisini yetiştirmeyen esfele safilin de olabilir.

Var olduğumuzun farkında bulunsak da bulunmasak da, var olduğumuz andan itibaren ruhumuza, hayalimize, gönlümüze, aklımıza akan her şey eğitimin bir parçası olarak bize ulaşmaktadır. Bizler insan olmamız hasebiyle iç dünyamızda taşıdığımız duyguların tamamı eğitilmekte, aklımız; bilimsel verilerin hayretengiz sonuçlarıyla büyülenmekte, kalbimiz; gerek bu bulgular, gerekse başka duygularla evrendeki olayların Yaratıcısına aşk ve muhabbetle bağlanmakta, ruhumuz; bu bağlantıdan terennüm eden dua ve zikirlerle doymaktadır.

Günümüzde eğitimin ne kadar önemli olduğuna dair bilinç düzeyi eskiye nazaran daha yüksektir ancak Müslümanlar, modern çağın karmaşası ve bilgi kirliliği içerisinde neyi kendilerine örnek alacaklarını şaşırılmış vaziyettedirler. Belki birçok hadis kaynağına ulaşabilmekte ama eğitimle ilgili spesifik bir kaynağa ulaşamamaktadırlar.

Dolayısıyla eğitimin önemini bilmek ve bunu uygulamaya çalışmak kadar, hangi metodun uygulanması gerektiği ve neyin nasıl yapılması gerektiği de çok önemlidir. Kimi zaman doğru zannedilen metotların aslında eğitilenin

ruhunda telafi edilemez büyük yaralar açtığı hepimizin malumudur.

Bu yüzden insanoğlu her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da ilahi öğretilere muhtaç, masumların yol göstermelerine gereksinim duymaktadır. Lakin Kuran ayetlerinden, masumlardan ve ilahi saadet yolunun öğretmenleri tarafından bildirilenler dağınık vaziyettedir.

Hamdolsun alanında uzman çok kıymetli araştırmacılarımız bu ayet ve hadisleri bir araya toplayarak, mantıklı bir düzenle sıralayarak ve pozitif bilimlerin de deneyimlerinden yararlanarak bizlere çok kıymetli üç ciltlik bu eseri sunmuşlardır.

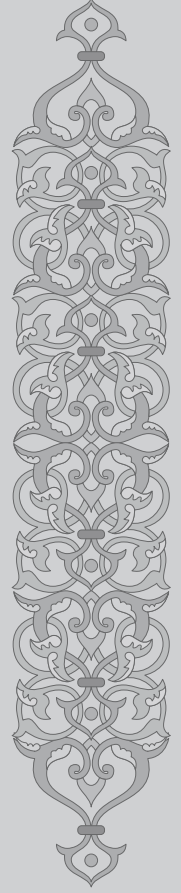
Peygamber ve Ehl-i Beyt'in Eğitimsel Siyeri ana başlıklı bu serinin 1. cildi Evlat Eğitimi, 2. cildi Dinî Eğitim ve 3. cildi Ahlâkî Eğitim'dir.

Bu kitaplar eğitim bilimleri ve ilahiyat öğrenimi gören lisans ve lisansüstü öğrencileri için kaynak kitap unvanıyla hazırlanmıştır. Üniversite camiasının dışında konuya ilgi duyan başkalarının da bu seriden faydalanacağını umuyoruz.

Değerli üstatlardan ve görüş sahiplerinden bizimle işbirliği yaparak, bize yol göstermeleri ve önerilerde bulunarak bu eserin geliştirilmesi ve toplumun ihtiyacı olan konularda başka eserlerin hazırlanması hususunda yayınevimize yardımcı olmalarını rica ediyoruz.

Son olarak el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği bilim kurulundaki sayın üyelerine ve bu eserin tamamlanmasında ve tüm hazırlıklarda pay sahibi olan değerli dostlara, özellikle de değerli yazarlara, başarılı çevirisiyle Nurcan Altun, kitabın tashih ve redaktesiyle büyük desteğini aldığımız Dr. Fazıl Ağış ve editörümüz Yusuf Tazegün'e çabaları için takdir ve teşekkürlerimizi sunmayı borç biliyoruz.

el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği
el-Mustafa Yayınları

Önsöz

Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyeri Projesinin Bir Raporu

Şimdi marifet ve görüş erbabına sunacağımız bu eser, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyeri projesinin ikinci cildidir ve Masumlar'ın (a.s) siyerinde dinî eğitim konusuna ayrılmıştır. Bu serinin ilk cildinde “Evlat Eğitimi” konusu işlendi ve 1380 (2001) yılında basıldı. “Ahlâkî Eğitim” ise araştırması süren ve yakında basılacak olan, serinin üçüncü cildidir. Serinin “Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Öğretim” adlı dördüncü cildi ise 1382 (2003) yılında basılmıştır.

Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinin Gerekliliği ve Önemi

Bu konunun gerekliliğini ve önemini anlatabilmek için birkaç noktanın hatırlatılması uygun olacaktır.

1- Peygamber'in (s.a.a) ve Masum İmamlar'ın (a.s) sünnetinin korum ve itibarına ve Onlar'ın ümmetin hidayetindeki yüce şan ve mertebelerine binaen Müslümanlar, en başından beri şu iki hususa özen göstermişlerdir:

- a) Onların sözlerini ve hadislerini toplamak;
- b) Onların ameli davranışlarını ve yöntemlerini kaydetmek.

Şia ve Sünnî tarih kaynakları açıkça göstermektedir ki Peygamber'in (s.a.a) ashabı, Onun ismetine olan inançları ve Kur'an-ı Kerim'in Onu takip etmeyi tekitle tavsiye etmesiyle, tüm nesillere ve geleceğe örnek olması ve dersler alınması için Peygamberimiz'in (s.a.a) tüm hareketlerini, vakarını, amellerini ve davranışlarını nimet bilerek kaydetmişlerdir. Bu esas üzere tarihçiler bu kıymetli mirası korumak ve O'nun ahlâkî, siyasi ve toplumsal yaşamının değişik açılarını nakledebilmek için aşırı dikkat göstermişlerdir. Öyle ki, işi sadece Peygamber'in (s.a.a) özelliklerini anlatmak olan ve "vassaf" adıyla tanınan kişiler vardı.¹ Diğer taraftan rivayet kaynaklarından bazı bölümler, Peygamber'in (s.a.a) siyerini nakleden hadislere ayrıldı ve hatta bu alanda özel kitaplar yazıldı.²

Bu usul İmamlar'ın (a.s) ashapları ve onları sevenler tarafından, o yüce İmamlar (a.s) için de kullanılmış ve amelî siyerleri kaydedilerek nakledilmiştir.³

Tarih bize, sonraki nesillerde de Müslümanların, çocuklarını nebevî siyere ve sünnete aşına kılmak ve çocuklarının O'nun (s.a.a) davranışlarını ölçü edinerek örnek almaları için çalıştıklarını göstermektedir.⁴

2- Ashabın ve muhaddislerin Peygamber'in (s.a.a) ve diğer Masumlar'ın (a.s) siyerini kaydetme, öğrenme ve öğretmeye gösterdikleri özenin kökü, onların yanında siyer ve sünnetin değerli ve hüccet oluşuna ve yine sünnetin fikhî, ahlâkî ve eğitsel role sahip oluşuna dayanır.

Bu serinin ilk cildinde siyerin rolünü ve değişik ilimlerde farklı kullanımlarını inceledik ve Masumlar'ın(a.s) siyerinin, usulî ve fikhî çıkarımlara kaynak olduğu ve fikhî kaynaklarda hadisleri tamamlayıcı rol üstlendiği gibi, ahlâkî ve eğitsel açıdan da destekleyici, örnek oluşturucu ve benzeri roller üstlenebileceğini, öğretim yöntemleri sunabileceğini gösterdik.

Bununla birlikte siyerin "tarihsel nakli", tarihi bir değere sahiptir. Aynı şekilde siyerin itibarı ve hüccet oluşundan dolayı araştırılması,

¹ Bkz. El-Beyhakî, Ahmet bin El-Hüseyin; Delâilu'n-Nubuvve ve Maarifetu Ahvâl-i Sâhibi'sh-Şeria, C. 1, s. 258.

² Bazıları şunlardır: İbni Hişam, Es-Siretu'n-Nubuvve; Sire-i İbni Kesîr; Sire-i İbni İ - hak ve benzerleri.

³ İbni Cevzî; Saffetu'l-Sufuh, İbni Cevzî'nin torunlarından Tezkiretu'l- Havâs.

⁴ Suveyd, Muhammed Nur bin Abdülhafız; Et-Terbiyetu'l-Nebeviyyeti lil-Tıfl, s. 99.

tahlili ve düzenlenmesi de fikhî, şer'î ve dinî değere sahiptir. Bu konu gözden kaçırılmamalıdır.

3- Hadis metni gibi araştırılması ve dikkat gösterilmesi gereken siyer kaynaklarından daha iyi faydalanabilmek için bu araştırmaların mantık ve muteber yöntemler esası üzerine kurulması gerekir. Ama bu bölümdeki hadislerin aksine siyer hakkında bu tür araştırmalar daha az yapılmıştır. Masumlar'ın (a.s) siyerini tahlil ederek değerlendirmeyi kolaylaştıran unsurlardan birisi, davranışların sınıflandırılarak kısımlara ayrılmasıdır. Örneğin siyerlerin ahlâkî, toplumsal, ailevî, siyasî, askerî ve benzerleri şeklinde gruplandırılması, onlardan daha iyi faydalanılmasına ve tanınmalarına imkân sağlamaktadır.

Masumlar'ın (a.s) siyerinin önemli konularından biri eğitimsel meselelerdir. Aslında diğerlerinin şahsiyeti ve davranışları üzerinde etki bırakan tüm davranışlarının bir araya toplanması, İslâmî eğitim alanındaki araştırmalar için değerli bir birikim oluşturabilir.

Dikkat çeken bir nokta da Masumlar (a.s) hidayet etmek, eğitmek ve öğretmekle tanındıkları, bunun da tecellisi en fazla davranışlarında olduğu halde, bu alanda hazırlanmış eserler ya da muteber araştırmalar çok azdır. Oysa siyasî, toplumsal ve ahlâkî siyerlerle ilgili daha fazla esere ulaşılabilir. Diğer taraftan ahlâk ve eğitimin iç içeliği, siyer içerisindeki eğitim ve öğretimle ilgili özel ve cüz'î birçok anlamın ve başlığın siyere eğitimsel açıdan bakılmamasından dolayı gözden kaçırılması, bu alanda görülen eksikliklerdendir.

Kısaca anlatılanlara dikkat edilirse, bu konunun ve Masumlar'ın (a.s) siyerine eğitimin özel anlamıyla bakılarak tahlil edilmesinin önemi, bir ölçüde anlaşılabilir.

Bu proje de eksikliklerden bir kısmını giderebilmek için hazırlanmıştır. Bu alanda ileriye bir adım olması ümit edilir.

Projenin Hedefleri

Bu araştırmanın hedefi, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) sözlü ve fiilî siyerlerine ulaşmak ve bunların kurallarını keşfederek bir düzene

kavuşturmadır. Diğer bir deyişle bu araştırmanın genel hedefleri şunlardır:

- 1- Eğitim siyerlerinin bir araya toplanarak yöntemlerinin incelenmesi.
- 2- Siyerleri düzenleyip yapılandırmak.
- 3- Siyere hâkim olan kuralları çıkarmaya ortam hazırlamak ve bunları geniş ve kapsamlı bir projede Masumlar'ın (a.s) sözleriyle ilişkilendirmek.

Bu projenin kaynakları ve teorileri, bir olaylar zinciridir ki bir kısmı birinci bölümde incelendi ve diğer bir kısmı varsayım olarak konunun içinde işlenmiştir.

Projenin Aşamaları

Bu proje aşağıdaki aşamalardan geçmiştir:

1- Birinci aşamada “İlk proje” hazırlandı ve başlangıç mütalaaları yapıldı ve konunun değişik boyutlarını keşfedebilmek için defalarca meşveretler edildi. Sonra kitap ve kaynak tanımaya geçildi.

2- Bundan sonra çerçeve, fihrist, ayrıntılı proje, konular ve ara başlıklar belirlendi.

3- Sonra kaynak tanıma ve bölüm fihristleri temelinde kaynaklar fişlendi ve araştırmacılar tahlillerini ve görüşlerini fişlere yazdılar.

4- Fiş alınırken grup toplantılarında fişler incelendi, tahlil edildi. Tüm ayetlerin, rivayetlerin veya tarihî nakillerin başlıkları ve işaretleri ele alınarak muteber çıkarım yöntemleriyle listelendi. Diğer bir deyişle fişler tahlil edilerek listelendi. Fişlerin tahlili ve incelenmesi merhalesinde -özel anlamıyla- eğitim siyeriyle ilgili fişler diğer siyerlerden dikkatle ve titizlikle ayrıldı. Fişlerin anlaşılıp tefsir edilmesinde muteber yöntemler kullanıldı. Rivayetlerin ve siyerlerin senetlerinin incelenmesinde kabul edilmiş ölçüler kullanılmasına özen gösterildi.

5- Önceki aşamaların ardından fişlerde yeni başlıklarla karşılaşılması veya projenin başında var olan bazı başlıklarla ilgili siyerde konu bulunamaması yüzünden - ki bunlar kaynak, usul, yöntemler ve adaplar gibi

başlıklar esasına göre oluşturulmuştu- bahsedilen proje yeniden gözden geçirilerek çeşitli eğitim dalları temelinde yeni bir yapı şekillendirildi.

6- Sonunda projenin çeşitli bölümleri, araştırmacılar arasında tak- sim edildi ve dört ciltlik kitap kalıbı uygun görüldü. Araştırmacıların her biri kendi konu dalında inceleme ve derlemeye başladılar. Toplu otu- rum- larda proje müdürünün ve gözetmeninin incelemesi ve son görüşlerini belirtmesiyle proje tamamlandı.

Projenin Engelleri ve İmkânsızlıkları

Bu araştırmada daha en başından engeller, zorluklar ve imkânsızlıklar olacağı ön görülmüştü. İş sırasında başka engeller ve imkânsızlıklar da baş gösterdi. En önemlileri şunlardı:

1- Uygun bir geçmişin yokluğu ve konuya bilimsel ve dakik yakla- şan kaynak eksikliği.

2- Siyerlerin geniş rivayet ve tarih kaynaklarına yayılmış olması.

3- Rical kurallarının tarihi kaynaklara uygulanamaması, birçok tarihi olayın ve bu tür konularla ilgili rivayetlerin senetlerinin değerlendirile- memesi.

4- Masumlar'ın (a.s) siyerine ve davranışlarına hangi vaziyet ve hal- lerin hâkim olduğunu gösteren karine ve şahitlerin eksikliği.

5- Eğitim siyerlerinin, ahlâkî, siyasî ve diğer siyerlerden nasıl ayırı- lacağı ve açık bir ölçü sunulup uygulanabilmesi, her zaman ciddi tartış- malara yol açan bu tür engellerdendi.

6- Araştırmalarda muteber delillere ve kabul gören tefsir yöntem- lerine bağlı kalınması. Bu durum, amel aşamasında birçok sorun yaratı- yordu.

7- Eğitim, öğretim ve siyer kelimeleri ile ilgili açık ve kabul edilir tanımlara ulaşmak. Bu da çoğu zaman zorluk çıkarıyordu.

8- Tüm bunlardan daha esaslı olan ise şudur: Masumlar'ın (a.s) dav- ranışlarından delil elde etmek ve bu ameli siyerlerden faydalanarak fıkıh, ahlâk ve eğitim ile ilgili genel, kapsamlı ve muteber önermeler çıkarmak

önemli sorularla karşı karşıyadır. Siyerleri karinelere, zamanın şartlarına, mekâna, yüklenecek ilk anlamına göre inceleyerek genel tanımlamalara, tavsiyelere ve yükümlülöklere ulaşmak kolaylıkla mümkün olmamaktadır. Bazılarını birinci ciltte açıkladık.

9- Tüm bunlara ek olarak tarih, fıkıh ve eğitim alanlarına aşına olan araştırmacıların ve danışmanların azlığı, bu tür araştırmaların engellerindendir.

10- Bu tür projelerin alanının genişliği de araştırma sürecinde kısıtlamaları ardından getirmektedir. Şöyle ki, sonraki merhalelerde ayrıntılı ve dakik araştırmalara ortam oluşturabilmek için ilk adımda genel bir çerçeve belirlemekten kaçınmak bahis konusu değildir.

11- Sayısız ve çeşitli siyerleri uyumlu ve cevaplayıcı olacak şekilde araştırmak, onlara çerçeve belirlemek, tek ve düzenli bir yapı haline getirmek, bu projenin temel sorunlarındanıdır.

Projenin Özellikleri

Bahsedilen tüm engeller ve kısıtlamalara rağmen, bu araştırma ve dört cilt halinde sunulacak olan sonuçları, imtiyazlara ve özelliklere sahiptir. Bunların en seçkinleri şunlardır:

1- Masumlar'ın (a.s) siyerindeki eğitimsel konuların ve başlıkların mükemmele yakın şekilde fişlenmesi.

2- Şia ve Sünnî kaynaklarının ve yine ahlâk, rivayet, tarih, tefsir ve rical kaynaklarının araştırılması.

3- Eğitimsel siyerlerin ahlâkî, siyasî vb. siyerlerden bilimsel yöntemlerle ayrılması.

4- Fişlerin bilgisayarda bir araya toplanması, düzenlenmesi ve sunumlarının hazırlanması.

5- Mümkün mertebe siyerlerin tefsirinde ve anlaşılmasında çıkarım kurallarına dikkat edilmesi.

6- Ara dal konularında muteber yöntemlere güvenerek ve ilmî uygulamalara dayanarak grup araştırmalarının yapılması.

7- Eğitim siyerlerini, dinî eğitim, ahlâkî eğitim ve öğretim alanlarındaki eğitimsel kalemler esasına göre düzenlemek. Elbette çocuk bölümü, siyerlerin çokluğu sebebiyle müstakil olarak incelendi ve ilk cilt “Evlat eğitimi” konusuna ayrıldı. Sonraki ciltler din, ahlâk ve öğretim dallarında derlendi. Bu kitap Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinde (öğretim usulleri, yöntemleri, üslupları ve adabları hakkında) öğretim konusunu incelemektedir.

8- Bu araştırmanın sonunda “Konularına göre eğitim siyeri lûgati” oluşturulması, bu alanda daha esaslı araştırmalar yapılması, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) tarihine analist ve eğitimsel bakışla yaklaşılması ve bunlara bir düzen kazandırılması için ortam oluşmuştur.

Son olarak bu cildin değerli müellifi Hüccetu’l-İslâm Muhammed Davudî’ye takdir ve teşekkürlerimizi sunuyoruz. Projenin başından sonuna kadar bizimle işbirliği yapan Sayın Seyyid Ali Hüseyinîzâde’ye ve Ali Ekber Kâşânî’ye, projenin ilk aşamasına ve fiş hazırlanmasına katılan Sayın Hüccetu’l-İslâm A’tayî ve Sayın Şakirî’ye, yine bu ciltte görüşlerinden faydalandığımız Hüccetu’l-İslâm Doktor Şâmilî ve Doktor Muhammed Ali Hâcî Dehâbâdî’ye en içten şükranlarımızı sunuyoruz.

Siyer Projesi Yöneticisi
Ali Rıza Â’râfî

Mukaddime

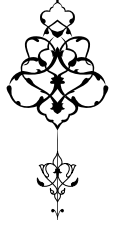
Din ve dinî eğitimle işi olmayan toplum az bulunur. İnsanlık tarihine göz gezdirilirse ister ilkel ve basit, ister nisbeten gelişmiş ve komplike, ister küçük ve sınırlı, isterse de büyük ve geniş olsun tüm toplumların bir şekilde dindar oldukları görülür. Örneğin hem İran, Rum ve Mısır gibi imparatorluklar kendilerine has dinlere bağlıydılar, hem de Arabistan yarımadasının kuru çöllerinde yaşayan Araplar gibi, yeryüzünün en uzak noktalarında yaşayan kimseler. Elbette çeşitli toplumlarda bu dinler aynı değildi ve birbirlerinden farklılıkları vardı. Bazı toplumlar Allah'a inanan ve muvahhit, bazıları putperest ve müşrik idiler.

Beşerî toplumlar dindar olmanın yanında, dini gerekli de görüyorlardı. Çeşitli dinî metinlere bakılırsa insanın dine bağlı olmadan hayat-taki asıl hedefine ulaşmasının mümkün olmadığı görülür.

Biz Müslümanlar, Kur'an ayetlerine dayanarak kurtuluşun tek yolunun Allah'a iman ve Onun emirlerine uymak olduğuna inanıyoruz. Kur'an'da muttakilerin –gaybe iman, namaz kılmak, infak etmek, Kur'an'a, önceki kutsal kitaplara ve ahirete imandan ibaret olan- özellikleri anlatıldıktan sonra şöyle buyruluyor:

İşte onlardır rablerinden bir hidayet üzere olanlar ve işte onlardır, sa-dece onlardır felaha erenler.¹

¹ Bakara, 5.

Şüphesiz küfre sapanları uyarsan da uyarmasan da birdir; iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinde perde vardır ve büyük azap da onlar içindir.²

Hristiyanlar da İncil'e dayanarak aynı inanca sahiptirler. İncil'de şöyle yazar:

“Ebedî yaşama ulaşmak istiyorsak Allah ve... melekûtu hakkında doğru bir bilgiye ihtiyacımız vardır.”³

Filozofların çoğu da insanın ilâhî vahiyden yardım almadan saadete ulaşamayacağına inanır. Ebu Ali (İbni) Sina şöyle diyor:

“İnsan türünün devamı ve varlığındaki kemallere ulaşabilmesi için Peygamber'e ihtiyacı, kaşlarda tüy çıkması ve ayağın altında girintinin olması gibi insanın devamlılığında zarurî olmayan faydalara ihtiyacından çok daha fazladır.”⁴

Elbette insanın dine ihtiyacı olmadığına, kendi akıyla ve bilgisiyle saadet yolunu bulabileceğine inanan kimseler de vardır. Bu inanç özellikle Rönesans döneminde çok yükselişe geçti. Sosyoloji'nin kurucusu Auguste Comte şöyle ilan ediyor:

“İnsan, yaşamı boyunca üç evreden geçer. İki evre geride kaldı ve şimdi tekâmülün en yüce evresi olan üçüncü evreye girmek üzeredir. İlk evre Rabbanî evredir. Bu evrede beşer, doğal olaylarının doğaüstü iradede kaynaklandığını düşünür ve bu Allah'tır.

İkinci evre, felsefî evredir. Bu aşamada beşer, doğa olaylarını eşyanın tabiatında gizli olan kuvvetlere bağlamaktadır, doğaüstü iradeye değil. Bu evrede delil sunma ve akıl etme, tahayyül ve vehmetmenin (ilk evrenin) yerini almıştır.

Üçüncü evre bilimsel (pozitivist) evredir. Bu evrede tahayyül de, akıl etme de müşahade ve tecrübeye tabidir ve muteber olan; algılanabilen ve görülebilen şeylerdir.

² Bakara, 6-7.

³ İncil, Yuhanna, 3-17.

⁴ Mutahharî, Murtaza; Cihânîni-yi İslâmî, s. 47.

Medeniyet tarihi bize şöyle diyor: Rabbanî ve felsefî evreden geçildi ve insan üçüncü evreye geçmek üzeredir.”⁵

Bazıları bundan da ileriye giderek şöyle söylemişlerdir: İnsanın dine ihtiyacı yoktur ve din olmadan da saadete ulaşabilir. Hatta din ve inanç, insanın tekâmülüne ve gelişimine engeldir. Bir sosyolog olarak Marx, tüm toplumlarda dinlerin, üst tabakanın alt tabakayı mevcut durumun beğenilir ve adilane olduğuna inandırmak için kullandıkları araçlar olduğuna inanıyordu. Onlar bu yolla alt tabakanın kendi adaletsizliklerinden ve zulümlerinden haberdar olmalarını engelliyorlardı ve bu vesileyle alt tabakanın ayaklanması ve isyan etmesinin önüne geçiyorlardı. Bu yüzden dini, kitlelerin afyonu⁶ diye adlandırıyordu.

Bu dönemde (Rönesans) dünyada büyük bir dinle savaş dalgası ortaya çıktı. Dinle savaşın en güçlü ve en açık örneği Doğu Bloku ülkelerinde görüldü. Neticede ya din genel olarak toplumdan çıkarıldı veya onu uygulama alanı oldukça kısıtlandı. Din; siyasi, iktisadi, toplumsal, eğitim- sel vb. alanlarda bir kenara bırakıldı ve uygulama alanı sadece ibadethanelere ve insanın Allah’la kişisel ilişkisine indirgendi.

Ama günümüzde –yirminci yüzyılın sonlarında ve yirmi birinci yüzyılın başlarında- bu gidişat değişmiştir. Bu değişimde çeşitli sebepler etkili olmuştur:

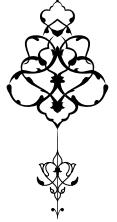
İlki, İran’da İslâmî inkılabın olmasıdır. Bu, dinin modern dönemde bile büyük toplumsal hareketlerin kaynağı olabileceğini göstermiştir.

İkincisi, dinin kitlelerin afyonu olduğunu iddia eden Komünist ülkelerin dağılmasıdır. Bir asra yakın komünistlerin sultasında ve dinî amel-leriyle ve inançlarıyla şiddetle savaşılmış olan halkın, dinî inançları ortaya çıkmıştır.

Üçüncüsü ve hepsinden daha önemlisi, insanlığın aklının ve bilgisinin, bunlara dayanarak tüm bilinmeyenleri ve sorunlarını çözemeyecek kadar yetersiz olduğunun isbatlanmış olmasıdır. Bu sebeple seküleriz-

⁵ Furuğî, Muhammed Ali; Seyr-i Hikmet der Avrupa, C. 3, s. 113-117.

⁶ Sürüş, Abdulkirim; Hedemat ve Hasenat-ı Din, Kiyan, s. 27.

min, bilimsel aklın dinî değerleri yok edeceği temeline kurulu öngörüsü⁷ gerçekleşmemiştir.

Bu sebeple günümüzde dinin kabulüne ve çeşitli ülkelerde ve topluluklarda konuşulduğuna şahit oluyoruz. Dine karşı aşırı olumsuz görüşlere sahip olanlar da taraftarlarını kaybetmişlerdir.

Örneğin sosyolojide Comte yaklaşımı, yerini başka bir yaklaşıma bırakmıştır ki bu yaklaşımın daha az kesinlikleri vardır ve dinin sözleri ve iddialarının hakikati karşısında inkârı daha azdır. Genellikle “bilmiyorum” tarzı söyleme sahiptir. Günümüzde din sosyologlarının inançsız olmasına gerek yoktur ve bir şekilde bir inanca bağlı olabilirler.⁸

Psikolojide de böyle bir durum ortaya çıkmıştır. “Günümüzde sadece bazı psikologlar uzmanlık alanlarında din ve etkileri üzerinde çalışma imkânına sahip olmakla kalmıyor, tüm psikologlar başka uzmanlık dallarında da dine karşı daha sağlıklı ve garezsiz bir yaklaşıma yöneliyorlar. Din hakkında araştırmacı-deneysel makalelerin ve sunumların ve özellikle onların bulgularına teveccühün azlığı, hâlihazırda öyle şartlar oluşturmuştur ki gururla her sınıfta ve konferansta dine imandan ve insan ruhu ve hatta bedeni üzerindeki etkilerinden bahsedilebilmektedir ve bunu yaparken “Test edilmemiş teoriye dayanma veya gericilik “ türü ithamlardan korku duyulmamaktadır. Öyle görünüyor ki artık geçmişin aksine imanın veya dine teveccüh etmemenin etkisini inkâr etmek sabit fikirlilik ve gericilik olarak algılanmaktadır.”⁹

Siyasî ve toplumsal meselelerde de hem Batı, Hristiyan ve Yahudi dünyasında ve hem de İslâm dünyasında dinin rolünün yeniden canlandırılmasına şahit olmaktayız. Bu konu özellikle İran'da İslâm inkılabının zaferinden sonra ortaya çıktı ve kuvvetlendi. Bu yüzden son on yılda çeşitli ülkelerdeki seçimlerde İslâmî partilerin zaferine şahit olduk. Cezayir'deki, Türkiye'deki, Ürdün'deki ve son olarak Kuveyt'teki seçimlerde İslâmî partilerin zaferi, örnekler arasındadır.

⁷ World Religions and Educational Practices; edited by Witold Tulasiewicz and Choe Yee To; s.1.

⁸ Hamilton, Malcolm; Câmiaşınası-yi Din, s. 3.

⁹ Pur-rızaian, Nakş-ı Din der Devran-ı Dermani-yi İmruz-i Cihan, Islah ve Terbiyet, yedinci yıl, s. 75-76.

Batılı ülkelerde de dinin siyasetteki rolü artmıştır. Öyle ki bazı siyasetçiler, bir imtiyaz olarak dinî inançlara ciddi şekilde bağlı olduklarını açıkça söylemektedirler ve bazı hedeflerini gerçekleştirmek için dinî unsurlardan faydalanmaktadırlar. Nitekim Bush, İslâmî terörizm olarak adlandırdığı şeye karşı savaşını Haçlı savaşı olarak adlandırmıştır. İsrail ve Siyonizm varlığı da Yahudilikte siyasî ve toplumsal konularda dinin kesin ve açık rolünü en iyi şekilde anlatmaktadır. Zira İsrail devleti, aşırı Yahudilerin sözlerinin ve isteklerinin gerçekleşmesi üzerine kurulmuştur.

Siyasal ve toplumsal konularda dinin rolü o kadar rengini belli etmektedir ki Birleşmiş Milletler Genel Başkanı, Bangkok'taki Dünya Dinî Liderler Toplantısında şöyle demiştir:

“Birleşmiş Milletlere göre dinî liderler, halk kitlelerinin doğrudan yönlendirilmesinde dikkate değer bir role sahiptirler ve öğretileriyle gerginliklerin giderilmesinde oldukça etkili olabilirler.”¹⁰

Son yıllarda eğitim ve öğretim alanı da şiddetle dinden etkilenmiştir. Bu yüzden eğitim ve öğretimde şu iki kategoriye fazlasıyla yönelim vardır: Dinî eğitim ve dinin eğitim ve öğretimdeki rolü. Bu iki konuda birçok eser de yayınlanmıştır. Bu durum hem Müslüman ülkeler, hem de Batılı ülkeler için geçerlidir. Sebebi de “son yıllarda Batı'nın, gözle görülür biçimde dine ilginin gelişimine şahit olmasıdır.”¹¹

Bizim için dinî eğitim üzerinde çalışmak iki açıdan zaruridir:

1- Ülkemiz¹², din temelli bir inkılabı şahit olmuştur. Bu inkılabın devamı ve gelişimi de fazlasıyla dinî eğitime bağlıdır.

2- Dünyadaki eğitimsel araştırmaların gidişatı, daha çok dinî eğitime teveccühe yöneliktir. Bu yüzden biz de bu konuya daha fazla önem vermeliyiz.

Diğer taraftan, Peygamber'in (s.a.a) yaşam tarihi incelendiğinde, dinî eğitim işinde oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Onun çağında, ders kitapları, bilgisayar, tepegöz ve diğerleri gibi günümüzün eğitimsel

¹⁰ “Nakş-i Din der Halli Muşkilat-ı Feraveriyi Beşer”, Demokrasi, 23.03.81.

¹¹ World Religions and Educational Practices, edit Witold Tulasiewicz and Cho-Yee To; s.1.

¹² İran.

araçlarının çoğu yoktu. Hatta kara tahta, sınıf ve okul gibi geleneksel öğretim araçlarına da sahip değillerdi. Öğretim yöntemleri, ders verme üslupları, ders programı, eğitim ve öğretimle irtibatlı ilimler, deneyimli öğretmenler ve öğretmen eğitimi de işin içinde yoktu. Buna rağmen O, İslâm öğretilerini halka öğretebildi ve onlardan mümin, dinî inanca, ahlâka ve ahkâma bağlı kişiler yetiştirebildi.

Peygamber'in (s.a.a) eğitimsel etki ölçüsünün aydınlanması için iki örnek verelim:

1- İslâm'dan önceki Arapların temel yaşam esaslarından biri savaş ve öldürmektir. Arap kabileleri arasında bazen yıllarca süren, uzun ve tahrip edici çok sayıda savaş gerçekleşiyordu. Bazen çok boş ve sıradan sebepler, uzun ve evlere ateş düşüren savaş kıvılcımını alevlendiriyordu. Araplar, kendi ölümlerinin intikamını düşmandan almayı farz biliyordu ve diyet kabul etmeyi aşağılanma addediyorlardı. Bu yüzden bir savaş, hatta bir cinayet, sayısız savaşları ve cinayetleri ardından getiriyordu.

Elbette olay burada bitmiyordu. İnsanların hayatı o kadar değersizdi ki eğer bir kimse, bir başkasını çölde, onu öldürebileceği şekilde bulacak olsa, onu isterse köle olarak alabilir, isterse öldürebilirdi. "As-tasa" olarak bilinen bu kanunu hepsi kabul ediyordu.

Öyle ki İslâm'dan önce Arapların yaşamı, öldürmek ve öldürül-mek diye özetlenebilir. Ya düşman onlara saldırıyordu, onları öldürüyordu ve bu yolla kendi intikam duygularını yatıştırıyordu veya öldürülüyordu ve diğerlerinin intikam duygularının yatışmasını sağlıyordu. Bu arada değeri olmayan ise kişilerin canlarıydı.

Ancak bu kişiler –ki cinayet, savaş ve insanların canlarını değersiz saymak artık varlıklarının bir parçası olmuştu- Hz. Muhammed'in (s.a.a) Nebvî eğitimiyle köklü bir değişime uğradılar. Öyle ki anlamsız ve küçük bahanelerle başkalarının hayatını tehdit etmekten çıkmakla kalmamışlar, başkalarının hayatını korumayı kendi hayatlarını korumanın önünde tutmaya başlamışlardır. Savaşlardan birinde bir grup Müslüman yaralanmıştı. Yaraları ve kan kaybı yüzünden çok susamışlardı. Ancak ellerinde hepsinin susuzluğunu giderecek kadar su yoktu. Bu yüzden suyu eline alan ilk kişi, ondan içmeden yanındaki yaralıya

içmesi için verdi ama o da sudan içmedi ve diğerine verdi... Bu durum hepsi şehit olana kadar tekrarlandı!

2- Tarih, birçok düşünürü ve ekolü görmüş geçirmiştir. Eski Yunan'da Eflatun ve Aristo'dan, İslâmî dönemde Farabî ve İbni Sina'ya kadar. Ama bu ekolleri izleyenlerin, ekollerin öğretilerine bağlılık ölçüleri, bunları ilerletmek için canlarını yolunda feda edecek derecede değildir. Aksine genellikle bunlara, menfaatleri ölçüsünde veya en azından menfaatlerine ters düşmediği sürece bağlıdırlar. Çoğu durumda da bu bağlılık sadece zihindedir, hiçbir zaman amele dökülmez.

Anlatılana göre İbni Sina'nın kendisine çok düşkün bir öğrencisi vardı. Bir gün üstadına şöyle dedi: "Sizin bu kadar ilminiz ve bilginiz olduğu halde neden peygamberlik iddiasında bulunmuyorsunuz?" İbni Sina cevap vermedi ama gecenin ortalarında –hem de soğuk bir kış mevsiminde- şafak sökene yakın öğrencisine seslenerek şöyle dedi: "Bana dışardan biraz su getir." Öğrenci bir takım bahanelerle üstadının emrini yerine getirmede. Bu sırada müezzinin sesi duyuldu. İbni Sina şöyle dedi: "Peygamber'le benim farkım işte budur. Ben üstadın olduğum ve yaşadığım halde senden bir şey yapmanı istiyorum ama emrime itaat etmiyorsun. Ama bu müezzin, bu soğuk gecede sıcak yatağını, tatlı uykusunu bırakarak görmediği Peygamber'in emrine itaat ediyor."

Gerçekte Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel etkisi, yukardaki hikâyede anlatılardan çok daha güçlüdür. Peygamber'in (s.a.a) öğretileri Müslümanların canına, onları savunmak için kendi canlarından bile geçecekleri kadar işlemiştir. Peygamber'in (s.a.a) Mekke'ye hicretinden önce müşrikler, iman edenleri imanlarından vazgeçirmek için uğraşıyorlardı. Bu müminler arasında kudretli toplumsal konuma sahip olmayan kabile ve kavimlere mensup kimseler vardı. Bu kişiler, imanlarından vazgeçmeleri için en çetin baskılara maruz kalıyorlardı. Ancak onlardan hiçbiri, en zor işkencelere uğrarken bile imanlarından vazgeçemediler. Bilâl-i Habeşî bu kişilerden biriydi. O, "Peygamber'in (s.a.a) baş düşmanlarından biri olan Ümeyye bin Halef'in kölesiydi. Peygamber'in (s.a.a) aşireti onu korumayı üstlendiğinden, intikam için yeni Müslüman olan kölesi Bilâl'e halkın gözü önünde işkence ediyordu. Onu, en sıcak günlerde çıplak bedeniyle sıcak kumların üzerine yatırıyor ve

üzerine büyük bir kaya parçasını koyarak şöyle diyordu: Ölene veya Muhammed'e imanından vazgeçip Lât ve Uzza'ya tapana kadar seni bırakmayacağım. Bilâl'in cevabı ise tekti: "Ahad, ahad." Yani tek olan Allah'a tapıyorum ve Muhammed'den vazgeçmiyorum. Bu siyah kölenin duruşu öyleydi ki, Arap Hıristiyan bilgini Varaka bin Nevfel onun içler acısı vaziyeti karşısında ağladı."¹³

Peygamber'in ashabından bazıları canlarından geçiyorlar ama inançlarından vazgeçmiyorlardı. Yaser ve Sümeyye, Kureyş'in işkencelerine yaşamlarının son anlarına kadar dayanan ama imanlarından vazgeçmeyen kimselerdendiler. "Ebu Cehil, en savunmasız kişilerden olan Yaser ailesini cezalandırmaya karar verdi. Ateş ve kırbaç hazırlattı. Yaser'i, Sümeyye'yi ve Ammar'ı sürükleyerek oraya götürdüler. Hançerin ucuyla, alevlerle ve kırbaçla onlara acı çektiler. Bu durum o kadar tekrarlandı ki Sümeyye ve Ammar işkence altında can verdiler ama son anlarına kadar Peygamber'i överek ona selam yollamaktan geri durmadılar."¹⁴

Peygamber'in Ehl-i Beyt'i (a.s) de büyük ve başarılı eğitimciler ve öğretmenler idiler. Müslümanların dinî eğitim ve öğretimlerinde büyük başarılar elde ettiler. Ehl-i Beyt (a.s) ekolünde eğitilmiş çok sayıda muhaddis, fakih, müfessir, mütekellim vb. bu iddianın açık şahitleridirler. Allame Seyyid Muhsin Emin şöyle yazıyor:

İmam Sâdık'ın (a.s) sayısı dört bine ulaşan güvenilir ravilerinin isimlerini bir araya topladılar. İmam'ın (a.s) ravilerinden sadece Eban bin Tağlib adlı bir kişi, İmam'dan (a.s) otuz bin hadis nakletmiştir. Hasan bin Ali Veşşa şöyle diyor: "Camide (Kufe camisinde) 900 hadis şeyhini gördüm ki hepsi şöyle diyordu: Cafer bin Muhammed şöyle söyledi."¹⁵

Onların insanları hidayet etmedeki ve eğitmedeki maharetleri de övgüye layıktır. Bazen bir cümle söyleyerek bir kişinin yaşam rotasını değiştiriyorlardı. Örnek olarak burada Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel tavırlarından birini anlatalım:

Bir gün İmam Kâzım (a.s) saz-söz seslerinin yükseldiği bir evin yanından geçiyordu. O evde iştret sofrasının serildiği belliydi. O sırada hizmetçi keniz

¹³ Subhanî, Cafer, Furuğ-i Ebediyet, c. 1, s. 231, biraz değişiklikle.

¹⁴ a.g.e.; s. 233.

¹⁵ Emin, Seyyid Muhsin; Sire-yi Masuman, s. 66.

de evin çöplerini boşaltıyordu. İmam (a.s) kenize şöyle sordu: “Bu evin sahibi kul mudur yoksa hür mü?” O “Hürdür” deyince İmam (a.s) buyurdu: “Hür olduğu belli oluyor! Eğer kul olsaydı Rabbinden pervası olurdu ve bu sofrayı sermezdi.”

Keniz döndüğünde sefahatle meşgul olan sahibi “Neden geç kaldım?” diye sorunca dedi ki: “Buradan bir adam geçiyordu ve şöyle söyledi.” Adı Bısr olan ev sahibi ayağa kalktı ve yalınayak koşarak İmam Kâzım’a (a.s) yetişti. Onun huzurunda tövbe etti, özür diledi ve ağladı.

Hatip şöyle diyor: O muasırları arasında vera ve zühdde önde gelen kimselerden oldu.¹⁶

Peygamber’in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’inin (a.s) dinî eğitimdeki başarısı bizi, onların dinî eğitim siyerini zengin bir eğitimsel kaynak olarak incelemeye ve çağımızda dinî eğitimin zorlu yollarını aydınlatan bir ışık olması için, kullandıkları eğitimsel noktaları içinden çıkarmaya sevk etti. Bu yolda İlâhî başarının ve Masumlar’ın (a.s) manevî yardımının yanımızda olmasını ümit ediyoruz. İnşallah.

Konuya girmeden önce “Masumlar’ın siyeri” ve “Dinî eğitim” kavramlarını tanımlamamız ve konunun çizgilerini belirlememiz için konuyla ilgili bir taslak sunmamız gerekir.

1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) Eğitimsel Siyeri

Peygamber’in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) eğitimsel siyeriyle ilgili bir tanıma ulaşmak için önce “siyer” ve “eğitim” kelimelerini incelememiz gerekir.

1- Siyer

“Sîre”, fîle veznindedir ve “seyr” kelimesinden türemiştir. Lügat kitaplarında siyer (sîre) için birkaç anlam zikredilmiştir.

İlk söyledikleri anlamı “davranış”, “gidişat”tan ibarettir. Kamusu’l-Muhit’te şöyle geçer: Es-Seyr: Ez-Zıhab... ve’l-ismu’s-Sîre.¹⁷

¹⁶ Kummî, Şeyh Abbas; El-Kunye ve’l-Elkab, C. 2, s. 167-168.

¹⁷ Firuzabadî, Meciduddin Muhammed; El-Kamusu’l-Muhit, seyr maddesinin altında.

“Siyer”, “seyr”in mastar ismidir ve anlamı da davranıştır. Arapça’da “Hasenu’s-Sîre” dendiğinde kastedilen, hoş davranışlı anlamıdır.¹⁸

Lügatte zikredilen ikinci anlam sünnettir. Sünnet, yol-yöntem anlamındadır. İbni Manzur şöyle yazıyor:

“(Sünnetin) anlamı yol-yöntem ve davranıştır.”¹⁹

Üçüncü anlamı yol-yöntemdir. “Sâre bihim sîretu hasene” dendiğinde “Onlara iyi şekilde davrandı” anlamını taşır.²⁰

Dördüncü anlamı hal ve durumdur. “Biz onu ilk durumuna çevireceğiz”²¹ ayetinde de bu anlamıyla kullanılmıştır.²²

Beşinci anlamı ise davranışın niteliğidir.²³

İkinci ve üçüncü anlam birbirinden farklı olmadığı için siyerin lügatte dört anlamı olduğunu söyleyebiliriz: Davranış, yol-yöntem (sünnet), durum, bir şeyin veya kişinin niteliği ve davranışın durumu ve niteliği.

Müslümanların örfünde ve İslâmî metinlerde siyer başka bir anlamda daha kullanılmıştır. O da “sünnet” ile aynı anlamda kullanımıdır. Yani Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyti’nin (a.s) davranışları ve sözlerinin bütünü anlamıdır. Örneğin İslâmî şeriatın kaynaklarından biri sünnettir, denildiğinde kastedilen Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyti’nin (a.s) davranışları ve sözleridir. Bununla birlikte siyer beş anlamda kullanılmıştır ki bunlar: Davranış, yol-yöntem, bir şeyin veya kişinin durumu ve niteliği, davranışın durumu ve niteliği, Peygamber’in (s.a.a) (ve Ehl-i Beyt’in (a.s)) sözleri ve davranışları.

Bu anlamların arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir. Yol-yöntem veya sünnet anlamındaki ikinci anlam, diğer anlamlardan daha geneldir ve temel bir role sahiptir. Ama bu anlamda sünnet veya siyer ile kastedilen nedir?

¹⁸ İbni Manzur; Lisanu’l-Arab, seyr maddesinin altında.

¹⁹ a.g.e.; Sünen’in açıklamasında.

²⁰ a.g.e.

²¹ Taha, 21.

²² a.g.e.

²³ Levis, Mearif, El-Muncidu fi’l-Lugat, sâre yesîru zeylinde.

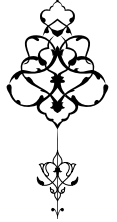
Siyer bu anlamda bir kişinin yaşamı boyunca çeşitli durumlarda gösterdiği davranışlar bütünüdür. İnsanların yaşamları boyunca çeşitli durumlarda gösterdikleri davranışlar birbirinden farklı olduğu için, insanların siyerleri de birbiriyle farklılık arz etmektedir.

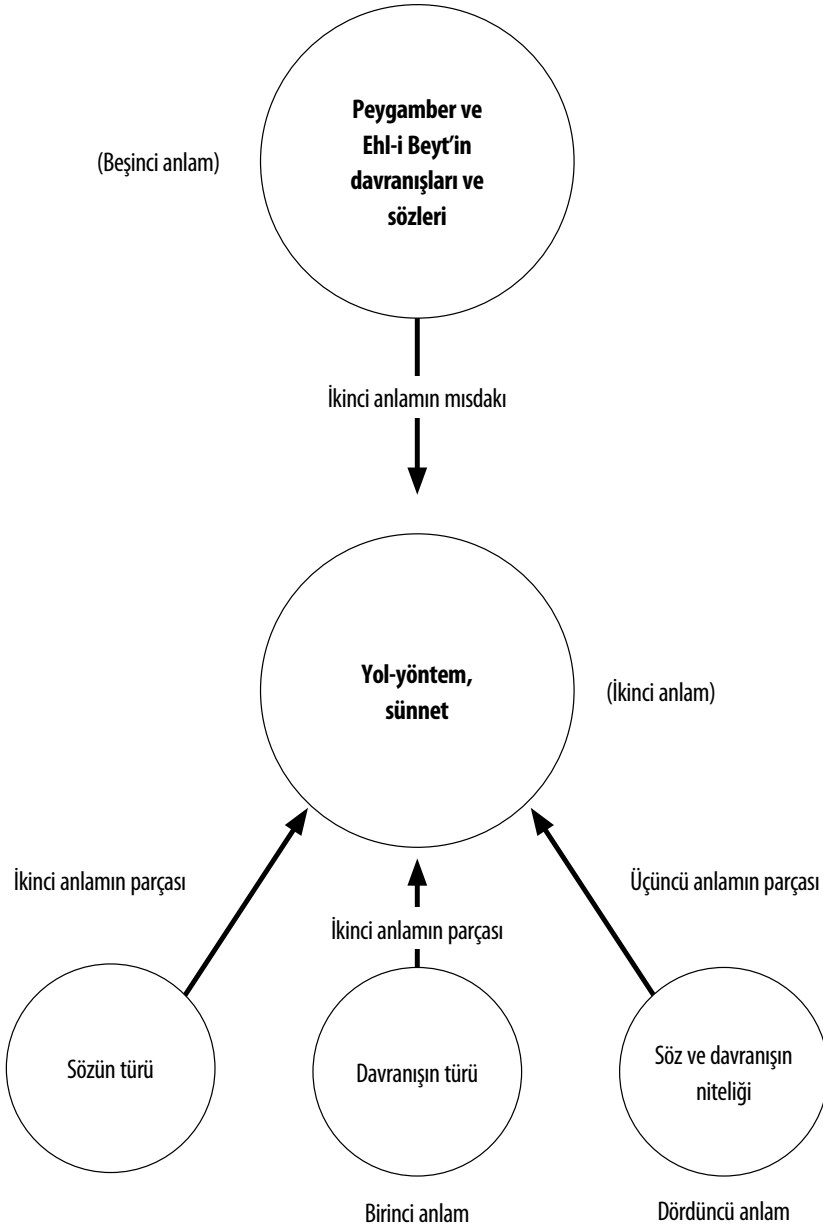
Yol-yöntem veya sünnet anlamındaki siyerin söz, eylem ve bu ikisinin niteliğinden ibaret olan üç temel bölümü vardır. Zira davranış veya daha iyi ifadesiyle kişinin hareketi ya eylemi şeklindedir veya sözüdür. Her davranış ve sözün de kendine has özellikleri vardır. İki kişinin aynı davranışı göstermesi veya aynı sözü söylemesi ama bunun farklı şekilde olması mümkündür. Mesela her ikisi de çocuklarına “otur” diyebilir ama biri saygılı, diğeri aşağılayıcı şekilde; ikisi de evlerine girebilir ama biri vakarlı ve metanetli, diğeri aceleyle ve telaşlı.

Siyerin ilk anlamı yani davranış, siyerin yol-yöntem anlamının bir bölümüne, dördüncü anlamı yani davranışın niteliği de bir başka bölümüne işaret eder. Bu yüzden davranış, davranışın durumu ve niteliği yani birinci ve dördüncü anlam, siyerin ikinci anlamının (yol-yöntem) bir bölümüdür.

Siyerin yol-yöntem veya sünnet anlamı geneldir. Bu yüzden siyerin bu anlamı tüm kişilerde kullanılabilir. Mesela İmam Humeyni'nin (r.a) siyeri, Şeyh Sadük'un (r.a) veya başka birilerinin siyerinden bahsedilebilir. Ancak siyerin beşinci anlamı sadece Peygamber'e (s.a.a) ve Ehl-i Bey'tine (a.s)²⁴ mahsustur ve başka birisine atfedilemez. Aynı Medine gibi, Arap dilinde şehir anlamında olmasına rağmen kullanımının fazlalığı nedeniyle, yanında bir ek olmadan kullanıldığında Medinetu'n-Nebevî anlamındadır. Buna göre beşinci anlamıyla siyer, siyerin yol-yöntem veya sünnet mısdaqlarındandır.

²⁴ Burada, Ehl-i Sünnet'e göre beşinci anlamıyla siyerin sadece Peygamber'in (s.a.a) davranışları ve sözleri olduğu uyarısını yapalım.

Üçüncü anlam ise, yani bir şeyin niteliği, siyerin diğer anlamlarıyla irtibatlı değildir. Bu kitapta siyer, ilk anlamıyla kullanılmaktadır. Buna göre bu kitapta siyerden kasıt, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) davranışlarıdır. Biz Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) gösterdiği davranışları mütalaa ederek yol ve yöntemlerini keşfetmeye çalışacağız.

Burada şu noktaya dikkat edilmesi gerekir: Bizim nazarıımızdaki anlamıyla siyer, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) özel niteliğe sahip bazı davranışlarını içerir. Bu yüzden siyer iki kısma ayrılır: Fiili siyer ve Kavli (sözlü) siyer. Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) eğitimle ilgili sözleri de burada incelenecektir.

Siyerin (davranışın) mütalaasında iki konunun çok önemi vardır:

1- Siyerin türünün belirlenmesi ve Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) özel bir durumda, özel bir hedefe ulaşmak için neler yaptıkları.

2- Bunları nasıl yaptıkları.

Bir siyerin türüne ve niteliğine bakarak o siyere hâkim olan noktaların, inceliklerin ve hatta usul ve kaidelerin keşfedilmesi ve bunlardan başka durumlarda da faydalanılması mümkündür. Bizim siyerin üzerinde duruşumuz buradan kaynaklanmaktadır. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) sözlerinde beyan edilmemiş ama onların eğitimsel siyerlerinde gizlenmiş birçok eğitimsel nokta ve konu vardır. Onları siyerlerin kalbinden çıkarmak ise siyer araştırmacılarının görevidir. Ayrıca bu yaklaşım araştırmacıya siyerlerin mevcut düzenini ve aralarındaki ilişkiyi keşfederek onlara anlam kazandırma imkânını da vermektedir.

2- Eğitim

“Terbiyet (Eğitim)” rebeve kökündendir ve artmak, gelişmek ve büyümek anlamındadır. Ama eğitim ve öğretimde her düşünür kendi açısından buna bakarak özel bir tanım oluşturmuştur. Biz burada kitabın konusunun temeli unvanıyla eğitimin şu tanımını seçiyoruz:

“Eğitim ve öğretim, bir insanın (eğitiminin) başka bir insanın veya insanların (eğitim alanların, öğrencilerin) bilgileri, inançları, duyguları,

eğilimleri ve davranışları üzerinde etki bırakmak amacıyla ölçülüp tartılmış bir program esasına uygun amellerinin veya bilinçli ve hedefi olan tesirlerinin bütünüdür.”

Bu tanıma göre evvela eğitimci sadece öğretmen veya üniversite hocası değildir. Ölçülüp tartılmış bir programa göre başkasının bilgileri, inançları, duyguları, eğilimleri veya davranışları üzerinde etki bırakmak için kasıtlı olarak bazı amelleri yapan her kişi eğitimcidir.

İkincisi, eğitim alanı okul ve üniversiteyle sınırlı değildir. Bu eylemin gerçekleştiği her alan, eğitimsel alandır.

Diğer taraftan, bir kişinin bazı davranışları göstermesinin tesadüfen diğer bir kişi üzerinde tesir bırakması ve örneğin onun inancını, bakışını veya davranışını değiştirmesi ancak davranışı gösterenin böyle bir kastı olmaması türünden davranışlar, eğitimsel davranışlar değildir.

Örfe de bu tür davranışlara eğitimsel unvanı verilmemektedir. Şoförün kendi tedbirsizliği yüzünden kaza yapıp öldüğünü gören bir kişinin, gördükleri sonucunda şoförlüğe bakışı değişir. Ama şoförün davranışının eğitimsel olduğu söylenebilir mi? Onun kastının kazayı izleyen üzerinde etki bırakma ve eğitim olmadığını da biliyoruz. Hayır, eğer bu eğitimsel bir davranış ise tüm edepsizler ve küstahlar ahlâk eğitimcisi olurlar, Şeyh Sâdî'nin söylediği gibi onlardan ahlâk dersi alınabilir: “Lokman’a dediler ki: Edebi kimden öğrendin? Dedi: Edepsizlerden.”

Siyer kelimesinin anlamı ve eğitimin tanımı belli olduğuna göre Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyeri bileşiminin ne anlama geldiğine bakalım.

3- Eğitimsel Siyerin Tanımı

Geçen konulara bakarak Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinin, başkalarının eğitimi için gösterdikleri davranışlar olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre başkalarının bilgileri, inançları, duyguları, eğilimleri veya davranışları üzerinde etki bırakmak amacıyla gösterdikleri tüm davranışlar, onların eğitimsel siyerini oluşturur.

Örneğin Peygamber (s.a.a), Allah'a karşı karamsar olan ve Allah'ın günahlarını bağışlamayacağını düşünen bir adamı, bu zannının doğru olmadığı hususunda uyardı.²⁵ İmam Sâdık (a.s) evlatlarına beş yaşında namaz kılmalarını buyuruyordu.²⁶ İmam Zeynelâbidin (a.s) çocuklara akşam ve yatsı namazını birlikte kılmalarını emrediyordu.²⁷ İmam Bâkır (a.s) güneş doğmadan önce evlatlarını topluyordu ve onlara Kur'ân okumalarını veya zikir etmelerini buyuruyordu.²⁸ Bunlar Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Bey'tin (a.s) eğitimsel siyerinden (davranışından) örneklerdir. Tüm bu örneklerde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s) muhatapları üzerinde etki bırakma amaçlı özel davranışlar göstermişlerdir.

Ama Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) tüm siyerleri eğitimsel değildir. Zira onların gösterdiği her davranış, diğerleri üzerinde etki bırakma ve eğitim amaçlı değildir. Örnek olarak şu siyerlere teveccüh ediniz:

"Peygamber (s.a.a) üç türlü otururdu: Dizlerini karnına çekerek kollarını dizlerinin önünden kavuştururdu. Bazen iki dizinin üzerine otururdu. Bazen de bir ayağını baldırının altına koyar, diğer ayağını da onun üzerine yatırır. Asla bağdaş kurarak oturduğu görülmemiştir."

"Peygamber'in (s.a.a) musafaha edip de karşı taraftan önce elini çektiği görülmemiştir."

"Peygamber (s.a.a) ne zaman konuşsa tebessüm ederdi."

"Peygamber (s.a.a) hediye kabul ederdi ama sadakayı etmezdi."

"Peygamber (s.a.a) hıyarı hurma ve tuzla yerdi. En sevdiği meyveler kavun ve üzumdü. Yediği yemek çoğunlukla su ve hurma idi."

"Peygamber (s.a.a) savaş için ordu göndereceğinde, sabah yola çıkarırdı."²⁹

Peygamber'in (s.a.a) bu davranışı, diğerlerinin davranışları, sözleri, inançları veya bilgileri üzerinde etki bırakmak için miydi? Böyle bir kas-

²⁵ Nûrî, Hüseyin; Mustedreku'l-Vesâil, C.. 3, s. 16, 10. rivayet.

²⁶ Âmilî, Muhammed bin El-Hasan; Vesâilü'l-Şîa, C. 4, s. 19, 5. rivayet.

²⁷ Kuleynî, Muhammed bin Yâkub; Kâfî, C. 3, s. 409, 2. rivayet.

²⁸ a.g.e.; C. 2, s. 498, 1. rivayet.

²⁹ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin (Allame); Sünenu'n-Nebi, s. 44-45-48-54, 76-77-84.

tın olmadığı görülüyor. Bu yüzden bu siyerler eğitimsel değildir ve bizim konumuzun dışındadır.

Elbette siyerin eğitimsel olmaması, hiç değerinin veya eğitimsel etkisinin olmadığını göstermez. İnsan, başkasının hatta kendisinin bile böyle bir kastı olmadığı halde, çoğu davranışları, eğilimleri ve bilgileri başkasından edinir. İslâm'da ve diğer kültürlerde iyi insanlarla dostluk üzerinde bu kadar durulmasının sebebi budur. Bu tür etki altında kalarak öğrenmeye Psikolojide “Toplumsal öğrenme” denilmektedir. Bu görüşün kaynağı olan Bandura şöyle diyor:

“Gerçekte öğrenme olgularının çoğu izleme, başka bir kişinin davranışlarını müşahade etme ve bunların sonuçlarına dayanan tecrübelerin şekil alması kaynaklıdır. Müşahade yoluyla öğrenme gücü, sınava tabi olmadan ve ağır hatalara düşmeden, halka genel davranış kalıplarını edinme ve bu davranışlara şekil verme kudretini başışlamaktadır.”³⁰

Böyle durumlarda öğrenen, izlenen kişinin (rol model) davranışını görüyor ve onu taklit ediyor. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel olmayan siyerleri, Müslümanlar için model unvanıyla bu role sahiptir ve varlıklarının çeşitli boyutlarında tesir bırakırlar. Allah da Peygamber'inden (s.a.a) “Usve-i Hasene (güzel örnek)” diye bahsetmiştir.

Bununla beraber Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerlerini iki kısma ayırabiliriz:

1- Eğitimsel siyerler: Bu siyerler diğerlerini eğitmek amacıyla onlardan sadır olmuştur.

2- Eğitimsel olmayan siyerler: Bu siyerlerde Masumlar (a.s) başkalarını eğitime makamında değillerdir.

Bu kitapta sadece eğitimsel siyerlerden bahsedeceğiz.

2- Dinî Eğitim

Dinî eğitimden kasıt nedir? Dinî eğitimle ilgili bir tanıma ulaşmak için önce “din” ve “eğitim” hakkında bir fikrimizin olması gerekir. Daha

³⁰ Bandura, Albert; Nazariye-yi Yadgiri-yi İctimaî, s. 24.

önce eğitim ve tanımından bahsettik ve bize göre eğitimin “bir kişinin bilinçli olarak başka bir insanın veya insanların bilgileri, inançları, duyguları, eğilimleri ve davranışları üzerinde etki bırakmak amacıyla ölçülü tartılmış bir program esasına uygun amellerinin bütünü” olduğunu söyledik.

“Din” ise Farsça’da mezhep, ayin ve tarikat anlamlarındadır.³¹ Arapça’da da bu kelime itaat, boyun eğme, ayin ve şariat anlamlarına sahiptir.³² Dinin tanımı konusunda görüş sahipleri arasında ihtilaf vardır. Herkes kendi algısına göre özel bir tanım sunmuştur. Biz burada Sayın Mustafa Mulkiyan’ın tanımını esas tanım unvanıyla getiriyoruz. Dinin tanımında şöyle diyor:

Din, bir dinin sorgulanamaz merci veya mercilerinden geriye kalan muteber önermelerin toplamıdır. Bu önermeler (Kur’ân, Tevrat, İncil gibi) belirli bir metinde yazılı veya muteber yollarla sözlü olarak nakledilmiş olabilir. Her halükârda din, esasında bu özel önermelerin toplamına uygundur ve inananlar açısından inançlar, duygular ve özel ameller şeklinde tahakkuk etmektedir.³³

Dinî Eğitimin Tanımı

Şimdi eğitim ve din tanımlarına teveccühle şöyle diyebiliriz:

Dinî eğitim, bir dinin muteber önermelerini başka kişilere, bunlara amel ve görüş olarak bağlanacakları biçimde öğretmek için yapılan bilinçli ve hedefli amellerin toplamıdır.

Bu tanıma göre dinî eğitim camiye, kiliseye veya ilim medreselerine münhasır değildir. Dinî ilimlerin öğretimi için hedefi olan bir çaba gösterilen her yerde gerçekleşebilir; ister cami olsun, ister sokak, ev veya başka herhangi bir yer.

³¹ Lügatname-i Dehkhuda, “din” maddesinin zeylinde.

³² Azerbaycanî, Mesud; Azmun-i Cihetgiri-yi Mezhebî ve..., s. 31, Meşkur, Muhammed Cevad’dan nakille, “Hülasayı Edyan der Tarih-i Dunya-yı Bozorg.”

³³ a.g.e.; s. 34.

3- Konunun Çizgileri

Şimdiye dek eğitimsel siyer ve dinî eğitim tanımlarına ulaştık ve dedik ki Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyeri, onların başkalarını eğitmek amacıyla gösterdikleri davranışlardan ibarettir. Dinî eğitimin de bir dinin muteber önermelerini başka kişilere, bunlara amel ve görüş olarak bağlanacakları biçimde öğretmek için yapılan bilinçli ve hedefli amellerin toplamı olduğunu söyledik.

Dinî eğitimin bu tanımı, tüm dinler için geçerlidir. Yani Müslümanların, Hristiyanların veya Yahudilerin; İslâm, Hristiyanlık veya Yahudiliği başkalarına öğreterek, onları bu öğretilere bağlamak için yaptıkları girişimlerin toplamı dinî eğitimidir.

Bu kitapta Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde genel olarak dinî eğitimi inceleme amacıyla değiliz (ve bu makul da değildir.) Zira Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'i (a.s) hiçbir zaman kelimenin genel manasındaki dinî eğitim makamında olmadılar. Peygamber (s.a.a) İslâm Peygamberi konumunda, Ehl-i Beyt'i de İslâm Peygamberi'nin vasisi konumunda İslâmî ilimleri diğerlerine öğretmekle vazifeliydiler. Buna göre bu kitabın konusu Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde İslâmî eğitimin incelenmesidir. Bizim nazarımızdaki İslâmî dinî eğitimidir, kelimenin genel anlamıyla dinî eğitim değil.

1- İslâm Dininin Yapısı

İslâm ilimleri (İslâm'ın muteber öğretileri) başlıca üç genel kategoridedir: İnançlar, ahlâk konuları ve ahkâm.

a) İnançlar

İnançlar, dünyanın genel durumu ve insanın dünyadaki durumunu belirleyen önermelerdir. Her Müslüman bu önermeleri yeterince bilmeli ve bunlara inanmalıdır. Mesela bu dünyanın bir yaratıcısı var mı, yok mu? Dünyayı yaratan kim? İnsanın yaratılması abes miydi yoksa Yaratan, insanı yaratırken bir hedef gözetmiş miydi? İnsanın sonu nedir? İnsan Allah'a ve diğerlerine karşı nasıl davranmalıdır? Bir vazifesi var mı, yok mu? Bu tür soruların çoğunun cevabı İslâmî inançlarda konu edilir.

İslâmî inançlar arasında beş inanç, diğer inançlardan daha önemlidir. Bu beş inanç “Usul-i Akaid” olarak bilinir.

Beş inanç esası şunlardır:

1- Tevhid: Yani kâinatın ve ondaki tüm olguların tek olan bir yaratıcısı olduğuna, hiç ortağı ve benzeri olmadığına ve insanın sadece ona tapması gerektiğine inanmaktır. Bu, Peygamber’in (s.a.a) peygamberlikle görevlendirilmesinden sonra halkı davet ettiği ilk şeydir. Şöyle buyurmuştur:

“Allah’tan başka bir ilah yoktur deyiniz ki kurtuluşa eresiniz.”

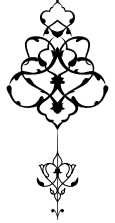
2- Adalet: Yani Allah’ın adil olduğuna ve hiç kimseye iğne ucu kadar bile zulmetmeyeceğine inanmaktır. Aslında adalet Allah’ın sıfatlarından biridir. Ancak bu inanca amel etmenin önemi ve İslâm tarihinde bu inancın kelâm bahislerine fazlasıyla konu edilmesi sebebiyle, adalete inanç, Şia’nın akaid esasları sıralamasında yer almıştır.

3- Nübüvvet: Yani Hz. Muhammed’in (s.a.a) peygamberliğine, Onun Allah tarafından İlâhî emirleri ve hidayetleri İslâm dini kalıbında –ki en kâmil ve son İlâhî dindir- insanların ihtiyarına sunması için vazifelendirildiğine inanmaktır.

4- İmamet: Yani Peygamber’in (s.a.a) vefatından sonra vasisinin ve halefinin Ali bin Ebi Talip (a.s), ondan sonra İmam Hasan (a.s), İmam Hüseyin (a.s) ve sonuncusu Hz. Mehdi (a.f) olan, onun soyundan dokuz kişi olduğuna inanmaktır. (Bunlar Oniki İmam’dır) İmamlar’ın (a.s) vazifesi halkı İslâm yolunda hidayet ve İslâmî bilgileri beyan ve tefsir etmektir.

5- Meâd: Yani insanın ölümle yok olmadığına, ölümden sonra da başka bir tür hayatı olacağına inanmaktır. Bütün insanlar mahşer günü toplanacaklar ve Allah’ın huzurunda amel defterleri incelenecek; iyilere ödül ve kötülere ceza verilecek; kötülerin cezası cehennem azabı ve iyilerin ödülü cennet ve cennet nimetleri olacaktır.³⁴

³⁴ Ehl-i Sünnet’in inanç esaslarında sadece tevhid, nübüvvet ve meâdin olduğunu, ad - let ve imametın Şia mezhebinin inanç esaslarında olduğunu belirtmeliyiz.

b) Ahlâk Konuları

Müslüman bir kişinin hayatta başkalarıyla olan ilişki üslubunu belirleyen önermelerin bütünü, İslâmî ahlâk konularını oluşturur. Sadakat, azim, ihlas, hayır dileme, sevgi vb. sıfatlar, Müslüman bir kişinin başkalarıyla irtibatında uyması gereken ölçülerdir. Ahlâk konuları bazen daha küçük sınıflara ayrılır; kişisel ahlâk, toplumsal ahlâk gibi, bazen de uygulamaya göre aile ahlâkı, eğitim ahlâkı, siyasî ahlâk gibi sınıflara ayrılır.

c) Ahkâm

Ahkâm, İslâmî bilimlerin bir bölümüdür ve vacip, müstehap, muhah, mekruh, haram veya sahih, batıl gibi kalıplarla anlatılır. Örneğin her Müslümanın günde beş vakit namaz kılması vaciptir; sabah namazının iki rekât kılınması vaciptir; İslâmî devleti savunmak her Müslümana vaciptir gibi. Bu önermeler ahkâmın bir bölümüdür. Zira bunlarda hüküm (=Vacip, haram vb.) verilmiştir.

İslâmî ahkâm ibadetler ve muamele olmak üzere ikiye ayrılır. İbadetler ahkâmın, çeşitli İslâmî ibadetlerin ve niteliklerinin anlatıldığı bölümüdür. İslâm'daki önemli ibadetler namaz, oruç, humus, zekât ve sadaka (malî infaklar), Hac, Allah'ı zikretme, dua ve Kur'an tilâvetidir. Muamele ahkâmın, siyasî, toplumsal, iktisadî, ticarî ve halkın evlilik, boşanma, alış-veriş, rehin, kira, sulama vb. gibi şahsî durumlarını içeren bölümüdür.

İslâm'ın kapsamlılığına teveccühle İslâmî eğitimin de üç bölümü olacaktır: İnanç eğitimi, ahlâkî eğitim ve ahkâm (ibadet eğitimi ve muamele eğitimi) eğitimi. Ama bu kitapta sadece İslâmî eğitimin bir bölümü, yani inanç eğitimi ve ibadet eğitimi üzerinde duracağız. İslâmî eğitimin diğer bölümleri, ayrı ciltlerde incelenecektir.

İnançlar ve ibadetler İslâmî eğitimin en önemli ve öncelikli bölümü olduğundan, bunlar için dinî eğitim tabirini kullandık.

Özet

Şimdiye kadar söylediklerimizden şu sonuca ulaşıyoruz: Bu kitabın konusu ve üzerinde çalışacağımız konu "Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in

(a.s) eğitimsel siyerinde inanç ve ibadet eğitimi” adıyla İslâmî eğitimin bir bölümüdür. Diğer bir deyişle Peygamber’in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerini inceleyerek inançları ve ibadetleri Müslümanlara nasıl öğrettiklerini görmeye çalışacağız. Onların içine Allah’a, Peygamber’e, imamete ve meâda iman tohumunu nasıl ekiyorlar ve büyütüyorlardı? İslâmî ibadetleri (namaz, oruç, zikir, dua, Kur’ân tîlâveti vb.) onlara nasıl öğretiyorlardı? Bilahare onları bu ibadetlere nasıl bağlıyorlardı?

4- Kitaba Bir Bakış

Bu kitabın konuları dört kısımda sunulacaktır:

Birinci kısım: İnanç eğitimi. Bu kısım dört bölüme ayrılıyor: Allah’ı tanıma, nübüvvet, imamet ve meâd. Her bölümde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyeri, nasıl öğrettiklerine ve İslâmî inançlara imanı nasıl oluşturduklarına dair incelenerek açıklanacaktır. İbadetlerin ve diğer İslâmî öğretilerin kaynağı ve kökü olduğu için inanç konusuna öncelik verdik.

İkinci kısım: İbadet eğitimi. Bu kısımda Kur’ân, namaz, oruç, zikir ve dua öğretimiyle ilgili konular anlatılacaktır. Bu kısımda iki eklenti mevcuttur. İlk eklenti, çocuklara namaz öğretilmesi programıdır. İkinci eklenti de çocuklara oruç öğretimi programıdır. Bu iki eklentide Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinden ve sözlerinden faydalanarak namaz ve oruç öğretimi için iki program sunulmuştur. Bu iki konunun eklenti olarak nitelendirilmesinin sebebi (konuda anlatılacak sebepler yüzünden) onlarda Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerine (=davranışına) dayanan konunun esas gidişinden ayrılınması ve Masumlar’ın (a.s) sözlerinden de istifade edilmesidir.

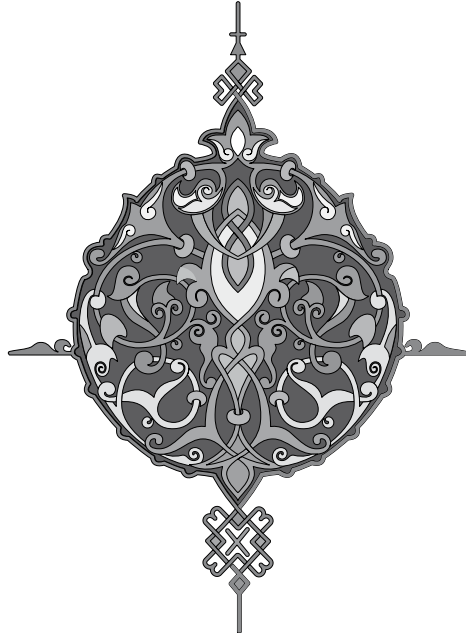
Üçüncü kısım: Dinî eğitim. Bu kısımda üç bölüm halinde dinî eğitimin esas ve önemli beş yöntemine değineceğiz. Bu beş yöntem şunlardır: İsteklendirme ve korkutma, nasihat, rehberlik, uyarı, emretme ve sakındırma. Bu yöntemler hem inanç, hem de ibadet eğitiminde kullanıldığından ayrı bir bölümde işliyoruz.

Dördüncü kısım: Tamamlayıcı. Bu bölümde birbirinden ayrı ama Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in siyerinde önemli olan üç konu işlenecektir.

Bu üç konu şunlardır: Yumuşaklık ve hoşgörü, toplumsal adet ve gelenekler, dinî eğitim ve ebeveynler ve dinî eğitim. Bu üç konu birbiriyle aynı sınıfta olmadığından ancak aynı zamanda Masumlar'ın (a.s) eğitim- sel siyerinde önemli bir yere sahip olduğundan, diğer kısımlara yerleş- tirmemiz de mümkün olmadığından bunları son kısımda ve tamamlayıcı unvanıyla işledik.

Birinci Kısım

İnanç Eğitimi

Giriş

Kitabın başında söylediğimiz gibi İslâm dini üç kısımdır: İnançlar, ahlâk konuları ve ahkâm. İslâmî ilimlerin –üçte biri civarı- büyük bir kısmını inanç ile ilgili ilimler oluşturur.

İnanç eğitimi konusunu işlemek birkaç açıdan zaruridir:

İlki, inançların İslâm dininin bir parçasını oluşturuyor olmasıdır. Bu yüzden Müslüman bir şahsın dindarlığı, inanç açısından bir eksikliği olmadığında kâmil ve kabul edilebilir olacaktır. Birçok ayette bu nokta üzerinde durulmuştur. Allah, Bakara suresinde şöyle buyuruyor:

“Peygamber Rabbinden kendine indirilene iman etmiştir. Bütün müminler de Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etmiştir.”¹

Lokman suresinde de Lokman’ın sözüyle şöyle buyuruyor:

“Ey oğlum! Allah’a şirk koşma. Hiç şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür.”²

Başka bir ayette şöyle buyuruyor:

“Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan aşağısını dediğine bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işlemiş olur.”³

Başka bir ayette açıkça şöyle buyuruyor:

“Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa sapmış olur.”⁴

¹ Bakara, 285.

² Lokman, 13.

³ Nisa, 48.

⁴ Nisa, 136.

Başka bir yerde de şöyle buyuruyor:

“Küfre sapan kimseler ve ayetlerimizi yalan sayanlar (var ya), işte onlardır cehennem ehli olanlar ve onlar onda temelli kalıcılardır.”⁵

İkincisi, günümüzde üzerinde durulan, dinin önemli kullanım alanlarından bir kısmının inançlara ve bunların sonuçlarına bağlı olmasıdır. Hayata anlam kazandırmayı, yalnızlık, zulüm ve adaletsizlik duyguları, ölümden korkunun yok edilmesi gibi acılara ve sıkıntılara anlam vermeyi ancak din başarabilir. Bu sebeple bazıları insanın dine ihtiyacının, hatta dinin kalıcılığının dinin bu işlevlerinden kaynaklandığına inanmaktadırlar. Bu işlevler genellikle dinî inançların mahsulüdür, dinin diğer kısımlarının değil.

Ölümden korkmanın sebebi, insanın sonsuzluğu sevmesidir ve ölüm, bu eğilimin karşısında büyük bir engeldir. Biz ölüme kavuşacağımız gündən korkuyoruz. Din ölümü, sonsuzluğa zıt olacak şekilde tefsir etmemektedir. Din diyor ki: İnsan ölümden sonra da canlıdır ve hayatına devam eder. Hatta ölümden sonraki hayat –bazı şartlara bağlı olarak- bu dünyadaki hayattan daha iyidir. Bu işlevin meâd inancına bağlı olduğu açıktır ve meâd kabul etmeyen kimsenin ölüm korkusu aynen devam eder.

Hayatın anlamlı –yani bu dünyadaki hayatı için makul bir sebebi- nin- olması da böyledir. Bir kimsenin kendi yaşamı için kabul edilebilir bir sebebi olursa yaşam onun için anlam kazanır ve neticede tahammül edilebilir ve zevkli olur. Bunu başaramayan bir kimse içinse yaşam kendini tekrar eden, sıkıntılı ve tahammül edilemez olur. Çünkü böyle bir kimse açısından yaşam gelir elde etmek için çalışmak ve gelir elde etmek de yaşamak içindir veya yaşam yani hayatta kalmak için yemek ve uyumak, yemek ve uyumak için hayatta kalmak demektir.

İnsanın yaşamına doğru tefsirle anlam veren sadece dindir. Dine göre Allah'ın insanı yaratırken bir hedefi vardı. O insanı, iradesiyle ve bilinçli olarak tekâmül yolunu kat etmesi için yarattı. Bu hedefe de ancak Allah'a ibadet ve kulluk yoluyla ulaşılabilir. Allah'a ve Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetine inanmadan bu işlevin gerçekleşmeyeceği açıktır. Allah'a ve Peygamberine (s.a.a) iman etmeyen kimse, dinin dünya ve insan hakkındaki

⁵ Bakara, 39.

tefsirini kabul edemez. Bu sebeple de yaşam için kabul edilebilir bir anlama ulaşamaz.⁶

Üçüncüsü, inançların diğer iki kısmın, yani ahlâk konularının ve ahkâmın da temel ve esas olmasıdır. Kişi ahlâk, ahkâm ve ibadetlerle ilgili emirlere ancak İslâm'ın söylediği yegâne Allah'ın varlık âlemini ve varlıkları yarattığını ve kâinatı ve insanı yaratırken bir hedefi olduğunu kabul ederse uyacaktır. Hz. Muhammed'i (s.a.a), mesajlarını kullarına tebliğ etmesi için yollamıştır. Kulları da onun emirlerine itaat etmekle yükümlüdür. Bu dünyada Allah'ın emirlerine uyanları, Allah ödüllendirecektir, uymayanları da cezalandıracaktır. İnsanın hayatı bu dünyayla sınırlı değildir. İnsanlar ölümden sonra da yaşarlar ve kıyamet günü hep birlikte haşredilirler. Hesapları görülür ve onlara bir zerre bile haksızlık edilmeden, kendilerine uygun ödül ve cezaya ulaşırlar. Bu hususlarda şüphesi olan kimsenin namaz kılmasının, oruç tutmasının vb. veya İslâm'ın ahlâkî emirlerine bağlı olmasının beklenemeyeceği açıktır.

Elbette bir kimsenin bunlara inanması ama yine de dinin emirlerini yerine getirmede ciddiyet göstermemesi mümkündür. Ancak yine de bu, bir kimsenin bunlara inanmadan İslâmî emirlere bağlı olacağı anlamına gelmez. Aksine İslâm inançlarına inanmak, İslâm dininin diğer emirlerine bağlı olmak için –yeterli değil- gerekli şarttır. Yani eğer bir kimse bunlara inanmazsa hiçbir zaman İslâmî emirlere bağlı olmayacaktır. Sonuç olarak inanç, din emirlerine bağlı olmak için her ne kadar yeterli olmasa da gerekli şarttır. Bu sebeple din ve dindarlık karşıtlarının dini zayıflatmak için yaptıkları ilk ve önemli iş, dinî inançlarda şüphe oluşturmak ve sonra yanlışlıklarını isbata çalışmaktır.

Bu yüzden inanç eğitimi üzerinde çalışmak, ahlâk ve ibadet eğitimi üzerinde çalışmaktan önceliklidir. Bu yüzden onu, diğer kısımlardan önce tuttuk.

İslâmî inançlar çok çeşitli ve geniştir. İnançlar arasında bazıları çok önemli oldukları ve dinî metinlerde üzerlerinde çokça durulduğu için “İnanç esasları” başlığıyla sunuldu. Diğer inançlar da genellikle bir

⁶ Bkz. Mulkiyan, Mustafa, “Tesir-i Din der Meneş-i Ademi”, Allame, Birinci yıl, 3. n - mara.

şekilde bu esaslara dönmektedirler. İslâm'ın inanç esasları şunlardır: Tevhid, adalet, nübüvvet, imamet ve meâd. Tevhid ve adalet, Allah'ın sıfatlarından iki tanesidir ve İslâmî metinlerde üzerinde çok durulduğu için iki inanç esası olarak yer almaktadırlar. Bu kitapta bu iki esası, Allah'ı tanıma başlığı altında sunuyoruz.

Bununla birlikte bu kısımda bahsedilen konular, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinin 1- Allah'ı tanıma, 2- Nübüvvet, 3- İmamet, 4- Meâd bölümlerinde incelenmesidir.

Bu konuları Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde incelerken şu iki soruya cevap bulma peşindeydik:

1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s) bu konuları nasıl öğretiyorlardı?

2- Onlar bu konuları öğretirken hangi noktalara riayet ediyorlardı?

Burada şu noktayı hatırlatalım ki Masumlar'ın (a.s) siyeri işlevsel noktaları beyan meziyetine sahiptir. Ancak inanç konularının her biriyle ilgili siyerlerin dağınık ve az bulunur olmasından dolayı tüm bu konular mantıklı bir düzene göre ve kapsamlı olarak incelenememektedir. Aksine hakkında bir siyer olan her bir konu üzerinde çalışmak gerekmektedir. Bununla birlikte bu konuların her biri hakkında kapsamlı ve kâmil bir bahis sunulması beklenmemelidir ve aslında bu, Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerine odaklanmayı kısıtlayan sebeplerdendir.

Birinci Bölüm

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Allah'ı Tanımanın Niteliği ve Allah'a ve Sıfatlarına İnancın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesi

R ivayetlerde “Marifetullah” diye tabir edilen Allah'ı tanıma ve Ona iman, İslâm'ın temel taşıdır ve yüce bir değere sahiptir. Emiru'l-Muminin Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Marifetullah, marifetin en yüce mertebesidir.”⁷

Peygamber (s.a.a) de Allah'ı bilmeyi, amellerin en üstünü saymıştır:

“Amellerin en üstünü, Allah'ı bilmektir.”⁸

Dindarlığın ilk mertebesi de Allah'ı tanımak ve ona iman etmektir. Nitekim dindarlığın en yüce mertebesi de Allah'ı tanıma ve marifette en yüksek ölçüye ulaşmaktır.

Bu yüzden İslâmî eğitimin en önemli hedefi, kişileri Allah'ı tanımaya ve Ona inanmaya ulaştırmak ve de Allah'ı tanıma ve Ona inancı artırmaktır.

Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Bey'ti (a.s), en büyük dinî eğitimciler unvanıyla bu hedefi takip ediyorlardı ve tüm yaşamlarını halkı bu yöne doğru hidayete vakfetmişlerdi. Bu sebeple bu konuda onların siyerini Allah'ı tanımanın ve Ona imanın eğitimi ve öğretimi alanında inceleyeceğiz. Bu incelemenin hedefi şu sorulara cevap bulmaktır: Acaba Peygamber (s.a.a) ve

⁷ Muhammedi Reyşehrî, Muhammed; Mîzânu'l-Hikme, C. 6, s. 155, 11935. rivayet.

⁸ a.g.e.; s. 156, 11942. rivayet.

Ehl-i Beyt (a.s) Allah'ı tanımada Allah'ın varlığı esasını farz ve isbat edilmiş olarak mı kabul ediyorlardı? Allah'ın varlığını isbatlamak için nasıl amel ediyorlardı? Allah'ı tanıtırken nelerin üzerinde duruyorlardı? Kişilerin Allah'a imanını ve tanımlarını sağlayıp kuvvetlendirmek için nasıl amel ediyorlardı?

Bu bölümün konuları şu dört başlık altında sunulacaktır: 1- Allah'ın varlık esasının kabulü, 2- Açık ve anlaşılabilir delillerden faydalanılması, 3- Sıfatları yoluyla Allah'a marifet üzerinde durulması, 4- Allah'la irtibatın kurularak korunması.

1- Allah'ın Varlık Esasının Kabulü

Masumlar (a.s) Allah'ı tanıtırken ve Allah'a imanı oluşturup kuvvetlendirirken Allah'ın varlık esasını kabul ediyorlar ve eğitim alana Allah'ın sıfatlarını ve Allah'a karşı vazifelerini anlatıyorlardı.

Elbette bu durum Masumlar'a (a.s) mahsus değildir. Kur'an'da da Allah'ın varlığı esası kabul edilmiş ve Allah'ın varlığına dair şüphe, inkâr mefhumuyla –ki şüphenin reddi anlamındadır- beyan edilmiştir:

“Peygamberleri dedi ki: “Allah hakkında mı şüphe (etmektesiniz)? O, gökleri ve yeri yaratandır.”⁹⁻¹⁰

Burada şu soru ortaya çıkmaktadır: Neden Masumlar (a.s) eğitim alanların karşısında Allah'ın varlık esasını kabul ediyorlardı?

İlk cevap şudur: Masumlar'ın (a.s) muhataplarının büyük çoğunluğu, özellikle İslâm'ın ilk zamanlarında, bir veya üstün birkaç gücü, varlık âlemini yaratan, ortaya çıkaran olarak kabul etmişlerdi. Bu konuda bir şüpheleri yoktu. Cahiliye döneminde Arabistan halkı birkaç inanca sahipti: Bir grup Allah'a ve vahdaniyetine inanıyordu (muvahtitler), bir başka grup Allah'a inanıyor ve kendilerini Allah'a yaklaştırdığı düşünceyle putlara tapıyordu (müşrikler), bir grup ise fayda ve zararın putların

⁹ İbrahim, 10.

¹⁰ Subhanî, Cafer; Menşur-u Cavid, c. 2, s. 136. Allame Tabatabaî bu ayetin açıklam -sında, bu şüphenin Allah'ın varlık esasıyla ilgili değil, Allah'ın vahdaniyeti ile ilgili olduğunu söylemiştir. Bu durumda Kur'an'a göre Allah'ın varlık esasında şüphe etmenin daha şaşırtıcı olduğunu söylemeliyiz. El-Mizan, C. 12, s. 26-27.

elinde olduğuna inanarak sadece putlara tapıyordu (putperestler). Yahudi, Hristiyan, Mecusi, Zındık, Mutavakkıf¹¹ olan başka gruplar da vardı.¹²

Neticede Arap yarımadasındaki dinlerin çoğunda kâinatın yaratıcısı olan daha üstün bir gücün varlığına inanç vardı. Masumlar'ın (a.s) öğrencileriyle Allah'ın varlık esası hakkında ihtilafları olmadığından, delil ve burhanla Allah'ın varlığını isbatlamaya da gerek olmuyordu. İhtilaf konusu olan, Allah'ın birliği konusuydu ve hem Kur'an'da, hem de Masumlar'ın (a.s) siyerinde Allah Teâlâ'nın vahdaniyetini isbat ve kendisine ortak koşulanların ilahlığı iddiasını reddetmek için birçok delil sunulmuştur.

İkinci cevap şudur: Masumlar (a.s) Allah'ın varlık esasını kabul ediyorlardı. Zira bu işte özel eğitimsel düşünceleri vardı.

Eğitimsel düşüncelerin ilki, insanın fıtratı gereği kelâmî delillere ve karmaşık felsefelere ihtiyaç duymadan bu kâinatın bir yaratıcısı olduğu sonucuna ulaşabilmesidir. Kâinatın yaratılışındaki bütün bu azamet, dikkat, ilim ve bilince bakarak bir yaratıcı olmadan meydana gelmesine imkân olmadığı anlaşılabilir. Gazalî bunun hakkında şöyle söylüyor:

“Allah'ın insan kalbine inayeti, onu daha en başında, bir delile ve burhana ihtiyaç duymadan imanı kabule hazır kılmasıdır. Halkın avamının inancı, telkin ve taklitten başka bir yolla mı hâsıl olmuştur? Elbette bu inanç başta zayıftır ve takviye edilmelidir ama bunun yolu cedel (tartışma) ve kelâm değildir. Kur'an tilâvetiyle, tefsirle, hadisle ve anlamıyla ve de ibadetle meşgul olmaktır. Bu, inançlarını sürekli olarak daha da sağlamlaştırır... Telkin, iman tohumunun göğüse ekilmesi gibi ve bu amel-ler de onları sulamak ve bakımlarını yapmak gibidir.”¹³

Allah'ın varlık esası fıtrata dayanan ve neredeyse kesin bir gerçektir. Her insan, biraz düşünerek onu bulabilir ve karmaşık deliller sunulmasına gerek yoktur. Masumlar (a.s) da bu yüzden Allah'ın varlığını isbata çalışmıyorlardı.

¹¹ Zındık'tan kasıt Dehri dinine mensup (materyalist ve Ateist) olan, fiziksel meâda inamayenlerdir. Mutavakkıf (Agnostik) ise Allah'ın varlığı veya yokluğu konusunda bir görüşü olmayanlardır.

¹² Ali, Cevad; El-Mufasssalu fi Tarihi'l-Arap Kabli'l-İslâm, C. 6, s. 34, Ve'l-Faslu's-Sani ve's-Sütun ve'l-Faslu'l-Hamis ve's-Sütun.

¹³ Gazalî, Muhammed; İhya-u Ulumi'd-Din, C. 1, s. 88.

Eğitimsel düşüncelerin ikincisi şudur: Allah'ın varlığı konusunda çalışmak ve Allah'ın varlığını isbatlamak için karmaşık kelâm ve felsefeye dayanan delilleri getirme yolu, boş ve faydasız bir iştir. Zira bu delillerde soyut kavramlardan faydalanılır ve bu kavramlar çocukların ve halkın çoğunun anlayacağı türden değildir. Bu sebeple Allah'ın varlığını isbatta ve Allah'a imanın oluşturularak kuvvetlendirilmesinde bir rolleri yoktur. Ayetullah Eminî bu konuda şöyle söylüyor:

“Felsefî konular ve deliller, evvela çocukların anlayışı ve gücü dışındadır. Bu konularla karşılaştıklarında onları sadece ezberlerler. İkincisi, felsefî deliller dini savunmada faydalıdır ve iman oluşturulmasında pek tesirleri yoktur. Bu sebeple bu delillerin kullanılmaması gerekir.”¹⁴

Bununla beraber Allah'ın varlık esası üzerinde çalışmak ve felsefe ve kelâma dayalı delil ve burhanlarla isbatlamaya uğraşmak faydasız bir iştir.

Eğitimsel düşüncelerin üçüncüsü şudur: Bu konu üzerinde çalışmak sadece faydasız değil, zararlıdır da. Zira bu konuların sunulması, bir tanrının var olmayabileceği anlamına da gelmektedir. Bu nokta, öğrencinin Allah'ın varlığı konusunda şüphe etmesine yol açabilir. Bir eğitimci bununla ilgili şöyle söylüyor:

“Çocuk için Allah'ın varlığının isbatı, yüce Allah'ın varlığının olmayabileceği anlamını da taşıyabilir... (Ve bu,) yolu çocuğa açarak varlığı hakkında şüpheyi düşürebilir.”¹⁵

Bu şekilde, Masumlar (a.s) Allah'ın varlık esasını kabul ediyor ve felsefe ve kelâma dayalı delillerle isbatı yoluna gitmiyorlardı. Zira bu deliller sadece çocukların ve halkın çoğunluğunun anlayacağı türden olmakla ve iman ve inançla sonuçlanmamakla kalmıyor, Allah'ın varlığında şüpheyi düşme yolunu da açıyorlar.

¹⁴ Eminî, İbrahim; “Nehve-yi Telif-i Kitapha-yi Talimat-ı Dinî-yi Devre-yi İbtidai”, Mecma-yı Makalat-ı Sempozyum-u Caygâh-i Terbiyet, s. 43.

¹⁵ Haşimî, Feriştî; “İcad-ı Şmaht ve Gerayış-i Mezhebî der Kudekân”, Mecma-yı Makalat-ı Sempozyum-i Caygâh-i Terbiyet, s. 265.

2- Açık ve Anlaşılabilir Delillerden Faydalanma

Söylenilenler, Masumlar'ın (a.s) hiçbir zaman Allah'ın varlığını isbat için delil sunmadıkları anlamına gelmemektedir. Siyerlerine genel bir bakış, Allah'ın varlığını isbat için çok sayıda delil sunduklarını göstermektedir. Örneğin Kâfi kitabında bir bölümde “Hudusu'l-Âlem ve İsbatu'l-Muhaddis” başlığı açılmış ve burada Allah'ın varlığını ve tevhidi isbat eden rivayetler ve deliller getirilmiştir.¹⁶ Bu siyerlerden bir tanesini zikretmekle yetiniyoruz:

“Mufazzal bin Ömer, Peygamber'in (s.a.a) kabri kenarında İbni Ebî'l-Evca'nın inkârcı sözlerini işitince rahatsız olarak İmam Sâdık'ın (a.s) yanına gidiyor. İmam ona rahatsızlığının sebebini soruyor ve o da sebebini anlatıyor. İmam (a.s) ona şöyle buyuruyor:

“Yarın sabah erkenden yanıma gel, sana Allah'ın kâinatı ve kâinattakileri yaratırken kullandığı ilim ve hikmeti öğreteyim. Öyle ki ibret alanlar ondan ibret alsınlar, müminler onunla huzur bulsunlar ve dinsizler hayrete düşerek başıboş dolansınlar.”¹⁷

İmamlar'ın (a.s) dostları ve öğrencileri, dinsizlerle münazara ederken Allah'ın varlığını isbat hususunda sorun yaşadıklarında İmamlar (a.s) onları yönlendiriyorlardı. Bu siyerlerden iki örneğe teveccüh ediniz.

İlk örnek:

Bir adam İmam Rıza'nın (a.s) yanına geldi ve şöyle dedi: “Ey Resulullah'ın oğlu! Âlemin yaratılmış olduğunun delili nedir?” Buyurdu ki: “Sen yoktun, oldun. Oysa biliyorsun ki ne kendin kendini yaratın, ne de benzerin seni yarattı.”¹⁸

İkinci örnek:

Abdullah Deysani, Hişam bin Hikem'e şöyle sordu: “Acaba bir tanrı var mı?” Hişam “Evet” dedi. “Mutlak kadir midir?” dedi. Hişam “Evet” dedi.

¹⁶ Kuleynî, Muhammed bin Yâkub; El-Kâfi, C. 1, s. 57-64. Burada İmam'ın Mısır'ın zı - dığı İbni Ebî'l-Evca ve Abdullah Deysani gibi diğer zındıklarla olan tartışması nakle - dilmıştır. Ve yine bkz. Meclisî, Muhammed Bâkır, Bihâru'l-Envâr, C. 3, s. 16. Kitab-ı Et-Tevhid, 3. Bab, “İsbatu's-Sani ve'l-İstidlal-i Biacaibi Saneahu ala Vucudehu ve İl - muhi ve Gudretihi ve Sair Sıfatihi.”

¹⁷ Bihâru'l-Envâr, C. 3, s. 57.

¹⁸ Bihâru'l-Envâr, C. 3, s. 36, 11. rivayet.

Deysanî “Acaba dünya küçülmeden ve yumurta büyümeden, tüm dünyayı bir yumurtanın içine yerleştirebilir mi?” dedi. Hişam “Bana mühlet ver” dedi. Deysanî de “Sana bir yıl mühlet veriyorum...” dedi. Sonra Hişam İmam Sâdık'ın (a.s) yanına giderek konuyu anlattı. O da cevabı ona öğretti.¹⁹

Bu siyerlere dikkat edilirse görülmektedir ki evvela Masumlar'ın (a.s) Allah'ın varlığını isbat için sundukları deliller halkın geneli için açık ve anlaşılabilir. İkincisi, İmamlar (a.s) öğrencinin kendisi Allah'ın varlığında şüpheye düştüğünde ve İmam'dan (a.s) yol göstermesini istediğinde veya toplumda Allah'ın varlığıyla ilgili şüpheler revaçta olduğunda Allah'ın varlığını isbat konusuna giriyorlardı.

3- Allah'ın Sıfatlarını Tanıtma Üzerinde Durma

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde olan konulardan bir diğeri, Allah'ın sıfatlarına fazlasıyla teveccüh etmek, üzerinde durmak ve Müslümanları bu sıfatlarla tanıştırmaktır. Şimdi bu siyerlerden iki örnek veriyoruz.

Birinci örnek:

Peygamber'in (s.a.a) yanına esirleri getirdiler. Esirlerden bir kadın göğsünden süt sağıyordu, esirlerin arasında bir çocuk gördüğünde onu alarak göğsüne yapıstırıyor ve ona süt veriyordu. Peygamber (s.a.a) bize şöyle buyurdu: “Bu kadın kendi çocuğunu ateşe atar mı?” Dedik ki: “Eğer atmama şansı varsa atmaz.” O zaman Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Allah kullarına, bu kadının evladına olduğundan daha şefkatlidir.”²⁰

İkinci örnek:

Bir adam içinde yavruların da olduğu bir kuş yuvasını getiriyordu. O yavruların ana-babası da peşinden uçuyor, onun ellerine konuyorlardı. Peygamber (s.a.a) ashabına dönerek şöyle buyurdu: “Bu iki kuşun yavrularına gösterdikleri davranışlara şaşırıyor musunuz? Beni hak üzere gönderene andolsun ki Allah kullarına, bu iki kuşun evlatlarına olduğundan daha şefkatlidir.”²¹

¹⁹ Kâfî, C. 1, s. 62, 4. rivayet. [rivayette bu sorunun cevabının “göz”ün yumurtadan daha küçük olduğu halde kâinatı içine aldığını söylemektedir. Editörün Notu.]

²⁰ Sahih-i Buharî; C. 7, s. 75.

²¹ Heysemî, Nureddin Ali bin Ebi Bekir; Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, C. 9, s. 8.

Bu iki siyer açıkça Peygamber'in (s.a.a), Allah'ın sıfatlarını tanıtmaya üzerinde fazlasıyla durduğu gerçeğini göstermektedir.

İslâmî metinlerde de Allah'ın sıfatlarını tanıtmaya üzerinde çok durulmuştur. Kur'an'da Allah, sıfatlar yoluyla insanlara tanıtılmıştır. Birçok ayette Allah; Semî' (İşiten), Alîm (Eksiksiz bilen)²², Zu-Fazl (İhsanı, lütfu olan, Fazilet, erdem sahibi)²³, Hayy (Daima Yaşayan, Diri), Kayyum (her an yarattıklarını tedbîr ve tasarruf edip duran), Ali (Yüce), Azim (Ulu)²⁴, Ganî (Başkasına ihtiyacı olmayan zengin), Hamîd (Kendisine hamd, sena övgü ve şükredilen)²⁵, Rauf (mutlak esirgeyici, bağışçı olan), Rahîm (Rahmet eden, merhametli)²⁶ ve Gafur (kusurları örten, affedici, bağışlayan)²⁷ olarak sıfatlandırılmıştır.

Allah'ın sıfatlarını tanıtmak, marifetin ve Allah'a inancın gelişmesi ve artmasında işe yarar yöntemlerden birisidir. Bu yöntemde eğitimci, Allah Teâlâ'nın mahiyetinin tasvirini resmetmeye yoğunlaşacağına, öğrenci için Allah'ın cemal ve celal sıfatlarını tasvir etmeye çalışmaktadır. Bu yöntemin kendine has üstünlükleri vardır:

1- Kullanılan kavramlar açık ve halkın çoğu açısından kolaylıkla anlaşılabilir. Şefkat, affetme, kesinlik vb. herkesin sürekli kullandığı kavramlardandır. Bu yüzden anlaşılmaları, özellikle de –Masumlar'ın (a.s) siyeri gibi- bir örnek sunumuyla beraber olursa kolaydır.

2- Bu yöntemde herkes tarafından anlaşılması güç olan intizai²⁸ ve karmaşık felsefe ve kelâmla ilgili kavramlar kullanılmamıştır.

3- Bu yöntemde öğrencinin zihninde, Allah'a dair yanlış tasavvurlar oluşmamaktadır. Bu sebeple rivayetlerde, muhatapta yanlış tasavvur oluşma ihtimali olan her konuda, açıkça uyarı yapılmıştır.²⁹

²² Bakara, 244.

²³ Bakara, 251.

²⁴ Bakara, 255.

²⁵ Bakara, 267.

²⁶ Nahl, 7.

²⁷ Nahl, 18.

²⁸ Soyutlama gücü.

²⁹ Kuleynî; El-Kâfi, C. 1, s. 83.

4- Bu yöntem, öğrencide Allah'a ilgi ve sevgi oluşturmaktadır. Zira insan, fıtratı gereği ve varlığının derinliklerinde, iyi ve güzel sıfatlara sahip kimseyi sever ve kötü sıfatlılardan hoşlanmaz. Bu yüzden insan kendisini “kudretinin yanında esirgeyici ve bağışlayıcı, gazabının yanında hoşgörülü, yaratılmışları yaratan, izzetiyle azizleri mağlup etmiş, büyükler büyüklüğü karşısında mütevazı, çağrıldığında cevap veren, kötü işleri örten, dergâhının kapısı asla kapanmayan, dergâhından dilencileri kovmayan, arzusu olanın dergâhından ümitsiz dönmediği, korkanların sığınağı, Salihlerin kurtarıcısı, mustazafları yücelten, müstekbirleri alçaltan, zalimleri yenilgiye uğratan, onları yok eden, dileyenin feryadına yetişen”³⁰ bir Allah'ı karşısında gördüğünde kendiliğinden Ona ilgi ve sevgi duyacaktır.

5- Öğrencinin Allah'ın sıfatlarıyla aşina olması, Allah karşısındaki vazifesini teşhis etmesini sağlar. Hangi işlerin Onun hoşuna gideceği, hangerinin Onu gazaplandıracağını bilir. Bu da davranışlarına ve amellerine yön vermesinde oldukça etkilidir.

4- Allah'la İrtibat Kurulması ve Bunun Korunması

Allah'la irtibattan kasıt insanın, hayatında bir şeye ihtiyaç duyduğunda ihtiyacını veya sorunu olduğunda çözümünü Allah'tan istemesi, arzusu olduğunda temenna elini ona doğru uzatmasıdır. Diğer bir deyişle Allah'la irtibat, insanın sadece Allah'tan ümit etmesi, havadis meydanında da sadece Allah'a dayanmasıdır. Dua, yakarış ve zikir bu irtibatın türlerindedir. Batunında, içinde, sorunlarını çözebilecek ve kendisini destekleyecek olanın sadece Allah olduğuna inanan kimse, diliyle de Allah'a seslenir, Ona yakarır. Her durumda onu düşünür ve nimetlerine şükreder.

Masumlar'ın (a.s) siyeri mütalaa edildiğinde, onların her fırsatta öğrenciyi Allah'la irtibatlandırmaya ve bu irtibatı kuvvetlendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Onlar birçok kereler çocuklara ve yetişkinlere dua etmeyi emir ve tavsiye etmişlerdir. Örneğin şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Sâdık (a.s) ashabından birine şöyle buyurmuştur: “Geceye girerken şu duayı oku: Allahumme inni es'eluke...”³¹

³⁰ Ramazan gecelerinde okunan İftitah duasından parçalar.

³¹ Kuleynî; El-Kâfî, C. 2, s. 523, 7. rivayet.

İbrahim Kerhî de şöyle diyor:

“İmam Sâdık (a.s) bize bir dua öğretti ve her Cuma o duayı okumamızı emretti.”³²

Diğer bir rivayette şöyle geçmektedir:

Bir gece İmam Sâdık'ın (a.s) oğlu yanına gelerek şöyle dedi: “Baba, uyu-mak istiyorum.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Oğulcuğum! De ki: Eshedu en la ilahe illallah...”³³

Masumlar (a.s) eğer bir yerde, bir kişinin Allah'la irtibatının gevşemekte olduğunu hissederlerse, bu irtibatı kuvvetlendirmeye ve Allah'tan ümidini kesmesine engel olmaya çalışıyorlardı. Örneğin Ebu Basir'den şöyle nakledilmiştir:

İmam Sâdık'a (a.s) “Rızkımız gecikti” diye arzettim. O rahatsız oldu ve buyurdu ki: “Şöyle de Allahumme inneke tukeffiltu birzki ve rızkı külli dabbe, feya hayru min dea, ve ya hayri min misli ve ya hayri min u'tiye ve ya efzeli murteca...”³⁴

Yine Ahmed bin Muhammed bin Ebi Nasr'dan, başka bir rivayette şöyle nakledilmiştir:

İmam Hasan'a (a.s) şöyle arzettim: “Fedan olayım! Ben bir haceti kaç yıldır Allah'tan istiyorum. Bu isteğime icabetin gecikmesinden ötürü kalbime şüphe düştü.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Ahmed! Şeytanın kalbine nüfuz ederek seni Allah'a karşı ümitsiz etmesinden kork... Allah'a daha fazla ümitli ol, çünkü Allah sana bir söz vermiştir. Allah “Kullarım ne zaman sana beni sorsalar, ben onlara yakınım, dua edenlerin duasına, beni andıklarında icabet ederim” diye buyurmamış mıdır? Yine buyurdu ki “Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmayın” ve buyurdu “Allah size mağfiret ve inayet sözü veriyor.” Allah'a başkalarından daha fazla güven ve kalbinde hayırdan başka bir şeye yol verme ki Allah onu bağışlar.”³⁵

Şimdi, Masumlar'ın (a.s) neden bu konuya önem verdikleri sorusu kendini göstermektedir. Bu sorunun cevabı yakinen olumludur. Burada

³² Kâfi, C. 2, s. 422, 12. rivayet.

³³ a.g.e.; s. 390, 8. rivayet.

³⁴ a.g.e.; C. 2, s. 402, 12. rivayet.

³⁵ a.g.e.; C. 2, s. 354, 1. rivayet.

sadece Allah'la irtibatın inanç eğitimindeki en önemli iki etkisine değineceğiz:

a- Allah'a İmanın Kuvvetlenmesi, Gelişmesi ve Artması

Allah'a iman ve inanç kalple ilgili bir durumdur. Mümin, Allah'ın varlığına kalpten inanan ve (iman=emniyet ve inanç) buna mutmain olan kimsedir. Allah'la irtibat (dua, yakarış ve zikir) imanın bir mertebesini gerektirir. Bununla birlikte Allah'la irtibatın kendisi imanın kuvvetlenmesini ve imanın daha yüce bir derecesine ulaşılmasını da sağlar. Çünkü dua, yakarış, zikir ve Allah'ı anmak, özellikle de tekrar edilirse, bu anlamların olabildiğince insan ruhuna oturmasını ve derinleşmesini sağlar. İmam Humeynî (r.a) bu konuda şöyle buyuruyor:

İbadetin, zikirlerin ve virdlerin tekrarlanmasındaki noktalardan biri, kalpte onların etkisinin hâsıl ve müteessir olmasıdır. Böylece yavaş yavaş zikrin ve ibadetin hakikati, yolcunun zâtının batınını oluşturur ve kalbi ibadet ruhuyla birleşir.³⁶

Buna ilâveten Allah'la irtibat, kişinin Allah ile karşılıklı iletişime geçmesi ve bu yolla Allah'ın sözlerinin doğruluğunu amelen müşahade etmesi için ortam hazırlar. Allah'tan bir hacetinin gerçekleşmesini isteyen kimsenin duasına Allah icabet ettiğinde, o kimse amelde ve tüm varlığıyla Allah'ın rahmetini, merhametini ve fazlını görür. Bu şekilde günden güne İlâhî sıfatlar hakkındaki bilgisi ve marifeti ve de Allah'a imanı ve inancı fazlalaşır.

b- Allah'a Yakınlık ve Sevgi

Dua ve zikir kalıbında Allah ile irtibat, Allah'ın sevgisinin insanın kalbinde yer etmesini ve kuvvetlenmesini sağlar. Özellikle dua ve yakarış şeklindeki Allah ile irtibatın başta yükümlülükle birlikte olması mümkündür ama zamanla bu anlamlar kalbe yerleştikçe, bu irtibat lezzet verir. Emiru'l-Muminin'den (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

³⁶ İmam Humeynî, Âdâb-ı Namaz, s. 16.

“Allah’ın seni, kendini anmaya yaklaştırdığını ve bunu sevdirdiğini gördüğünde bil ki seni seviyor.”³⁷

Yani Allah ile irtibat ve ona yakarış, ardından Onun sevgisini getirmektedir. Başka bir rivayette Peygamber’den (s.a.a) şöyle nakledilmiştir:

“Allah’ı çokça zikreden kimseyi Allah sever.”³⁸

Peygamber’in (s.a.a) başka bir rivayetinde şöyle geçer:

“Subhan olan Allah şöyle buyuruyor: Ne zaman kulum çoğunlukla benimle meşgul olursa isteklerini ve lezzetini kendi zikrime yerleştiririm. İsteklerini ve lezzetini zikrime yerleştirdiğim vakit ise o bana aşk besler ve ben de ona.”³⁹

Özet

Söylediklerimizden Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) Allah’a iman eğitimiyle ilgili siyerinin şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

- 1- Kişi Allah’ın varlığında şüpheye düşüp Allah’ın varlığını isbatlayan delillerin peşine düşmedikçe Allah’ın varlık esasını kabul ediyorlardı.
- 2- Allah’ın varlığını isbat için açık ve kuvvetli deliller kullanıyorlardı.
- 3- Allah’ı tanıtmak için Allah’ın sıfatlarını anlatma üzerinde duruyorlardı.
- 4- İmanın artması ve gelişmesi için kişiyi Allah ile irtibata ve bu rabıtayı koruyup kuvvetlendirmeye davet ediyorlardı.

³⁷ Amedî, Gurur’ul-Hikem ve Durru’l-Kelem, c. 2, s. 313.

³⁸ Muhammedi Reyşehrî, Muhammed, Mîzânu’l-Hikme, C. 3, s. 421, 6435. rivayet.

³⁹ a.g.e.; C. 3, s. 421, 6438. rivayet.

İkinci Bölüm

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Peygamber'in (s.a.a) Tanıtılmasının ve Ona İmanın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesinin Niteliği

H z. Muhammed'in (s.a.a) peygamberliğine iman, İslâm dininin ikinci inanç esasıdır ve onun peygamberliğini kabul etmeyen kimse, Müslümanların hanesinin dışındadır. Bu bölümde Masumlar'ın (a.s) siyerini Hz. Muhammed'in (s.a.a) peygamberliğini tanıma ve iman eğitimi alanında inceleyeceğiz. Bu bölümde cevabını bulmaya çalışacağımız sorular şunlardır: Masumlar (a.s) Hz. Muhammed'in (s.a.a) peygamberliği esasını mı kabul ediyorlardı? Peygamber'in nübüvvetini inkâr eden kimselere nasıl davranıyorlardı? Peygamber'i (s.a.a) tanıtmak ve onun hakkında olumlu fikirler edinmelerini sağlamak için ne tür girişimlerde bulunmuşlardı?

Bu bölümün konuları: 1- Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetinin kabulü, 2- Nübüvvet felsefesinin anlatılması, 3- Peygamber'in (s.a.a) etkilerinin ve hizmetlerinin anlatılması, 4- Peygamber'in (s.a.a) siyerinin nitelendirilmesi, 5- Peygamber'in (s.a.a) yüceltilmesi.

1- Peygamber'in (s.a.a) Nübüvvetinin Kabulü

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde, Müslümanlara karşı Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetini isbat konusuna girdikleri görülmemiştir. Müslümanların karşısında Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetini inkâr edilemez kabul etmiş ve Peygamber'i (s.a.a) tanıtmakla, siyerini, sünnetini ve sözlerini anlatmakla meşgul olmuşlardır.

Şimdi, neden Müslümanların karşısında Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetini isbatlayan delillerden bahsetmedikleri sorusu gündeme gelmektedir.

Cevabında iki noktaya işaret edilebilir:

1- Masumlar'ın (a.s) zamanında halkın İslâm Peygamberi'nin nübüvveti hakkında şüpheleri yoktu. Zira daha hayatlarının başlarında Hz. Muhammed'in (s.a.a) nübüvvetine iman üzere eğitiliyorlardı. Her gün defalarca ebeveynlerinin, tanıdıklarının, müezzinin, öğretmeninin ve diğerlerinin Onun elçiliğine ve nübüvvetine şehadet ettiklerini görüyorlardı. Kur'an'ın da O'na (s.a.a) Allah tarafından vahyedildiğini biliyorlardı. Böyle bir atmosferde Onun nübüvvetini isbatlamaya lüzum olmayacağı açıktır. Bu yüzden Masumlar (a.s) da Müslümanların karşısında böyle konulardan bahsetmiyorlardı.

2- Böyle bir atmosferde nübüvvetin isbatı için deliller sunmak, eğitim karşıtı etkilere yol açabilir. Zira Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetinin isbatı hakkında tartışmak, Hz. Muhammed'in (s.a.a) gerçekten peygamber olmadığı anlamına gelebilir. Bu, Onun peygamberliğiyle ilgili şüphesi olmayan öğrenciyi şüpheyne düşürecek bir kapı açabilir. Bu yüzden Masumlar (a.s) da Müslümanlara nübüvvet konusunu öğretirken, peygamberin nübüvveti esasını inkâr edilemez görerek kabul ediyorlardı.

Bununla birlikte İslâmî toplumda O'nun peygamberliğine inanmayan diğer dinlere mensup kimseler de yaşıyordu. İlâveten Müslümanların arasında nübüvveti kesinlikle kabul etmeyen kimseler de yaşıyordu. Masumlar (a.s) bu kimselerle veya herhangi bir sebeple İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) nübüvvetinde şüphe eden kişilerle karşılaştıklarında doyurucu deliller sunuyorlardı. Burada bu siyerlerden sadece bir örnek vereceğiz:

İmam Sâdık (a.s) kendisine “Nebileri ve resulleri nasıl isbatlıyorsun?”⁴⁰ diye soran bir zındığa cevaben şöyle buyurdu:

“Bizi, bizden ve tüm mahlûkattan daha üstün bir yaratan ve meydana getiren olduğunu, O'nun bilgili ve yüce olduğunu, mahlûkatın O'nu ne görebileceğini ne de O'na dokunabileceğini, O'nunla direk yüz yüze gelinemeyeceğini

⁴⁰ Nebi Kendisine kitap verilen ve verilmeyen bütün peygamberler için denir; Çoğulu “enbiya”dır. Kendisine kitap verilen peygambere de “resul” denir; çoğulu “rusul” denir.

isbatladığımız zaman, mahlûkatı arasında, istediklerini yarattıkları ve kulları için açıklayan elçileri olduğu da isbatlanmaktadır.”⁴¹

2- Nübüvvet Felsefesinin Anlatılması

İmamlar'ın (a.s), özellikle de Emiru'l-Muminin'in (a.s) siyerinde enbiyanın görevlendirilmesinin zarureti ve enbiyanın hedefi ve vazifesi hakkında birçok söz söylenmiştir. Emiru'l-Muminin (a.s) Nehcu'l-Belağa'da çeşitli yerlerde bu konudan bahsetmiştir. Hutbelerinden birinde şöyle buyuruyor:

“Allah, vahyi için seçtiği elçilerini yarattıklarına delil kılmak, halkın özür getirme yolunu kapatmak, doğruluk dili ile onları hakka çağırmaq için gönderdi.”⁴²

Yine Nehcu'l-Belağa'nın ilk hutbesinde şöyle buyuruyor:

“Sonra münezzeh olan Allah, Âdem'in çocuklarından nebiler seçti. Onlardan kendilerine vahyedileni halka ulaştıracaklarına ve elçiliğinde emaneti koruyacaklarına dair söz aldı. İnsanların çoğu Allah'a verdikleri sözü değiştirence, hakkını inkâr edince, Allah'a eşler koşunca, şeytanlar onları Allah'tan tanımaktan alıkoyunca ve Allah'a ibadetten ayırınca Allah da onlara elçiler gönderdi ve insanlardan fitrî sözlerini tutmalarını istemek, insanlara unuttukları nimetini hatırlatmak, davetle hücceti tamamlamak, aklın gizlerini ortaya çıkarmak ve onlara kudret ayetlerini göstermek için kesintisiz nebiler gönderdi.”⁴³

Ebu Basir'den de şöyle nakledilmiştir: Bir adam İmam Sâdık'a (a.s) şöyle sordu: “Neden Allah insanlara peygamberler ve elçiler yolladı?” İmam (a.s) cevabında şöyle buyurdu:

“Sebebi Resulleri yolladıktan sonra insanların Allah'a bir hüccetleri olmasın ve bize bir müjdeleyici ve gözetici gelmedi demesinler diyesidir. Bir sebebi de Allah'ın insanlara hücceti olsunlar diyesidir. Acaba Allah'ın, cehennem bekçilerinden nakille, cehennem ehline hüccet olsun diye “Size bir gözetici gelmedi mi?” diye buyurduğunu duymadın mı?”⁴⁴

⁴¹ Kâfi, C. 1, s. 128, 1. rivayet.

⁴² Nehcu'l-Belağa, 144. Hutbe, s. 324.

⁴³ a.g.e.; 1. Hutbe, s. 36.

⁴⁴ Mizânu'l-Hikme, C. 9, s. 331, 19186. rivayet.

Burada şu konuyu hatırlatmakta fayda var. Masumlar (a.s) peygamberliğin zaruretini ve hedefini anlatırken nübüvvet esasını isbatlamaya çalışmıyorlardı. Bu yolla neden Allah, peygamberler yolluyor, insanın peygamberlere ne ihtiyacı var, peygamberlerin vazifeleri nelerdir gibi konuları anlatmaya uğraşıyorlardı. Bu konu, yukarda naklettığımız ikinci siyerde açıkça görülmektedir.

Şimdi, neden Ehl-i Beyt (a.s) bu konulardan bahsediyordu sorusu gündeme gelmektedir. Cevabında iki konuya değinebiliriz:

1- Bu konular, nübüvvetle ilgili konulardır ve peygamberi tanıtmamanın şartı, bu konulardan bahsetmektir.

2- Bu konuların anlatılmasının dinî eğitimde istenilen amelî etkileri vardır. Bu konuların anlatılmasının amelî etkileri, kişilere kemal ve saadete ulaşmada Peygamber'den (s.a.a) nasıl esinleneceklerini öğretmesidir.

Açıklaması şudur: Allah sayısız nimetleri insanın ihtiyarına sunmuştur. Bu nimetler insanın saymaya gücünün yetmeyeceği kadardır.

“Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp bitirmeye güç yetiremezsiniz.”⁴⁵

Allah, Peygamber (s.a.a) nimeti dışında hiçbir nimet için müminlere minnet koymamıştır:

“Allah, müminlere, aralarından kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir minnette (taşınması ağır olan bir iyilikte) bulundu.”⁴⁶

Bu konu, diğer nimetlere kıyasla bu nimetin yüce kıymetini ve konumunu göstermektedir.

Diğer taraftan insan Allah'ın nimetlerinden, ancak o nimetleri hangi maksatla yarattığını ve o nimetin yaşamında ne tür bir tesiri olabileceğini bilirse en iyi şekilde faydalanabilir. Örnek olarak tıbbî ilaçları verebiliriz. Eğer bir kimse bu ilaçların her birinin ne amaçla yapıldığını, insan vücuduna ne etkileri olduğunu bilirse, sağlığına kavuşmak için bunları kullanabilir. İlacı yapanın hedefi ve vücuda etkileri hakkında bir bilgisi

⁴⁵ İbrahim, 34.

⁴⁶ Âl-i İmran, 164.

olmayan kimse ise bunu kullanmaz ve eğer kullanırsa da büyük ihtimalle yanlış ve yersiz olur. Durumuna bir faydası olmayacağı gibi, ona zarar bile vermesi mümkündür.

Peygamber (s.a.a) Allah'ın en büyük nimetidir. İnsanın bu nimetten en iyi şekilde faydalanabilmesi için, Allah'ın peygamberi ne amaçla görevlendirdiğini, insanın neden peygambere ihtiyacı olduğunu ve Allah'ın ona hangi vazifeleri yüklediğini bilmesi gerekir. Masumlar (a.s) bu siyerlerde, bu sorulara cevap vermişlerdir.

3- Peygamber'in (s.a.a) Etkilerinin ve Hizmetlerinin Anlatılması

Masumlar (a.s) Peygamber'i (s.a.a) tanıtırken, maddî ve manevî etkilerinden de bahsediyorlardı. Örneğin Emiru'l-Muminin (a.s) Nehcu'l-Belağa'da Müslümanların Peygamber'in görevlendirilmesinden önceki durumunu anlatırken şöyle buyuruyor:

“Allah onu insanlar şaşkınlık içinde delalete düşmüşken gönderdi. Fitneye dalmışlar, heva ve hevesleri onları azdırmıştı. Büyükleri aşağılayarak, cahilleri de cehalete düşürerek düşkünlüğe uğramışlardı. İşlerinde şaşırarak şaşkına dönmüşler, bilgisizlikleri yüzünden belaya uğramışlardı. O, (Hz. Muhammed) öğüt vermek için çok uğraştı; doğru yolda yürüdü, onları hikmete ve güzel öğüde davet etti.”⁴⁷

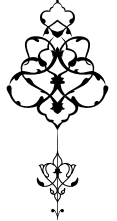
Bu hutbede Peygamber'in (s.a.a) manevî bereketlerini ve etkilerini saymıştır. Başka bir yerde Onun maddî etkilerini anlatmıştır. Orada şöyle buyuruyor:

“Allah-u Teâlâ Muhammed'i âlemleri korkutmak ve indirdiği hükümleri emin bir halde korumak için gönderdi. Siz Arap toplumu en kötü bir din üzereydiniz ve en kötü bir yeri yurt edinmiştiniz. Sarp kayalar ve (seslerden ürkmeyen) zehirli yılanlar vardı çevrenizde. Pis sular içiyor, sert şeyler yiyor, birbirinizin kanını döküyor, yakınlık hakkını gözetmiyordunuz.”⁴⁸

Ehl-i Beyt (a.s) neden Peygamber'in (s.a.a) etkilerini ve hizmetlerini insanlara anlatıyordu? Bu beyanların onların inancı ve bilgisi üzerinde ne tür etkileri vardı?

⁴⁷ Nehcu'l-Belağa, 95. Hutbe, sayfa 210.

⁴⁸ a.g.e, 26. Hutbe, s. 79-80.

Anlaşılan Peygamber'in (s.a.a) etkilerinin ve hizmetlerinin anlatılması hem insanların Peygamber (s.a.a) hakkındaki bilgilerinin derinleşmesini ve hem de Ona olan imanlarının kuvvetlenmesini sağlıyordu.

Bu beyanlar, insanların Peygamber (s.a.a) hakkındaki bilgilerini derinleştiriyordu. Zira Peygamber (s.a.a) çeşitli boyutlara sahiptir ve bu boyutlardan her birinin öğrenilmesiyle insanın bilgisi kuvvetlenmekte ve derinleşmektedir. Allah'ın ne amaçla Peygamber'i (s.a.a) görevlendirdiği, vazifelerinin neler olduğu, Allah'ın Peygamber'le (s.a.a) irtibatının şekli ve vahyin nasıl olduğu, Peygamber'İN (s.a.a) insanların yaşamı üzerindeki tesirleri gibi konular, Peygamber'in (s.a.a) varlığının boyutlarından bir kısmını oluşturmaktadır. Bu beyanlarda Masumlar (a.s), Peygamber'in (s.a.a) varlığının boyutlarından biri olan toplumdaki etki ve hizmetlerine değinmişlerdir. Bu boyutla aşına olmak, Müslümanların Peygamber (s.a.a) hakkındaki bilgilerinin daha doyurucu olmasını sağlamaktadır.

Bu beyanlar, insanların Peygamber'e (s.a.a) imanını derinleştirerek güçlendirmektedir. Zira insan fitratı gereği hakkı arar ve hakka yönelir. Allah, ayetlerinden ve nişanelerinden sonra İbrahim'e (a.s) şöyle emreliyor:

“O halde yüzünü, Allah'ı birleyerek dine, insanları üzerine yaratmış olduğu Allah'ın fitratına doğrult. Allah'ın yaratışında değişiklik bulunmaz.”⁴⁹

Bu ayete göre hakka yönelmek ve onu kabul etmek, insan fitratının gereğidir. Diğer bir ifadeyle hakka yönelme ve onu kabul etme insanın fitratıdır. Bu sebeple hakka yönelme bir kavme, ülkeye ve ırka mahsus değildir. Her ülkeden ve her ırktan her insan, hakkı arar ve hakka yönelir. Her ideolojinin takipçilerinin, kendi ideolojilerini hak bilmesi, bu konuyu teyit etmektedir. Çeşitli dinlerin ve mezheplerin takipçilerinin ihtilafı da sadece her birinin kendi din veya mezheplerinin hak, diğer dinlerin ve mezheplerin batıl olduğuna inanmalarındandır.

Hakkı batıldan ayırmak her zaman kolay değildir. Bazen hakla batıl öyle birbirine karışır ve benzer ki hakkı batıldan ayırmak güçleşir. Böyle durumlarda hakkı batıldan ayırmak için, hak ve batılın ölçülerini tanımaktan başka çare yoktur.

⁴⁹ Rum, 30.

Hakkın ölçülerinden biri “yararlılık” ve batılın ölçülerinden biri de “boşluk ve faydasızlık”tır. Allah hakkı batıldan ayırmada hak ve batılı ne-hirden akan suya ve üzerindeki köpüğe, yine zeminde gizli metaller veya altın ve üzerlerindeki köpüğe benzetmektedir.

“Köpüğe gelince, o atılır gider, insanlara yarar sağlayacak şey ise yeryüzünde kalır.”⁵⁰

Bununla birlikte her ne kadar batıl, hakkın üzerini örtüyor olsa da hak her zaman halk için faydalı, batıl ise boş ve faydasızdır. Kalıcı olan da haktır, batıl değil.

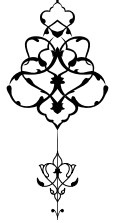
İnsanlar da genellikle varlıklarının derinliklerinde hakkın faydalı ve batılın da faydasız olduğunu bilirler. Beşeriyet tarihi, insanların faydalı şeyleri koruduklarını, faydasız ve zararlı şeyleri bıraktıklarını göstermiştir. Bu yüzden günümüzde düşünürler, dinlerin bekasının en önemli delili olarak bu yararlılığı görmektedirler.

Burada da Masumlar (a.s) bu kaideden istifade etmiş ve Peygamber’in (s.a.a) hizmetlerini ve etkilerini beyan etmişlerdir. Gerçekte bu siyerlerde Masumlar (a.s), Peygamber’in (s.a.a) hakkaniyetinin belirtilerini anlatmışlardır. Bu anlatılanların, onların Peygamber’e (s.a.a) imanlarını derinleştirdiği ve kuvvetlendirdiği açıktır.

4- Peygamber’in (s.a.a) siyerinin nitelendirilmesi

Masumlar’ın (a.s) siyerinde, söylenelere ilâveten çeşitli boyutlarıyla Peygamber’in (s.a.a) siyerinin nitelendirilmesine de çok dikkat edilmiştir. Öyle ki O’nun (s.a.a) en küçük hareketi bile söylenmeden geçilmiştir. Müslümanlara, Kureyş’in kâfirlerine, düşmanlara ve Arap yarı-madasında yaşayan diğer din mensuplarına davranışı gibi Peygamber’in (s.a.a) toplumsal özellikleri özenle anlatılmıştır. Peygamber’in (s.a.a) ev-deki ahlâkı, giyinme biçimi, yemek yemesi ve uyuması dikkatle belirtilmiştir. Hatta boyu, teninin rengi, saçının rengi vb. gibi fiziksel özellik-leri de anlatılmıştır. Emiru’l-Muminin (a.s) Peygamber’i (s.a.a) şu şekilde nitelendiriyor:

⁵⁰ Ra’d, 17.

“Peygamber (s.a.a) insanların en affedicisi, en cesaretlisi, en doğru sözlüsü, sözüne ve anlaşmasına en vefalı olanı, en yumuşak huylusu ve en güzel mi-zacıydı. Heybeti, onu ilk kez görenlerin kalbine oturuyordu. Onunla ya-kınlaşanların kalbinde ise sevgisi yer ediyordu.”⁵¹

Neden Masumlar (a.s) Peygamber'in (s.a.a) siyerini nitelendirmeye özen gösteriyorlardı? Acaba bunun, muhatabın Peygamber'e (s.a.a) inancı üzerinde bir tesiri mi vardı?

Görünüşe göre Peygamber'in (s.a.a) siyerinin nitelendirilmesi hem muhatapların Peygamber'le (s.a.a) aşına olmasında müessirdir, hem de inancının oluşup kuvvetlenmesinde. Muhatabın Peygamber'le (s.a.a) aşına olması üzerindeki tesiri açıktır. Zira muhatap, davranışının türü ve tarzı ve de çeşitli boyutlarda davranışına hâkim olan mantıkla aşına oluyor. Ek olarak muhatap, Peygamber'in (s.a.a) siyerine dikkat ederek Onun şahsiyetini daha iyi tanıyabilir, diğer insanların şahsiyetleriyle kıyaslaya-bilir ve Onun şahsiyetinin üstünlüğünü idrak ederek Ona iman edebilir. Peygamber'in (s.a.a) davranışını görerek ona iman eden kimseler çoktur. Örneğin Emiru'l-Muminin'den (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Bir Yahudi'nin Peygamber'den (s.a.a) birkaç dinar alacağı vardı ve bunu istiyordu. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Ey Yahudi! Bir şeyim yok ki sana ödeyeyim.” Yahudi dedi ki: “Ey Muhammed! Alacağımı ödeyene kadar seni bırakmayacağım. Bu yüzden seninle oturacağım.” Yahudi oturdu. Pey-gamber (s.a.a) öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını orada kıldı. Peygamber'in (s.a.a) ashâbı ise Yahudiye tehdit ediyorlardı. Peygamber (s.a.a) ashâbına baktı ve şöyle buyurdu: “Onunla ne işiniz var?!” Ashap dedi ki: “Ey Resulullah! Bir Yahudi seni buraya hapis mi etti?” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Rabbim beni, tarafımda olanlara veya olmayanlara zulmetmem için görevlendirmedir.” Güneş tepeye çıktığında Yahudi şöyle dedi: “Şeha-det ediyorum ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve resulüdür. Malımın yarısı Allah'ın yoluna (harcanmaya) mahsustur. Yemin olsun yaptığım şey sadece Tevrat'ta anlatılan özelliklerinizi incelemek ama-cıydı. Tevrat'ta sizin sıfatlarınızı şöyle okudum: Muhammed Abdullah'ın oğludur. Doğduğu yer Mekke ve hicret edeceği yer Medine'dir. Ne kabadır, ne zora sokar, ne feryat edendir, ne de küfürbaz.”⁵²

⁵¹ Bihâru'l-Envâr, C. 16, s. 231, 35. rivayet.

⁵² Bihâru'l-Envâr, C. 16, s. 216, 5. rivayet.

5- Peygamber'in (s.a.a) Yüceltilmesi

Masumlar (a.s) Peygamber'i (s.a.a) yüceltmek için her fırsatı kullanıyorlardı. Elbette Allah, insanları Peygamber'i (s.a.a) yüceltmeye davet etmiştir. Allah Kur'an'da bu konuda şöyle buyuruyor:

“Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salâvat gönderirler. Ey iman edenler, siz de ona salâvat gönderin ve tam bir teslimiyetle teslim olun.”⁵³

Bu yüzden Masumlar (a.s) ne zaman Peygamber'in (s.a.a) adı geçse Ona salavat gönderiyorlar ve diğerlerine de böyle yapmalarını tavsiye ediyorlardı. Bu rivayetlerden iki örneği birlikte okuyalım:

“Amel terazisinde Muhammed ve âl-i Muhammed'e salavattan daha ağır bir şey yoktur.”⁵⁴

“Peygamber'e ve âl'ine selam, suyun ateşi ortadan kaldırmasından daha fazla, insanın kötü amellerini ortadan kaldırmaktadır.”⁵⁵

Nehcu'l-Belağ'a bakıldığında Emiru'l-Muminin'in (a.s) Peygamber'in (s.a.a) adından sonra Ona selam yolladığı görülmektedir.⁵⁶

Bir rivayette de İmam Cevad'ın (a.s) dostlarından birisinin O'na (s.a.a) şöyle dediği nakledilmiştir:

“Bir gün Resulullah'ın (s.a.a) adına tavaf ettim.” İmam (a.s), (Peygamber'in (s.a.a) adını duyunca) üç kez şöyle buyurdu: “Allah'ın selamı Allah resulünün üzerine olsun.”⁵⁷

O zamandan beri Müslümanların siyerinde, Peygamber'in (s.a.a) adı zikredildiğinde Ona ve Ehl-i Bey'tine (a.s) selam gönderilmesi vardır. Şehid-i Sâni, Münyetu'l-Murid adlı kitabında bu konunun üzerinde çokça duruyor ve şöyle diyor:

“Peygamber'in (s.a.a) ismini yazdığında, “Esselat-u ve's-Selamu aleyhi ve alâ âlihi” de yaz ve dilinle de söyle.”

Devamında şöyle diyor:

⁵³ Ahzap, 56.

⁵⁴ Vesâilu's-Şia, C. 4, s. 1210, 1. rivayet.

⁵⁵ a.g.e.; s. 1212, 10. rivayet.

⁵⁶ Örneğin bkz. Nehcu'l-Belağ'a, 37. Hutbe, 56 ve 67. sayfalar.

⁵⁷ Kâfi, C. 4, s. 314, 2. rivayet.

“Salavat ve selam cümlesi yerine “saleem”, “seleme” veya “sam” gibi kısa işaretler koyulmamalıdır.”⁵⁸

Müslüman âlimler de kendi eserlerinde buna riayet etmişlerdir. Rivayet, tarih vb. kitaplara bakılırsa bu iddianın doğruluğu görülecektir.

Masumlar (a.s) Peygamber'in (s.a.a) kabrini ziyarette de özel ihtimam gösteriyorlardı. Diğerlerine de bunu tavsiye ediyorlardı. Örneğin bir rivayette şöyle geçiyor:

İmam Hasan (a.s) Peygamber'e (s.a.a) şöyle sordu: “Sizi ziyaret edenin karşılığı nedir?” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Yavruçuğum! Her kim beni, babamı, kardeşini veya seni, yaşarken veya öldükten sonra ziyaret ederse, benim de onu kıyamette ziyaret etmem ve günahlarından kurtarmam üzerimedir.”⁵⁹

İmamlar (a.s) doğumu, peygamberliği ve vefatı gibi Peygamber'le (s.a.a) ilgili özel günleri önemsiyorlar ve izleyenlerine de bu günleri önemsemelerini emrediyorlardı. Allame Meclisî şöyle naklediyor:

“Şialar eskiden beri bu günü (Peygamber'in (s.a.a) doğum gününü) değerli bilmiş, önem vermiş, saygınlığını korumuş ve o gün oruç tutmuşlardır... Bu günde sadaka vermek, İmamlar'ın (a.s) şerefli kabirlerini ziyarete özen göstermek ve müminlerin hayrına ve sevincine yönelik amel-ler yapmak müstehaptır.”⁶⁰

Masumlar (a.s) söylenelene ilâveten Peygamber'in (s.a.a) sözlerini tevil ve tevcih etmeyi de men ediyorlardı. Bunu yapmaya kalkışanlara tavır gösteriyorlardı.

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Masumlar (a.s) neden Peygamber'i (s.a.a) yüceltme ve ziyaret etme üzerinde bu kadar durmuş ve diğerlerine de bunu tavsiye etmişlerdir? Bu tekitlerin birçok sebebi olduğu anlaşılmaktadır ama burada dikkatimizi çeken, bu tekitin eğitimsel sebep veya sebepleridir.

Bu tekitin eğitimsel sebepleri hakkında iki konuya işaret edilebilir:

⁵⁸ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Rıza; El-Muradu min Minyeti'l-Murîd, s. 119.

⁵⁹ Mizânu'l-Hikme, C. 4, s. 303, 7949. rivayet.

⁶⁰ Bihâru'l-Envâr, C. 95, s. 359, 3. rivayet.

1- İmamlar (a.s) tarafından Peygamber'in (s.a.a)yüceltilmesi ve ziyareti, Onların Peygamber'e (s.a.a) olan marifetlerini, imanlarını ve ilgilerini göstermektedir. Bunun kendisi, muhatap üzerinde dolaylı ama kuvvetli eğitimsel etki bırakır.

2- İnsanlar tarafından Peygamber'in (s.a.a) yüceltilmesi ve ziyareti de bir şekilde onların inançlarını ve ilgilerini göstermektedir. Bu ilgi ve inancın gösterilmesi, zahirin batına tesiri kaidesi esasına göre, Peygamber'e (s.a.a) imanın, inancın ve ilginin kuvvetlenmesinde müessirdir. Bundan başka, İmamlar'dan (a.s) bize ulaşan ziyaretnameler, Peygamber'in (s.a.a) tanıtılması ve şahsiyetiyle ilgili ilginç noktalara sahiptir. Bununla birlikte bu ziyaretnameleri okumak da ziyaretçinin Peygamber'le (s.a.a) aşına olmasını sağlamaktadır.

Özet

Söylediklerimizden anlaşılan göre, Peygamber'i (s.a.a) tanıtmada ve iman eğitiminde Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyeri şu şekildedir:

1- Peygamber'in (s.a.a) nübüvveti esasını kabul ediyorlardı ve Onu tanıtmaya çalışıyorlardı. Ancak biri Onun nübüvveti hakkında şüphe ettiğiinde, açık delillerle Peygamber'in (s.a.a) nübüvvetini isbat konusuna giriyorlardı.

2- Peygamber'i (s.a.a) tanıtmada ve Ona karşı olumlu bakışın oluşturulmasında:

- Nübüvvet felsefesini, nübüvvetin hedeflerini ve vazifelerini anlatıyorlardı.
- Peygamber'in (s.a.a) etkilerini ve hizmetlerini anlatıyorlardı.
- Onun siyerini ve şahsiyetini nitelendiriyorlardı.
- Peygamber'in (s.a.a) adını ve anısını yüceltiyorlardı.

Üçüncü Bölüm

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde İmamet Öğretiminin Niteliği ve Buna İnancın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesi

İmamlar'ı, Peygamber'in (s.a.a) yerine geçenleri tanımak ve onlara iman etmek, İslâm'ın üçüncü inanç esasıdır. Rivayette İmamlar'a (a.s) iman, İslâm'ın en önemli rükünlerinden sayılmıştır:

“İslâm beş (rükün) üzerinde durur: Namaz, zekât, oruç, Hac ve (Ehl-i Beyt'in) velayet(i). Bu rükünlerin hiçbirinin üzerinde velayet kadar durulmamıştır.”⁶¹

Ehl-i Beyt'e (a.s) iman ve onları tanımak, Müslümanların amellerinin kabul edilme şartıdır. Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Biz Ehl-i Beyt'in (a.s) sevgisinde sabit olun; Muhammed'in canı elinde olana andolsun, bize marifeti olmayan hiçbir kulun ameli fayda etmeyecektir.”⁶²

Yine buyurmuştur ki:

“Kendi zamanının imamını tanımadan ölen kimse, cahiliye ölümüyle ölmüştür.”⁶³

Bu yüzden İslâmî eğitimin hedeflerinden birisi, öğrenciler için İmamlar'ı (a.s) tanıma ve onlara iman ortamını hazırlamaktır. Bu sebeple bu bö-

⁶¹ Bihârul-Envâr, C. 65, s. 329, 84. rivayet.

⁶² a.g.e.; C. 27, s. 193, 50. rivayet.

⁶³ Vesâilu's-Şia, C. 11, s. 492, 23. rivayet.

lümde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerini, imameti tanıma ve iman eğitimi alanında inceleyeceğiz.

Bu inceleme esnasında sorularımız şunlardır:

Acaba bu alanda Peygamber'in (s.a.a) siyeriyle İmamlar'ın (a.s) siyeri arasında fark var mıdır?

İmamet konusu Peygamber'in (s.a.a) siyerinde nasıl ele alınmaktadır?

Bu konuda Ehl-i Beyt'in (a.s) siyeri nasıldır?

Ehl-i Beyt'in (a.s) siyeri imamet muhaliflerine karşı nasıldır?

Ehl-i Beyt (a.s), İmamlar'ı tanıtmak için hangi üslupları kullanıyordu?

Ehl-i Beyt (a.s), Ehl-i Beyt'e (a.s) imanı korumak ve güçlendirmek için ne gibi girişimlerde bulunuyorlardı?

Bu bölümün konuları aşağıdaki başlıkların açıklamasında sunulacaktır:

1- Peygamber'in (s.a.a) siyerinde imamet konusunun sunulma niteliği

2- Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde imametin öğretilmesinin, imamete imanın oluşturulmasının ve güçlendirilmesinin niteliği. Şu başlıkları da içermektedir: İmamet'in isbatı, İmamet'in zaruretinin ve hedefinin anlatılması, imamet için gerekli özelliklerin beyanı, Ehl-i Beyt'in (a.s) faziletlerinin anlatılması, İmamlar'ın ziyareti, imamet hakkındaki şüphelerin giderilmesi, Muhaliflerle muâşeretin men edilmesi, Şâirlerden faydalanmak ve onları imamet hakkında kültür oluşturmaya teşvik etmek.

Burada hatırlatalım ki bu konuyu iki kısımda devam ettireceğiz: İmamet öğretiminde ve ona inançta Peygamber'in (s.a.a) siyeri; İmamet öğretiminde ve ona inançta Ehl-i Beyt'in (a.s) siyeri. Zira bu konuda Peygamber'in (s.a.a) siyerinin türüyle Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinin türü farklıdır. Bu farkın kaynağı, Peygamber'in (s.a.a) ömrünün sonlarına kadar bu konunun Müslümanların geneline resmî olarak açıklanmamış olmasıdır. Oysa Ehl-i Beyt (a.s) zamanında bu konu İslâm'ın resmî, önemli ve ciddi konularından birine dönüşmüştü.

1- Peygamber'in (s.a.a) Siyerinde İmamet Öğretiminin ve Ona İncanın Oluşturulmasının Niteliği

Peygamber (s.a.a), risaletinin daha başlangıcında kendisinden sonraki imamet ve hilafet meselesine teveccüh gösteriyordu ve uygun fırsatlarda bundan bahsediyordu. Onun siyerinde bu konunun işlenme şekli, bu konuyu işlerken önemli eğitimsel noktaları gözettiğini gösterir niteliktedir. Bu noktaların aydınlanması için önce Onun bu konudaki siyerini genel olarak beyan edelim.

Peygamber (s.a.a) imamet konusunu üç merhalede ele almıştır:

1. Merhale: Ortam hazırlama.
2. Merhale: İmamlar'ın (a.s) imametini genel ve açık olarak beyan etme.
3. Merhale: Resmî beyan ve Emiru'l- Muminin Ali'nin (a.s) hilafet ve imamet makamına atanması.

1. Merhale: Ortam Hazırlama

Bu merhalede Peygamber (s.a.a), şahsî, ailevî ve siyasî bazı işlerini yapma görevini Hz. Ali'ye (a.s) devrediyordu. Örneğin Peygamber (s.a.a) Mekke'den Medine'ye hicret ederken Hz. Ali'yi (a.s) malî işlerine vekil kıldı ve ona, yanındaki emanetleri sahiplerine geri vermesini, borçlarını ödemesini ve sonra onun ailesiyle birlikte Medine'ye hicret etmesini buyurdu. Yine Peygamber (s.a.a) Seniyyetu'l-Veda savaşında, Hz. Ali'yi (a.s) kendi yerine bıraktı ve ona şöyle buyurdu:

“Sen dünyada ve ahirette benim kardeşimsin ve ben de senin kardeşimim. Seninle benim durumum, Harun'la Musa'nın durumu gibidir.”⁶⁴

Yine, Müslüman erkeklere birbirleriyle kardeşlik ahdi yapmalarını emrettiğinde, kendisi Hz. Ali'yle (a.s) kardeşlik ahdi yaptı. Ek olarak, Peygamber (s.a.a) herkese evlerinin Mescid-i Nebi'ye açılan kapısını kapatmalarını emretti, kendisinin ve Hz. Ali'nin (a.s) kapısı hariç.

Onun hakkında şöyle buyurmuştur:

⁶⁴ Bihâru'l-Envâr, C. 38, s. 95, 11. rivayet.

“Ali her zaman hak iledir ve hak, Ali iledir. Kevser havuzunun kenarında yanıma gelinceye dek birbirlerinden ayrılmazlar.”⁶⁵

Selman-ı Farisî de şöyle naklediyor:

“Resulullah (s.a.a) bir hutbe okudu ve şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Ben çok yakında sizin aranızdan ayrılacağım... Ey İnsanlar! Güneş'i kaybeden, Ay'a yapışsın. Ay'ı kaybeden takımyıldızına yapışsın ve onları da kaybeden nurlu yıldızlara yapışsın.”

Selman diyor ki: Peygamber (s.a.a) minberden indiğinde ardından gittim. Ayşe'nin evine girdi, ben de girdim ve dedim ki: Anam babam sana feda ey Resulullah (s.a.a)... Güneş nedir? Ay nedir? Takımyıldızı hangileridir? Ve nurlu yıldızlar hangileri? Buyurdu ki: “Güneş benim, Ay Ali'dir (a.s). Takımyıldızı Hasan ve Hüseyin'dir (a.s) ve nurlu yıldızlar da Hüseyin'in (a.s) dokuz evladıdır ki onların dokuzuncusu Mehdi'dir.”⁶⁶

Bu girişimler, gerçekte ortamı Hz. Ali'nin (a.s) imamet ve vesayetine hazırlayan açık beyanlardı.

2. Merhale: İmamlar'ın İmametinin Genel ve Açık Beyanı

Uygun ortamın hazırlanmasından sonra, Peygamber (s.a.a) başka münasebetlerde, açıklıkla, Emiru'l-Muminin'in (a.s) ve evlatlarının imametini ve vesayetini beyan etmiştir. Örnek olarak aşağıdaki durumlara işaret edilebilir:

Enes'ten, Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Ben ve Ali, Allah'ın, kullarına hüccetleriyiz.”⁶⁷

Bu ve başka birçok rivayet, işaretle veya genel olarak Hz. Ali'nin (a.s) halka vesayetini ve imametini anlatmaktadır.

Var olan birçok rivayette de Peygamber (s.a.a) açıklıkla Emiru'l-Muminin Ali bin Ebi Talib'in ve evlatlarının vesayetini ve imametini beyan etmiştir. Burada bu rivayetlerden birkaçını sunuyoruz:

Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

⁶⁵ Bihâru'l-Envâr; C. 38, s. 338, 11. rivayet.

⁶⁶ a.g.e.; C. 36, s. 289, 111. rivayet.

⁶⁷ a.g.e.; C. 38, s. 138, 98. rivayet.

“Kardeşim, vezirim, ailemde benim yerimde olan, benden sonra dinimi eda edecek en iyi kişi ve sözlerime vefa edecek olan Ali bin Ebi Talib’dir.”⁶⁸

Başka bir rivayette de Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakle-dilmiştir:

“Benim gibi yaşamak isteyen, benim gibi ölmek ve cennete girmek isteyen –ki Rabbim bunu bana vadetmiştir- kimse, benden sonra Ali’yi kendine veli edinsin çünkü o asla onu hidayetten çıkarmayacaktır.”⁶⁹

Diğer bir rivayette de Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakle-dilmiştir:

“Sizi, kendisiyle hidayet olacağınız, yolu bulacağınız, helak olmayacağınız ve yoldan çıkmayacağınız şeye yönlendirmeyeyim mi?” Dediler ki: “Yönlendir ey Resulullah.” Buyurdu: “Sizin imamınız ve veliniz Ali bin Ebi Talib’tir (a.s). Ona yardım edin, onu tasdik edin ve hayrını isteyin ki Cebrail bana bu emri vermiştir.”⁷⁰

Selman-ı Farisî de Resulullah’tan (s.a.a) şöyle buyurduğunu duy-muş ve nakletmiştir:

“Ey muhacirler ve ensar! Sizi, eğer kendisine yapışsanız benden sonra asla sapmayacağınız bir şeye yönlendirmeyeyim mi?” Dediler ki: “Yönlendir ey Resulullah!” Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Bu Ali, benim kardeşim, benim vasım, benim vezirim, benim varisim ve benim halefim; sizin imamınızdır. Onu benim sevgimle sevin ve benim yüceltmemle yüceltin ki Cebrail bunu size söylemem için bana emir verdi.”⁷¹

3. Merhale: Resmî Beyan ve Emiru’l-Muminin’in (a.s) Hilafet ve İmamete Atanması

Bu konuda var olan en önemli siyer, Peygamber’in (s.a.a) Gadir-i Hum’daki siyeridir.

“Peygamber (s.a.a) Zilhicce’nin on sekizinci gününde Hz. Ali’nin (a.s) ima-met ve vesayetini halka tebliğ etti ve onu imamet makamına atadı. Şu şe-kilde ki Peygamber (s.a.a) minbere çıktı. Ali’yi (a.s) kenarına oturttu. Allah’a

⁶⁸ Bihâru’l-Envâr; C. 38, s. 128, 80. rivayet.

⁶⁹ a.g.e.; s. 128, 80. rivayet.

⁷⁰ a.g.e.; s. 104, 28. rivayet.

⁷¹ a.g.e.; s. 103, 27. rivayet.

hamd ettikten sonra onlardan, o güne kadar din tebliği ve insanların hayrını istemek dışında bir şeyi düşünmediğine ve yapmadığına dair şahitliklerini aldı. Sonra işaretle ve kinayeyle dünyadan ayrılışının yakın olduğu uyarısını yaptı ve şöyle buyurdu: “Ben sizin aranızda iki değerli şey bırakıyorum, onlara nasıl davranacaksınız?” Sonra iki değerli şeyi tanıtarak şöyle dedi: “O iki değerli şey şunlardır: Büyük emanet, Allah'ın kitabı ve küçük emanet, itretim ve ehl-i beytimdir. Rabbim bana, bu iki yadigarımın mahşer gününe kadar birbirlerinden ayrılmayacağını bildirdi.”

Bu sözlerden sonra Peygamber (s.a.a) Hz. Ali'nin (a.s) elini tutarak havaya kaldırdı. Öyle ki koltuk altının beyazlığı ortaya çıktı. Herkes Peygamber'in (s.a.a) yanında Hz. Ali'yi (a.s) gördü ve tanıdı. O zaman Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Ey insanlar! Müminlerin üzerine kendilerinden daha evla olan kimdir?” Peygamber'in (s.a.a) ashabı “Allah ve Peygamber'i daha iyi bilir” diye cevap verdiler. Peygamber (s.a.a) devam etti: “Allah benim Mevlam ve ben müminlerin Mevlasıyım ve müminlere kendilerinden daha evlayım. Ey insanlar! Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır.” Sonra Hz. Ali'ye (a.s) ve dostlarına dua, düşmanlarına lanet etti ve şöyle buyurdu: “Burada bulunanlar, bulunmayanlara haber vermeli ve diğerlerini de bu durumdan haberdar etmelidirler.”⁷²

Peygamber'in (s.a.a) bu siyerine dikkatle bakıldığında, bu konunun sunumunda üç temel iş yaptığı görülmektedir:

- 1- İmamet konusunu üç aşamada sunmuştur.
- 2- Bu konuyu çeşitli münasebetlerde ve farklı kişiler huzurunda beyan etmiştir, özel bir grubun huzurunda ve birkaç münasebette değil.
- 3- Vahiy nazil olduktan ve Allah'ın açık emrinden sonra, resmî olarak ve Müslümanların huzurunda Hz. Ali'yi (a.s) imamet ve hilafete seçmiştir.

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Neden Peygamber (s.a.a) Hz. Ali'nin (a.s) imamet ve vesayetini tebliğ ederken, her açıdan ihtiyata tamamen riayet de ederek bu kapsamlı girişimlerde bulunmuştur? Bu sorunun cevabı tarihe ve de bu günlerde nazil olan ayetlere biraz dikkatle

⁷² Subhanî, Cafer, Furuğ-i Velayet, s. 142-145, Bihârul-Envâr, C. 37, s. 108, 52. Bab, Ahbarul-Gadir, c. 21, 36. Bab, Haccetu'l-Veda ve maceri fiha.

bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Peygamber'in (s.a.a) Gadir Hum'da durmasından önce nazil olan ayet şudur:

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur.”⁷³

Bu ayetten, Peygamber'in (s.a.a) bu risaleti –yani Hz. Ali'nin (s.a.a) imamet ve vesayetini bildirmeyi- yerine getirme hususunda halktan korktuğu anlaşılmaktadır. Zira Kureys'in ileri gelenleri bunu onaylamıyorlardı ve muhalefetleri yüzünden bunun gerçekleşmesi imkânı ortadan kalkıyordu. Bu konuda Peygamber'den (s.a.a) ve İmamlar'dan (a.s) bize ulaşan rivayetler de vardır. Bir rivayette şöyle geçmektedir:

Veda Haccı'nda Cebrail nazil oldu ve şöyle dedi: “Ey Muhammed! Rabbin sana selam yolluyor ve diyor ki: Ali'yi (a.s) insanlara rehber kıl.” Peygamber (s.a.a) öylesine ağladı ki sakalları ıslandı ve şöyle dedi: “Ey Cebrail! Kavmim henüz cahiliyete yakındır. Onları yarı istekli bir şekilde dine itaate ve teslime yönelttim. Nasıl başka birini onlara hâkim kılalım?”⁷⁴

Başka bir rivayette Huzeyfe bin Yeman'dan şöyle nakledilmektedir:

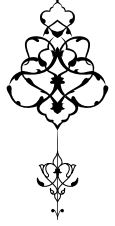
Peygamber (s.a.a) Hz. Ali'ye şöyle buyurdu: “Ben kimin mevlasıysam, bu Ali onun mevlasıdır.” Numan bin Menzer Fehri dedi ki: “Söylediğin kendi tarafından mı yoksa Allah mı sana bunu emretti?” Peygamber (s.a.a) “Allah bana bunu emretmiştir” diye buyurdu. O zaman Numan şöyle dedi: “Allah'ım, gökyüzünden üzerimize taş yağdır.” Henüz evine barkına ulaşmadan gökten bir taş düştü ve onu öldürdü.⁷⁵

Bu yüzden Peygamber (s.a.a), Hz. Ali'nin (a.s) imametine ve hilafetine muhalif olanların, halkın arasında var olan uygun ortamdan faydalanarak onun imametinin ve hilafetinin gerçekleşmesine engel olmalarından korkuyordu. Bu sebeple de bu görevi tebliğ etmeyi erteliyordu. Aynı zamanda da bunun gerçekleşmesi için uygun ortamı hazırlayacak her fırsattan faydalanıyordu ve bilge üsluplarla bu görevi amele dönüştürmeye çalışıyordu.

⁷³ Maide, 67.

⁷⁴ Bihârul-Envâr, C. 37, s. 127, 24. rivayet.

⁷⁵ a.g.e., s. 136. Bu rivayetin doğruluğu hakkında bkz. Tabatabâi, Seyyid Muhammed Hüseyin, Tefsiru'l-Mizan, Maide, 68. ayetin altında açıklamaktadır.

Peygamber (s.a.a) yukarda değindiğimiz üç girişime ilâveten, siyerinde başka önemli noktalara da riayet etmiştir ve buna teveccüh etmemiz zaruridir:

1- Görevini açıklamadan önce tüm insanların şahitliğini alıyor ve onlar da Peygamber'den (s.a.a) din tebliği ve hayır istemek dışında bir şey görmediklerine dair şahitlik ediyorlar, sonra Hz. Ali'nin (a.s) imamet ve hilafetini bildiriyor. Gerçekte Peygamber (s.a.a) burada eğitimsel bir noktaya riayet etmiştir. Bu, eğitimcinin güvenilirliğinin artışı oranında eğitim alanın etkilenme oranının artması noktasıdır.⁷⁶ İnsanlardan kendisinin hayır istediğine dair şahitlik alması ve orada bulunanların bu konuyu tasdik etmesi, gerçekte Peygamber'in (s.a.a) onları bu işte kendisinin ve ailesinin menfaatini ve maslahatını dikkate almadığı, onu bu işe zorlayanın insanların din ve dünya menfaatlerini ve maslahatlarını gözetmek olduğu hakkında bir uyarıdır. Buna ilâveten bazı rivayetlerde bu işi yapmasını Cebrail'in isteğine dayandırmıştır. Bu da gerçekte insanların Ona güveninin artmasını ve bu tebliğinin insanlar üzerinde daha fazla tesirinin olmasını sağlamaktadır.

2- Hz. Ali'yi (a.s) sağ tarafına oturtmuş ve onu halife ve emir olarak tanıtırken elini yukarı kaldırmıştır. Bu, imamete atanan kişiyle ilgili mümkün olabilecek her türlü şüphenin giderilmesini sağlamaktadır. Şimdiye kadar hiç kimsenin, Gadir hadisinin Hz. Ali (a.s) hakkında olduğuna dair şüphe ve tereddüt etmemesi bu tezi onaylamaktadır.

3- Hz. Ali'nin (a.s) imamete atanması tarihi olarak Zil-hicce'nin 18. gününü seçmiştir. Zira o gün çok sayıda Müslüman (yaklaşık 70000-120000 kişi kadar) bulunuyordu.⁷⁷ Bu kadar insan, Arap yarımadasının muhtelif şehirlerinde ve mekânlarında yaşadığı için, Hz. Ali'nin (a.s) imamet ve vesayeti haberi, tüm İslâm toplumunda geniş bir alanda yayılacaktı ve inkâr edilmesi ve kabul edilmemesi imkânı en az seviyede olacaktı.

4- Peygamber (s.a.a) minberden indikten sonra kendi çadırının karşısında, halk kendisine biat etsin diye Hz. Ali (a.s) için bir çadır kurulmasını emrediyor. Bu tedbir, Hz. Ali'nin (a.s) imameti ve hilafetinde şüphe

⁷⁶ Eliot Aronson, Sosyal Psikoloji, s. 64-73.

⁷⁷ Subhani, Cafer, Furuğ-i Velayet, s. 142.

ortamını ve gerçekleşmesinin önündeki engelleri olabildiğince ortadan kaldırmaktadır.

Şimdiye kadar söylediklerimizden, Peygamber'in (s.a.a) sadece görevini tebliğ etmekle yetinmediği, Hz. Ali'nin (a.s) imametinin gerçekleşmesi ortamını hazırlayabilmek için tüm gücüyle çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu, eğitimcilerin fazlasıyla teveccühünü gerektiren önemli bir noktadır. Bu esas üzere "bizim vazifemiz sadece dini tebliğ etmektir ve onu uygulamak kişilerin uhdesindedir" deliline dayanarak, dinî hükümlerin ve ilimlerin ameli olması için gerekli şartları ve etkenleri hazırlamaktan gaffet edilmemelidir.

Elbette bu girişimlere rağmen Peygamber'den (s.a.a) sonra bu vazifenin gerçekleşmediği doğrudur ama bu vazifenin 25 yıl sonra gerçekleşmesi için ortam hazırlanmıştır. İlâveten bu girişimler, gelecekte bunun gerçekleşmesi için görüş ve düşünce ortamını hazırlamıştır.

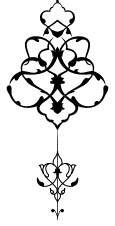
2- Ehl-i Beyt'in (a.s) Siyerinde İmamet Öğretiminin ve Buna İncanın Oluşturularak Kuvvetlendirilmesinin Niteliği

Masumlar (a.s) imamet mevzusunda şu konuları işlemişlerdir: İmamet isbatı, imamet hedefinin ve zaruretinin beyan edilmesi, imamet için gerekli niteliklerin beyanı, İmamlar'ın faziletlerinin anlatılması, anılarının yüceltilmesi, İmamlar'ın (a.s) ziyareti, imametle ilgili şüphelerin giderilmesi, muhaliflerle muâşeretin men edilmesi, şiirden faydalanmak ve şâirlerin teşvik edilmesi. Yine burada sırayla bu konuların her birini işleyecek ve bunların eğitimsel noktalarını anlatacağız.

1- İmamet isbatının Niteliği

İmamlar'ın (a.s) siyerinde imamet isbatı bâbında aşağıdaki noktalar dikkate şayandır:

1- Onlar, Ehl-i Beyt'in (a.s) imametini ve hilafetini isbatlamak için bazen Kur'an'a, bazen nebevî sünnete ve bazen de akıl ve orfe dayalı delilleri kullanmışlardır. Örneğin İmam Bâkır (a.s) ve Harurî'nin münazarasında şöyle geçmektedir:

Harurî, İmam'a (a.s) şöyle dedi: "Ebu Bekir'in dört sıfatı vardı ve bu yüzden imamete lâyıktı." İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Bu sıfatlar nelerdir?" Dedi ki: "O ilk siddik idi ve biz onu, siddik denmedikçe tanımıyoruz. İkincisi, mağarada Peygamber'le (s.a.a) birlikteydi. Üçüncüsü, (Peygamber (s.a.a) namaz kılamadığı zamanda) namaz uhdesindeydi. Dördüncüsü, Peygamber'in (s.a.a) yanına defnedildi." İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Acaba bu sıfatlar sadece Ebu Bekir'e mi mahsustur ve başkalarının bunlardan nasibi yok mudur?" Evet, dedi. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Eyvah sana! Ebu Bekir'in övünç kaynağı sandığın bu sıfatlar, onun eksiklikleridir... Mağarada Peygamber'in (s.a.a) yanında dediğin, birkaç açıdan eksikliklerdir, fazilet değil: İlki şudur; ayette Ebu Bekir'in Peygamber'le (s.a.a) Mekke'den çıktığı ve Onunla birlikte olduğu geçmektedir. Aynı zamanda Allah Kur'an'da, bazen kâfirin müminle birlikte olabileceğini buyuruyor: "Kendisiyle konuşmakta olan arkadaşı ona dedi ki: "Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da seni bir adam formuna koyanı inkâr mı ettin?" ve "Allah için ikiye ikiye ve teker teker kalkınız, sonra düşününüz. Arkadaşınızda (peygamberde) bir delilik yoktur (gerçeğini görünüz)." Bununla birlikte Peygamber'le (s.a.a) birlikte olmada -ki ne Onu bir zulümden korudu ve ne Peygamber'in (s.a.a) düşmanıya savaştı- Ebu Bekir için övülecek bir şey yoktur."⁷⁸

Aynı şekilde İmam Rıza (a.s), Yahya bin Zehhak'la imamet hakkında münazara etmiştir. Bu münazaranın şerhi şöyledir:

Yahya, İmam'a (a.s) şöyle dedi: "Nasıl oluyor da imameti, imamete seçilmeyen için iddia ediyorsun ve imamete seçilmiş olanın ve herkesin imametine onay verdiği kimsenin imametini bir kenara koyuyorsun?" İmam (a.s) şöyle buyurdu:

"Yahya! Kendisine yalan atfedeni tasdik eden veya kendisi hakkında doğru söz söyleyeni yalanlayan kimse hak üzere ve doğru mudur yoksa batıl üzere ve yanlış mı?" Yahya sükût etti. Me'mun, Yahya'ya "Cevabını ver" dedi. Yahya "Beni cevap vermekten muaf kıl" dedi. Me'mun "Ey Ebe'l-Hasan! Bu soruyu sorma maksadını bize açıkla" dedi. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Yahya, İmamlar'ının kendileri hakkında doğru veya yalan söylemiş olduklarını söylemek zorundadır. Eğer onların yalan söylediklerini düşünüyorsa yalancının imameti olmaz. Eğer onların doğru söylediklerini düşünüyorsa, onların ilki (Ebu Bekir) şöyle demiştir: "Ben sizin en iyiniz olmadığım halde seçildim." Onun yerine gelen de şöyle demiştir: "Ebu Bekir'e biat bir

⁷⁸ Bihâru'l-Envâr, C. 27, s. 322, 4. rivayet.

kaymaydı ki her kim buna geri dönerse onu öldürün...” Halkın en iyisi olmayan kimsenin... ve biati bir kayma olan ve buna geri dönenin öldürülmesi gereken kimsenin, bir başkasının hilafetine dair ahdi ve tavsiyesi nasıl kabul edilir? Hele de minberde şöyle derse: “Benim bir şeytanım var, beni yoldan çıkardığında düzeltin, hata yaptığımda beni hidayet edin.” Bunlar imam değiller, ister doğru söylesinler, ister yalan.”⁷⁹

Bu, bir taraftan onların muhataplarının çeşitliliğini, diğer taraftan da İmamlar’ın (a.s), muhataplarına imamet isbat ederken, onlar için senet ve itibara sahip kaynaklara dayandıklarını göstermektedir.

Neden Ehl-i Beyt (a.s), imamet karşıtlarıyla tartışırken imamet isbat için muhataplarının muteber kaynaklarına dayanıyorlardı?

Cevabında şöyle söylemeliyiz: Bir iddianın doğruluğunu isbat için iki şey yapılması gerekir: İlki iddianın hakikatının aydınlatılması ve açıklanması, ikincisi karşıdaki kişinin iddianın doğruluğunu kabul edeceği şekilde ikna edilmesi. Zira bir konunun hakikatının açıklanması ve aydınlatılması, tek başına konunun muhatap tarafından kabul edilmesi için yeterli değildir. Kişi bir konunun doğruluğunu ancak kendisi, kendi bilgi düzeni esasına göre doğruluğuna inandığında kabul eder.

Bir kişinin ikna olması ve bir konuyu kabul edebilmesi için birkaç yol vardır:

1- Bazen bir kişi mütalaa, araştırma ve inceleme sonucu özel bir konunun doğru olduğu sonucuna ulaşır ve bu sebeple onu kabul ederek ona iman eder. Bu süreç –yani bir konunun, zorla veya başka birinin sözlerine dayanarak değil de, kişisel düşünce ve araştırma sonucu kabul edilmesi- güzel bir yoldur. Ancak acaba gerçekten her insanın karar vermeyi gerektiren tüm konularda bu şekilde amel etme imkânı var mıdır? Öyle görünüyor ki tüm kişilerin ilmî yeterliliği kendisine bu imkânı verecek ölçüde değildir. Diğer taraftan herkes her konu hakkında müstakil olarak araştırma ve mütalaa yapma ve sonra karar verme fırsatına da sahip değildir.

2- Bir iddiayı kabul veya reddetmenin başka bir yolu, muteber kaynağa / kaynaklara dayanmaktır. Bu yöntemde insan bir konuyu kabul veya

⁷⁹ Bihârü'l-Envâr, C. 27, s. 318, 1. rivayet.

reddederken kendi ilmine ve düşüncesine göre karar vermemektedir. Kendisi için itibarlı ve güvenilir kişi veya gruplardan, o konunun doğruluğu veya yanlışlığı hakkında görüşlerini bildirmelerini istemektedir. Sonra onların görüşüne dayanarak konuyu kabul veya reddetmektedir.

Bizim konumuzda da –imamet karşıtlarına imametın doğruluğunu isbat- sadece ikinci yol kullanılabilir. Zira muhatap kendi düşüncesiyle imametın doğruluğuna ulaşamamıştır. Diğer taraftan onlara göre Ehl-i Beyt (a.s) de, görüşlerine dayanarak bir konuyu kabul veya reddetmelerini sağlayacak itibara sahip değildir. Bu durumda imametın doğruluğunu isbat için Ehl-i Beyt'in (a.s), karşıtların muteber ve hüccet kabul ettiği kaynaklara dayanarak imametın doğruluğunu isbat etmelerinden başka çare yoktur. Sadece bu durumda onlarla yapılan söyleşinin neticeye ulaşması umut edilebilir. Bu sebeple Ehl-i Beyt (a.s), onların muteber kabul ettiği kaynaklara dayanıyorlardı.

Söylediklerimiz bir sonraki konu –olağanüstü işler yoluyla imametın isbatı- için de geçerlidir.

3- İmamlar (a.s) kendi imametlerini isbat etmek için bazen olağanüstü işler yapıyorlar ve bu yolla kendi imametlerini isbat ediyorlardı. Örneğin Abdullah bin Muğire'den şöyle nakledilmiştir:

(İmamet hususunda) Kararsız ve belirli bir inanca sahip değildim. Bu şekilde Haccettim. Mekke'ye ulaştığım zaman bunun hakkında endişelendim. İşi Allah'a bırakarak şöyle dedim: “Allah'ım, benim istek ve irademi biliyorsun, beni en iyi mektebe yönlendir.” İçime Rıza'nın (a.s) yanına gitme isteği düştü. Medine'ye geldim, evinin kapısının kenarında durdum ve köleye dedim ki: “Efendine söyle, Irak ahâlisinden bir adam kapının kenarındadır.” Bu sırada Rıza'nın (a.s) sesini duydum: “Abdullah bin Muğire, içeri gir!” İçeri girdim. Beni gördüğünde şöyle buyurdu: “Allah duana icabet ve seni dinine hidayet etti.” Dedim ki: “Şehadet ediyorum ki sen Allah'ın hücceti ve insanlara eminsin.”⁸⁰

Şöyle denilmesi mümkündür: İmametın olağanüstü olaylara tevessül edilerek isbat edilmesi ahlâkî açıdan doğru değildir. Zira bu şekilde aslında hilaf olan şeyler gerçekmiş gibi gösterilebilir. Cevabında şöyle söylemeliyiz: Elbette bu ihtimal mevcuttur ama Masumlar'ın (a.s) siyerinde bun-

⁸⁰ Şeyh Tusî; İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 857.

dan asla yanlış maksatlarla istifade edilmemiştir. Hatta bazı durumlarda onları izleyenler, gerçeğe aykırı konuları onlara bağladıklarında, zikredilen konular kendi faydalarına dahi olsa onlarla savaşımlardır. Burada bu siyerlerden birkaç örnek veriyoruz:

Resulullah'ın (s.a.a) oğlunun öldüğü gün, güneş tutuldu. İnsanlar güneşin İbrahim'in ölümü sebebiyle tutulduğunu söylediler. Peygamber (s.a.a) bu sözleri duyduğunda dışarı çıktı, Allah'a hamd ve sena ederek şöyle dedi:

“Ey insanlar! Güneş ve Ay Allah'ın nişanelerinden ikisidir ve birisinin ölümü veya yaşamı için tutulmazlar. Böyle olduğu zaman mescitlere sığının.”⁸¹

İbni Muğire de şöyle naklediyor:

Ben ve Yahya, İmam Kâzım'ın (veya Askerî'nin) yanındaydık. Yahya, İmam'a (a.s) şöyle dedi: “Fedan olayım, halk senin gaybı bildiğini düşünüyor?” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Subhanallah, subhanallah! Elini başıma koy. Allah'a andolsun vücudumdaki tüm tüyler diken diken oldu!” Sonra şöyle buyurdu: “Hayır, Allah'a andolsun bu ilim sadece Peygamber'den (s.a.a) bize miras kalmıştır.”⁸²

İmam Hadi'yi (a.s) Bağdat'a götürmekle görevli olan Yahya bin Herseme şöyle naklediyor:

Gökyüzünün saf ve Güneş'in parladığı günlerden birinde İmam (a.s) kuyruğunu düğümlemiş olduğu atına, yağmurlu hava kıyafetleri giymiş halde bindi. Ben onun bu yaptığına şaşırdım. Çok geçmeden bir bulut geldi ve oldukça yağmur yağdı. Bizi bayağı zahmete düşürdü. İmam (a.s) bana bakarak şöyle dedi:

“Biliyorum yaptığuma anlam veremedin ve benim gaybı bildiğimi düşündün ama durum böyle değil. Ben çölde büyüdüm ve yağmur getiren rüzgârları tanırım. Bu yüzden kendimi hazırladım.”⁸³

4- Onlar, bazılarını Şia ilimlerine ve inançlarına karşı olan kimse-lerle tartışması için eğitiyorlardı. Gerçekte bu yolla düşünsel ve kültürel

⁸¹ Nürî, Huseyin; Mustedreku'l-Vesâil, C.. 6, s. 168, 3. rivayet.

⁸² İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 587, 530. rivayet.

⁸³ Bihâru'l-Envâr, C. 50, s. 207, 22. rivayet.

bir hareket oluşturuyor ve bu konuya düşünsel kuvvet kazandırmak için yönlendiriyorlardı. Örneğin şöyle nakledilmektedir:

İmam Sâdık (a.s), Abdurrahman bin Haccac'a şöyle buyuruyordu: “Ey Abdurrahman! Medine ehliyle (dini konularda) söyleşide bulun ki ben Şialar'ın arasında senin gibilerin olmasını istiyorum.”⁸⁴

Yine şöyle nakledilmiştir:

İmam (a.s), Muhammed bin Hekîm'e Medine'de, Peygamber'in (s.a.a) mescidinde Medine halkıyla oturmasını, onlarla (dinî konular hakkında) konuşmasını ve münazara etmesini emrediyordu, hatta Peygamber (s.a.a) hakkında. İmam'ın (a.s) yanına döndüğü zaman İmam (a.s), onlara ne söylediğini ve onların ne cevap verdiğini soruyordu.⁸⁵

Bu sebeple İmamlar'ın (a.s) ashabının birçoğu, kelâm ilminde uzmanlaşmışlardı. Öyle ki Şam ahalisinden bir kişi, ashabıyla münazara etmek için İmam Sâdık'ın (a.s) yanına geldiğinde İmam, Yunus'a şöyle buyuruyor: “Dışarı çık ve mütekellimlerden her kimi görürsen buraya çağır.” Bu olay Mekke'de olduğu halde o, Hamran bin A'yen, Muhammed bin Numan, Hişam bin Salim ve Kays Masir'i İmam'ın (a.s) huzuruna getirmiştir.⁸⁶

2- İmametnin Hedefinin ve Zaruretinin Beyan Edilmesi

Masumlar (a.s) birçok durumda imametnin hedef ve zaruretinin muhataplarına beyan etmişlerdir. Bir rivayette şöyle geçiyor: Cabir, İmam Sâdık'a (a.s) şöyle sordu:

“Peygamber ve imama ne gerek vardır?” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Dünyanın salah üzere kalması için (Peygamber'in (s.a.a) ve İmam'ın (a.s) varlığına ihtiyaç vardır.) Zira Allah azze ve celle, aralarında bir imam veya peygamber olduğunda yeryüzü ehli üzerinden azabı kaldırır. Allah şöyle buyuruyor: “Oysa sen içlerinde iken Allah onlara azap etmez.” Peygamber (s.a.a) de şöyle buyurmuştur: “Yıldızlar gökyüzündekilerin emniyet kaynağıdır, Ehl-i Beyt'im de yeryüzündekilerin emniyet kaynağıdır. Ne zaman yıldızlar yok olursa, gökyüzündekilere kötü olan şey ulaşır ve eğer Ehl-i Beyt'im yok olursa yeryüzündekilere kötü olan şey ulaşır.”⁸⁷

⁸⁴ Bihârul-Envâr, C. 2, s. 136, 42. rivayet.

⁸⁵ a.g.e.; C. 2, s. 137, 44. rivayet.

⁸⁶ a.g.e.; C. 23, s. 9, 12. rivayet.

⁸⁷ a.g.e.; C. 23, s. 19, 14. rivayet.

Başka bir rivayette İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Allah’a andolsun, Âdem’in vefatından beri Allah yeryüzünü imamsız bırakmamıştır. İnsanlar onunla Allah’a doğru hidayet bulsunlar diye her zaman bir imam olmuştur. Hem de O, Allah’ın kullarına hüccetidir. Her kim onu bırakırsa yok olur, onunla birlikte olan ise kurtulur.”⁸⁸

Yine İmam Sâdık’tan (a.s) nakledilen başka bir rivayette de şöyle nakledilmektedir:

“Yeryüzünde her zaman, müminler dine bir şey ilâve ettiklerinde onu döndürecek, bir şeyi eksilttiklerinde onu tamamlayacak bir âlim vardır. Böyle olmazsa işler müminlere şüpheli olur ve hak ve batıl arasında fark göremezler.”⁸⁹

Bu siyerin eğitimsel noktasını daha önce nübüvvetin hedefinin ve fel-sefesinin beyan edilmesi konusunda anlatmıştık. Nübüvvetin hedefinin ve zaruretinin beyan edilmesinin, eğitim alanın Peygamber’i (s.a.a) tanı-masını artırmasına ek olarak, Peygamber’i (s.a.a) ve öğretilerinden daha iyi faydalanmasını sağlayacağını söylemiştik. Bu, imametnin hedefinin ve zaruretinin beyan edilmesi hakkında da geçerlidir.

3- İmamet İçin Gerekli Niteliklerin Beyanı

Masumlar (a.s), İmamlar’ı (a.s) tanıtırken imamlık için gerekli özel-likleri ve nitelikleri de beyan etmişlerdir. Burada bu siyerlerden bir ör-neğe değiniyoruz:

İmam Rıza (a.s) bir rivayette imamın özelliklerini ve nişanelerini be-yan etmiştir. Bu rivayet şöyledir:

“İmam’ın nişaneleri vardır: İnsanların en bilgisi, en hekîmi, en takvalısı, en hoşgörölüsü, en cesuru, en cömerdi ve en âbididir. Sünnetli ve temiz doğar. Arkasını, önünü gördüğü gibi görür. Gölgesi yoktur. Doğduğunda iki avuç içi yerde, yüksek sesle kelime-i şهادeti söyler. İhtilam olmaz. Gözü uyur ama kalbi uyumaz. Muhaddistir. Peygamber’in zırhı onun ölçüsüne uygun-dur... Halka kendilerinden daha evladır. İnsanlara kendi anne-babalarından daha merhametlidir. Halkın Allah’a karşı en mütevasısıdır. Halktan daha

⁸⁸ Bihârul-Envâr, C. 23, s. 23, 26. rivayet.

⁸⁹ a.g.e.; C. 23, s. 26, 36. rivayet.

fazla verdiği emirlere amel eder ve halktan daha fazla men ettiklerinden uzak durur. Duasına icabet edilendir... Peygamber'in (s.a.a) silahı ve kılıcı (Zülfikar) onun yanındadır. Yanında olan Sahife'de kıyamete kadar tüm Şi'aların isimleri kayıtlıdır ve yanında olan Sahife'de kıyamet gününe kadar tüm düşmanlarının ismi kayıtlıdır. "Camia" onun yanındadır. Bu, 70 zer uzunluğunda, Âdem oğlunun kendisine ihtiyaç duyduğu her şeyi içeren bir Sahife'dir. Tabaklanmamış keçi ve koyun derisinden yapılmış, içinde tüm ilimlerin, hatta bir çizigin cezasının, hatta bir, yarım ve üçte bir vuruşun cezasının olduğu "Cifr-i Ekber ve Asgar" da onun yanındadır. Fatıma'nın (a.s) mushafı da onun yanındadır."⁹⁰

Masumlar (a.s) imamı tanıtmak için imamlık ölçülerini ve özelliklerini anlatıyorlardı ki kişi bu özellikleri karşılaştırarak imamı tanıyabilsin. Bu bize, onların insanları imamlara aşina kılmak ve iman etmelerine ortam hazırlamak için muhataplarının irade ve bilgisine kâmilan teveccüh ettiklerini göstermektedir. İmamlara imamı zorla üzerlerine yüklemek istemiyorlardı. Siyerlerinde de bir tek olayda dahi bir kimseyi imamet ve velayeti kabule mecbur ettikleri görülmemiştir.

4- İmamlar'ın Faziletlerinin Beyanı

Ehl-i Beyt (a.s) İmamlar'ı tanıtmak için imamın özelliklerini anlatmaya ilâveten faziletlerini ve menkıbelerini de anlatıyorlardı. Fazilet, üstünlük anlamındadır. Kişiye atfedildiğinde, diğerlerine karşı bir üstünlük vermektedir. Cesaret, ilim vb. gibi. Birkaç örnek nakledelim:

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu: "Allah resulü, Ali'ye (a.s) ilim kapılarından birini öğretti ki ondan bin kapı ve bu kapıların her birinden de biner kapı açılmaktadır."⁹¹

İmam Rıza (a.s) babalarından, Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Ben ilmin şehriyim ve Ali (a.s) onun kapısıdır."⁹²

İmam Hüseyin (a.s) Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Ali (a.s) hidayet şehridir. Bu şehre giren kimse kurtulur, ondan yüz çeviren ise helâk olur."⁹³

⁹⁰ Bihâru'l-Envâr, C. 25, s. 116, 1. rivayet.

⁹¹ a.g.e.; C. 40, s. 131, 11. rivayet.

⁹² a.g.e.; C. 40, s. 201, 4. rivayet.

⁹³ A.g.e., c. 40, s. 202, 6. rivayet.

Emiru'l-Muminin (a.s) şöyle buyurdu: “Biz, Allah’ın kendilerinden zahiri ve batını çirkinlikleri uzaklaştırdığı bir aileyiz.”⁹⁴

İmam Sâdık (a.s) **Selamun alâ âl-i Yasin’in** tefsirinde şöyle buyurmuştur: “Yasin Muhammed’in (s.a.a) adıdır ve biz de âl-i Yasin’iz.”⁹⁵

İmam Bâkır (a.s) “Eğer bilmiyorsanız **zikir ehline sorun**” ayetinin tefsirinde şöyle buyurdu: “Zikir ehli biziz.”⁹⁶

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu: “Biz ilimde kuvvetliyiz ve biz Kur’ân’ın tevilini biliriz.”⁹⁷

Ehl-i Beyt’in (a.s) faziletlerini anlatmanın eğitimsel rolü nedir? İmamlar’ın faziletlerine aşına olan kimsede, onları daha derinden tanımanın yanı sıra, kalbinde onların sevgisinin kök saldığı ve geliştiği görülmektedir. Zira insan kemâli arar ve kemale yönelir. İnsan hem kendisinin kemâle ulaşmasını ve kemâl sıfatlarına sahip olmayı ister, hem de bu kemâl sıfatlara sahip olanları sever. Örneğin insan cömertliği sever, cömert bir kişi olmayı ister ve cömert kişileri de sever. İnsan ilmi, sanatı, edebi, tevazuyu ve yardımlaşmayı sever. Bu özelliklere sahip kişileri de sever.

Ehl-i Beyt’in (a.s) faziletlerini anlatmak, muhatapların onları sevmesini sağlar ve bu da imameti kabul etmelerine ortam hazırlar. Bu sebeple bazı halifeler Ehl-i Beyt’in (a.s) faziletlerinin anlatılmasını yasaklamışlardır ve anlatanları cezalandırmışlardır.⁹⁸

Ehl-i Beyt’in (a.s) faziletlerini anlatmanın eğitimsel başka etkileri de vardır; o da model oluşturmaktır. Muhatap, insanî yüce sıfatların çoğunun kendisinde toplandığı kişilerle tanıştığında, o kişileri kendi yaşamının modeli olarak seçer ve hayatını gücü yettiğince o kişiler gibi yaşamaya çalışır.

Bununla beraber Ehl-i Beyt’in (a.s) faziletlerini anlatmanın üç eğitimsel etkisi vardır: Ehl-i Beyt’le (a.s) daha fazla aşına olmak, onlara aşk ve ilgi duymak, onları model almak.

⁹⁴ Bihârul-Envâr, C. 23, s. 116, 29. rivayet.

⁹⁵ a.g.e.; s. 169, 8. rivayet.

⁹⁶ a.g.e.; s. 178, 20. rivayet.

⁹⁷ a.g.e.; s. 199, 31. rivayet.

⁹⁸ Vesâilü’ş-Şia, C. 1, s. 38.

5- Ehl-i Beyt'in (a.s) Anısını Yüceltmek

Masumlar (a.s), kendilerinden önceki Masumlar'ın adını ve anısını yaşatıyor ve değer veriyorlardı. Özellikle İmam Hüseyin'in (a.s) adını ve anısını yüceltme üzerinde daha fazla duruyorlardı. Zeyd Şeham şöyle diyor: Biz, Kufe ehlinde bir cemaat, İmam Sâdık'ın (a.s) yanındaydık. Cafer bin Affan geldi. İmam (a.s) onu kendi yanına oturttu ve sonra şöyle dedi:

“Ey Cafer!” Cafer “Lebbeyk, canım sana feda olsun.” İmam buyurdu ki: “Öğrendim ki İmam Hüseyin (a.s) hakkında şiir söylüyormuşsun, hem de güzel söylüyormuşsun.” Cafer, “Evet, canım sana feda.” İmam (a.s) “Söyle” diye buyurdu. Cafer, İmam Hüseyin (a.s) hakkında etkileyici bir şiir okudu ve İmam ve etrafındakiler ağladılar. Öyle ki gözyaşları yüzlerinden ve sakallarından aktı.⁹⁹

Yine İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

Babam bana şöyle dedi: “Ey Cafer! Benim malımdan falan miktarı, on yıl boyunca öldüğüm günlerde bana yas tutulması için vakfet.”¹⁰⁰

Ashap ve dostlarını da Ehl-i Beyt'in (a.s) adını ve anısını yüceltmek için meclisler düzenlemeye teşvik ve bunu tavsiye ediyorlardı. Ezdi şöyle diyor:

İmam Sâdık (a.s) Fuzayl'e şöyle dedi: “Oturup hadis söylüyor musunuz?” Dedi ki: “Evet, fedan olayım.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Böyle meclisleri seviyorum. Ey Fuzayl! Bizi (adımızı ve anımızı) yaşatın. Bizi (adımızı ve anımızı) yaşatanlara Allah rahmet etsin. Ey Fuzayl! Bizi anan veya yanında bizi andıklarında gözlerinden sineğin kanadı kadar yaş akan kimse- nin Allah günahlarını bağışlar.”¹⁰¹

Burada şu soru sorulabilir: Neden Ehl-i Beyt (a.s), İmamlar'ın, özellikle de İmam Hüseyin'in (a.s) anılması ve onlar için mersiye meclisleri düzenlenmesi hususunda ısrar ediyorlardı?

Ehl-i Beyt'in (a.s) anısını yaşatmanın, özellikle de İmam Hüseyin'in (a.s) yas merasimlerinin siyasî, toplumsal ve hatta iktisadî alanlarda özel

⁹⁹ İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 574.

¹⁰⁰ Bihâru'l-Envâr, C. 46, s. 220, 25. rivayet.

¹⁰¹ a.g.e.; C. 44, s. 282, 14. rivayet.

tesirleri olduğunda şüphe yoktur. Ama bizim buradaki hedefimiz, bu konunun eğitimsel etkilerini incelemektir. Ehl-i Beyt'in (a.s) anısının, yas toplantıları düzenlenerek ve mersiye okunarak yaşatılmasının iki eğitimsel etkisi olduğu görülmektedir:

1- Bu meclisler dinî ilimlerin, Ehl-i Beyt'in (a.s) faziletlerinin, yaşam tarihlerinin ve yaşam çizgilerinin hedeflerinin insanlara anlatılması için ortam oluşturmaları ve adlarının, anılarının ve yollarının her zaman için canlı kalması içindir. Şehid Mutahharî “Neden İmamlar, İmam Hüseyin'in (a.s) yasının her zaman sürdürülmesi emrini vermişlerdir?” sorusunun cevabında şöyle yazıyor:

“Amaç, Kerbela olayının bir eğitim ve öğretim ekolü olarak sürekli canlı kalmasıdır.”¹⁰²

2- Bu meclislere katılmanın ve Ehl-i Beyt (a.s) için ağlamanın kendisinin de eğitimsel etkisi vardır. Zira Şehid Mutahharî'nin dediği gibi “Şehide ağlamak, onun yiğitliğine katılmak, onun ruhuyla uyumlu olmak, onun heyecanı ve hareketiyle muvafık olmaktır. İmam Hüseyin'in (a.s) hareketini, insanların kalplerinin derinliğine yerleştiren, işte bu ağlayışlardır.”¹⁰³

Bununla birlikte Ehl-i Beyt'in (a.s) anısını yüceltme meclisleri, hem muhatabın teorik ve ilmî boyutunu eğitmekte, hem de duygularını Ehl-i Beyt'in (a.s) faziletleri ve değerleri yolunda harekete geçirmektedir.

6- İmamlar'ın Ziyareti

İmamlar (a.s), Peygamber'in (s.a.a) ve kendilerinden önceki İmamlar'ın kabirlerini ziyarete özen gösteriyorlar ve şialarına da bunu tavsiye ediyorlardı. Misbahu'z-Zair'in yazarı, İmam Seccad (a.s), İmam Bâkır (a.s), İmam Sâdık (a.s) ve İmam Hadî'nin (a.s) Emiru'l-Muminin'in (a.s) kabrini ziyaret ettiklerini nakletmektedir.¹⁰⁴ İmamlar'dan (a.s) nakledilen dualar ve

¹⁰² Mutahharî, Murtaza; Hamase-i Huseynî, c. 3, s. 91.

¹⁰³ Mutahharî, Murtaza; Kıyam ve İnkılab-ı Mehdi, şehidin ekiyle, s. 108 ve 122.

¹⁰⁴ İkbal, s. 469; Muntehu'l-Âmâl, c. 1, s. 828'de de şöyle geçmektedir: İmam Seccad (a.s) bazen ceddî Emiru'l-Muminin (a.s) ve babası İmam Hüseyin'in (a.s) kabrini ziyaret ediyordu ve kimsenin haberi olmuyordu.

ziyaretler, Misbahu'z-Zair, İkbal, Mefâtihu'l-Cinân, Bihâru'l-Envâr (100-106. Ciltler) gibi dua kitaplarında geçmektedir.¹⁰⁵

İmamlar'ın (a.s), Masumlar'ın (a.s) kabirlerini ziyaret üzerinde durmaları hem dinî açıya sahipti, hem de siyasî. Bu durum özellikle İmam Hüseyin'in (a.s) ziyaretinde geçerlidir. Zira Emevî ve Abbasî halifeleri, halkın onlara teveccühünü ve yönelişini, kendi siyasetleri ve menfaatleri ile uyumlu bulmuyorlardı. Mümkün olan her şekilde de bu durumun önüne geçmeye çalışıyorlardı. Buna karşılık İmamlar (a.s) halka, mümkün olduğunca onları ziyaret etmelerini tavsiye ediyorlardı. İmamlar'a (a.s) göre bu konu o kadar önemliydi ki, bazı rivayetlerden İmam Hüseyin'in (a.s) ziyaretinin vacip olduğu anlamı çıkmaktadır.

Bu iki açının yanında, İmamlar'ın (a.s) ziyareti ve duası eğitimsel açıya da sahiptir. İmamlar (a.s) bu dualarla hem ziyaretçiyi İmamlar'ın (a.s) özellikleriyle, siyerleriyle ve önemli hedefleriyle aşına kılmakta, hem de ziyaretçiye İmamlar'ına ve önderlerine olan sevgisini ve ilgisini gösterme imkânını vermektedir. Bu şekilde hem ziyaretçinin bilinci artmakta, hem de onlara olan sevgisi ve ilgisi kuvvetlenmektedir. Örnek olarak Camia ziyareti, Eminullah ziyareti vb. ziyaretlerin muhtevasına bakılabilir. Camia ziyaretinin bir parçasında şöyle geçmektedir:

“Kelâmınız nur, emriniz olgunluk ve hidayet, öğüdünüz takva, işiniz hayır, âdetiniz ihsan ve iyilik, huyunuz kerem ve cömertlik, yaradılışınız hak, doğruluk ve yumuşaklık, sözünüz hüküm, görüşünüz ilim, hilim ve sağduyudur. Eğer söz iyilikten açılırsa siz bunun ilki, aslı, cüzü, madeni ve kaynağısınız.”

Acaba İmamlar (a.s) için bundan daha güzel bir nitelendirme yapılabilir mi!

7- İmamet Hakkındaki Şüphelerin Giderilmesi

Masumlar'ın (a.s) çokça teveccüh ettikleri hususlardan birisi de imamet ve İmamlar (a.s) hakkındaki şüphelerin giderilmesi idi. İmamlar'ın (a.s) zamanında İslâmî toplumda Şia mezhebi azınlıkta ve hâkimiyet de karşıtlarının elinde olduğundan, Şia'nın, özellikle de imamet meselesinin

¹⁰⁵ Kummî, Abbas; Mefatihu'l-Cinân, s. 701, 698, 697, 703, 720, 748.

aleyhine çokça tebliğ yapıliyordu. Bu faaliyetlerin sonucu, Şiaların inançlarının hakkaniyetiyle ilgili birçok şüphenin revaç bulmasıydı. Bu şüpheler cevapsız kalsaydı zamanla Şiaların inancının düşünsel desteğini ve geçerliliğini kaybedeceği açıktı. Bu yüzden İmamlar (a.s), bu şüpheleri mantıklı ve doyurucu açıklamalarla gidermeye çalışıyorlardı. Ali bin Reab şöyle diyor:

İmam Sâdık'a (a.s) “Size isabet eden her musibet, (ancak) ellerinizin kazanmakta olduğu dolayısıyladır.” ayetiyle ilgili olarak, temiz ve günahattan masum oldukları halde, Hz. Ali ve ondan sonra Ehl-i Beyt'inin (a.s) başına gelen musibetlerin yapmış oldukları işler sebebiyle mi olduğunu sordum. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

“Resulullah (s.a.a) bir günaha mürtekip olmadığı halde her gece ve gündüz yüz kere tövbe ve istiğfar ediyordu. Allah, dostlarını bir günah işlemedikleri halde, kendilerine ecir ve mükâfat vermek için musibetlere uğrattır.”¹⁰⁶

Ehl-i Beyt (a.s), Şiaların inançlarını muhaliflere karşı savunan ve Şia'nın hakkaniyetini isbatlayan kimseleri teşvik ediyor ve yüceltiyorlardı. Örnek olarak bu siyerlerden iki tanesini burada naklediyoruz:

İmam Hasan Askerî'ye (a.s) Şia fakihlerinden birinin, bir Nasıbî'yle (Haricî'yle) konuştuğu ve delille onu yendiği ve rüsva ettiği haberi ulaştı. Bu fakih İmam'ın (a.s) yanına geldi. Oturdıkları yerin başında yüksek bir yer hazırlanmıştı ve İmam da o yerin yanında oturuyordu. Çok sayıda Alevî ve Beni Haşim de orada bulunuyordu. İmam bu fakih baş taraftaki yüksek yere oturttu. Orada bulunanlar, sıradan bir kişiyi Haşimî sâdâtına (Ebu Talib ve Abbas'ın evlatlarına) tercih mi ediyorsun diye İmam'a itiraz ettiler... İmam (a.s) şöyle buyurdu:

“Bu kişinin, Allah'ın kendisine öğrettikleriyle bir Nasıbî'yi yenilgiye uğratması, her türlü soy şerefinden üstündür.”¹⁰⁷

Yine şöyle rivayet edilmiştir: İmam Hasan –Askerî- (a.s) kendisine bir hediye getiren kişiye şöyle buyurdu:

“Bu ikisinden hangisi senin daha çok hoşuna gider: Bu hediyeye karşılık sana yirmi katını, yirmi bin dirhem mi vereyim, yoksa köyünüzdeki falan

¹⁰⁶ Kâfî, C. 2, s. 450, 2. rivayet.

¹⁰⁷ Bihârul-Envâr, C. 2, s. 13-14, 25. rivayet.

Nasıb'ı yenilgiye uğratman ve köy ehlini onun elinden kurtarman için ilmin bir kapısını mı açayım? Eğer iyi olan seçeneği seçersen ikisini de sana vereceğim ve eğer kötü olan seçeneği seçersen seni istediğini seçmen için özgür bırakacağım.” Adam dedi ki: “Ey Allah resulünün oğlu! Nasıb'ı yenilgiye uğratarak onları elinden kurtarmamın yirmi bin dirhem değeri var mı?” İmam (a.s) buyurdu ki: “Dünyadan da fazla, yirmi milyon kez daha fazla.” Adam “Öyleyse neden daha kötü seçeneği seçeyim, daha iyi olanı seçiyorum.” dedi (ilmin kapısını seçti). O zaman İmam (a.s) o konuyu ona öğretti ve yirmi bin dirhem de hediye etti.¹⁰⁸

Bu siyerlerde iki önemli eğitimsel nokta vardır:

1- Ehl-i Beyt (a.s) Şiaların inançlarıyla ilgili şüphelere önem veriyordu. Zira şüphe, inancın en önemli düşmanıdır. İnanç, inanç sahibinin zihninde doğruluğuna dair bir şüphe oluşmadığı sürece sağlamdır. Zihne bir şüphe sızdığı vakit ise inanç yapısı zamanla zayıflamakta ve yok olmaktadır. Diğer taraftan inancın doğruluğuna dair kuşku oluşturan etkenlerden biri şüphedir.

2- Ehl-i Beyt (a.s) şüpheleri mantık ve akılla cevaplıyor ve ortadan kaldırıyordu, zor kullanmaya ve benzerlerine yönelerek değil. Zira inanç ve marifet, konuşmak, yemek yemek, yürümek gibi zahiri davranışların aksine sadece ilim, bilinç ve delil sunma yollarından etkilenmektedir, zor kullanmaktan değil.

8- Karşıtlarla Muaşeretten Sakındırma

Masumlar (a.s) öğrencilerini kontrol altında tutuyorlardı ve gerekli durumlarda zaruri uyarıları yapıyorlardı. Bu uyarılardan birisi, karşıtlarla yani inançları Şialara muhalif olanlarla muaşereti, oturup kalkmayı men etmeleriydi. Örnek olarak bu tür siyerlerden ikisini anlatalım.

İlk örnek: Muhammed bin Asım şöyle diyor:

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurdu: “Muhammed bin Asım! Vâkıfelerle oturduğunu duydum.” Dedim ki “Evet, fedan olayım. Onlarla oturuyorum ama onlara muhalifim.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Onlarla oturma çünkü Allah (azze ve celle) şöyle buyuruyor: “O (Allah), şüphesiz size kitapta, “Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiginizde, onlar

¹⁰⁸ Bihâru'l-Envâr, C. 2, s. 8, 16. rivayet.

bir başka söze geçmedikleri sürece onlarla oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz” diye (bir hüküm) indirdi.” Bu ayette kastedilen, Vâkıfilerin kendilerine inanmadığı Peygamber’in (s.a.a) vasileridir.”¹⁰⁹

İkinci örnek: Mufazzal bin Mezid şöyle naklediyor:

İmam Sâdık (a.s), Ebi Hattab’ın dostları ve gulattan bahsedilirken bana şöyle buyurdu: “Ey Mufazzal! Onlarla oturma, onlarla yemek yeme, onlarla bir şey içme, onlarla musafaha etme ve onlarla (ilmi konularda) konuşma.”¹¹⁰

İmamlar’ın (a.s), Şiaların imamet hakkında karşıt inanca sahip kişilerle muâşeret etmemeleri üzerinde durmalarının sebebi belki de Şiaların inancının zayıflamaması veya zamanla onlarla sohbet etmelerinin sonucunda inançlarının değişmemesi içindir. Zira başkalarıyla sohbet etmek ve arkadaşlık, karşılıklı olarak davranışları ve amelleri etkilemekle kalmamakta, inanç ve anlayış tarzları da birbirlerine intikal etmektedir. Bu, insanın psikolojik özelliklerinden biridir. Rivayetlerde de bu konu açıkça belirtilmiştir. Peygamber’den (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir:

“Kişi arkadaşının dini üzeredir, öyleyse kiminle arkadaş olduğunuza bakınız.”¹¹¹

9- Şâirlerden Faydalanmak ve Onları Teşvik Etmek

Masumlar (a.s), Şia mektebini tanıtmak için şâirlerden faydalaniyorlardı ve bu alanda şiir okuyan şâirleri teşvik ediyorlardı. İmamlar’ın (a.s) anısının yüceltilmesi konusunda İmam Sâdık’tan (a.s) bir siyer naklettik. Orada İmam Hüseyin’i (a.s) anlatan bir şiir okuyan Cafer adlı şâirden, yine İmam Hüseyin’i (a.s) anlatan bir şiir okumasını istemişti. Sonrasında da şöyle buyurmuştu:

“İmam Hüseyin (a.s) hakkında şiir okuyan, ağlayan veya bir başkasını ağlatan ve Allah’ın kendisine cenneti vacip etmediği ve bağışlamadığı kimse yoktur.”¹¹²

¹⁰⁹ İhtiyar-u Marifeti’r-Rical, C. 2, s. 757, 864. rivayet. [Vâkıf, bir masum imamın vefatından sonraki imama biat etmeyen, vefat eden imamdan sonraki imamı tanımayan, bu anlayışta durakalmış demektir. Editürün Notu.]

¹¹⁰ a.g.e.; s. 586, 525. rivayet.

¹¹¹ Mîzânul-Hikme, C. 5, s. 297, 10221. rivayet.

¹¹² İhtiyar-u Marifeti’r-Rical, C. 2, s. 574, 508. rivayet.

Zürare de babasından şöyle naklediyor:

Kumeyt bin Zeyd, İmam Bâkır'ın (a.s) yanına geldi. Ben de onun yanındaydım. O sırada bu haber ile bir şiir okudu: "Men lakabe muteyyemu musteham..." Şiir okunup bir kısım dağıldıktan sonra İmam (a.s) ona şöyle buyurdu: "Bizim hakkımızda şiir söylediğin sürece Ruhul-Kudüs her zaman seni onaylasın."¹¹³

Aynı şekilde Di'bil Huzaî, Merv'de İmam Rıza (a.s) anlaşmalı velayete seçildiğinde İmam'ın (a.s) yanına geldi ve İmam'a (a.s) şöyle dedi:

Bir kaside yazdım ve kendi kendime onu sizin için okumadan kimseye okumayacağım diye ahdettim. İmam (a.s) ona insanlar dağılana kadar oturmasını emretti. Sonra ona okumasını buyurdu. Di'bil (şu beyitle) bir kaside okumaya başladı:

Ayetler medresesinde tilâvet ücretsiz

Vahyin eviyse boş ve ıssız.

Şiir bitince İmam (a.s) ona bir parça kürk ve 600 dinar hediye verdi.¹¹⁴

İlâveten Masumlar (a.s), şâirlerden şiirle Şia öğretilerini savunmalarını istiyorlardı. İmam Rıza (a.s) şâir Di'bil'e şöyle diyor:

"Hüseyin (a.s) hakkında şiir söyle, çünkü sen yaşadığın müddetçe bizim dostumuz ve meddahımızsın. Bize yardım hususunda gücün yettiğince çalış."¹¹⁵

Şimdi şu soru gündeme gelmektedir: Neden Masumlar (a.s) şâirlerden faydalanıyorlardı ve onları teşvik ediyorlardı? Görünüşe göre şiir, Masumlar'ın (a.s) zamanında tebliğ ve düşüncenin yayılması için sağlam ve ulaşılabilir bir vesileydi. Bu yüzden de onlar, bu vesileden Şii öğretilerini anlatmak ve yaymak için istifade ediyorlardı.

¹¹³ İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 468, 366. rivayet.

¹¹⁴ Bihâru'l-Envâr, C. 49, s. 147, 23. rivayet.

¹¹⁵ a.g.e.; C. 45, s. 257, 15. rivayet.

Özet

Söylediklerimizden şunlar anlaşılmaktadır:

1- İmamet meselesinde Peygamber'in (s.a.a) siyeri, Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinden farklıdır.

2- Peygamber'in (s.a.a), Hz. Ali'nin (a.s) imametini ve hilafetini sunuş siyeri zamanla ve üç merhalede gerçekleşmiştir: Hz. Ali'nin (a.s) imamet meselesini açıklamak için ortam hazırlanması, Ehl-i Beyt'in (a.s) imametinin genel olarak anlatılması ve Hz. Ali'nin (a.s) resmen kendi yerine halife olarak tayin edilmesi.

3- Ehl-i Beyt'in (a.s) imamet karşıtlarına karşı davranışlarının siyeri şu şekildeydi:

- Kur'an'a ve Peygamber'in (s.a.a) sünnetine dayanıyorlardı.
- Bazen olağanüstü şeyler yapıyorlardı.
- İmamet in doğruluğunu savunacak kişiler eğitiyorlardı.

4- İmamet in isbatı ve İmamlar'ın insanlara tanıtılması hususunda Ehl-i Beyt'in (a.s) siyeri şu şekildeydi:

- İmamet in zarureti ve hedefini anlatıyorlardı.
- İmamlık için gerekli özellikleri ve ölçüleri anlatıyorlardı.

5- İmamete iman in kuvvetlendirilmesi ve görüş açısı oluşturulması hususunda siyerleri şu şekildeydi:

- Ehl-i Beyt'in (a.s) anısını yüceltiyorlardı.
- Onların kabirlerini ziyaret ediyorlar ve diğerlerine de böyle yapmalarını tavsiye ediyorlardı.
- Şairlerden faydalanarak imamet kültürü oluşturmaya çalışıyorlardı.
- İmamet hakkında öne sürülen şüphelere karşı güçlü tepki veriyorlar ve mantık ve delille bu şüpheleri gideriyorlardı.
- Şiaları, inançlarında bir sorun oluşmaması için, İmamlar'ın karşıtlarıyla muâşeretten alıkoyuyorlardı.

Dördüncü Bölüm

Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde Meâd Öğretiminin Niteliği ve Buna İncanın Kuvvetlendirilmesi

Meâd, İslâm inançları esaslarının beşincisidir. Birçok ayette meâd ve kesinliği konusuna değinilmiştir. Mu'minûn suresinde şöyle okuyoruz:

“Bizim, sizi boş bir amaç uğruna yarattığımızı ve sizin gerçekten bize döndürölüp getirilmeyeceğinizi mi sanmıştınız?”¹¹⁶

Meâda iman, hidayet olmuş kişilerin özelliklerinden biridir. Allah şöyle buyuruyor:

“Onlar ki sana indirilene de senden önce indirilene de inanır ve ahirete de sadece onlar yakın ederler. İşte onlardır rablerinden bir hidayet üzere olanlar ve işte onlardır, sadece onlardır felaha erenler.”¹¹⁷

Bu yüzden meâda inanmayan kimseler, Müslümanların zümresinin dışındadırlar. Bununla beraber İslâmî eğitimin hedeflerinden biri, meâda iman için ortam oluşturmak ve öğrencilere bu alanda bilinç kazandırmaktır.

Bu bölümde meâd öğretimi alanında Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerini inceleyeceğiz. Bu araştırmada sorularımız şunlardır: Meâd öğretiminde Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'inin (a.s) siyeri nasıldır? Meâd kavramını nasıl sunuyorlardı? Meâdı nasıl isbat ediyorlardı? Meâd hakkında

¹¹⁶ Mu'minûn, 115.

¹¹⁷ Bakara, 4-5.

insanlara ne tür bilgiler veriyorlardı? Meâda imanın kuvvetlendirilmesi için ne gibi girişimlerde bulunuyorlardı?

Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır:

- 1- Meâd kavramının sunum ve anlatım niteliği.
- 2- Meâdın olabirliğinin ve zaruretinin anlatım niteliği.
- 3- Şüphelerin giderilmesine özen gösterilmesi.
- 4- Meâdın isbatlanma şekli.
- 5- Meâdın betimlenmesi ve özellikleri.
- 6- Dünyadaki amellerin kişinin ahiret yazgısıyla ilişkisinin anlatılması.
- 7- Meâdın hatırlatılması ve bunun tekrarı.
- 8- Meâda imanda duygusal etkenlere teveccüh.
- 9- İmanın etkilerinin Masumlar'ın (a.s) davranışlarına ve durumlarına yansması.

Konuya girmeden önce iki noktaya teveccüh edilmelidir.

1- İmamlar (a.s) genellikle halkın geneliyle ilişki içindeydi, özel bir grupta değil. Diğer bir deyişle onların muhatapları genellikle dinî toplumlara katılan kişilerdi. Bu kişilerin çoğunluğunu da yetişkinler oluşturuyordu, çocuklar ve ergenler bunun sadece küçük bir kısmıydı. Bunu da geçerse çocuklar pek meâd konusuna ve ayrıntılarına girme konumunda değillerdi. Bu sebeple de Masumlar'ın (a.s) siyerinde bu konuyu çocuklarla işledikleri durumlar nadirdir.

2- Dinî metinlerde meâd öğretimi ve buna inancın oluşturularak kuvvetlendirilmesiyle ilgili (sözlü siyerin karşısında) pek fazla fiilî siyer yoktur.

Bu yüzden bu konuda onların sözlü siyerlerine dayanmaya ve meâdla ilgili konuları sunuş ve beyan şekillerinden, yani meâdla ilgili hangi konulardan bahsettiler, bu konuları nasıl anlattılar, bu konulara farklı şartlar altında nasıl yaklaştılar ve benzerleri gibi, meâd öğretimi ve buna inan-

cın oluşturularak kuvvetlenmesiyle ilgili noktalara çıkarımla ulaşmaya mecburuz.

Bu konuları, Masumlar'ın (a.s) siyerinde meâdın isbatı ve olabirliği hakkında ne gibi deliller olduğu, onların gözünde meâdın ne anlama geldiği ve ahiret yaşamının özelliklerinin neler olduğu açılarından incelemediğimizi söylemek yerinde olacaktır. Genel olarak bu konuların sunuş niteliklerinin, delillerinin ve bu niteliklerin eğitimsel etkilerinin neler olduğuyla ilgileneceğiz.

1- Meâd Kavramının Sunum ve Anlatım Niteliği

Ölüm ve insanın ölümden sonraki yazgısı, öteden beri insanın düşüncelerini meşgul etmiştir. Bu sebeple ölüm, hakikati ve insanın ölümden sonraki yazgısı hakkında çeşitli fikirler sunulmuştur.

İslâm öncesi Araplar arasında da ölüm ve insanın ölümden sonraki yazgısı hakkında bazı görüşler vardı. Bazıları insanın ölümle birlikte hayatının tamamen bittiğine inanıyorlardı, sanki o kişi daha önce hiç var olmamış gibi. Gerçekte bu kişiler, bitkilerin ortaya çıkması, gelişmesi, meyve vermesi ve sonra da kuruması gibi, insanların da doğduklarına, geliştiklerine ve sonunda da öldüklerine ve başkalarının onların yerini aldıklarına inanıyorlardı. Bazıları da insanın ölümden sonra tekrar canlandığına inanıyorlardı. Bu sebeple ölüyü defnederken deveyi de yanına gömüyorlardı ki haşredildiğinde bineksiz kalmasın!¹¹⁸

İslâm'a göre insan ölümle yok olmamaktadır. Ölümden sonra da yaşamaktadır ama yaşamını, bu dünyadan farklı olan başka bir dünyada devam ettirmektedir.

Masumlar (a.s) bu manayı öğrencilerine anlatabilmek için örnek ve benzetmeden faydalanıyorlardı. Zira duyularla algılanamayan bu konunun örnek ve benzetmeler kalıbında muhatap tarafından anlaşılması daha iyi ve kolay olur. Örneğin şöyle nakledilmiştir:

İmam Sâdık (a.s), içlerinden birinin öldüğü bir kavmin yanından geçiyordu. İmam (a.s) durdu ve başsağlığı diledi. Sonra şöyle buyurdu: "Ölümden

¹¹⁸ Ali, Cevad; El-Mufasssalu fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm, C. 6, s. 123-130.

kaçış yoktur ve sadece size mahsus da değildir. Bu ölen kimse yolculuk ediyor muydu?” Evet, diye cevapladılar. Buyurdu ki: “Bunu da onun yolculuklarından biri sayın. Ya o size doğru gelecektir, ya da siz ona doğru gideceksiniz.”¹¹⁹

Burada İmam (a.s) ölüm ve meâd yolculuğa benzetmiştir, diğerlerinin de er veya geç çıkması gereken bir yolculuk... Hz. Ali (a.s) de bu dünyayı iş ve amel aşamasına, ahiret âlemini de muhasebe ve sonuç alma aşamasına benzetmiştir:

“Bilin ki siz iş merhalesindesiniz ki bunda bir muhasebe yoktur. Çok yakında muhasebe merhalesine geçeceksiniz ki onda iş kabul edilmez.”¹²⁰

Başka bir rivayette de ahiret dünyası ve meâd, bu dünyada ekilenlerin hasat edilme çağına benzetilmiştir:

“Dünya, kulların kendisine acıyı, tatlıyı, iyiyi ve kötüyü ettikleri bir tarladır.”¹²¹

“Dünya ahiretin tarlasıdır.”¹²²

Bu rivayetlerde Masumlar (a.s) örnek ve benzetmelerle ölüm ve meâd kavramlarını güzel ve kolay anlaşılır şekilde muhataplarına aktarmışlar ve anlamaları için ortam hazırlamışlardır.

2- Meâdın Olabilirliğinin ve Zaruretinin Anlatım Niteliği

Meâda ve ölümden sonra tekrar yaşama iman, aslında sıradan insanların dünyada olduğu sürece tecrübe edemeyecekleri bir şeye imandır. Ölenler elbette bunu tecrübe etmektedirler ancak yaşayan insanlarla irtibatları kesilmiştir. Diğer bir deyişle meâda iman, insanın duyu organlarıyla derk edemeyeceği bir şeye imandır. Bununla birlikte meâda iman, gayba imandır.

Bu konu –yani imanın gaybî olması- meâda inanç eğitiminin zorluğunun sırrıdır ve meâd öğretiminin önemli tartışmalarından biridir.

¹¹⁹ Nişaburî, Muhammed; Ravzatu'l-Vaizin, s. 489.

¹²⁰ Bihârul-Envâr, C. 74, s. 190, 10. rivayet.

¹²¹ Bihârul-Envâr, C. 14, s. 314, 17. rivayet.

¹²² Evaliyyu'l-Leâlî, C. 1, s. 267, 66. rivayet.

Meâdın olabirliğini insana nasıl isbat edebiliriz? O da her şeyi duyu organlarıyla algılamaya alışmış olan insana?

İslâmî metinlerde ve Masumlar'ın (a.s) siyerinde meâdın olabirliğini isbat için iki yöntemden faydalanılmıştır: Doğal olguların ölmesi ve tekrar yaşama dönmesiyle ilgili algılanabilen örneklerin anlatılması ve bazı insanların Allah'ın emriyle bu dünyada tekrar yaşama dönmesiyle ilgili örneklerin anlatılması.

1- Doğal Olguların Ölmesi ve tekrar Yaşama Dönmesiyle İlgili Algılanabilen Örneklerin Anlatılması

Tabiat âleminde olan olgular arasında ölüm ve tekrar yaşama dönme örnekleri vermek, yeniden yaşamı insan zihnine aşına kılmaktadır. Eğer doğal bir olgunun yeniden yaşaması mümkünse, insan için de mümkündür. Bu yüzden İslâmî metinlerde, özellikle de Kur'ân'da, bu konuyla ilgili birçok örnek verilmiştir. Burada örnek olarak bazı Kur'ân ayetlerini veriyoruz:

“Yeryüzünü de kupkuru ölü gibi görürsün, fakat biz onun üzerine suyu indir-
diğimiz zaman titreşir, kabarr ve her çiftten iç açıcı (bitkiler) bitirir.”¹²³

“Ölümünden sonra da yeri diriltir. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.”¹²⁴

“Allah rüzgârı gönderir, o (rüzgâr) da bulutu harekete geçirir, derken biz onu ölü bir beldeye sürükleriz. Onunla yeri, ölümünden sonra diriltiriz. İşte (ölümünden sonra) dirilip yayılma da böyledir.”¹²⁵

Kur'ân'ın örnekleri, doğal olaylarla sınırlı değildir, insanî olgularla ilgili örnekler de vermektedir:

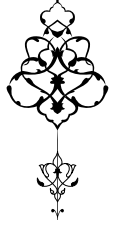
“Allah, öleceklerin ölümleri anında, ölmeyeceklerin de uykuları esnasında ruhlarını alır. Sonra ölümlerine hükmettiği kimselerinkini tutar; diğerlerini bir süreye kadar salıverir. Doğrusu bunda, düşünen bir toplum için ayetler vardır.”¹²⁶

¹²³ Hac, 5.

¹²⁴ Rum, 19.

¹²⁵ Fatır, 9.

¹²⁶ Zümer, 42.

Bu ayette de ölüm ve ölümden sonraki yaşam uykuya ve uykudan uyanmaya benzetilmiştir.¹²⁷ Bu örnekler insanı, tamamen meâdın mümkün olduğuna inandırmaktadır.

2- Bazı İnsanların Tekrar Yaşama Dönmesiyle İlgili Örneklerin Anlatılması

Kur'an'da algılanabilen bazı olguların tekrar canlanmasıyla ilgili örneklerin yanı sıra, bazı insanların tekrar yaşama dönmesiyle ilgili örnekler de anlatılmıştır. İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“İbrahim (a.s) deniz kenarında bir ceset olduğunu, kara ve deniz yırtıcılarının ondan beslendiğini gördü. Sonra o yırtıcılar da birbirlerine saldırıyorlar ve birbirlerini yiyorlardı. İbrahim (a.s) şaşırıp ve dedi ki: Allah'ım! Ölülerini nasıl canlandırdığını bana göster. Allah ona “Acaba iman etmiyor musun?” buyurdu. O: “Ediyorum ama kalbim itminan etsin istiyorum” dedi. Sonra Allah ona şöyle buyurdu: “Dört kuş al, onları sana alıştıktan sonra öldür (parça parça et ve birbirleriyle karıştır.) Onların her bir parçasını bir dağın tepesine koy. Sonra onları çağır, aceleyle senin yanına gelecekler.” İbrahim (a.s) bir tavus kuşu, bir horoz, bir güvercin ve bir karga aldı. Allah ona şöyle buyurdu: “Onları parça parça et ve etlerini karıştır, onları dağın tepesine koy. Sonra gagalarını ala ve onları çağır, aceleyle sana doğru gelecekler.” İbrahim böyle yaptı. Onları dağın tepesine koydu, sonra onları çağırdı ve dedi ki: Allah'ın izniyle bana cevap verin. Onların her birinin eti ve kemiği, ait oldukları başın etrafında birleşti ve İbrahim'e doğru uçtu.”¹²⁸

İslâmî metinlerde başka örnekler de anlatılmıştır. Üzeyir veya Ermiya'nın 100 yıldan sonra hayata dönmesi¹²⁹, Ashab-ı Kehf'in hayata dönmesi, Musa'nın ashabından 70 kişinin dirilmesi¹³⁰ gibi. Bu örneklerin anlatılmasının meâdın kabulü üzerinde fazlasıyla etkisi vardır. Zira insan kendi gözüyle meâdı görmektedir.

¹²⁷ Bihâru'l-Envâr, C. 7, s. 42, 13. rivayette de bu benzetme Lokman'ın sözleriyle geçmektedir.

¹²⁸ Bihâru'l-Envâr, C. 7, s. 36, 4. rivayet.

¹²⁹ a.g.e.; s. 34, 3. rivayet ve Bakara, 259.

¹³⁰ Daha fazla bilgi için bkz: Subhanî, Cafer; Menşur-u Cavid, C. 9, 6. bölüm.

3- Şüphelerin Giderilmesine Özen Gösterilmesi

Meâd inkârcıları, meâda olan şüpheleri nedeniyle insanların tekrar diriltilmesinin imkânsız olduğunu düşünüyorlardı. Örnek olarak bu şüphelerden birini naklediyoruz. İmam Sâdık (a.s) şöyle naklediyor:

Ubey bin Halef elinde çürümüş bir kemikle Peygamber'in (s.a.a) yanına geldi. O kemiği ufaladı ve Peygamber'e (s.a.a) dönerek şöyle dedi: "Ey Muhammed! Biz kemik ve toz halindeyken diriltilecek miyiz?"¹³¹

Başka bir rivayette de şöyle geçmektedir:

Bir zındık, İmam Sâdık'a (a.s) şöyle dedi: "Bütün beden çürümüş ve tüm azaları dağılmışken ruh nerede, haşredilmesi nerede?! Bir uzvu bir çayıra düşmüş, o çayırın yırtıcıları onu yemişler, başka bir uzvunu başka çayırın haşereleri parçalamışlar, bir uzvu toprağa dönüşmüş ve onunla duvar örmüşler?"¹³²

Masumlar (a.s) bu şüphelerle karşılaştıklarında hoşgörülle cevap vermişler ve anlaşılabilir delillerle şüpheleri gidermişlerdir. Bazen bu şüphelerin cevabını verirken Peygamber'e (s.a.a) ayet de nazil olurdu. Ubey bin Halef'in şüphesinin cevabında şu ayet nazil olmuştur:

De ki: "Onları, ilk defa yaratıp inşa eden kimse diriltecek. O, her yaratmayı bilir."¹³³

Kur'an'daki başka ayetlerde de Allah bu şüphelere karşı aydınlatıcı açıklamalar getiriyor. Yasin suresinde şöyle geçer:

"Gökleri ve yeri yaratan, onların bir benzerini de yaratmaya kadir değil mi? Evet! (Elbette kadirdir.) O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır."¹³⁴

Yine şöyle nakledilmiştir:

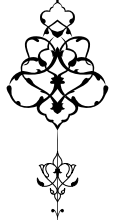
İbni Ebî'l-Evca, İmam Sâdık'a (a.s) "Derileri her yanıp piştiğinde, azabı tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz" ayeti hakkında diğer derilerin suçu nedir diye sordu. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Eyvahlar olsun sana! O deriler, onlardan başka iken de aynı derilerdir." İbni Ebî'l-Evca "Bu konuya bu dünyadaki olaylardan bir örnek ver" dedi. İmam (a.s) şöyle

¹³¹ Bihârul-Envâr, C. 7, s. 42, 18. rivayet.

¹³² a.g.e.; s. 37, 7. rivayet.

¹³³ Yasin, 79.

¹³⁴ Yasin, 81.

buyurdu: “Evet, acaba bir tuğlayı kıran, sonra onu (çamura dönüştürüp) kalıba dökene (ve başka bir tuğla yapan) bir adam gördün mü? Bu tuğla, o ilk tuğladır ve aynı zamanda ondan farklıdır.”¹³⁵

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Neden Masumlar'ın (a.s) siyerinde ve dinî metinlerde meâdla ilgili şüphelerin giderilmesine fazlasıyla özen gösterilmiştir?

Bu özenin sebebi belki de bir inancın doğruluğunda şüphenin oluşmasının, bir binanın temellerinde oluşan çatlak gibi olmasıdır. Eğer bu çatlak tamir edilmezse, zamanla ve başka bir sebebe gerek kalmadan bina yıkılacaktır. İnançta şüphe de aynı şekilde ilerlemektedir. Eğer şüphe giderilmezse zamanla inanç zayıflar ve nihayetinde yok olur. İlâveten şüphenin varlığı meâda imanı ve onun kabulünü de engeller. Yok edilmesi de meâda iman ve onun kabulüne ortam oluşturur.

4- Meâdın İsbatlanma Şekli

Daha önce söylediğimiz gibi meâda imanın ve bunun kabulünün en büyük engeli, olabilirliğine dair şüphedir. Bu yüzden olabilirliğinin isbatından sonra meâdın isbatı ve buna iman, fazla çaba gerektirmemektedir. Dinî metinlerde de çoğu delil sunmalar, meâdın olabilirliği konusuyla ilgilidir.

Bununla beraber bazen meâdın isbatı için de delil sunulmuştur. Mu'minûn suresinde Allah şöyle buyuruyor:

“Bizim, sizi boş bir amaç uğruna yarattığımızı ve sizin gerçekten bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sanmıştınız?”¹³⁶

Allah bu ayette meâdî, dünya yaratılışının boş ve batıl olmayışının gereği olarak görüyor. Masumlar (a.s) da bazı durumlarda meâdın isbatı için delil sunmuşlardır. Hişam bin Hikem şöyle söylüyor:

Bir zındık, İmam Sâdık'a (a.s) şöyle dedi: “Bütün beden çürümüş ve tüm azaları dağılmışken ruh nerede, haşredilmesi nerede?! Bir uzvu bir çayıra düşmüş, o çayırın yırtıcıları onu yemişler, başka bir uzvunu başka çayı-

¹³⁵ Bihârul-Envâr, C. 7, s. 39, 6. rivayet.

¹³⁶ Mu'minûn, 115.

rın haşereleri parçalamışlar, bir uzvu toprağa dönüşmüş ve onunla duvar örmüşler?”

İmam (a.s) şöyle buyurdu: “İnsanı bir örnek olmadan ilk kez yaratan ve süsleyen, onu en başta yarattığı gibi ikinci kez de yaratabilir.”¹³⁷

Yine Ebi Rezzîn Ukaylî’den şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber’in (s.a.a) yanına gittim ve şöyle dedim: “Ey Allah’ın Resulü! Allah nasıl ölüleri diriltiyor?” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Acaba toprağı hiç kuru, susuz ve otsuz ve sonra da aynı toprağı yemyeşil olmuş halde gördün mü?” Evet, dedim. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki “Yeniden diriliş de bu şekildedir.”¹³⁸

Birçok durumda, Masumlar’ın (a.s) siyerinde olsun, Kur’ân’da olsun, üzerinde durarak veya durmayarak kıyametin gerçekleşeceği haberi verilmiştir. Allah, Kur’ân’da şöyle buyuruyor:

“Elbette saat (kıyamet) hiç şüphesiz yaklaşarak gelmektedir ve gerçekten de Allah kabirlerde olanları diriltecektir.”¹³⁹

Peygamber (s.a.a) de Abdulmuttalib evlatlarına hitapla şöyle buyuruyor:

“Ey Abdulmuttalib’in evlatları! Ordunun öncüsü yalan söylemez. Beni hak üzere görevlendiren Allah’a andolsun, muhakkak öleceksiniz, aynı uyuduğunuz gibi ve muhakkak kalkacaksınız ve diriltileceksiniz, aynı uyandığınız gibi.”¹⁴⁰

Hz. Ali (a.s) de İmam Hasan’a (a.s) vasiyetinde şöyle buyuruyor:

“Oğulcuğum, bil ki başka bir yer için yaratıldın, dünya için değil.”¹⁴¹

Neden meâdın isbatı, Masumlar’ın (a.s) siyerinde çeşitlidir? Bazen isbatı için delil sunmuşlar, bazen bir delil sunmadan gerçekleşmesinin kesin olduğunu bildirmişler.

Bu çeşitliliğin sebeplerinden biri belki de muhatapların farklılığıdır. Muhatabın, meâdın esasında şüphesi olduğunda, meâdın isbatı için delil

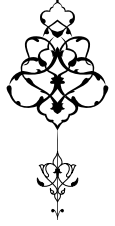
¹³⁷ Mu’minûn, s. 37, 7. rivayet.

¹³⁸ Subulu’l-Huda ve’r-Reşad, C. 7, s. 141.

¹³⁹ Hac, 7.

¹⁴⁰ Bihâru’l-Envâr, C. 7, s. 47, 31. rivayet.

¹⁴¹ Nehcu’l-Belağa, s. 303, 31. Mektup.

sunmuşlardır ama muhatabın meâdla ilgili şüphesi olmadığında veya zihni açık olduğunda bir delil sunmadan meâdın gerçekleşeceği haberini vermişlerdir.

Bu konuyu teyit eden konu, İmam'ın (a.s) meâdı isbat için delil sunduğu siyerde, muhatabın özel bir şüphe sebebiyle meâd hakkında şek etmesidir. Ancak sonraki siyerlerde böyle değildir. İlâveten Sadr-ı İslâm'da (Kur'ân'ın nazil olduğu dönem hariç) toplum yapısının çoğunluğu meâdı kabul etmişti ve meâd hakkında bir şüpheleri yoktu. Bu sebeple İmamlar'ın (a.s) siyerindeki meâdın isbatıyla ilgili konular, meâdla ilgili diğer konulara kıyasla oldukça azdır.

Elbette Peygamber'in (s.a.a) risaleti döneminde Arap yarımadası halkının çoğu meâd esasını ve olabilirliğini inkâr ediyorlardı.¹⁴² Bu yüzden Kur'ân'da onların bu şüphesi tekrar tekrar anlatılmış ve onlara cevap verilmiştir:

“Biz gerçekten de öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuzda mı diriltileceğiz?” derlerdi.¹⁴³

Ama bu şüpheler zamanla giderildi ve toplumun çoğunluğu meâdı kabul etti.

Peygamber'in (s.a.a) Abdulmuttalib ailesine kıyametin gerçekleşeceğini bildirdiği ikinci siyere başka bir konuyu ekleyebiliriz. O da meâda imanın –önceden de söylediğimiz gibi- gerçekte gayba iman olduğu konusudur. Sıradan insanların duyu organlarıyla hakkında bilgi edinemeyecekleri bir şeye imandır. Böyle durumlarda sıradan insan, bir şekilde gayb âlemiyle irtibatlı bir kimsenin sözlerine dayanarak buna iman edebilir. Tek şart, gayb âlemiyle irtibatlı kişinin güvenilir ve doğru sözlü olmasıdır. Bu yüzden Peygamber (s.a.a), siyerin başında şöyle buyurmaktadır: *“Ordunun öncüsü kendi ordusundakilere yalan söylemez.”* Bu cümleyle evvela kendisinin, Abdulmuttalib evlatlarının bilgisi olmayan konulardan haberdar olduğunu anlatmaktadır. İkinci olarak bu bilgiyi ulaştırırken aldatma kastı yoktur ve hedefi sadece gerçekleri anlatmaktır.

¹⁴² Ali, Cevad; El-Mufasssilu fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm, C. 6, s. 123-130.

¹⁴³ Vakıa, 47.

Burada Peygamber (s.a.a) meâdın kabulü esasına göre davranmamıştır ve bu anlatım gerçekte muhataplara bir tür delil sunma ve onları meâda yönlendirmedir. Elbette bu yol makul olmayan bir yol da değildir. Zira meâd, gayb âlemiyle ilgili bir konudur ve gayb âlemiyle irtibatlı ve güvenilir bir kişinin sözüne dayanarak meâdın varlığı anlaşılabilir ve buna iman edilebilir. Bu konunun örnekleri de vardır:

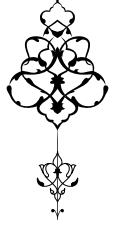
Zemame bin Sa'lebe –ona Temimî diyorlardı- Peygamber'in (s.a.a) bulunduğu ortama girdi, dostlarının arasında olan Resulullah'ın (s.a.a) yanına kadar geldi, durdu ve şöyle dedi: “Sizin hanginiz Abdulmuttalib'in oğludur?” Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: “Benim Abdulmuttalib'in oğlu.” Temimî “Muhammed misin?” dedi. Peygamber (s.a.a) “Evet” dedi. Temimî şöyle dedi: “Ey Abdulmuttalib'in oğlu! Sana soru soracağım ve sorarken de sıkı tutarım, rahatsız olma.” Peygamber (s.a.a) “Rahatsız olmam, sor” diye buyurdu. Temimî şöyle dedi: “Seni Allah'a, senin Allah'ına, senden öncekilerin Allah'ına ve senden sonra geleceklerin Allah'ına yemin verdiriyorum ki acaba Allah sana, sadece Ona tapmamız, Ona ortak koşmamamız ve babalarımızın Allah'la beraber taptukları putları bırakmamız için emir mi verdi?” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Evet...” Temimî Müslüman oldu.¹⁴⁴

5- Meâdın Tasviri ve Özellikleri

Meâdın ve kıyametin niteliği, oradaki insan yaşamının ne özellikleri olduğu, hesabın nasıl görüldüğü, kimlerin nimet ve refahta, kimlerin zorluk ve azapta olduğu, oraya nasıl bir düzenin hâkim olduğu ve bunun gibi meseleleri insanlar bilmemektedir. Bu bilgilere ulaşmanın da vahiyden başka yolu yoktur. Masumlar (a.s) bu meseleleri dikkatle Tasvir etmişler (betimlemişler) ve ayrıntılarını insanlara anlatmışlardır. Kur'an'da da kıyamet, diriliş, cehennem ve cennet hakkında birçok konu vardır. Bu konunun genişliğini bir noktaya kadar aydınlatabilecek bir gösterge, *Bihârul-Envâr* kitabının ciltlerinden üçünün bu konuya ayrılmış olmasıdır. Meâdın betimlenmesiyle ilgili konuların genişliği göstermektedir ki Masumlar (a.s) bu bölümü, meâdın olabilirliğinin ve kesinliğinin isbatı bölümünden daha fazla işlemişlerdir.

Şimdi şu soru akla gelmektedir: Neden Masumlar (a.s) bu bölümden daha fazla bahsetmişlerdir?

¹⁴⁴ Sünen-i Daremi, C. 1, s. 166.

Yukarıdaki sorunun cevabında üç konuya değinilebilir:

1- Meâdın olabirliği ve kesinliğinden, özellikle İmamlar'ın (a.s) zamanında, şüphe edilmiyordu. Elbette nadiren zındıklar gibi bazıları meâdı inkâr ediyordu ama halkın çoğunluğu meâda iman ediyor, inanıyordu. Bu sebeple Masumlar (a.s) bu konuya daha az değinmişlerdir.

2- Meâdın olabirliği ve kesinliğinin isbatı, insanların diğer dünyadaki halleri ve uhrevî yaşamları, amellerinin muhasebe şekli ve insanın bu dünyadaki davranış ve amellerinin diğer dünyadaki yazgısıyla olan irtibatı gibi konularla aşina olmaları için bir mukaddimedir. Masumlar'ın (a.s) meâdın betimlenmesiyle –ki asıl hedeftir- meâdın olabirliği ve isbatı konusundan daha fazla bahsetmeleri gerektiği açıktır.

3- İnsanlarda daha çok gerçek tesir bırakan, meâda imanlarının güçlenmesini sağlayan ve onları davranışlarını tekrar gözden geçirmeye sevkeden, ahiret yaşamının niteliğiyle aşina olmalarının ta kendisidir.

6- Dünya Amellerinin Kişinin Ahiret Yazgısıyla İlişkisinin Anlatılması

Masumlar'ın (a.s) siyerindeki ilginç noktalardan birisi, onların dünyevî bazı amellerin kişinin kıyametteki durumuyla ilişkisini örnekledirerek açıklamalarıdır. Örneğin Peygamber'in (s.a.a) ahabına şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Rüyamda ilginç şeyler gördüm.” Ashabı dedi ki: “Ya Resulullah! Ne gördün?” Buyurdu: “Müslümanlardan bir adamı gördüm ki kabir azabı onu yakalamıştı, abdesti geldi ve azabına engel oldu. Müslümanlardan bir adamı gördüm ki azap melekleri onu çevrelemişti ama namazı geldi ve azap meleklerine engel oldu.”¹⁴⁵

Bu ilişkinin açıklanmasının davranışlara şekil verme ve ıslah etme üzerinde fazlasıyla tesiri vardır. Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) siyerinde bu konudan çokça bahsedilmiştir.

¹⁴⁵ Bihâru'l-Envâr, C. 7, s. 290, 1. rivayet.

7- Meâdın Hatırlatılması ve Bunun Tekrarı

Masumlar'ın (a.s) siyerinde meâd, ölümden sonraki yaşam ve öbür dünyadaki durumları pek çok kere hatırlatılmıştır. Kur'ân'da da birçok ayette bu konuya işaret edilmiştir:

-Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez, hiçbir kimseden herhangi bir şefaât kabul olunmaz, fidye alınmaz ve onlara yardım da edilmez.¹⁴⁶

-Allah'a döndürüleceğiniz ve sonra zulme uğramadan herkesin kazancının kendisine eksiksiz verileceği günden korkunuz.¹⁴⁷

-Vakıa (tartışmasız bir gerçek olan kıyamet) vuku bulduğu zaman; onun gerçekleşmesine artık yalan diyecek yoktur.¹⁴⁸

Hız. Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Allah'ın kulları! Ölümden kaçış yoktur, gerçekleşmesinden önce sakının ve söz verilmiş olan için kendisinden rızıklanacağınız şeyler hazırlayın.”¹⁴⁹

Peygamber'in (s.a.a) de şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Dünya sizden göçmekte ve ahiret size yüzünü döndürmektedir. Dünyanın da, ahiretin de evlatları vardır. Ahiretin evladı olun, dünyanın evladı olmayın. Dünyaya meyilsiz olun, ahirete rağbet edin.”¹⁵⁰

Yine Peygamber'den (s.a.a) şöyle nakledilmiştir:

“Ey Müslümanlar! Hazır olun, mesele ciddidir. Göç vakti yakındır. Azığınızı alın çünkü sefer uzaktır. Yükünüzü hafifletin çünkü önünüzde zorlu dönemeçler vardır.”¹⁵¹

Hız. Ali (a.s) bir hutbede şöyle buyuruyor:

“Bilin ki öleceksiniz ve öldükten sonra diriltileceksiniz. Amellerinizi muhasebe edecekler ve buna göre ceza ve ödöl verecekler. Sakın ola dünya sizi aldatmasın.”¹⁵²

¹⁴⁶ Bakara, 48.

¹⁴⁷ Bakara, 281.

¹⁴⁸ Vakıa, 1-2.

¹⁴⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 6, s. 132, 30. rivayet.

¹⁵⁰ Bihâru'l-Envâr, C. 77, s. 117, 13. rivayet.

¹⁵¹ a.g.e.; s. 186, 33. rivayet.

¹⁵² a.g.e.; C. 74, s. 296, 4. Hutbe.

Peygamber (s.a.a) diğer şehirlere yolladığı elçilere de, insanlara kıyameti ve ölümü hatırlatmalarını tavsiye ediyordu. Örneğin Muaz bin Cebel'i Yemen'e gönderirken, ona şunu tembihledi:

“Allah'ı ve kıyamet gününü onlara hatırlat.”¹⁵³

Meâdın tekrarlanması ve hatırlatılması, zamanla bu konunun insan tarafından içselleştirilmesini ve neticede meâda imanının kuvvetlenmesini sağlamaktadır. Meâda imanının kuvvetlenmesine ve hatırlanmasının devam-
lılığına paralel olarak bunun ameli etkileri kişide daha fazla ortaya çık-
makta ve görülmektedir. Kişi, bunun ameli ve ahlâkî getirilerine de daha
fazla bağlanmaktadır. Esasen birçok durumda insanın günaha yönelmesi-
nin etkeni, ölüme ve meâda teveccüh etmemesi, bunlardan gafflet etme-
sidir. Meâdın tekrarı ve hatırlatılması ise gaffleti ortadan kaldırmaktadır.

8- Meâda İmanda Duygusal Etkenlere Teveccüh

Akla ve bilgiye ilâveten insanın duyguları da davranışları üzerinde müessirdir. Ne insanlar vardır ki bir konu hakkında bilgiye sahiptirler, o konunun gerçek olduğunu da bilirler ama sadece menfaatleriyle uyumlu olmadığı için görmezden gelir, hatta inkâr ederler. Kur'ân, meâd bahsinde, meâdın inkâr edilme sebebinin her zaman bilgisizlik olmadığına değinmiştir. Bazılarının meâdı inkârının ve hakkında sorgu-sual yapmalarının sebebinin, meâdı kabul etmelerinin birçok amelleri ve davranışlarıyla uyuşmaması olduğunu buyurmuştur:

“Hayır, kıyamet gününe yemin ederim. Ve yine hayır! Kendini kınayıp duran nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz). İnsan, onun kemiklerini bizim kesin olarak bir araya getirmeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, onun parmak uçlarını dahi düzeltmeye güç yetirenleriz. Fakat insan günahı devam ettirmek ister. “Kıyamet günü ne zamanmış” diye sorar.”¹⁵⁴

Bu tür kimselere nasıl davranılmalıdır? Kur'ân ve Masumlar (a.s) bu kişilerle karşılaştıklarında iki şekilde davranmışlardır:

1- Bazen insanın bazı duygularının yanlış bir cephede konumlanmasına sebep olduğunu hatırlatmışlardır. Bu hatırlatma ve dikkat çekme

¹⁵³ Bihârul-Envâr, C. 74, s. 127, 33. rivayet.

¹⁵⁴ Kıyamet, 1-6.

önemlidir. Zira kişinin kendi davranışlarında aldığı konumu yeniden gözden geçirmesini sağlamaktadır.

2- Meâdî inkârın akıbetlerini böyle kişilere açıklamışlar ve onun, gerçekleşmesi kesin olan vakiyayı inkârın ona hiç yardımı olmayacağını, bu vakiyaya gafil yakalanmamak için davranışlarını yeniden gözden geçirmek zorunda olduğunu anlamasını sağlamışlardır. Allah, meâdî inkâr eden ve kıyametin zamanını soran kişiye karşı şöyle buyuruyor:

“Ama göz endişe içinde dikilip kaldığı, Ay karardığı, Güneş ile Ay bir araya getirilip toplatıldığı zaman. İnsan o gün der ki: “Kaçış nerede?” Hayır! Sığınacak herhangi bir yer yok!”¹⁵⁵

Allah bu ayetlerde meâdî inkâr eden kimseye cevabında bu inkârın bir sorunu çözmeyeceği konusuna işaret ediyor. Kıyametle karşılaştığında ve bir sığınak peşine düştüğünde ama bulamadığında ne büyük bir hataya düştüğünü anlayacaktır.

9- Meâda imanın Etkilerinin Masumlar'ın (A.S) Hal ve Davranışlarında Görülmesi

Masumlar'ın (a.s) siyerindeki müessir noktalardan biri, meâda imanının etkilerinin, onların hal ve davranışlarında görülmesiydi. Onların meâda inancı öyle kuvvetliydi ki meâd ve azaptan bahsedildiğinde çehrelerinde ve davranışlarında değişiklikler oluyordu, sanki o anda kıyamet başlamış gibi. Cabir bin Abdullah şöyle diyor:

“Peygamber (s.a.a) Cuma günü hutbesinde kıyamet konusunu işlerken sesi yükseliyordu, yüzü kızarıyordu ve şöyle buyuruyordu: Kıyamet kesindir, ben işaret parmağımla orta parmağımın birbirine yakın olduğu gibi kıyamet yakinken elçilikle görevlendirildim.”¹⁵⁶

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

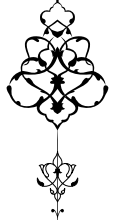
“Ve hiç şüphe yok, onların tümünün buluşma yeri cehennemdir. Onun yedi kapısı vardır; onlardan her bir kapı için bir grup ayrılmıştır.”¹⁵⁷ ayetleri nazil olduğunda Peygamber (s.a.a) şiddetli bir şekilde ağladı.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Kıyamet, 7-11.

¹⁵⁶ a.g.e.; C. 77, s. 122, 23. ve 40. rivayet.

¹⁵⁷ Hicr, 43-44.

¹⁵⁸ Bihârul-Envâr, C. 8, s. 303, 62. rivayet.

İnsanlar için sözleri güvenilir olan bir Peygamber'in (s.a.a) bu hal-lerini görmek, meâda inanç ve imanlarının sağlamlaşmasını sağlıyordu. Daha önce de söylediğimiz gibi bu, meâda iman sıradan insanın duyu organlarıyla derkinin (algılamasının) ve anlayışının ötesinde ve gerçekte gayba iman olduğundan müessirdir. Bu konuda gayb âlemiyle irtibatlı güvenilir bir kişinin sözleri, özellikle de içsel inancın nişaneleri bu söz-lerde kendini gösterirse, oldukça yararlı ve yardımcıdır. Belki de dinî me- tinlerde insanları amelle iyiliklere davet etmenin üzerinde fazlasıyla du- rulmasının sebebi de bu konudur. İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“İnsanları amelinizle davet edin, dilinizle davet etmeyin.”¹⁵⁹

Özet

Söylediklerimizden çıkan sonuca göre Masumlar (a.s) meâda iman eğitiminde şöyle yapıyorlardı:

- 1- Meâd kavramını açık bir dille ve canlı örneklerle insanlara anla- tıyorlardı.
- 2- Meâdın olabilirliğini tabiatın ve bazı insanların yeniden canlan- ması gibi algılanabilen örneklerle açıklıyorlardı.
- 3- Meâdın olabilirliğiyle ilgili şüpheleri açık delillerle cevaplıyor- lardı.
- 4- Muhatap için muteber olan delillerle meâdı isbatlıyorlardı.
- 5- Meâdı ve ölümden sonraki yaşamın özelliklerini anlatıyorlardı.
- 6- İnsanın bu dünyadaki amelleriyle ahiretteki yazgılarının irtiba- tını açıklıyorlardı.
- 7- Meâdı ve ölümü çokça hatırlatıyorlardı.
- 8- Meâda imana engel olan duyguları anlatıyorlardı.

¹⁵⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 5, s. 198, 19. rivayet.

Birinci Kısımdan Çıkarılan Sonuç ve Bu Kısımın Özeti

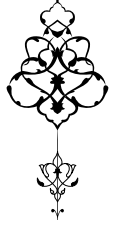
Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerine genel bir bakışla onların inanç eğitiminde üç merhaleden geçtikleri söylenebilir:

Birinci merhale: İmanın doğması. Bu merhalede üzerinde durdukları konu, öğrenciye bilgi kazandırmak ve onu ikna etmektir. Doğaldır ki bilgi ve iknadın sonra iman filizleri kişinin kalbinde ortaya çıkar. Açık ve anlaşılabilir deliller sunulması ve açıklamalar bu merhalede yapılır.

İkinci merhale: Koruma ve gözetme. Bu merhalede imanın gelişiminin ve bekasının engellerini belirlemekte ve ortadan kaldırmaktaydılar. Şüpheler, uygunsuz arkadaşlar ve olumsuz duygular, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) şiddetle karşı koydukları en önemli engellerdendirler.

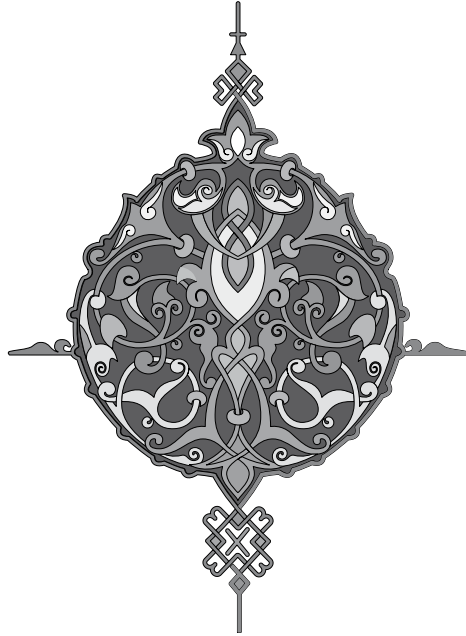
Üçüncü merhale: Koruma ve güçlendirme. Bu merhalede Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s) imanın geliştirilmesi ve güçlendirilmesiyle ilgileniyorlardı. İmanın güçlendirilmesinde müessir olan ve Masumlar'ın (a.s) siyerinde kullanmış oldukları etkenler şunlardır: Allah'la irtibat, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinin nitelendirilmesi, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) anısının yüceltilmesi, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) ziyareti, Allah ve meâd hakkında uyarı. Onlar bu etkenlerden faydalanarak takipçilerinin imanını geliştirerek arttırmaya çalışmışlardır.

Eğitim ve öğretim düzeninde revaçta olan dinî eğitimde birinci merhaleye teveccüh gösterilmekte ama ikinci ve üçüncü merhaleye teveccüh gösterilmemektedir ki bu da önemli zaaf noktalarından biridir.

İkinci Kısım

İbadet Eğitimi

Önceki kısımda Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde inanç eğitiminden bahsettik. İnanç eğitiminin semeresi Allah'a, Resulullah'a, Onun haleflerine ve meâda imandır. Ancak kitabın mukaddimesinde de söylediğimiz gibi inanç ve iman sadece dinin bir parçasıdır. Bunun için dinî eğitimde sadece bununla yetinemeyiz.

İslâmî metinlere bakıldığında iman goncasının gelişen, meyve veren mübarek bir gonca olduğu, müminin ve İslâmî toplumun da bu meyveden yararlandığı görülmektedir. Rivayetlere göre imanın semeresi salih ameldir:

“İman, insanı iyi işlere yönlendirir.”¹

Birçok rivayette imanın amel ile birlikte olması gerektiği, amelsiz imanın anlamının olmadığı konusuna değinilmiştir:

“İman, iddia etmekle ve istemekle değildir. İman kalpte halis bulunan, amel ve davranışla da tasdiklenen bir şeydir.”²

İnsanın davranışında ve sözünde tesir bırakmayan ve salih ameli işlemesini sağlamayan iman ya tesir edemeyecek kadar zayıftır ya da ortada bir iman yoktur.

Bu sebeple Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Amelsiz iman kabul edilmez.”³

¹ Mizânu'l-Hikme, C. 1, s. 299, 1251. rivayet.

² a.g.e.; s. 301, 1261. rivayet.

³ a.g.e.; s. 306, 1290. rivayet.

İmansız amel de kabul edilmemektedir.⁴ İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Eğer iman sadece sözle olsaydı (Allah) namazı, orucu, helali ve haramı kararlaştırmazdı.”⁵

İmam Sâdık (a.s) da bu konuda şöyle buyuruyor:

“İmanın sadece sözle olduğunu, amelin etkisi olmadığını söyleyen kimse mel'undur.”⁶

Rivayetlerden anlaşılanlara göre gerçek iman kendiliğinden kişinin davranışlarına tesir etmekte ve onu iyi amele yönlendirmektedir. Ancak bu irtibat tek taraflı değildir. İman salih ameli peşinden getirmekte, salih amel de imanı gerektirmekte ve takviye etmektedir. Emiru'l-Muminin (a.s) şöyle buyuruyor:

“İman, salih amele yönlendirir ve salih amel imana.”⁷

Allah da Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

“Kendilerine Onun ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır.”⁸

Yani iman salih ameli gerektir, salih amel de imanın semeresidir ve aynı zamanda salih amel imanı gerektirmekte ve takviye etmektedir.

Şimdi “salih amel”den kastın ne olduğunu görelim. Rivayetlere baktığımızda salih amelden kastın Allah'ın emirlerine uymak olduğu görülmektedir. İmam Sâdık'ın (a.s) bir rivayetinde şöyle geçmektedir:

“Kim Allah'ın emirlerine uyarsa mümindir.”⁹

İmam Hasan Askerî'ye¹⁰ (a.s) nispet edilen tefsirde de salih amel, vaciplerin yerine getirilmesi ve haramlardan uzak durmak olarak tefsir edilmiştir.

⁴ Mizânu'l-Hikme, C. 1,

⁵ a.g.e.; s. 306, 1292. rivayet.

⁶ a.g.e.; s. 306, 1293. rivayet.

⁷ a.g.e.; s. 299, 1251. rivayet.

⁸ Enfal, 2.

⁹ a.g.e.; s. 301, 1258. rivayet.

¹⁰ İmam Hasan Askerî (a.s), tefsir: s. 202.

Allah'ın emirlerine uymak, vacipleri yapmak ve haramları bırakmak, nitekim daha sonra ayrıntılı olarak işleyeceğiz, Allah'a kulluk ve ibadetten başka bir şey değildir; elbette amelen kulluk ve ibadet. Dinî eğitimde de beğenilen, amel babında kişinin Allah'a kulluğa layık şekilde davranmasıdır.

Söylediklerimizle şunlar ortaya çıktı: 1- İman ağacının semeresi salih ameldir ve meyvesi salih amel olmayan imanın bir değeri yoktur. 2- İman ve salih amelin irtibatı iki taraflıdır. Salih amel imanın semeresi ve neticesidir, iman da salih amelle gelişir ve kuvvetlenir. 3- Salih amel, Allah'ın emirlerine itaattir, Allah'ın emirlerine itaat de Ona ibadettir.

Buna göre ibadet eğitiminin incelenmesinin birkaç açıdan zaruri olduğunu söyleyebiliriz:

1- İbadetler İslâm dininin bir bölümüdür ve ibadet eğitimi olmadan dinî eğitim eksik kalacaktır.

2- İbadetler imanı geliştirir ve kuvvetlendirir. Başka bir deyişle iman ve inançların tamamlayıcısıdır. Bu sebeple ibadet eğitimi gerçekte inanç eğitiminin devamı ve tamamlayıcısıdır.

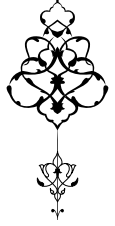
3- İnanç eğitiminin ibadete ve ibadet eğitimine teveccüh edilmediğinde bir değeri yoktur, aynı meyve ağacının meyve vermediğinde bir değerinin olmadığı gibi.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: İbadet nedir?

İbadetin Tanımı

İbadet, “abede”den türemiştir ve mütevazı itaat anlamındadır. Her tür itaat ve takip ibadet değildir, sadece tevazu ve teslimiyetle birlikte olan itaat ve takip ibadettir.¹¹ Bu esasa göre Allah'ın emirlerine tevazu ve teslimiyetle itaat etmek ve uymak niyetiyle yapılan her şey ibadettir. Eğer bir kimse İlâhî rızayı elde etmek ve Onun emirlerini yerine getirmek için ilim tahsiliyle uğraşırsa, yemek yerse, yolculuk ederse veya

¹¹ Zubeydi, Tacu'l-Arus, “abede” maddesinin açıklamasında; El-Mucemu'l-Vasît, “abede” maddesinin açıklamasında.

başka herhangi bir şeyi yaparsa bunların hepsi ibadettir. Zira Allah'a itaat ve uyma sayılırlar.

İbadet başka bir anlamda da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla ibadet, Allah'a itaat ve uyma kastıyla yapılan her tür işi kapsamamaktadır. Sadece kendi başına kulluğu anlatan işleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle, ikinci anlamda ibadet sayılan işler, insanın Allah'ın kulu olması açısından yaptığı işlerdir. Gerçekte bu fiiller, “kulluğun izharı ve Allah karşısında tevazu ve teslimiyetin doruğunda, Allah'a yakınlaşma kastıyla yapılanlardır.”¹²

Bu şekilde ibadet, amellerden ve davranışlardan oluşan geniş bir alanı kapsamaktadır. Yeme ve içmeden tutun; namaz, dua ve zikire kadar bu amellerden her biri Allah'a itaat kastıyla yapılırlarsa ibadettirler. Bu yüzden rivayetlerde şöyle geçer:

“Müminin uykusu ibadettir.”¹³

Tabi bu, tüm amellerin eşit değere sahip olduğu anlamında değildir. Aksine bu ameller birkaç açıdan birbirlerinden farklıdır:

1- İbadet olması açısından. Örneğin yeme, içme ve uyuma, Allah'a itaat kastıyla yapıldığında ibadet olsalar da, ibadet olma ölçüleri namaz, zikir ve duayla kıyas kabul etmez. Yeme ve içme “Allah'a itaat kastıyla” ibadet rengine bürünmüşlerdir ama namaz, oruç, dua, zikir ve (ikinci anlamıyla ibadetlerin) benzerleri kulluğun bizzat kendisidir.

2- İkinci anlamıyla ibadet amelleri –birinci anlamıyla ibadetlere kıyasla- imanla daha güçlü ve daha yakın bir irtibata sahiptirler. İman ilk sırada Allah'a ibadeti ve kulluğun izharını gerektirmektedir. Sonraki merhalede kişinin gündelik amellerini de Allah'a itaat kastıyla yerine getirmesini gerektirmektedir. Bu yüzden cennetlikler, Allah'ın azametini müşahade ettiklerinde secdeye kapanıyorlar¹⁴ ve Allah şöyle buyuruyor:

“De ki: “İster ona inanın, ister inanmayın; O, daha önce kendilerine ilim verilene okunduğu zaman yüz üstü kapanarak secde ederler.”¹⁵

¹² Kudsî, Ahmed; Envârul-Usul, Takrirat-ı Ders-i Ayetullah Mekârim, C. 1, s. 280.

¹³ En-Nec'î, Hadi; Elf-i Hadis fi'l-Mumin, s. 329.

¹⁴ Bihârul-Envâr, C. 8, s. 126, 27. rivayet.

¹⁵ İsra, 107.

3- İkinci anlamıyla ibadetlerin –ilk manasıyla ibadetlere kıyasla- insanın Allah’a yakınlaşmasında ve imanının gelişip kuvvetlenmesinde daha fazla tesiri vardır. Bu yüzden rivayetlerde namaz hakkında şöyle söylenmiştir:

“Namaz, tüm sakınanların Allah’a yakınlaşma vesilesidir.”¹⁶

“Namaz, insanın Allah’a doğru yükselme vesilesidir.”¹⁷

Veya Kur’ân hakkında şöyle söylenmiştir:

“Oku ve yüksel.”¹⁸

Yani Kur’ân tilâveti, insanın imanının artmasını sağlar.

4- İkinci anlamıyla ibadetler, ilk anlamıyla ibadetler ve iman arasındaki vasıta. İmanı olan ve ikinci anlamıyla ibadetleri yapan bir insan, diğer amellerini ve davranışlarını da Allah’a itaat amacıyla yapma ortamına kavuşur. Bu yüzden içinde kişinin tüm amellerini ve davranışlarını Allah’ın emirlerine itaat kastıyla yapmasını barındıran kulluğun bu merhalesi, imanın yüce merhalelerinden sayılmaktadır ve herkes buna ulaşmamaktadır. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Allah’ın sevdiğini sevme, Allah’ın düşmanına düşman olma merhalesine ulaşmadığı müddetçe kulun imanı kâmil değildir.”¹⁹

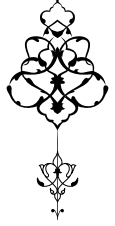
Sözün özeti, ibadet iki anlamda kullanılır: İlk anlamıyla ibadet, insanın Allah’ın emrine itaat kastıyla yaptığı tüm işlerdir. İkinci anlamıyla ibadet ise sadece kulluğun izharı için yapılanları kapsamaktadır; namaz ve oruç gibi. İbadetlerin arasında ikinci anlamıyla ibadetin, imanla daha güçlü bir bağı vardır. İnsanın Allah’a yakınlaşması ve imanının kuvvetlenmesi üzerinde de daha fazla tesir bırakır. İbadet kelimesinin geniş anlamıyla tahakkuku –yani tüm işlerin Allah’ın rızasını kazanmak kastıyla yapılması- için de ortam hazırlar. Bu yüzden inanç eğitiminden sonra –ikinci anlamıyla- ibadet eğitiminin, İslâmî eğitimin diğer bölümlerinden önce tutularak işlenmesi zaruridir.

¹⁶ Mîzânu’l-Hikme, C. 58, s. 367, 10237. rivayet.

¹⁷ Nemazî, Şeyh Ali; Mustedrek-i Sefineti’l-Bihâr, C. 6, s. 343.

¹⁸ Kâfi, C. 2, s. 606, 10. rivayet.

¹⁹ Mîzânu’l-Hikme, C. 8, s. 314, 1330. rivayet.

Bu kitapta “ibadet” denildiğinde kastedilen ikinci anlamdır. “İbadet eğitimi” denildiğinde kastedilen de –ikinci anlamıyla- ibadetlerin öğren-
cilere öğretimi ve onların ibadetleri yapmaya bağlılıklarını sağlamaktır.

En önemli ibadetler şunlardır: Namaz, oruç, humus, zekât, sadaka (malî ibadetler), Hac, zikir, dua ve Kur’ân tilâveti. Bu kısımda Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) eğitimsel siyerinde bu konuların eğitim ve öğretimini işleyeceğiz. Ancak humus, zekât, sadaka ve Hac gibi bazı ibadetlerde Masumlar’ın (a.s) eğitimsel siyerinde bulunan bir siyere ulaşamadığımız için bu ibadetler arasında sadece namaz, oruç, Kur’ân, zikir ve duayı işleyeceğiz. Hedefimiz şudur: Masumlar’ın (a.s) siyerinde Kur’ân öğretiminin konumu nedir? Kur’ân’ı nasıl öğretiyorlardı? Başkalarını nasıl Kur’ân tilâvetine bağlıyorlardı? Namazı nasıl öğretiyorlardı? Namaz öğretimine kaç yaşında başlıyorlardı? Namaz öğretiminde yöntemleri neydi? Başkalarını nasıl namaz kılmaya bağlıyorlardı? Oruç tutmayı başkalarına nasıl öğretiyorlardı? Oruç tutma öğretimini kaç yaşında başlatıyorlardı? Zikir ve duanın onların eğitimsel siyerindeki konumu nedir? Zikir ve duayı nasıl öğretiyorlardı? Ve bu tür meseleler.

Bu kısmın konuları dört bölümde sunulacaktır:

- 1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinde Kur’ân öğretimi.
- 2- Namaz öğretimi.
- 3- Oruç tutma öğretimi.
- 4- Zikir ve dua öğretimi.

Namaz ve oruçla ilgili konuların birçoğu Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinde yoktur, konuşmalarında anlatılmıştır. Bu yüzden bu konuları “Namaz öğretimi programı” ve “Oruç öğretimi programı” başlıkları altında, bu kısma ek unvanıyla işleyeceğiz.

Birinci Bölüm

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Kur'ân Öğretimi

Kur'ân, İslâm'ın İlâhî kitabı unvanıyla yüce bir konuma sahiptir. Zira en önemli İslâm ilimleri ondadır ve bu sebeple diğer İslâmî kaynaklarla kıyaslandığında daha üstün bir konumdadır. Diğer bir deyişle, insanın hidayeti için zaruri olan her şey bu kitapta vardır:

“Şüphesiz ki bu Kur'an, en sağlam yola hidayet eder.”²⁰

Bu sebeple Masumlar (a.s) Kur'ân öğretimine özel olarak özen gösteriyorlardı. Bu bölümde Masumlar'ın (a.s) siyerini bu alanda inceleyeceğiz. Bu araştırmanın hedefi, Onların Kur'ân öğretiminde kullandıkları noktalara ulaşabilmektir. Bu bölümün konularını aşağıdaki başlıklar altında sunacağız:

- 1- Halkın geneline Kur'ân öğretimi.
- 2- Çocuklara Kur'ân öğretimi.
- 3- Dersin ilk maddesi Kur'ân.
- 4- Çocukları Kur'ân tilâvetine alıştırmak.

1- Halkın Geneline Kur'ân Öğretimi

Masumlar (a.s) Müslümanlara, özellikle de gençlere ve ergenlere Kur'ân öğretimine önem veriyorlardı. Örnek olarak Emiru'l-Muminin'in (a.s) siyerini burada naklediyoruz. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

²⁰ İsra, 9.

“Emiru’l-Muminin (a.s) sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğana kadar namaz takibatını yapıyordu. Güneş doğarken yoksullar ve diğer halk Onun etrafında toplanıyordu ve İmam (a.s) onlara fıkıh ve Kur’ân öğretiyordu.”²¹

2- Çocuklara Kur’ân Öğretimi

Masumlar (a.s) çocuklara Kur’ân okumayı öğretiyorlardı. Şöyle nakledilmiştir:

“Abdurrahman bin Sülemî, İmam Hüseyin’in (a.s) evladına Fatiha suresini öğretti. İmam’ın evladı, Fatiha suresini İmam’a okuduğunda, İmam, Abdurrahman’a bin dinar, bin elbise hediye etti ve ağzını inciyle doldurdu.”²²

Bu siyer açıkça İmam’ın (a.s), evlatlarına Kur’ân öğretimine gösterdiği özene işaret etmektedir. Emiru’l-Muminin’in (a.s) İmam Hasan’a (a.s) mektubundan da Onun İmam Hasan’a (a.s) Kur’ân’ı çocukluğunda öğrettiği anlaşılmaktadır. O mektupta şunları okuyoruz:

“Senin öğretimini Allah’ın kitabıyla, onun tefsiriyle ve İslâm şeriatıyla, ahkâmıyla, helali ve haramıyla başlattım.”²³

Masumlar (a.s), ebeveynlere de çocuklarına Kur’ân öğretmelerini tavsiye ediyorlardı. Peygamber’den (s.a.a) ulaşan bir rivayette şöyle geçiyor:

“Çocuğuna Kur’ân öğreten kimse, on bin kere Haccetmiş gibidir.”²⁴

3- İlk Ders Maddesi, Kur’ân Öğretimi

Emiru’l-Muminin’in (a.s) İmam Hasan’a (a.s) mektubunda söylediği, kendisinin ilk adımıda Kur’ân’ı ve dinî hükümleri İmam Hasan’a (a.s) öğrettiğidir. Bu mektupta şöyle geçmektedir:

“Oğlunun işlerine bakan şefkatli bir baba gibi senin işlerine baktım. Öğretmen ve amel etmen için senin için edepten bir şeyler biriktirdim. Çünkü

²¹ Şerh-i Nehci’l-Belağa, C. 4, s. 109.

²² Bihâru’l-Envâr, C. 44, s. 191, 3. rivayet.

²³ Bihâru’l-Envâr, C. 1, s. 219, 48. rivayet.

²⁴ a.g.e.; C. 89, s. 188, 12. rivayet.

sen henüz ömrünün baharındasın ve önünde uzun bir yol var, iyi niyetli, temiz, pak bir ruha sahipsin. Her şeyden önce sana ilk olarak üstün ve yüce olan Allah'ın kitabını tefsir ve tevili ile İslâm'ın şeriat ve ahkâmını, helal ve haramı ile öğretmeyi kararlaştırdım. Başka şeylerle ilgilenmedim.”²⁵

4- Çocuğu Kur'ân Okumaya Alıştırmak

Masumlar (a.s) sadece çocuklara Kur'ân öğretmeyle yetinmiyorlardı. Ayrıca çocukları Kur'ân'la aşina olmaları ve alışmaları için Kur'ân okumaya zorluyorlardı. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Babam bizi bir araya topluyordu ve güneş doğana kadar zikir söylememizi emrediyordu. Okuyabilenlerin Kur'ân okumasını, okuyamayanların zikir söylemesini emrediyordu.”²⁶

Elbette Kur'ân okumak çocuklara mahsus değildir. Rivayetlerde yetişkinlere de Kur'ân okumaları tavsiye edilmiştir. İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

“Kur'ân okumak üzerinizdir (farzdır) ki Cennet'in dereceleri Kur'ân ayetleri sayıncadır. Kıyamet koptuğunda Kur'ân kârisine şöyle denir: Oku ve yukarı çık. O, her bir ayeti okudukça bir derece yukarı çıkar.”²⁷

Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Evlerinizi Kur'ân tilâvetiyle aydınlatın... Ne zaman bir evde Kur'ân çokça tilâvet edilirse hayrı çok olur, ev halkı bundan faydalanır ve bu ev gök ehline parlar, yıldızların yeryüzündekilere parladığı gibi.”²⁸

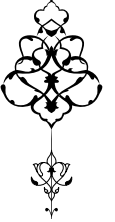
Masumlar (a.s) çocukları Kur'ân okumaya alıştırmaya özen gösteriyorlar ama onlara bu konuda zorluk çıkarmıyorlardı ve çocukların Kur'ân kıraati usullerinin bazılarını uymamalarına izin veriyorlardı. Örneğin Kur'ân okumak isteyen çocuklara abdest almalarını zorunlu şart unvanıyla sunmuyorlardı.

²⁵ Nehcu'l-Belağa, s. 295, 31. mektup.

²⁶ Kâfi, C. 2, s. 498.

²⁷ Bihâru'l-Envâr, C. 89, s. 197, 4. rivayet.

²⁸ a.g.e.; s. 200, 17. rivayet.

“Oğlu İsmail, İmam Sâdık'ın (a.s) yanındaydı. İmam (a.s) ona şöyle dedi: “Oğlum! Kur'ân oku.” İsmail “Abdestim yok” dedi. İmam şöyle buyurdu: “(Kur'ân oku ama) Yazılarına el sürme, kenarlarından tut.”²⁹

Şimdi şu sorular gündeme gelmektedir: Evvela neden Masumlar (a.s) çocukluk döneminde Kur'ân öğretimi üzerinde duruyorlardı? İkinci neden Kur'ân ilk ders maddesi olarak öğretiyorlardı? Üçüncüsü neden Kur'ân tılâveti üzerinde ısrar ediyorlardı? Ve acaba bunda özel eğitimsel mülâhazalar gözetilmiş midir?

İlk soru hakkında öncelikle iki konuya değinilmelidir:

1- İnsan çocukluk ve ergenlik döneminde hem konuları daha kolay öğrenir ve hem de öğrendikleri daha kalıcı ve daha sağlamdır. Peygamber'den (s.a.a) bir rivayette şöyle geçer:

“Gençlikte öğrenenin öğrendikleri taşa işlenmiş gibidir. Yetişkinlikte öğrenenin öğrendikleri ise su üstüne yazılmış gibidir.”³⁰

2- Kur'ân öğretiminin hedefi sadece Kur'ân okunması değildir. Kur'ân okumak, Kur'ân öğretileri ve ilimleriyle aşina olmak ve bu öğretilere göre amel etmek için bir mukaddimedir. Daha açık bir ifadeyle Kur'ân öğretiminin hedefi, kişinin şahsiyetinin Kur'ânî olması, amellerinin, davranışlarının ve sözlerinin Kur'ân ölçüleriyle uyumlu olmasıdır. Diğer taraftan insan, yaşamının başlarında fazlasıyla tesire açık olma yeteneğine sahiptir ve bu yetenek ömrün artmasıyla paralel şekilde, artık az ve önemsiz derecesine gelene dek azalmaktadır. Bu yüzden İmam (a.s), Ahval'a şöyle buyuruyor:

“Gençlere yönel çünkü onlar (yetişkinlerden) daha hızlı iyiliklere yönelirler.”³¹

Çocuklukta Kur'ân öğretiminin masrafı daha az, geri dönüşü daha fazladır. Kur'ân'ın öğretimi hedefiyle de daha uyumludur.

İkinci soru olan, Masumlar'ın (a.s) neden Kur'ân'ı ilk ders maddesi olarak belirledikleriyle ilgili şu konuya değinmeliyiz: İnsanın tesire açık

²⁹ Şeyh Tusî, El-İstıbsar, C. 1, s. 113, 1376. rivayet.

³⁰ Bihâru'l-Envâr, C. 1, s. 222, 6. rivayet.

³¹ Bihâru'l-Envâr, C. 23, s. 236, 2. rivayet.

olma kapasitesi, ruhsal yapısının ve şahsiyetinin şekillenmesi, yaşın ilerlemesiyle azalmaktadır ve yaşlanınca minimum düzeye inmektedir. Eğitimcilerin tecrübeleri de bu iddiayı desteklemektedir.

“İsmail bin Abdulhalik şöyle diyor: İmam Sâdık (a.s) Ahval’a şöyle buyurdu: “Basra’ya gittin mi?” Ahval “Evet” dedi. İmam (a.s) buyurdu: “Hal-kın bu konuyu (imameti) karşılamaları ve kabulleri sence nasıldı?” Ahval dedi ki: “Vallahi azdı, ilgilendiler ama oldukça az.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Gençlerle ilgilen. çünkü onlar başkalarından daha çabuk iyilik-lere yönelirler.”³²

Bu siyerden, Ahval’in Şia mektebinin mübelliğlerinden biri olduğu, Basra halkını davetinin de başarısız olduğu anlaşılmaktadır. İmam (a.s) ona gençlerle ilgilenmesini tavsiye etmektedir. Bu tavsiyenin sırrının da onların yetişkinlerden daha hızlı şekilde hakkı kabul etmeleri olduğunu bildirmiştir. Çünkü henüz gençlerin içyapıları ve şahsiyetleri tamamen şekillenmemiştir. Bu yüzden de yeni yapıları daha hızlı ve daha kolay kabul etmektedirler. Emiru’l-Muminin’in (a.s) İmam Hasan’a (a.s) mektu-bunda şöyle okuyoruz:

“Gencin kalbi ekilmemiş tarlaya benzer, oraya ne eksen tutar, yeşerir. Kal-bin katılaşmadan, öğütleri reddetmeden ve aklın başka şeylere yönelmeden sana edepten bir şeyler öğretmek istedim.”³³

Bu anlatımda İmam (a.s), insanın tesire açık olma kapasitesini tar-laya benzetiyor. Bir şey ekilmemiş tarlaya hangi tohum ekilirse ekilsin kabul eder ve geliştirir. Ancak ekilmiş tarla yeni bir tohumu kabul etmez ve olması gerektiği gibi geliştirmez.

Başka bir rivayette İmam Sâdık (a.s) Şialara, karşıtları kendi düşün-celerini zerk etmeden önce, olabildiğince erken evlatlarının öğretimiyle ilgilenmelerini tavsiye ediyor:

“Mürce’den önce gençlerinize hadis öğretiniz.”³⁴

Eğer taze fidanlarımızın şahsiyetlerinin Kur’ân esasına göre kolayca şekil almasını istiyorsak Kur’ân’ın ilk ders maddesi olarak onlara öğre-tilmesi lâzımdır.

³² Bihâru’l-Envâr, C. 23, s. 236, 2. rivayet.

³³ Nehcu’l-Belağa, s. 295, 31. Mektup.

³⁴ Kâfî, C. 6, s. 47, 5. rivayet.

Üçüncü sorunun cevabında –Kur’ân okuma alışkanlığının oluşturulması- sadece üç konuya değineceğiz:

1- Kur’ân’ın öğrenilmesi tekrarı gerektirir. Bir kez okumayla öğrenme gerçekleşmez.

2- Kur’ân’la beşerin yazdığı kitaplar arasında fark vardır. Sıradan kitapları bir kez okumayla tüm konusunu anlamak mümkün olabilir ama Kur’ân “zahiri ve batını olan bir kitaptır. Zahiri hüküm ve emir, batını ilim ve marifettir. Zahiri güzel, batını derindir... Harikaları sayılamaz ve ilginçlikleri eskimez. Hidayet meşaleleri ve hikmet alametleri ondadır.”³⁵

Bununla beraber Kur’ân’ın anlaşılması, okunmasını ve tekrarlanmasını gerektirir. Bu yüzden birçok rivayetlerde Müslümanlara Kur’ân tîlâveti tavsiye edilmiştir. Peygamber (s.a.a) Kesir’e şöyle buyuruyor:

“Evladım! Kur’ân kıraatinden gaffet etme. Çünkü Kur’ân kalbi canlandırır ve kötülüklerden ve pisliklerden alıkoyar.”³⁶

3- İnsanın şahsiyetinin şekil almasında Kur’ân’ın tesiri, sürekli okunması şartına bağlıdır. Zira insanın şahsiyetinin şekil alması zamanla gerçekleşir.

Yukarıdaki üç konuya teveccühle, Kur’ân’ın sürekli okunması, Kur’ân öğretiminin hedefine ulaşmak için zaruridir.

Özet

Söylediklerimizle şunlar açıklığa kavuştu:

1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s) Kur’ân öğretiminin üzerinde duruyorlardı.

2- Kur’ân’ı ilk ve en önemli ders maddesi unvanıyla çocuklara ve yetişkinlere öğretiyorlardı.

3- Buna ilâveten çocuklara düzenli olarak Kur’ân tîlâvetiyle meşgul olmalarını öğretiyorlardı.

³⁵ Mizânü'l-Hikme, C. 8, s. 65, 16109. rivayet.

³⁶ Mizânü'l-Hikme, C. 8, s. 81, 16203. rivayet.

İkinci Bölüm

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Namaz Öğretimi

Namaz, İslâm'ın üzerinde oldukça durulan rükünlerinden biridir. Öyle ki dinin direği ve İslâm'ın başı sayılmıştır.³⁷ Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) siyerinde de bunun öğretimine fazlasıyla özen gösterilmiştir. Bu bölümde Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinde namaz öğretimini inceleyeceğiz. Bu araştırmada onların namaz öğretiminde kullandıkları noktaları keşfetme peşindeyiz.

Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- Namaz öğretimi yöntemi. 2- Hataların uyarılarak düzeltilmesi. 3- Ebeveynlerin, evlatlarına namazı öğretmekle vazifelendirilmesi. 4- Tüm halkın cemaat namazlarına katılması için ortam hazırlanması. 5- Müstehapların öğretimine özen göstermek. 6- Müstehaplarda aşırılığın önlenmesi. 7- Namaz öğretiminin yaşı. 8- Çocukların namazlarında kolaylık.

Son iki başlık çocuklara namaz öğretimiyle ilgilidir. Bu sebeple onları, “Çocuklara namaz öğretimi niteliği” başlığı altında işleyeceğiz.

1- Namaz Öğretimi Yöntemi

Namaz, çeşitli boyutları olan bir ibadettir. Namazda hem zikir vardır, hem kıraat ve hem de amel. Bu yüzden öğretimi için de özel bir yöntem ihtiyacı vardır. Masumlar'ın (a.s) siyerinde namaz öğretimi için kullanılan esas yöntem, amelî yöntemdir. Şu anlamda ki namaz kılma şeklini

³⁷ Mizânu'l-Hikme, C. 5, s. 369, 10246. rivayet.

sözlü olarak açıklamak ve anlatmak yerine, muhatabın önünde yapıyorlar ve onların da kendi kıldıkları şekilde namazlarını kılmalarını istiyorlardı. Peygamber'in (s.a.a) namaz öğretimi hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz öyle namaz kılın.”³⁸

Bu yöntemin, sözlü anlatım yöntemine kıyasla daha etkili ve daha az masraflı olduğu anlaşılmaktadır. Zira sözlü anlatımda muhatabın, anlatanın kastını tam anlamıyla anlamaması veya eğitimcinin tam anlamıyla kastını anlatamaması mümkündür. Ancak ameli öğretimde anlaşılama ölçüsü en alt düzeydedir. İlâveten bu yöntemde muhatap yorulup sıkılmamaktadır.

Elbette Masumlar'ın (a.s) siyerinde bu yöntem namaz öğretimine mahsus değildir, Hac ve diğer ibadetlerin öğretiminde de kullanılmıştır. Peygamber (s.a.a) hicretin onuncu yılında Haccetmek kastıyla Mekke'ye müşerref oldu. Bu Hac, “Veda Haccı” olarak meşhur oldu. Bu Hac, Peygamber'in (s.a.a) Müslümanlarla beraber yaptığı ilk Hac olduğundan ve Müslümanlar İslâmî Haccın nasıl olduğunu bilmediklerinden, onlara Haccın nasıl yapılacağını öğretmesi gerekiyordu. Ancak Peygamber (s.a.a) Haccı öğretmek için ne bir kitapçık bastırdı ne de bir sınıf oluşturdu. Sadece Haccın nasıl yapılacağını benden öğrenin diye bildirdi. Müslümanlar da aynı Peygamber'in (s.a.a) haccettiği gibi yaparak Hac merasimini yerine getirdiler. Veda Haccı'nın yapılış şekliyle ilgili olarak şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.a) dört dirhemlik eski ve yıpranmış havutu (deve semeri) olan bir deve üzerinde tavaf ederek haccetti ki halk kendisini görebilsin ve şöyle buyurdu: “Hac amellerinizi benden öğrenin.”³⁹

Teyemmüm ve sadaka verme hususunda da Peygamber (s.a.a) ve Masumlar (a.s) bu yöntemden istifade etmişlerdir. Rivayette şöyle geçmektedir:

Bir tembel, İmam'a (a.s) teyemmümü sordu. İmam (iki) elini(n içini) ha-lyıya vurdu, sonra ikisini yüzüne çekti ve her bir elinin arkasını diğer eliyile meshetti.⁴⁰

³⁸ Avâliyyu'l-Leâlî, C. 1, s. 198, 8. rivayet.

³⁹ Avâliyyu'l-Leâlî, C. 4, s. 34, 118. rivayet.

⁴⁰ Kâfî, C. 3, s. 62, 3. rivayet.

Başka bir rivayet de şöyledir:

İmam Sâdık (a.s) oğlu Muhammed'e şöyle buyurdu: "O miktardan geriye ne kadar kaldı?" Muhammed "40 dinar" dedi. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Git ve onu sadaka ver." Muhammed dedi ki: "Ondan daha fazlası bana kalmadı." İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Onu sadaka ver, çünkü Allah onun yerini doldurur."⁴¹

2- Hataların Uyarılarak Düzeltilmesi

İbadetlerin öğretiminde amelî yöntem, diğer yöntemlere kıyasla daha fazla meziyete sahip olsa da, bazı muhatapların yanlış anlaması, eğitimcinin bazı amellerini yanlışlıkla o amelin müstehaplarından sanması veya ibadetlerin bazı cüzlerini yapma şeklinde hata etmesi mümkündür. Ayrıca özel durumlara mahsus ibadetlerin bazı özelliklerinden bahsedilmemesi de mümkündür.

Bu eksikliğin telafisi için Masumlar (a.s) bir kişinin namaz kılışında hata yaptığını gördüklerinde onu uyarıyor ve doğru yapılışını anlatıyorlardı. Gereken durumlarda da söylenmemiş ayrıntıları anlatıyorlardı. Örnek olarak bu siyerlerden birkaç örneğe teveccüh ediniz:

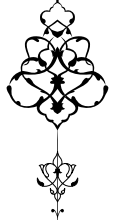
Ebu Abdullah Eş'arî şöyle diyor: Peygamber (s.a.a) ashabıyla namaz kıldı. Sonra ashabından bir grubun arasına oturdu. Bir adam geldi ve namaz kıldı. Ancak rükûya gitmiyordu ve secdesi yeriagalamak gibiydi. Peygamber (s.a.a) onu izliyordu. Şöyle buyurdu: "Görüyor musunuz? Eğer bu adam ölürse Muhammed'in dini üzere ölmemiştir. Namazında yeriagalıyor, aynı karganın kan yemek için yeriagalaması gibi. Namaz kılan ama rükûya gitmeyen ve secdede yeriagalayan kimsenin durumu, aç olan ama açlığını gidermek için bir-iki tane hurma yemeyen kimse gibidir. Abdesti tam alın, rükû ve secdeyi tam olarak yerine getirin."⁴²

Bu siyerde Peygamber (s.a.a), namazın doğru olmadığı hakkında ashabını uyarmış ve doğru şeklini anlatmıştır.

Başka bir siyerde de Peygamber (s.a.a), secde izi olması için alınını yaralayan adama itiraz ediyor ve onu bu işten men ediyor:

⁴¹ Kâfî, C. 4, s. 9, 3. rivayet.

⁴² Nûrî, Huseyin; Mustedreku'l-Vesâil, C.. 3, s. 39, 5. rivayet.

Peygamber (s.a.a), alnını yaralayan bir adam gördü. Ona şöyle buyurdu: “Allah’la yarışan mağlup olur, Allah’tan uzaklaşmaya çalışsın Allah rüşva eder ve Allah’a hile yapana Allah hile yapar. Neden alnını sakince yere koymuyorsun?!”⁴³

Başka bir siyerde İmam Kâzım (a.s), rûkûda sırtını düz tutmayan kimseyi uyarıyor ve bundan men ediyor:

Ali bin Ukbe şöyle diyor: İmam Kâzım (a.s) beni Medine’de namaz kılar-ken gördü. Başım yukarıdaydı ve sırtım da düz değildi. Yanıma birini yol-layarak (böyle) yapma dedi.⁴⁴

Başka bir örnekte de Peygamber (s.a.a), namazında sorun olan bir kimseyi uyarıyor ve ona doğru namaz kılma şeklini öğretiyor:

Refa’e bin Rafi şöyle diyor: Resulullah’la (s.a.a) mescitte oturmuştum. Bir adam gelerek iki rekât namaz kıldı. Sonra geldi ve Peygamber’e (s.a.a) se-lam verdi. Onun namazını izlemiş olan Peygamber (s.a.a) selamını aldı ve şöyle buyurdu: “Dön ve namazını kıl çünkü (doğru) namaz kılmadın.” Üç veya dört seferden sonra adam: “Kur’ân’ı sana indirene andolsun uğraştım, çabaladım. Bana öğret ve göster” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Na-maz kılmak istediğinde...”⁴⁵

3- Ebeveynlerin, Çocuklarına Namazı Öğretmekle Vazifelendirilmesi

Masumlar’ın (a.s) tüm Müslümanlara namaz öğretme imkânları ol-madığı için namaz ve diğer ibadetleri öğretmede başka araçlardan da fay-dalanıyorlardı. Bu araçlardan birisi de ailelere namaz öğretiminde aile re-islerinden faydalanmaktır. Şu siyere bakınız:

Malik bin Huveyris diyor ki: Biz aynı yaşta olan birkaç genç, Peygamber’in (s.a.a) yanına gittik ve yirmi gece yanında kaldık. Peygamber (s.a.a) merha-metli ve yumuşak huyluydu. Ailelerimizi özlediğimizi anlayınca onları sordu, biz de cevapladık. Şöyle buyurdu: “Ailelerinizin yanına dönün, ailelerinizde namazınızı kılın, onlara da öğretin ve onlara (namazı) emredin.”⁴⁶

⁴³ Nürî, Huseyin; Mustedreku’l-Vesâil, C. 1, s. 98, 2. rivayet.

⁴⁴ Kâfi, C. 3, s. 321, 9. rivayet.

⁴⁵ Sünen-i Nesaî, C. 3, s. 60.

⁴⁶ Sahih-i Buharî, C. 8, s. 132.

4- Tüm halkın Cemaat Namazına Katılması İçin Ortam Hazırlanması

Namaz, ibadî bir ameldir ve İslâm'da Müslümanlara beş vakit namazı cemaatle kılmaları tavsiye edilmiştir. Masumlar'ın (a.s) siyerinde cemaat namazının, herkesin katılabileceği şekilde kılınması üzerinde çok durulmuştur. Bu yüzden (s.a.a) Peygamber (s.a.a) cemaat namazını, muhtasar ve katılanların en zayıfının durumuna uygun şekilde kıldırıyordu ve cemaat namazını uzatmayı men ediyordu.

Bir adam Peygamber'e (s.a.a) şöyle dedi: "Ey Resulullah! Falanca namazı o kadar uzatıyor ki, güçlüğüle namazı kılıyorum." Peygamber (s.a.a) o güne dek görülmemiş bir öfkeyle vaazında şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Siz artık insanları kaçırıyorsunuz! Kim insanlarla beraber namaz kılsa muhtasar kulsun. Çünkü aralarında hasta, güçsüz veya bir işi olan kimseler vardır."⁴⁷

5- Müstehap Namazların ve Namazın Müstehaplarının Öğretimine Özen Gösterilmesi

Masumlar (a.s) vacip namazların öğretilmesiyle yetinmiyorlardı. Müstehap namazları ve namazın usulünü ve müstehaplarını da yerine getiriyorlardı. Başkalarına da müstehap namazları kılmayı tavsiye ediyorlardı. Zürare şöyle naklediyor:

"Gençliğimde İmam Sâdık'ın (a.s) yanına gittim. İmam bana müstehap namazları ve oruçları saydı."⁴⁸

Hammâd'dan da şöyle nakledilmiştir:

Bir gün İmam Sâdık (a.s) bana döndü ve şöyle buyurdu: "Hammâd! Güzel namaz kılabiliyor musun?" Cevabında "Evet, ben Hariz'in yazdığı namaz kitabını ezbere biliyorum" dedim. İmam buyurdu ki: "Kalk ve namaz kıl." Namaz kıldım, namazdan sonra İmam bana şöyle buyurdu: "Hammâd! Güzel namaz kılamıyorsun! Bir Müslümanın 60-70 yıldan sonra namazını tüm âdâbına ve kurallarına uygun yerine getirememesi oldukça kötüdür." Hammâd diyor ki: Aşâğılık duygusuna kapıldım ve namazı bana öğret, de-

⁴⁷ Sahih-i Buhârî, C. 1, s. 31.

⁴⁸ Kâfî, C. 3, s. 442, 1. rivayet.

dim. İmam (a.s) tamamen âdâbına uygun bir namaz kıldı ve buyurdu ki: “Hammâd! Böyle namaz kıl.”⁴⁹

Bu siyerde İmam'ın (a.s) Hammâd'a doğru namaz kılamadığını söylerken kastı, Hammâd'ın namaz âdâbına tamamen riayet etmemesiydi. Bu siyerden İmam'ın (a.s), 60 yılını İslâm'da geçiren Hammâd'dan bu yaşta namazı tüm âdâbına riayet ederek kılmasını beklediği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Masumlar (a.s) müstehaplarda ifrat etmenin de önüne geçmişlerdir.

6- Müstehaplarda İfratın Men Edilmesi

İslâm kolaylık ve hoşgörü dinidir, bütün durumlarda ifrat ve tefritten uzaktır. Emiru'l-Muminin (a.s) ifrat ve tefriti cehaletin göstergesi sayıyor ve şöyle buyuruyor:

“Cahil ya ifrat eder, aşırıya gider veya tefrit eder, yetersiz kalır.”⁵⁰

İbadetler hakkında da İslâm bu kurala riayet etmekte ve takipçilerini ifrattan sakındırmıştır. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a) benim gündüzleri oruç tuttuğumu, geceleri de namaz kıldığımı haber aldı. Ya birini yolladı veya kendisiyle görüşüm. Buyurdu ki: “Ben sana oruç tutup iftar etmemeni ve namaz kılıp uyumamamı mı söyledim? Bazı günler oruç tut ve gecenin bir kısmında ibadet et. Çünkü gözünün senin üzerinde bir hakkı vardır, nefsinin ve ailenin de senin üzerinde bir hakkı vardır.”⁵¹

7- Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Çocuklara ve Ergenlere Namaz Öğretiminin Niteliği

Şimdiye kadar söylediklerimiz daha çok yetişkinlere namaz öğretimiyle ilgiliydi. Masumlar'ın (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz ve diğer ibadetlerin öğretilmesiyle ilgili ilginç ve dikkate değer noktalar

⁴⁹ Bihârul-Envâr, C. 81, s. 185, 1. rivayet.

⁵⁰ Nehcu'l-Belağa, 70. Hikmet.

⁵¹ Vesâilu's-Şia, C. 4, s. 19, 5. rivayet.

vardır. Bu bölümde Masumlar'ın (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz öğretimiyle ilgili olan eğitimsel noktalardan ikisini anlatacağız.

1- Çocuklara Namazı Öğretmeye Başlama Yaşı

Masumlar'ın (a.s) siyerinde çocuklara namaz öğretimine çok özen gösterilmiştir. Masumlar'ın (a.s) siyerine göre çocuklara namazı öğretmeye başlama yaşı yedi yaşıdır. Rivayette şöyle geçer:

İmam Sâdık (a.s), dostlarından birine şöyle buyurdu: “Biz çocuklarımızı beş yaşında namaza başlatıyoruz. Siz çocuklarınızı yedi yaşında namaza başlatın.”⁵²

2- Çocuklara Namazı Öğretirken Kolaylık Sağlama

Masumlar (a.s) çocuklara namaz öğretirken çocukların yeteneklerini ve kapasitelerini de göz önünde bulunduruyorlardı. Bu yüzden çocuklara namazı öğretirken ve namaza alıştırırken onları zorlamıyorlardı ve namazın birçok müstehabına ve âdâbına uymalarını onlardan istemiyorlardı. Birçok rivayette İmamlar'ın (a.s) çocuklara öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılmalarını emrettikleri konusuna değinilmiştir. Oysa yetişkinler bu dört namazı dört vakitte kılıyorlardı. Fuzayl bin Yesar şöyle diyor:

Ali bin Hüseyin (a.s) çocuklara akşam ile yatsıyı birlikte kılmalarını emrederek şöyle buyuruyordu: “Bu, uyumalarından ve yatsı namazlarının kaza olmasından iyidir.”⁵³

Yine rivayet edilmiştir ki:

İmam Zeyne'l-Abidin (a.s) yanında olan çocukları öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı bir vakitte kılmaya zorluyordu. Ona itiraz ettiler ve O şöyle buyurdu: “Bu, onlar için daha kolaydır ve daha çok yapmaya can atarlar. Namazı zayi etmezler, uyumazlar (böylece namazları kaza olmaz) ve başka bir işle meşgul olmazlar.”⁵⁴

⁵² Vesâilu's-Şia, C. 4, s. 19, 5. rivayet.

⁵³ Kâfi, C. 3, s. 409, 2. rivayet.

⁵⁴ Nûrî, Huseyin; Mustedreku'l-Vesâil, C.. 15, s. 160, 2. rivayet.

8- Özet ve Sonuç

Söylediklerimizden, Masumlar'ın (a.s) namaz öğretimi siyerlerinin aşağıdaki gibi olduğu ortaya çıkmaktadır:

1- Onların namaz öğretimi yöntemleri, amelî yöntemdi. Yani diğerlerinin namaz kılma üslubunu öğrenmeleri için kendileri amelen kılıyorlardı. Ayrıntılar ve kişilerin olası hataları hakkında uygun fırsatlarda uyarıda bulunuyorlardı.

2- Çocuklara namaz öğretiminde, ebeveynleri namaz öğretmekle vazifelendiriyorlardı.

3- Namaz öğretiminde onlara namazın müstehaplarını ve müstehap namazları da öğretiyorlardı ama müstehaplarda ifratın önüne geçiyorlardı.

4- Herkesin katılabilmesi için cemaat namazlarını muhtasar kılıyorlardı.

Çocuklara namaz öğretiminde ise siyerleri şöyleydi:

1- Namaz öğretimine çocuklar mükellef olmadan önce, yedi yaşında başlıyorlardı.

2- Zamanla namaz kılma alışkanlığı edinsinler diye namaz kılmada onlara zorluk çıkarmıyorlardı.

Üçüncü Bölüm

Zikir ve Dua Öğretimi

İslâmî metinlerde dua ve zikir üzerinde çok durulmuştur. Allah, Kur'ân'da şöyle buyuruyor:

De ki: “Sizin duanız olmasaydı, Rabbim size itina gösterir miydi?”⁵⁵

Resulullah (s.a.a) da şöyle buyuruyor:

“Dua ibadetin beynidir.”⁵⁶

Allah, Kur'ân'da müminleri çokça zikre çağırmaktadır:

“Ey iman edenler! Çokça zikir ile Allah'ı zikredin. Ve O'nu sabah ve akşam tesbih edin.”⁵⁷

Rivayetlerde de Allah'ın zikri üzerinde durulmuştur. Emiru'l-Muminin (a.s), İmam Hasan'a (a.s) Allah'ı anmasını tavsiye ederek şöyle buyuruyor:

“Oğulcuğum! Sana takvayı, Allah'ın emirlerine itaati ve Onu anarak kalbini âbâd etmeni tavsiye ediyorum.”⁵⁸

Masumlar'ın (a.s) kendileri de zikreden ve dua eden kimselerdi. Emiru'l-Muminin'in (a.s) ve İmam Seccad'ın (a.s) duaları meşhurdur. Bir rivayette İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Emiru'l-Muminin çok dua eden biriydi.”⁵⁹

⁵⁵ Furkan, 77.

⁵⁶ Mizânul-Hikme, C. 3, s. 245, 5519. rivayet.

⁵⁷ Ahzap, 41-42.

⁵⁸ Mizânul-Hikme, C. 3, s. 417, 6392. rivayet.

⁵⁹ Kâfi, C. 2, s. 467, 8. rivayet.

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

“Peygamber (s.a.a) yirmi beş kez istiğfar etmeden –ne kadar kısa da olsa– bir toplantıdan ayrılmıyordu.”⁶⁰

İmam Sâdık (a.s) da şöyle buyuruyor:

“Babam çokça zikrediyordu. Onunla yürürken Allah'ı zikrediyordu. Onunla yemek yerken Allah'ı anıyordu. İnsanlarla konuşuyordu ama bu, Onu Allah'ın zikrinden alıkoymuyordu ve dili damağına yapışmış halde “La ilahe illallah” dediğini görüyordum.”⁶¹

Masumlar (a.s) zikir ve duaya verdikleri önem sebebiyle, bunu başkalarına da öğretiyorlardı. Bu bölümde, kullandıkları noktalara ulaşmak için, zikir ve dua öğretimiyle ilgili siyerlerini inceleyeceğiz. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır:

- 1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek.
- 2- Dua ve zikir ehli kimselerin teşvik edilmesi.
- 3- Diğerlerine bazı duaların ve zikirlerin öğretimi.
- 4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak.

1- İnsanlara Zikir ve Duayı Tavsiye Etmek

Masumlar (a.s) takipçilerine dua ve Allah'ı zikretmeyi tavsiye ediyorlardı. İmam Rıza (a.s), dostlarına şöyle buyuruyordu:

“Enbiyanın silahını kuşanın.” Dediler ki: “Enbiyanın silahı nedir?” İmam buyurdu: “Dua.”⁶²

Peygamber'den (s.a.a) de şöyle rivayet edilmiştir:

“Size en iyi ve en yüksek dereceye sahip, Allah katında en temiz olan, sizin için altın ve gümüşten daha iyi olan ve yine düşmanlarınızla savaşıp ölmekten ve öldürmenizden daha iyi olan amelinizi söyleyeyim mi?” Evet, dediler. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “Allah Teâlâ'nın çokça zikri.”⁶³

⁶⁰ Kâfî, C. 2, s. 504, 4. rivayet.

⁶¹ a.g.e.; C. 2, s. 499, 1. rivayet.

⁶² a.g.e.; C. 2, s. 468, 5. rivayet.

⁶³ a.g.e.; s. 498, 1. rivayet.

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.a), tarlasına ağaç eken bir adamın yanından geçiyordu. Durdu ve ona şöyle buyurdu: “Seni sürekli olan, daha çabuk ürün veren, meyveleri daha lezzetli ve kalıcı olan ağaçlara yönlendirmemi ister misin?” Adam “Evet, beni yönlendir” dedi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Sabah ve akşam Subhanellahi ve'l-hamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber de. Eğer bu zikri söylersen her tesbihe karşılık meyveleri daimi olan çeşitli ağaçlardan on tanesi cennette sana verilecek.” Adam dedi ki: “Ey Resulullah! Bu tarlayı fakirlere vakfettiğime dair seni şahit tutuyorum.”⁶⁴

2- Zikir ve Dua Ehli Kimselerin Teşvik Edilmesi

Masumlar (a.s) bazen zikreden ve dua eden kişileri teşvik ediyorlardı. Sekunî şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a), namazında Allah'ı anan, yüce bir içerik ve derin ibarelerle Allah'a yakınlaşmaya çalışan bir Arap gördü. Sağlam kelimeleri ve ibarelerinin üslubu, onun bilgisini ve imanının ve kemâlinin derecesini gösteriyordu. Peygamber (s.a.a), namazını tamamladıktan sonra onu alıp kendi yanına getirmesi için birisini belirledi. Arap namazını bitirince Peygamber'in (s.a.a) yanına geldi. Peygamber (s.a.a) ona bir parça altın hediye etti... Sonra şöyle buyurdu: “Sana bu altını neden hediye ettiğimi anladın mı?” Arap “Akrabalık ve yakınlık sebebiyle” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “Yakınlığın bir hakkı vardır ama ben bu altını sana, Allah Teâlâ'ya güzel hamdettiğin için hediye ettim.”⁶⁵

3- Dua ve Zikir Öğretimi

Masumlar (a.s) bazı durumlarda kişilere özel bir dua veya zikir öğretiyorlardı ve onlardan yapmalarını istiyorlardı. Örneğin İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

Babamın oğullarından birinin (rahatsızlık ve acıdan) şikâyeti vardı. Babam yanına gitti ve şöyle buyurdu: “On defa Ya Allah de. Bir mümin yoktur ki bunu desin ve Allah tebarek ve Teâlâ ona “Lebbeyk ey kulum! Hacetini iste” demesin.”⁶⁶

⁶⁴ Kâfî, C. 2, s. 367, 4. rivayet.

⁶⁵ Hayatu'l-Kulûb, C. 2, s. 63.

⁶⁶ Vesâilu's-Şîa, C. 4, s. 1132, 12. rivayet.

Yine İmam Rıza'nın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Şükür secdesinde bu duayı eden kimse, Peygamber'in (s.a.a) yanında Be-
dir günü savaşmış gibidir.” Dedik ki: “Yazalım mı?” İmam (a.s) “Yazın”
buyurdu.⁶⁷

Sonra duayı söyledi ve muhatapları da yazdılar.

4- Çocukları Zikir ve Duaya Alıştırmak

Masumlar (a.s), evlatlarını duaya ve Allah'ı zikretmeye alıştıyorlardı.
İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

“(Babam) Bizi bir araya topluyordu ve güneş doğana kadar Allah'ı zikret-
memizi emrediyordu.”⁶⁸

İmam Zeynelâbidîn'in (a.s) oğlu Zeyd de şöyle diyor:

“İmam Zeynelâbidîn 15 Şaban gecesi hepimizi bir araya topluyordu ve ge-
ceyi üçe bölüyordu. Sonra ilk kısmında bizimle namaz kılıyordu; ardından
dua ediyordu ve biz de âmin diyorduk; sonra istiğfar ediyordu ve biz de is-
tiğfar ediyor, Allah'tan cenneti istiyorduk. Böylece fecir doğuyordu.”⁶⁹

Şöyle nakledilmiştir:

İmam Sâdık (a.s), Ebu Harun'a şöyle buyurdu: “Ey Eba Harun! Biz çocuk-
larımıza, namazı emrettiğimiz gibi, Fatıma (a.s) tesbihatını da emrediyö-
ruz. (Bu zikre) Bağlı ol çünkü bu zikri bırakıp da bedbaht olmamış hiç-
bir kul yoktur.”⁷⁰

Özet

Masumlar'ın (a.s) siyerinde dua ve zikir öğretimi şöyleydi:

- 1- Diğerlerine zikir ve duayı tavsiye ediyorlardı.
- 2- Dua edenleri ve zikredenleri teşvik ediyorlardı.
- 3- Bazı zikirleri ve duaları diğerlerine öğretiyorlardı.
- 4- Çocukları zikire ve duaya alıştıyorlardı.

⁶⁷ Mustedreku'l-Vesâil, C. 5, s. 139, 13. rivayet.

⁶⁸ Kâfî, C. 2, s. 498, 1. rivayet.

⁶⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 80, s. 115, 32. rivayet.

⁷⁰ Kâfî, C. 3, s. 343, 13. rivayet.

Dördüncü Bölüm

Oruç Öğretimi

O ruç, önemli İslâmî ibadetlerden biridir ve İslâmî metinlerde üzerinde çok durulmuştur. Peygamber'den (s.a.a) nakledilen bir rivayette şöyle buyuruyor:

“Oruç tutunuz çünkü ateşe karşı bir siperdir.”⁷¹

Bu sebeple Masumlar (a.s) orucun ve oruç tutma öğretiminin üzerinde duruyorlardı. Bu bölümde Masumlar'ın (a.s) siyerinde oruç tutma öğretimini inceleyeceğiz. Bu araştırmada hedefimiz, onların oruç tutma öğretiminde kullandıkları noktalara ulaşmaktır. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır:

- 1- İnsanları Ramazan ayına girmeye hazırlamak.
- 2- Çocuklarda oruç tutma öğretimine başlama yaşı.
- 3- Oruç tutma öğretimi yöntemi.

1- İnsanları Ramazan Ayına Girmeye Hazırlamak

Masumlar (a.s) Ramazan ayı gelmeden önce bu ayın önemini insanlara anlatıyorlardı ve onlardan kendilerini Ramazan ayından faydalanabilmek için hazırlamalarını istiyorlardı. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

Peygamber (s.a.a) Ramazan'a üç gün kala Bilal'e şöyle buyurdu: “İnsanların arasında selâ oku.” Sonra halk toplandı. Sonra Peygamber (s.a.a) minbere çıktı ve Allah'a hamd ve sena etti. Sonra şöyle buyurdu: “Ey insanlar!

⁷¹ Mizânu'l-Hikme, C. 5, s. 467, 10624. rivayet.

Bu, Allah'ın size mahsus kıldığı bir aydır ve tüm aylardan daha üstündür. Onda, bin aydan daha hayırlı olan bir gece vardır. Bu ayda ateş kapıları kapalı ve cennet kapıları açıktır. Bu ayı geçiren ama bağışlanmayan kimse Allah'ın rahmetinden uzak olsun.”⁷²

Yine bir başka rivayette şöyle nakledilmiştir:

Peygamber (s.a.a) (Ramazan ayından önce) insanlara dönerek şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Ramazan ayı doğduğunda serkeş şeytanlar bağlanırlar ve gökyüzü kapıları, cennet kapıları ve rahmet kapıları açılırlar. Ateş kapıları kapanırlar. Bu ayda dualar müstecaptır ve iftar sırasında Allah, bir grubu cehennem ateşinden azat eder. Her gece bir münadi “Bir isteği olan var mı? İstiğfar eden biri var mı?” diye seslenir.”⁷³

İmamlar (a.s) da Peygamber'i (s.a.a) izleyerek Ramazan ayından önce evlatlarına gereken tavsiyeleri veriyorlar ve onları Ramazan ayına girmeye hazırlıyorlardı. Musmeî şöyle diyor:

“İmam Sâdık (a.s) Ramazan ayına girerken evlatlarını tembihliyor ve şöyle buyuruyordu: “Kendinizi zahmete sokun ve çabalayın. Zira bu ayda rızıklar paylaştırılmakta, eceller belirlenmekte, Allah'ın evine gidecek ziyaretçiler tayin edilmektedir. Bu ayda bir gece vardır ki, o gecede yapılan ameller bin ayda yapılan amellerden daha üstündür.”⁷⁴

Bu tavsiyeler, insanların Ramazan ayına girmeye daha fazla hazırlıklı olmalarını ve bereketlerinden daha iyi faydalanmalarını sağlamaktadır.

2- Oruç Tutma Öğretimi Yaşı

Masumlar'ın (a.s) siyerinde çocuklara oruç tutma öğretimi, çocuklar mükellef olmadan önce başlıyordu. İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen bir rivayette şöyle okuyoruz:

“Biz çocuklarımıza yedi yaşındayken güçlerinin yettiği ölçüde, yarım güne kadar, ondan biraz daha az veya çok oruç tutmalarını emrediyoruz. Açlık ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar ederler. Oruca alışana ve oruç tutma gücüne kavuşana kadar böyle yaparlar. Siz, çocuklarınıza dokuz ya-

⁷² Kâfî, C. 4, s. 67, 5. rivayet.

⁷³ Kâfî, C. 4, s. 67, 6. rivayet.

⁷⁴ a.g.e.; C. 4, s. 66, 2. rivayet.

şında, güçlerinin yettiği ölçüde oruç tutmalarını emredin. Susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”⁷⁵

Bu siyere göre ebeveynler, dokuz yaşından itibaren çocuklarına oruç öğretimine başlamakla vazifelidirler. Zira bu yaşta çocuklar, bu öğretimi kabule hazırdırlar.

3- Oruç Tutma Öğretimi Yöntemi

Masumlar (a.s) çocuklara oruç tutmayı öğretirken hangi yöntemden faydalanıyorlardı? Onların eğitimsel siyerine baktığımızda, alıştırma yöntemini kullandıklarını görüyoruz. Yani çocuklara, bu amele zamanla alışsınlar ve mükellef olduklarında rahatça bu ameli yerine getirebilsinler diye, yedi veya dokuz yaşından itibaren oruç tutmayı emrediyorlardı. Yukarda naklettiğimiz siyerde İmam Sâdık (a.s) bu konuyu açıkça beyan etmiştir.

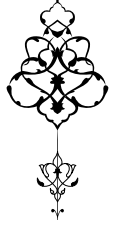
Bu siyerden başka bir sonuç daha elde edilmektedir. O da oruç tutmaya alıştırırken iki noktaya riayet edilmesi gerekliliğidir: Zaman ve kolaylık.

Oruç öğretiminde çocuğun iki veya birkaç gün oruç tutmayla bu amele alışması beklenmemelidir. Alışkanlığın oluşması uzun bir süreç gerektirir. Bu yüzden İmam, bu öğretime başlama yaşını dokuz olarak belirlemiştir ve buluş yaşına kadar altı yıl süre vardır.

İlaveten oruç öğretiminde çocuğun fiziksel gücü de dikkate alınmalıdır ve çocuktan oruç tutmasına dair beklenti buna uygun olmalıdır. Bu yüzden İmam (a.s) şöyle buyuruyor: Dayanabildikleri yere kadar oruç tutsunlar ancak susuzluk veya açlığa yenik düştüklerinde iftar etsinler. Zamanla, çocukların gücü arttıkça, daha uzun süreli oruç tutarlar. Bu durum, birkaç yıl sürer ve sonra rahatça tüm gün oruç tutabilirler.

Bu siyerden elde edilen bir başka konu da şudur: Çocuklar oruç tutma alıştırmayla, oruç tutma gücüne kavuşurlar. “*Alışana ve (oruç tutma) gücüne kavuşana kadar*” ifadesinden, oruç tutma gücünün sadece fiziksel gelişime değil, alışkanlığa da bağlı olduğunu anlıyoruz. Kaldı ki

⁷⁵ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin; Sünenu'n-Nebî, s. 157, 158. rivayet.

fiziksel olarak güçlü ama oruç tutmaya dayanamayan yetişkinler de vardır. Çünkü bunu alışkanlık edinmemişlerdir. Sadî, Gülistan'da bu iddiayı destekleyen bir hikâye naklediyor:

“Horasanlı iki derviş birbirlerine yol arkadaşı olarak sefere çıkmışlardı. Biri zayıfı ve iki gecede bir iftar ederdi, diğeri kuvvetliydi ve günde üç kez yedi. Kazara bir şehirde casusluk ithamıyla tutuldular. İkisini bir odaya koyup kapısına da duvar ördüler. İki hafta sonra günahsız oldukları anlaşıldı. Baktılar ki kuvvetli olan ölmüş, zayıf olan sağ kalmış. Şaşırıp kaldılar. Bir bilge dedi ki: Bunun tersi şaştırdı. Biri çok yiyendi, zavallı dayanamadı ve sıkıntıyla helâk oldu. Bu diğeriye kendini tutandı, alıştığı üzere sabretti ve sağ kaldı.”⁷⁶

Özet

Oruç tutma öğretiminde Masumlar'ın (a.s) siyeri şöyleydi:

1- Ramazan ayı gelmeden önce bu ayın önemi hakkında insanları uyarıyorlardı ve gerekli tavsiyelerle onları Ramazan ayına girmeye hazırlıyorlardı.

2- Evlatlarına oruç tutma öğretimine mükellef olmadan önce, yedi yaşında başlıyorlardı. Ancak diğerlerine, evlatlarına oruç tutma öğretimine dokuz yaşında başlamalarını tavsiye ediyorlardı.

3- Oruç tutma öğretiminde yöntemleri, oruç tutma alışkanlığı edinebilsinler ve mükellef olduklarında gerekli güce sahip olabilsinler diye çocuklara alıştırma yaptırma üzerineydi. Elbette bu alıştırmada çocuğun gücünü kesinlikle göz önünde bulunduruyorlar ve yapabileceklerinin fazlasını onlardan beklemiyorlardı.

⁷⁶ Külliyyât-ı Sadî, s. 135.

Masumlar'ın (a.s) siyerinde namaz ve oruç öğretimiyle ilgili tüm konulara ulaşamıyoruz, bu konuların çoğu onların sözlerinde (rivayetlerde) geçmektedir. Bu yüzden bu kısımda namaz ve oruç öğretimi alanındaki Masumlar'ın (a.s) siyerini ve rivayetlerin genelini mütalaa edecek ve buna dayanarak namaz ve oruç öğretimi için bir program sunacağız.

Buna göre bu bölümde iki konuyu inceleyeceğiz:

- 1- Namaz öğretimi programı
- 2- Oruç tutma öğretimi programı

Birinci ek:

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde ve Rivayetlerde Namaz Öğretimi Programı

Namaz öğretimi programını elde etmek için ilk adım, Masumlar'ın (a.s) siyerine başvurmaktır. Bu sebeple önce rivayetleri inceleyeceğiz, sonra namaz öğretimi aşamalarını ve her aşamanın öğretim içeriğini ve hedeflerini, en son da Masumlar'ın (a.s) siyerinde namaz öğretimi programının özelliklerini beyan edeceğiz.

1- Rivayetlerin İncelenmesi

Çocukların namazı hakkında Masumlar'dan (a.s) çeşitli rivayetler vardır. Bunları üç gruba ayırabiliriz:

- 1- İçinde “vacip” lafzı geçen rivayetler
- 2- İçinde “emir”, “uyarı” ve “öğretim” lafızları geçen rivayetler
- 3- Namaz vazifesini yerine getirmeye zorlamak için çocuklara fiziksel ceza izni veren rivayetler.

Bu rivayetleri sırayla zikredecek ve sonra inceleyeceğiz.

Birinci Grup Rivayetler

- 1- Ebu Abdullah (a.s) şöyle buyurdu:

“Çocuk altı yaşına geldiğinde namaz ona vaciptir ve oruç tutma gücüne kavuştuğu zaman oruç ona vacip olur.”⁷⁷

- 2- Ali bin Cafer, kardeşi Hz. Musa’dan (a.s) şöyle naklediyor:

“İmam’a (a.s) şöyle sordum: Oğlan çocuğa ne zaman namaz ve oruç vacip olur? Buyurdu ki: Buluş yaşına yaklaştığında ve namaz ve orucu anladığında.”⁷⁸

- 3- Muhammed bin Müslim diyor ki:

İmam Bâkır veya Sâdık’a (a.s) şöyle sordum: “Çocuk ne zaman namaz kılsın?” Buyurdu: “Namazı anladığı zaman.” Dedim ki: “Ne zaman namazı anlar ve namaz ona vacip olur?” Buyurdu: “Altı yaşında.”⁷⁹

Bu rivayetlerin zahirinden, namazın altı yaşında veya buluş yaşına yakın yaşlarda çocuğa vacip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çeşitli rivayetlere ve –Şia ve Sünnî- tüm Müslümanların icmâsına göre buluşa ermeden önce namaz çocuğa vacip değildir. Bu yüzden bu rivayetlerin zahirini alamayız.

Öyleyse bu rivayetlerde “vacip”ten kasıt nedir?

Şia’nın büyük fakihlerinin uyardığı gibi, rivayetlerde vacip, müstehap anlamındadır. Yani çocuk altı yaşına geldiğinde ve namazı anlayabildiğinde, kendisine vacip olmasa da namaz kılması iyidir. Bu sebeple fakihlerden hiçbirisi buluşa ermemiş çocuğa namazın vacip olduğuyla ilgili

⁷⁷ Vesâilu’s-Şia, C. 4, s. 19, 4. rivayet.

⁷⁸ a.g.e.; s. 18, 3. rivayet.

⁷⁹ a.g.e.; s. 18, 2. rivayet.

fetva vermemiştir.⁸⁰ Bu müstehabın hikmetini ve delilini daha sonra anlatacağız.

İkinci Grup Rivayetler

Bu rivayetlerde “emir”, “uyarı” ve “öğretim” lafızları kullanılmıştır.

4- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Oğlan sağ elini sol elinden ayırabildiğinde, ona namazı emredin.”⁸¹

5- Ebu Abdullah (a.s) şöyle buyurdu:

“Biz evlatlarımıza beş yaşında namaz kılmalarını emrediyoruz. Siz evlatlarınıza yedi yaşında namaz kılmayı emredin.”⁸²

6- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Evlatlarınıza on yaşına geldiklerinde namaz kılmayı emredin.”⁸³

7- Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu:

“Evlatlarınıza namaz öğretin ve sekiz yaşında onları namaz hakkında uyarın.”⁸⁴

8- Muaviye bin Veheb diyor ki:

Ebu Abdullah’a (a.s) sordum ki “Çocukları kaç yaşında namaz kılmaları için uyaralım?” Buyurdu: “Altı-yedi yaşları arasında.”⁸⁵

9- İmam Rıza (a.s) şöyle buyurdu:

“Çocuk yedi yaşında namaz için uyanılır.”⁸⁶

Bu rivayetlerden ilk üçünün içeriği çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir ancak yaş konusunda ihtilaf vardır: İlk rivayette sağ el ile sol eli birbirinden ayırabildiği -ki bu beş-altı yaşlarıdır- zaman denilmek-

⁸⁰ Yezdi, Seyyid Muhammed Kâzım; El-Urvetu'l-Vuska, C. 1, s. 741, 35. konu ve C. 2, s. 217, 2. konu, s. 503, 1. konu.

⁸¹ Tebesi, Hukuk-u Ferzendan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 233.

⁸² Vesâilu's-Şia, C. 4, s. 19, 5. rivayet.

⁸³ Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 19, 3. rivayet.

⁸⁴ Vesâilu's-Şia, C. 4, s. 20, 8. rivayet.

⁸⁵ a.g.e.; C. 4, s. 18, 1. rivayet.

⁸⁶ a.g.e.; C. 21, s. 460, 1. rivayet.

tedir. Daha sonra bahsedeceğimiz başka bir rivayette bu konu açıkça geçmektedir. Diğer rivayet yedi yaşı, sonraki rivayet de on yaşı bunun için belirlemiştir.

7, 8, ve 9. rivayetler de çocuğun namaz hakkında uyarılmasını istemiş ve bunun yaşını altı, yedi ve sekiz olarak beyan etmiştir. Öğretim için de bir rivayet bize ulaşmış ama bunun için bir yaş açıklanmamıştır.

“Emir” ve “uyarı” rivayetleri, emir ve uyarı yaşı hakkında ihtilafıdır ama bu ihtilaf, “mutlak hükmün şartlı hükme hamledilmesi” ve “şartların taaddüdü ve karşılığın vahdeti” kaideleri esasınca ortadan kalkar. Elde edilen sonuç, emir için uygun zamanın 5 yaştan, uyarı için ise 6-7 yaştan yuvarısı olduğudur. Bununla beraber bu yaşlardan her birinde bu işe başlanabilir. Rivayetlerdeki yaş farklılıklarının sebebine daha sonra değineceğiz.

Bu rivayetlerde şu noktaya dikkat etmek gerekir: Emir, uyardan farklıdır zira emir, arkasından mutlaka uyarıyı gerektirmemektedir. Bu noktaya ve emir ve uyarı rivayetlerinin 6-7 yaş ve sonrasında müşterek olmasına ama daha küçük yaşlarda namazın sadece emredilmiş olmasına teveccühle, 6-7 yaşlarından küçük olduğunda bir uyarının söz konusu olmadığı ve sadece çocuğa namaz kılmasının emredilebileceği anlaşılmaktadır.

Çocuğun yaşamının ilk yedi yılını oyun ve padişahlık⁸⁷ dönemi olarak gören diğer rivayetlerde de bu anlamı taşımaktadır. Oyun döneminde ciddi bir öğretim verilemez ve çocuk namaz hakkında uyarılamaz. Ama bu yaştan sonrasında bazı rivayetlerde “emir”, bazılarında “uyarı” geçmektedir. Bazı rivayetlerde 6, 7 ve sonraki yaşlarda çocuğa namazın emredilmesi ve diğer bazılarında uyarı izninin verilmesi, rivayetlerin anlamıyla zıtlık oluşturmamaktadır. Zira bu rivayetler, usulün “çeşitli rivayetlerde bir şartın gerçekleşmesi için başka şartlar beyan edilirse, şartın gerçekleşmesi durumunda tüm diğer şartlar da gerçekleşir” kaidesine uygundur. Buna göre bu rivayetler hakkında, çocuk 6 veya 7 yaşına girdiğinde hem emir ve hem de uyarı caizdir, denmelidir.

Öğretim de 5-6 yaşından buluğu ve ondan sonrasını kapsayan böyle bir genişliğe sahiptir. Nihayetinde bazı yaşlarda öğretim o kadar ciddi

⁸⁷ Vesâilu's-Şia, C. 21, s. 472, 1 ve 2. rivayetler.

değildir ama bazı yaşlarda ciddi ve uyarıyla birlikte. Bununla beraber uyarı rivayetlerinde şu konu hala belirsizdir: Bu uyarı sadece sözel bir istek düzeyinde midir, yoksa fiziksel uyarıyı da kapsamakta mıdır? Bu belirsizlik, Arapça'da uyarının, fiziksel uyarı anlamını da içermesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁸ Bu soru, üçüncü grup rivayetler incelenirken cevabını bulacaktır.

İkinci grup rivayetlerden şunlar çıkmaktadır:

1- Namazın doğrudan öğretimi 5 ila 6 yaşlarında, çocuğun namazı anlayabileceği yaşlarda, başlar.

2- Bu aşamada öğretim fazla ciddi değildir, uyarı söz konusu değildir ve çocuk, oyunla beraber namazla aşına olur.

3- Namaz öğretiminin ikinci aşaması yedi yaşında başlar. Ciddi aşamadır, işin içinde zorlama ve uyarı vardır. İkinci yedi yıl dönemini edep verme, öğretim ve itaat dönemi olarak gösteren rivayetler de bu konuyu onaylamaktadır.

Üçüncü Grup Rivayetler

Rivayetlerin bu grubunda namaz öğretimi amacıyla çocuğun fiziksel olarak cezalandırılmasına izin verilmiştir. Bu rivayetler şöyledir:

10- Resulullah (s.a.a) buyurdu ki:

“Evlatlarınız yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını emredin. Dokuz yaşında namazı bıraktıklarında onlara vurun.”⁸⁹

11- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Ailenin küçüklerine dil ile namazı ve tahareti öğret. On yaşına geldiklerinde onlara vur ama üç defa sınırını aşma.”⁹⁰

12- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Çocuğa yedi yaşında namaz öğretin ve on yaşında namaz için (ona) vurun.”⁹¹

⁸⁸ Tarihi, Fahrud-din, Mecmeu'l-Bahreyn, Ahz maddesi.

⁸⁹ Mustedreku'l-Vesail, C. 15, s. 160, 1. rivayet ve C. 3, s. 19, 4. rivayet.

⁹⁰ Tebesi, Muhammed Cevad, Hukuk-u Ferzandan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 221.

⁹¹ a.g.e.; s. 222.

Bu grup rivayetlerde 9 veya 10 yaşından itibaren çocukların namaz öğretimi ve kılınması için, gerektiğinde cezalandırılmalarına izin verilmiştir. Yani bu yaştan itibaren namaz öğretimi daha ciddi bir aşamaya geçmekte ve sözlü uyarının yanında ceza da verilebilmektedir. Cezanın başlaması için ilk rivayette 9, ikinci rivayette 10 yaşın zikredilmiş olması, iki rivayetin çeliştiğini göstermemektedir. Zira daha önce de söylediğimiz gibi bu iki rivayet bir araya geldiğinde çocuğun 9 veya 10 yaşına geldiğinde namaz için cezalandırılabileceği ortaya çıkmaktadır.

İlâveten bu rivayetlere göre sadece 9 veya 10 yaşında çocuk cezalandırılabilir, ondan önce cezalandırılmaz (özellikle de 11. rivayette bu açıkça belirtilmektedir). İkinci grup rivayetlerde “uyarı”dan kastın sadece sözlü uyarı olduğu anlaşılmaktadır, bundan fazlası değil. Çocuklara nazik ve merhametli davranmayı ve onlarla çocuk dilinde konuşmayı tavsiye eden rivayetler de, 9-10 yaşından önce çocuğun teşvik, sevdirme ve benzeri yollarla namaza yönlendirilmesi gerektiğini teyit etmektedir.

On yaş için 6. rivayet namaza emri, 11 ve 12. rivayetler fiziksel cezayı, ikinci grup rivayetler de uyarıyı (öncelik kavramıyla) tavsiye etmiştir. Bu yaşta her üçü de kullanılabilir. Genel olarak üst aşamalardan her biri, altındaki aşamaları içinde barındırmaktadır. Mesela uyarının tavsiye edildiği yedi yaşta, namaz da emredilebilir.

Bu rivayetleri son olarak toparlarsak namaz öğretiminin sırayla geçilmesi gereken üç aşaması olduğu neticesine ulaşırız. Bu üç aşama şunlardır:

1- Başlangıç aşaması. Bu aşama, çocuğun namazı genel olarak anlayıp idrak edebildiği 5-6 yaşlarında başlar ve 6-7 yaşlarında sona erer. Rivayetlerde bu aşamanın yıllarının belirlenmesiyle ilgili olan ihtilaf, çocukların kişisel farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bazı çocukların düşünsel gelişimleri daha hızlı olmaktadır, bazılarının ise böyle olmamaktadır. Bu aşamada işin içinde zorlamanın hiçbir türü yoktur, çocuk sadece namazla tanıştırılmalıdır.

2- Orta aşama. Bu aşama 6-7 yaşlarında başlar, 9-10 yaşlarında biter. Bu dönemin başlamasıyla ilgili rivayetlerdeki başlangıç ve bitiş yaşlarının farklılığı yine çocukların zihinsel gelişiminin farklılığındandır.⁹² Bu aşamada namaz öğretimi biraz daha ciddi bir hal almakta, çocukların namazları gözlemlenmekte ve bunun için sözlü uyarı da yapılabilir.

3- Son aşama. Bu aşama 9 veya 10 yaşında başlayarak buluğa girildiğinde sona erer. Bu aşamada öğretim oldukça ciddidir. Çocuk namazı bırakırsa, fiziksel ceza bile verilebilir. Bu aşamada çocuk namazla aşına olur, hükümlerini, faydalarını ve etkilerini öğrenir ve günlük namazlarını düzenli kılar. Diğer bir deyişle namaz kılma alışkanlığı şekillenir ve kalıcı olur.

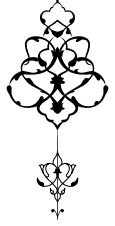
Bu rivayetler namaz öğretimi aşamalarını şekillendirse de, öğretimin içeriğiyle ve her aşamada uyulması gereken özel noktalarla ilgili bilgi vermemektedir. Acaba 5 yaşındaki çocuktan, 12 yaşındaki ergenin kıldığı gibi bir namaz kılması mı beklenmelidir? Acaba çocuğa tüm namaz tek seferde mi yoksa zamanla parça parça mı öğretilmelidir? Bunlar, İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen ayrıntılı bir rivayette cevabını bulabileceğimiz meselelerdir. Rivayet şöyledir:

14- Abdullah bin Fuzale, İmam Bâkır veya Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Oğlan üç yaşına geldiğinde ona yedi kere **La ilahe illallah** demesi söylenir. 3 yaş 7 ay 20 günlük olduğunda ona yedi kere **Muhammeden Resulullah** demesi söylenir. Dört yaşına geldiğinde ona yedi kere **Sallallahu alâ Muhammed ve âl-i Muhammed** demesi söylenir. Beş yaşını doldurduğunda ona sol elin hangisi ve sağ elin hangisi diye sorulur. Eğer doğru cevap verirse kibleye doğru çevrilir ve secde etmesi söylenir. Sonra altı yaşına kadar çocuk bırakılır. Altı yaşını doldurduğunda rûkû ve secde öğretilir ve namaz kılması söylenir. Yedi yaşına kadar böyle devam eder. Yedi yaşını doldurduğunda elini yüzünü yıkaması, sonra da namaz kılması söylenir. Dokuz yaşına kadar böyle yapılır. Dokuz yaşında ona abdest öğretilir ve abdest için ona vurulabilir ve ona namaz öğretilir ve namaz için ona vurulabilir. Abdest ve namazı öğrendiğinde Allah, ebeveynini kendi rahmetiyle kuşatır.”⁹³

⁹² Bostanî, Mahmud; El-İslâm ve İlmu'n-Nefs, s. 55.

⁹³ Vesâilu's-Şîa, C. 21, s. 474, 3. rivayet.

Bu rivayette, her üç aşamada yapılması gereken şeyler anlatılmıştır. Aynı zamanda bu rivayetten, namaz öğretimine doğrudan başlamadan önce, inanç esasları olan tevhid ve İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) nübüvvetinin çocuklara telkin edilmesi gerektiğini anlıyoruz. Bu rivayete göre namaz öğretimine bir aşama daha eklenmektedir.

2- Namaz Öğretiminin Aşamaları, Hedefleri ve İçerikleri

Burada her aşamada yapılması gerekenlerin ayrıntısını anlatacağız:

1- Ortam Oluşturma Aşaması

Bu aşamada kelime-i tevhid –La ilahe illallah- ve Peygamber'in (s.a.a) risaleti –Muhammeden Resulullah- çocuğa dört yaşına kadar telkin edilmelidir.

2- Başlangıç Aşaması

Çocuk, namazı anlama kudretini kazandığında -5 yaş- onu kıbleye doğru yöneltmeli ve ona secde etmek öğretilmelidir. Yani çocuk bu yaşta ibadetin aslı ve kalbi olan, kâinatın yaratıcısı karşısında secde etmekle aşına olmalıdır.

3- Orta Aşama

Bu aşamada çocuk iki şeyi öğrenmeli ve alıştırmasını yapmalıdır.

a) Rükû ve secde öğretimi. Bu, çocuğa 6 yaşında öğretilir. Bu yaşta çocuktan sadece içinde rükû ve secde olan bir namaz istenmektedir. Diğer bir deyişle bu aşamada çocuğun namazı, sadece namazın bir görünümüdür, kâmil bir namaz değildir. Çünkü ne abdest lâzımdır, ne niyet ve hatta ne kıraat veya el-yüz yıkamak... Çocuk bu alıştırmayı bir yıl boyunca yapar ve yapmadığında da uyarılır.

b) Çocuk 7 yaşında olduğunda, önceden kıldığı şekildeki namaza ilâveten ondan elini ve yüzünü de yıkaması istenir. Elbette bu yıkama abdest değildir. Zira abdestte özel bir sıra, elin dirsekten itibaren yıkanması ve baş ile ayağın meshi gereklidir. Oysa bu yaşta çocuktan sadece

bileklerine kadar ellerini ve yüzünü yıkaması istenmektedir. Çocuk bunu 9 yaşına kadar –yani iki yıl boyunca- yapar. Bunu yapmadığında da uyarılır ve bundan fazlası ondan beklenmez.

4- Son Aşama

Bu aşamada çocuk dört yıl boyunca namazın amellerini ve hareketlerini tekrarladığı için namazın şekliyle ve vaktiyle kâmilen aşına olduğundan ve bir noktaya kadar bunu huy edindiğinden abdest ve namaz bütünüyle ona öğretilir. Bu konuda artık uyarılır ve lüzum halinde cezalandırılır. Buna da buluş yaşına kadar devam edilir. Bu şekilde çocuk, yaklaşık dört yıl boyunca da doğru namaza alışır. Doğal olarak bu müddet boyunca çocuk namazla aşına olur, namaza alışır ve bu alışkanlık onda kalıcı olur.

Elbette çocuğun bu aşamada öğrendiği namazın, doğruluk şartlarının asgari düzeyine sahip olması gerekir. Namazı müstehaplarına riayet etmesi ise gerekmez. Bu konuyu onaylayan rivayet, İmam Zeynelâbidîn'in (a.s) çocuklara –müstehap olarak ayrı ve bir saat kadar arayla kılınması gereken- akşam ve yatsı namazlarını birlikte kılmalarını buyurduğu rivayettir. Bunun sebebini de fazilet vakti dışında namaz kılmalarının, hiç kılmamalarından daha iyi olduğu şeklinde açıklamaktadır.

Bu rivayetten başka bir konu da açıkça anlaşılmaktadır. İmamlar'ın (a.s) buluşdan önce çocukların namaz kılmalarına dair ısrarlarının sırrı, çocukların namazla aşına olmaları, namaza alışmaları ve bu alışkanlığın onlarda yer etmesini istemeleridir. Zira bu rivayette çocuklardan istenen ve –zorla da olsa- yapmaları emredilen, namazın bir görünümüdür, doğru şekliyle namaz değil. Bu yüzden Şia'nın büyük fakihleri, çocukların buluşdan önce namaza alıştırılmaları yönünde fetva vermişlerdir.⁹⁴

3- Masumlar'ın (a.s) Siyerinde Namaz Öğretiminin Özellikleri

Şimdi, bu rivayetlerde bahsedilen konulardan bazıları hakkında açıklamalar yapılması gerekmektedir:

⁹⁴ Yezdî, Seyyid Muhammed Kâzım; El-Urvetu'l-Vuska, C. 1, s. 741, 35. konu ve C. 2, s. 217, 2. konu.

1- Namaz, basit görünüşünün aksine İslâm dininin kâmil teces-sümü ve de namaz kılanın dinidir. Acaba din, Allah Teâlâ'yı tanımak-tan ve namaz kılanın mutlak kudret sahibi, Hakîm ve Alîm olan Allah'ın karşısında salt teslimiyetinden başka bir şey midir? Bununla birlikte ibadet görüntüsündeki ameller ve hareketler ancak namaz kılan kişi Allah ve Resulü'nü tanıdığına gerçekten ibadet ve kulluk olacaktır. Çocukla-rın Allah hakkında –yetişkinlerin sahip olduğu türden- bir bilgiye sahip olamayacakları doğrudur, ancak Allah hakkında sınırlı bir idrak gücüne sahiptirler. Bu yüzden namaz öğretimine başlamadan önce çocuk biraz Rabbiyle aşına olmalıdır (Ortam hazırlama aşaması).

2- Namaz alışkanlığının oluşturulması sadece çocuğun, namaz amel-lerini ve zikirlerini belli vakitlerde ve gereken şartlara uyarak öğrenmesi ve bunu alışkanlık edinmesi demek olsaydı, namazın hedefi olan Allah'ın hatırlanması ve kulluğun takviyesiyle ters düşerdi. Zira böyle bir kişi, bir makine gibi özel vakitlerde iradesiz ve bilinçsizce amelleri tekrarlamakta-dır. Çocuğun, namazın sırlarını idrak edecek erişkinliğe sahip olmadığı doğrudur. Çocuktan bunu beklemek de makul değildir. Ancak bu da, ço-cukta namazın mekanik alışkanlığın oluşturulmasına cevaz vermez.

Bu zarardan korunmak için rivayetlerde bir çözüm yolu sunulmuş-tur ve o da çocuğa, namaz hakkında genel bir anlayışı oluştuğunda na-mazın öğretilmesidir. Sağ ve sol elini ayırt edebilen bir çocuk, belirsiz de olsa namazın esasının tek Yaratıcı karşısında huzu ve huşunun izharı ol-duğu tasavvuruna sahip olabilir. Bu yüzden çocuğun böyle bir anlayışa sahip olduğu 5-6 yaşlarında namaz öğretimine başlanması tavsiye edil-miştir. Bu yaşta, çocuk sadece kulluğun ruhu ve namazın özüyle –ki tek Allah'ın karşısında secdedir- aşına olmaktadır ve bir yıl bu minval üzere amel ve alıştırma yapmaktadır. İlâveten namaz öğretimi boyunca nama-zın faydaları, etkileri ve sırları da çocuğun anlayabileceği düzeyde beyan edilir. Aynı, İmam Sâdık'ın (a.s) Ramazan ayı gelmeden önce bu ay ve faziletleri hakkında evlatlarıyla konuşması gibi.⁹⁵ Bu şekilde namaz alış-tırması ve alışkanlığı, namaz hakkında bilinç ve anlayışla birlikte olur ve alışkanlık temeline kurulu eğitimin yan etkileri ortadan kalkar.

⁹⁵ Tebeşî, Muhammed Cevad; Hukuk-u Ferzenden der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 225.

3- Ceza, alışkanlığın oluşturulmasında müessir etkenlerden biridir. Bu araç, eğer ceza konusu kişi uygun bir idrak ve anlayış gücüne sahipse ve yanında bilgi de verilirse kişide bilinçli alışkanlık oluşturur. Aksi takdirde oluşturulan alışkanlık mekaniksel ve Pavlov'un şartlı refleksi düzeyinde olacaktır. Bu yüzden Masumlar (a.s) namazın kâmil öğretimine ve fiziksel cezaya ancak 9-10 yaşından sonra, o da diğer yöntemlerin etkisiz kalması durumunda, izin vermişlerdir. Çünkü bu yaşlarda çocuğun anlayış gücü dikkate değer oranda artmıştır.⁹⁶

4- Namaz, İslâm'ın özü ve Müslümanlığın tecessümüdür, Kur'an'da buyrulduğu gibi “**Büyük bir iş**”tir.⁹⁷ Bu yüzden çocuğun bir günde veya bir yılda buna dayanmaya alışması beklenemez. Aksine zamanla öğrenmeli, sırrına ermeli ve bunu kendine huy edinmelidir. Belki de bu sebeple Masumlar (a.s) 8 yaş civarını bu emre tahsis etmişler ve namaz öğretimine secdeyle başlanılmasını ve zamanla kâmil namaza ulaşılmasını tavsiye etmişlerdir. Bu süreçte, çocuğun gelişim oranına göre namaz öğretimi daha ciddi ve daha kâmil olur ve 9-10 yaşında zirveye ulaşır. Zira bu yaşlar çocuğun şahsiyetinin şekil alma sürecinde oldukça önemlidir ve bu yaşlarda -9'dan 15'e kadar- namaz alışkanlığı oluşmazsa başka alışkanlıklar onun yerini alacak ve namaz alışkanlığının oluşturulması gidecek daha da zorlaşacaktır.⁹⁸

Özet

Tüm söylediklerimize bakarsak namaz öğretimi aşamalarından her birindeki faaliyetler ve aşamalar şu şekildedir:

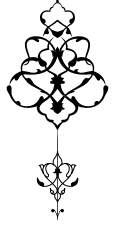
1- Ortam hazırlama aşaması. 3 yaşından 5 yaşına kadar sürer. Bu aşamadaki faaliyetler şunlardır:

- 3 yaşında **La ilahe illallah** lafzının telkini.
- 3 yaş 7 ay 20 günlükken **Muhammeden Resulullah** lafzının telkini.
- 4 yaşında **Sallallahu alâ Muhammedin ve âlihi** lafzının telkini.

⁹⁶ Bostanî, Mahmud; El-İslâm ve İlmü'n-Nefs, s. 80.

⁹⁷ Bakara, 45.

⁹⁸ Mutahharî, Murtaza; İslâm ve Talim ve Terbiyet, C. 2, s. 97.

2- Başlangıç aşaması. (5'ten 6 yaşına veya 6'dan 7 yaşına kadar) Bu aşamanın faaliyetleri şunlardır:

- Çocuğun kibleyle aşına olması.
- Çocuğun secdeyle aşına olması. Bu aşamada zorlama olmadığı gibi uyarı da yoktur.

3- Orta aşama. (6 veya 7 yaşından 9 veya 10 yaşına kadar) Öğretim faaliyetleri şunlardır:

- 6 yaşında rükû ve secde öğretilir.
- 7 yaşından 9 yaşına kadar namazdan önce el ve yüzün yıkanması, rükû ve secde edilmesi ve bunların alıştırması çocuğa öğretilir.
- Zikredilen amellerin yapılmasını gözlemlemek, takip etmek ve lüzum halinde sözlü uyarıda bulunmak.

4- Son aşama. 9 veya 10 yaşında başlar ve buluğda sona erer. Bu aşamanın faaliyetleri de şunlardır:

- Abdest ve namazın kâmil öğretimi.
- Namaz farızasının yerine getirilmesini gözlemlemek ve takip etmek ve gerektiğinde fiziksel ceza ve uyarı.

İkinci Ek:

Masumlar'ın (a.s) Siyerinde ve Rivayetlerde Namaz Öğretimi Programı

Oruç ve çocuklar ve ergenlere öğretimiyle ilgili bazı meseleler vardır. Mesela bu ibadet amelinin öğretimi kaç yaşında başlar? Acaba bu yaş kız ve erkek için aynı mıdır? Bu öğretimde hangi yöntem kullanılmalıdır? Acaba ceza ve uyarı da söz konusu mudur?

Bu bölümde önce çocuklara oruç öğretiminin zaruretine değineceğiz. Sonra bu konudaki Masumlar'ın (a.s) siyerini ve rivayetlerini işleyeceğiz ve bunlara dayanarak oruç öğretimi için bir program sunmaya çalışacağız. Yine bu kalıba göre, bu alandaki sorulara bir cevap vermeye çalışacağız.

Bu bölümün konuları şöyledir:

- 1- Oruç öğretimi programı hazırlama zarureti.
- 2- Oruç öğretimi alanında Masumlar'ın (a.s) rivayetlerinin ve siyerlerinin incelenmesi.
- 3- Oruç tutma öğretimi yöntemi.
- 4- Oruç hükümleri öğretimi.
- 5- Oruç tutma ve ceza.
- 6- Kız çocuklarına oruç tutma öğretimi.

1- Oruç Öğretimi Programı Hazırlama Zarureti

Oruç, İslâm'ın önemli ibadetlerinden biridir ve rivayetlerde İslâm'ın beş esasından biri sayılmıştır. Bize ulaşan çeşitli rivayetlerin içeriği şöyledir: “İslâm beş temel üzerine kuruludur: Namaz, oruç, zekât, Hac ve İmamlar'ın (a.s) velayeti.”⁹⁹ Bundan öte orucun önemli eğitimel ve manevî etkileri de vardır. Bu etkilerden biri, iradenin güçlendirilmesi ve kişinin heva ve heveslerine hâkimiyetidir.

Diğer taraftan çocuklar buluş yaşına ulaştıklarında bir ay oruç tutmakla mükelleftirler. Önceden bu ibadet amelinin çocuklara öğretilmesi ve çocukların bu farzı yerine getirmek için lâzım olan hazırlığa sahip olmamaları durumunda, buluş yaşına geldiklerinde rahatlıkla oruç tutabileceklerinden emin olunamaz. Bu yüzden çocuklar bu amelî yapmaya hazır olsunlar diye mükellef olmadan önce onlara bu amel öğretilmelidir.

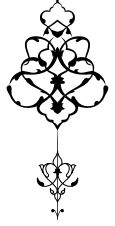
2- Masumlar'ın (a.s) Siyerinin ve Rivayetlerinin İncelenmesi

Masumlar'ın (a.s) siyerinde ve rivayetlerinde teveccüh gösterilmiş konulardan biri, alıştırma orucudur. Çocukların orucu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetleri sırasıyla zikrediyoruz.

Birinci Grup Rivayetler

Bu rivayetlerde “emir” ve “uyarı” lafızları kullanılmıştır ve oruca emretme yaşı 9 olarak belirlenmiştir:

⁹⁹ Vesâilu's-Şia, C. 1, s. 9, 5. rivayet.

1- İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Biz evlatlarımıza yedi yaşındayken güçleri yettiğinde, yarım gün veya biraz eksik ya da fazlası, oruç tutmalarını emrediyoruz. Açlık ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar ederler. Böylece oruca alışırlar ve oruç tutma gücüne kavuşurlar. Siz evlatlarınıza dokuz yaşındayken oruç tutmalarını emredin. Güçleri yettiğinde oruç tutsunlar ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”¹⁰⁰

2- İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Çocuk dokuz yaşına geldiğinde oruç üzerine, dayanabildiği ölçüye göre, uyarılır. Öğlene veya öğleden sonraya kadar oruç tutmaya dayanabiliyorsa, o kadar zaman oruç tutar. Susuzluk ve açlığa yenik düştüğünde iftar eder.”¹⁰¹

Bu iki rivayetten anlaşılan göre, çocuklarda oruç öğretimine başlama yaşı dokuzdur.

İkinci Grup Rivayetler

Bu grup rivayetlere göre, çocuğun oruca başlama yaşı, çocuğun oruç tutma gücüne sahip olduğu zamandır:

3- Sumâa şöyle diyor:

İmam Sâdık'a (a.s) sordum ki: “Çocuk ne zaman oruç tutar?” Buyurdu: “Oruç tutma gücünü bulduğunda.”¹⁰²

4- İmam Bâkır'a (a.s) şöyle sordular:

“Çocuk ne zaman oruç tutar?” Buyurdu: “Ne zaman oruç tutma gücü olursa.”¹⁰³

5- İmam Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Çocuğa namaz, namazı idrak edebildiğinde; oruç, oruca gücü yettiğinde emredilir.”¹⁰⁴

¹⁰⁰ Vesâilu's-Şia, C. 7, s. 169, 3. rivayet.

¹⁰¹ a.g.e.; 13. rivayet.

¹⁰² a.g.e.; 2. rivayet.

¹⁰³ a.g.e.; 5. rivayet.

¹⁰⁴ Muhakkık Nuri Tabersî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 7, s. 393, 2. rivayet.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Çocuklar hangi yaşta oruç tutma gücüne sahip olurlar? Görünüşe göre genellikle çocuklar buluğ yaşına yaklaştıkları ve örfte onlara ergen denildiği zaman oruç tutma gücüne kavuşmaktadırlar. Bazı rivayetlerde bu konu belirtilmiştir.

Üçüncü Grup Rivayetler

Bu rivayetlerde çocukları oruç tutma hakkında uyarma yaşı, ergenlik yaşı olarak belirlenmiştir.

6- İmam Zeynelâbidîn (a.s) şöyle buyurdu:

“Ama alışurma orucu, çocuk ergenliğe geçtiğinde öğrenmesi için oruç tutmaya zorlanmasıdır. Elbette bu oruç vacip değildir.”¹⁰⁵

7- Ali bin Cafer şöyle diyor: İmam Kâzım’a (a.s) sordum ki:

“Oğlan çocuğa namaz ve oruç ne zaman vacip olur?” Buyurdu: “Ergenlik yaşına geldiği ve namaz ve orucu idrak ettiği zaman.”¹⁰⁶

Bu iki rivayette oruç tutmaya başlama yaşı, buluğ yakın dönem ve orucun idrak edildiği zaman olarak belirlenmiştir. Zikretmek gerekir ki yukardaki rivayetlerde geçen vacipler, şer’i mükellefiyet vacipleri değildir, eğitimsel vaciplerdir. Zira mükellefiyet vaciplerinin ölçüsü buluğdur, ergenlik değil. İlâveten bu grup rivayetlerin içeriği, ikinci grupla zıtlık içermemektedir; aksine bu rivayetler ikinci grup rivayetlerin tefsiri ve açıklamasıdır. Çocuğun oruç tutma gücüne kavuştuğu yaşın, ergenliğe girdiği yaş olduğunu açıklamaktadır.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Ergenlik yaşı, yani çocuğun oruç tutma gücüne kavuştuğu yaş hangi yaştır?

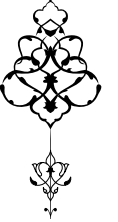
Dördüncü Grup Rivayetler

Bu grup rivayetlerde çocuğun oruç tutması için uyarılma zamanının 14-15 yaşları olduğu geçmektedir.

8- İmam Sâdık’a (a.s) sordum ki:

¹⁰⁵ Vesâilu’s-Şia, C. 7, s. 169, 4. rivayet.

¹⁰⁶ a.g.e.; 6. rivayet.

“Çocuk kaç yaşında oruç tutması için uyarılır?” Buyurdu: “14-15 yaşında ve eğer bundan önce kendisi oruç tutarsa onu kendi haline bırak.” Oğlum bu yaştan önce oruç tuttu ve ben onu bıraktım.¹⁰⁷

9- İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu:

“Çocuk 15 yaşından 16 yaşına kadar oruç tutma üzerine eğitilir.”¹⁰⁸

10- Rivayet edilmiştir ki

“Erkek çocuk 14 yaş civarına (15-16'ya) kadar oruç tutması için uyarılır, ancak bu yaştan önce oruç tutarsa bırakılır.”¹⁰⁹

Bu rivayetlerden, ergenlik yaşları yani çocukların oruç tutma gücüne kavuştuğu ve oruç tutmaları hususunda uyarılmaları gereken yaşlar, 14 yaş civarındır. Yani bazı çocuklar 12-13 yaşlarında, bazıları 15-16 yaşlarında ergenliğe girmekte ve oruç tutma gücüne sahip olmaktadır. Bu şekilde denilebilir ki ikinci, üçüncü ve dördüncü grup rivayetler aynı anlama sahiptirler ki o da şudur: Ne zaman çocuk tamamen oruç tutma gücüne kavuşursa, o zaman kâmil oruç tutmaya zorlanmalı ve bu konuda uyarılmalıdır. Buna karşılık birinci grup rivayetler farklı bir anlama sahiptir ki o da şudur: Çocuklara 9 yaşında oruç tutmaları emredilmelidir ve bu konuda uyarı yapılmalıdır. Ancak kâmil oruç değil, güçleri ne kadarına yetiyorsa ona; yarım gün veya biraz eksigi ya da fazlası.

Şimdi bu rivayetlere göre oruç öğretimine ve oruç tutma alıştırmasına başlama yaşının 9 olduğu konusu aydınlanmaktadır. 9-13 yaşları arasında çocuklara, güçleri yettiğinde oruç tutmayı emretmek gerekir. 13-14 yaşlarına geldikten sonra onlara kâmil oruç tutmaları emredilmeli ve yapmamaları durumunda uyarılmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak oruç öğretiminin iki aşaması vardır: İlk veya başlangıç aşaması 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. İkinci aşama ise 13-14 yaşlarında başlar ve buluş çağında sona erer. Ek olarak eğitimcinin ilk aşamadaki beklentileri ve çocuğa karşı davranışları ile ikinci aşamadaki arasında çok fark vardır. İlk aşamada çocuktan yapabildiği kadar, yarım gün veya biraz daha azı veya fazlası oruç tutması istenir. Bu

¹⁰⁷ Vesâilu's-Şia, 1. rivayet.

¹⁰⁸ a.g.e.; 13. rivayet.

¹⁰⁹ a.g.e.; 14. rivayet.

şekilde çocuğun tüm Ramazan ayında oruç tutması bir yana, bir gün bile tam oruç tutmaması mümkündür. Bu yüzden bu yaşlarda çocuğun oruç tutması, gerçek ve tam oruç tutmaktan öte, daha çok oruçla aşına olması açısındandır. Ayrıca bu aşamada çocuğa sadece oruç tutması emredilmektedir ve bu emir, istemek ve zorlamaktan çok tavsiye ve öğüt niteliğindedir. Ancak ikinci (son) aşamada oruç tutma emri zorunluluk açısına sahip olduğu gibi, emirdeki tavsiye yönü oldukça soluk ve renksiz kalmaktadır. Çocuktan beklenen oruç, orucun görüntüsü değil, kâmil bir oruçtur. Zira bu yaşta kâmil oruç tutma gücü vardır.

Özet olarak şöyle diyebiliriz:

1- Oruç tutma öğretimine başlamak için uygun yaş 9'dur.

2- Oruç tutma öğretiminin iki aşaması vardır:

İlk veya başlangıç aşaması: Bu aşama 9 yaşında başlayarak 13-14 yaşlarında son bulur. Hedef, çocuğun oruçla aşına olmasıdır. Bu aşamada çocuk, gücü yettiğinde, yarım gün veya biraz daha az ya da çok oruç tutar. Orucu zorunlu olarak kâmil oruç değildir.

İkinci veya son aşama: Bu aşama 13-14 yaşlarında başlayarak buluş çağında sona erer. Hedefi çocuğun kâmil oruca alışması ve oruç tutma gücüne kavuşmasıdır. Bu aşamada emir ve tavsiyenin yanında, eğitimcinin ciddi isteği ve zorlaması da söz konusudur ve eğer çocuk bu emre riayet etmezse uyarılır.

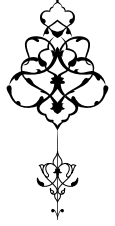
3- Oruç Tutma Öğretimi Yöntemi

Oruç tutma öğretimi programında temel yöntem, oruç tutma alışkanlığının oluşması için alıştırma ve tekrardır. İmam Sâdık'ın (a.s) bir rivayetinde bu konu belirtilmiştir. İmam (a.s) bu rivayette şöyle buyuruyor:

“Biz evlatlarımıza yedi yaşında oruç tutmalarını emrediyoruz... Oruç tutmaya alışınlar ve (oruç tutma) gücüne kavuşsunlar diye.”¹¹⁰

Ancak bu rivayette tavsiye edilen alışkanlık temeline dayalı eğitimin, bilgi ve bilinç temelli eğitimle uyumsuz olmadığı konusuna dikkat

¹¹⁰ Vesâilu's-Şia, C. 7, s. 169, 3. rivayet.

edilmelidir. Çünkü biz insanların günlük hayatta yaptığımız işlerin çoğu alışkanlık üzeredir. Yürümek, yemek, yazmak, okumaktan tutun da ders verme şekli, araştırma ve konuşma yapma gibi uzmanlık gerektiren konulara kadar tüm işler alışkanlık esasına göre yapılmaktadırlar. Önemli olan özel, makul ve akla yatkın alışkanlıkların oluşturulabilmesi ve kişinin bilinçlice bunları yapabilmesidir. Bu şekilde, alışkanlık temelli eğitim kınanmamakla kalmaz, beğenilir de.

Oruç öğretiminde de bu konuya dikkat ediliyordu: Evvela oruç tutmanın kendisi, her Müslüman ferdin zaruri ve gerekli vazifelerinden biridir ve oruç tutma alışkanlığı bu vazifenin yerine getirilmesi için zaruri şarttır. İkinci olarak çocukta bu alışkanlık, bunun zaruretinin idrak edecek yetiye sahip olduğu zaman oluşturulmaya başlanacaktır. İmam Kâzım (a.s) kendisine sorulan “Oruç ne zaman çocuğa gereklidir?” sorusunun cevabında şöyle buyurmaktadır:

“Buluğa yaklaştığı ve namaz ve orucu tanıdığı zaman.”¹¹¹

Bu rivayetten, oruç öğretiminin, çocuğun orucun ne olduğunu ve neden oruç tutması gerektiğini bildiği zaman başladığını anlamaktayız. Bu sebeple fakihler de mümeyyiz çocuğun oruç tutma alıştırması yapmasının müstehap olduğuna dair fetva vermişlerdir. Bununla beraber oruç öğretiminde alışkanlık oluşturulması yönetiminden faydalanmak ne kınanmış bir iştir ve ne de bilgi ve bilinçle uyumsuzdur.

4- Oruç Hükümleri Öğretimi

Oruç tutma alıştırmasına ve oruç alışkanlığının oluşturulmasına ilâveten oruç adabının ve hükümlerinin –en azından zaruri olanlarının– da çocuğa öğretilmesi gerekir. Rivayetlerde de şer’i adabın ve hükümlerin öğrenilmesi üzerinde çokça durulmuştur. Bununla beraber Masumlar’ın (a.s) siyerinde çocuklara oruç adabının ve hükümlerinin öğretilmesi hususu geçmemektedir. Bu belki de çocukların, anne, baba ve balığ uzuvlarının oruç adabıyla ve hükümleriyle aşına olan ve amelde de bunlara uyan Müslüman ailelerde yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Neticede çocuklar da kendiliğinden bu adap ve hükümlerle aşına oluyorlar.

¹¹¹ Vesâilu’ş-Şia, C. 7, s. 168, 6. rivayet.

5- Oruç Tutma ve Ceza

Acaba oruç tutma öğretiminde cezadan istifade edilebilir mi? Bunun hakkında da siyer ve rivayetlerde bir konu geçmemektedir. Bununla beraber rivayetlerde, oruç öğretiminin ikinci aşamasında uyarıya değinilmiştir. Ancak uyarının, istek ve sözlü zorlamanın yanında fiziksel cezayı da kapsadığı şüphelidir ve bundan cezaya cevaz çıkarılamaz.

6- Kız Çocuklarına Oruç Tutma Öğretimi

Oruç öğretimine başlama yaşı ve aşamaları hakkında söylediklerimiz kesinlikle erkek çocuklar ve onlara namaz öğretimiyle ilgilidir. Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Masumlar'ın (a.s) siyerinde ve rivayetlerde geçen, kız çocuklarına namaz öğretimine başlama yaşı kaçtır?

Masumlar'ın (a.s) siyerinde açıkça bununla ilgili bir konu geçmemektedir. Ancak Masumlar'ın (a.s) siyerindeki erkek çocukların orucu hakkında sunulan genel kaideye bakarak kız çocuklarına oruç öğretimi için uygun yaşa ulaşabiliriz. Bu kaide şudur: "Erkek çocuklar buluğ yaşına yaklaştıkları vakit, onlara oruç tutmaları emredilmelidir."

Bu kaide erkek çocuklarına mahsus değildir, kız çocuklarını da kapsar. Bununla birlikte buluğ yaşına yaklaşan kız çocukları, oruç tutma alıştırmaları yapmalıdırlar. Bu yaş, kızlarda 7'dir. Bununla birlikte kız çocuklarına 7 yaşından itibaren güçleri ölçüsünde, bedensel gelişimlerine uygun olarak, yarım gün veya bundan biraz az ya da fazla, oruç tutmaları emredilmelidir. Zamanla kâmil oruç emredilmeli ve bu konuda uyarılmalıdırlar.

Elbette şu noktanın zikredilmesi gerekir ki kız çocuklarına orucun emredilmesi ve bunun üzerine uyarılması, kâmil oruç tutma gücüne sahip olmaları şartına bağlıdır. Eğer bir kız çocuğunun kâmil oruç tutma gücü yoksa ebeveynler gücünün yettiği kadarını emretmeli ve fazlasını istememelidirler.

Özet

Söylediklerimizin toplamından aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

1- Oruç tutma öğretimine başlama yaşı erkek çocuklarda 9, kız çocuklarda 7 yaş civarındır.

2- Oruç tutma öğretimi yöntemi, oruç tutma alıştırmaları ve tekrarıdır. Ancak oruç tutma alıştırmalarında çocuğun gücü dikkate alınmalıdır.

3- Oruç tutma öğretiminin iki aşaması vardır:

İlk aşama 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. Bu aşamada çocuk sadece oruç tutma esasıyla aşına olur ve ondan kâmil ve doğru oruç tutması beklenmez.

İkinci aşama 13-14 yaşlarında başlar ve bulugla sona erer. Bu aşamada çocuğa kâmil oruç tutması emredilir ve bu emir üzerine uyarılır.

4- Oruç tutmayla ilgili zaruri hükümler de ikinci aşamada çocuğa öğretilir.

İkinci bölümün sonucu ve özeti

Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) ibadetlerin öğretimi hakkındaki siyerlerinin toplamından şu sonuçlara ulaşılabilir:

1- Kur'an öğretimi, gençlerin şahsiyetinin şekillenmesindeki derin tesirleri sebebiyle çokça öneme sahiptir ve ilk ders maddesi olarak gençlere öğretilir.

2- İbadetlerin öğretiminde alışkanlık oluşturulmasının önemli rolü vardır. Elbette alışkanlık oluşturulması bilginin gücünün görmezden gelinmesi anlamında değil, ibadet eğitimi alanında bilginin tek başına yeterli olmadığı ve eğitim alan kişide ibadetleri yerine getirme alışkanlığının da oluşturulması gerektiği anlamındadır. Bu konu özellikle namaz, oruç, Kur'an tilâveti, zikir ve dua için geçerlidir.

3- İbadet eğitiminde özellikle çocuklarda; güçlerini, özellikle de bedensel güçlerini göz önünde bulundurmamak oldukça önemlidir. Zira bu noktaya riayet edilmemesi, eğitimsel çabaların istenilen sonuca ulaşmasına yol açar.

4- İbadet eğitimi zaman alan bir iştir ve bir hafta veya bir ay içerisinde bir kimsenin namaz veya oruç ehli olması beklenemez. İbadetlerin öğretimi, mükellefiyet yaşından birkaç yıl önce başlamalıdır ki çocuk zamanla namaz ve oruç alışkanlığı edinsin ve mükellef olduğunda bu vazifeleri yerine getirmeye tamamen hazır olsun.

Üçüncü Kısım

Eğitimsel Yöntemler

Önceki iki kısımda Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerindeki inanç ve ibadet eğitimiyle ilgili özel noktaları beyan ettik. Bu kısımda dinî eğitim yöntemlerinden bahsedeceğiz. Bu yöntemler inanç veya ibadet eğitimine mahsus değildir ve her ikisinde de kullanılabilirler.

Dinî eğitim yöntemleri çok sayıdadır, hepsinin bu kısımda incelenmesi mümkün değildir. Bu yüzden seçtiğimiz beş yöntemden bahsedeceğiz.

Bu yöntemleri seçerken ölçümüz şu iki şeydir:

1- Dinî ve İslâmî renge sahip olması. Eğitim alanındaki çeşitli ve çok sayıda yöntem arasından, İslâm kültüründe kökü olan ve bu sebeple İslâmî yönü daha kuvvetli olan yöntemleri seçtik.

2- İkinci ölçü, Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde kullanım oranıdır. Yöntemler arasından Masumlar'ın (a.s) siyerinde daha çok kullanılmış ve bunun için hakkında daha fazla siyer olanları seçerek inceleyeceğiz.

Bu kısımda, yukarda bahsedilen iki ölçü esasına göre beş yöntemi inceleyeceğiz.

- 1- Uyarı yöntemi.
- 2- İsteklendirme ve korkutma yöntemi.
- 3- İrşad ve rehberlik yöntemi.
- 4- Hatırlatma yöntemi.
- 5- Emretme ve sakındırma yöntemi.

Bu yöntemlerin incelenmesinde çabamız, bunların Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde kullanımıyla ilgili özellikleri, ayrıntıları ve özel noktaları çıkarabilmektir.

Son üç yöntemin aynı başlık altında inceleneceğini belirtelim. Çünkü bunlarla ilgili siyerler ve kullanım alanları müşterektir. Buna göre bu kısım üç bölümdür: Birinci bölüm: Uyarı; İkinci bölüm: İsteklendirme ve korkutma; Üçüncü bölüm: İrşad ve rehberlik, hatırlatma, emretme ve sakındırma.

Bu yöntemler incelenirken temel sorular şunlardır: Masumlar (a.s) bu yöntemleri kullanırken hangi noktalara riayet ediyorlardı? Bu yöntemleri nasıl ve hangi durumlarda kullanıyorlardı?

Birinci Bölüm

İsteklendirme ve Korkutma

İsteklendirme ve korkutma, eskiden beri Müslüman eğitimcilerin ilgisini çekmiş eğitimsel yöntemlerdendir. Hatta konusu sadece bundan ibaret kitaplar yazmışlardır. Örnek olarak Askalani'nin (d.752 h.k) yazdığı *Et-Tergib* ve *Et-Tezhîb* adlı kitabı gösterilebilir.

Müslümanlar İsteklendirme ve korkutma hakkında, tamamen diyemesek de büyük çoğunlukta diyebileceğimiz şekilde Kur'ân ve siyer kaynaklarının tesiri altında kalmışlardır. Açıkça eğitimsel bir yöntem olarak sunulmamış olsa da, birçok ayet ve rivayet, isteklendirme ve korkutma örneğidir. İnsanları, Allah'ın ahiret âleminde iyilik yapanlar için hazırladığı çeşitli nimetlere çağıran ve kötülük yapanları dünyada ve ahirette bekleyen acı verici azaplardan sakındıran ayet ve rivayetlerin hepsi isteklendirme ve korkutmadır.

Kur'ân'da bazı isteklendirme ve korkutma mısraklarının üzerinde durulmuştur. Örneğin müjdeleme ve uyarmadan bahsedebiliriz. Allah, Kur'ân'da Peygamber'i (s.a.a) halkı uyarmakla ve müjdelemekle vazifelendiriyor. Bu emir üzerinde o kadar durulmuştur ki Peygamber (s.a.a), müjdeleyici ve uyarıcı olarak tanıtılmıştır.¹

Zikretmemiz gerekir ki isteklendirme ve korkutma, eğitimsel bir yöntem unvanıyla Masumlar'ın (a.s) sözlü siyerlerinde bulunmaktadır, fiili siyerlerinde değil. Sözlü siyere mukabil fiili siyer, Masumlar'ın (a.s) davranışlarına ve davranışlarının niteliğine denilmektedir. Oysa sözlü siyer, onların sözlerinin niteliğini ifade eder.

¹ Yunus, 2. ve Bakara, 119.

Sözlü siyer keşfedilirken incelenmesi gereken –açıkça eğitimsel konulardan bahseden metinler ve kaynaklar olarak- rivayetlerin içeriği değildir. Sözlerinin niteliği, muhatap, rivayetin sadır olduğu hal ve durum, Masum'un (a.s) bu içeriği izharının kastı ve hedefi ve muhataplar üzerindeki etkisinin niteliği incelenmektedir. Bu yüzden eğitimsel bir noktanın, rivayetlerde kendisine hiç değinilmemiş olması ama sözlü siyerlerden çıkarılması mümkündür.

Bu konuyu zikretmemiz gerekli oldu. Çünkü konunun devamında Masumlar'ın (a.s) sözlerine başvurmak zorundayız. Bu durumda konumuzun –ki Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyeridir- dışına çıkmış gibi görünmemiz mümkündür. Oysa durum böyle değildir.

Bu incelemede üzerinde çalışmamız gereken sorular şunlardır: İsteklendirme ve korkutmanın anlamı nedir? İsteklendirme ve korkutma yöntemleri nelerdir? Bu yöntemin eğitimsel kullanımı nedir? Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde bu yöntemin kullanımıyla ilgili varolan noktalar hangileridir? Bu yöntemin faydaları nelerdir?

Bu konuda önce İsteklendirme ve korkutma kavramlarını ve bunlara yakın kelimeleri inceleyeceğiz. Sonra isteklendirme ve korkutmanın eğitimsel önemini ve kullanımını anlatacağız. Ardından isteklendirme ve korkutma üslupları, bu yöntemin kullanımında uyulması gereken noktaları ve sonda da bu yöntemin faydalarını anlatacağız.

1- İsteklendirme ve Korkutma Kavramları ve Bunlara Yakın Kelimeler

Konuya girmeden önce isteklendirme ve korkutma kavramlarını ve müjdeleme ve uyarma, vaat ve tehdit, teşvik ve ceza ve şevklendirme gibi bunlara yakın kelimeleri inceleyeceğiz.

a) İsteklendirme (Terğîb) ve Korkutma (Terhîb)

Terğîb “rağbe” (rağbet etmek) kökünden ve terhîb “rehbe” veya “ruhb” kökünden türemiştir. “Rağbe” meyil ve iştiaf, “rehbe” ise havf ve korku anlamlarındadır. Bununla beraber “terğîb”, bir veya birkaç kişide

bir şeye karşı meyil ve rağbet oluşturulması; “terhîb” ise bir veya birkaç kişide bir şeye karşı hafv ve korku oluşturulmasıdır.²

Dinî metinlerde de bu iki kelime bu anlamlarıyla kullanılmıştır, elbette biraz farkla³. O da şudur: Dinî metinlerde terğîb, kişide Allah Teâlâ’nın emirlerini ve buyruklarını yerine getirmek için meylin ve rağbetin oluşturulmasıdır. Terhîb de kişide haram ve mekruh amellere mürtekip olmamak için hafv ve korkunun oluşturulmasıdır.

b) Uyarma (İnzâr) ve Müjdeleme (Tebşîr)

“İnzâr” tehlikeyi duyurmak ve “tebşîr” müjde vermek anlamındadır.⁴ İnzâr ve tebşîr, dinî metinlerde de aynı anlamda kullanılmıştır.

Bu esasa göre inzâr ve tebşîr, terğîb ve terhîbin mısdaqlarındandır. Bu yüzden şöyle söylemeliyiz: Her inzâr ve tebşîr, terğîb ve terhîbdir ama her terğîb ve terhîb, mutlaka inzâr ve tebşîr değildir.

c) Vaat (Vade) ve Tehdit (Vaîd)

Arapça’da “vade”, genellikle bir kişinin başkasının yapacağı bir iş karşılığında, onun istediği bir şeyi temin edeceğine dair güvence vermesidir. Buna göre vadenin dilimizdeki karşılığı vaat etmektir. Ama “vaîd” çoğunlukla kişinin özel bir işi yapmaması durumunda mezkûr kişiye yapılacak hoşlanmayacağı bir iş hakkında kullanılır. Bu şekilde “vaîd”in dilimizdeki karşılığı tehdittir.

Vade ve vaîdin, inzâr ve tebşîrden farkı şudur: Vaatte bulunan ve tehdit edenin, verdikleri vaade ve ettikleri tehdite bir şekilde hâkimiyetleri vardır ve gerçekleştirilmesine müdahale edebilirler. Oysa inzâr ve tebşîrde böyle değildir. İnzâr ve tebşîr edilen şey, tamamen inzâr ve tebşîr edenin kudreti ve iradesi dışındadır. Bununla beraber hem vade ve vaîd hem inzâr ve tebşîr henüz gerçekleşmemiş amellerle ilgilidir. Vade ve vaîdle veya inzâr ve tebşîrle kişi yapmaktan vazgeçirilmeye veya yapmaya zorlanmaya

² Enis İbrahim ve diğerleri; El-Mucemu'l-Vasit, Rağabe maddesinin altında.

³ Tarihi, Fahrud-din; Mecmeu'l-Bahreyn, reheb ve reğeb maddesinin altında.

⁴ El-Mucemu'l-Vasit, beşir ve nezir maddesinin altında; Mutahharî, Murtaza; Seyr-i der Sireyi Nebevî, s. 207.

çalışılmaktadır. Her halükârda vade ve vaîd de terğîb ve terhibin mısda-
klarından bir diğeridir.⁵

⁵ Burada terğîb ve terhibin anlamının ve bunlara yakın kelimelerle ilişkisinin aydınla-
ması için, terğîb ve terhible ilgili bazı kelimeleri açıklayacağız.

a) Teşvik ve tembih (ceza)

Farsça'da tembih, yakışıklı bir amelin yapılmasından sonra, tekrarlanmasını önlemek
için faile yapılan iştir. Ama teşvik, Farsça'da iki anlamda kullanılmaktadır:

1- Beğenilen bir amelin yapılmasından sonra, mezkûr kişinin ameli devam ettirmeye
ve tekrarlamaya ısınması için yapılan iştir. Bu anlam, davranışsal psikolojideki tak-
viyenin (pekiştirici/ödül) tam karşılığıdır.

2- Kişiyi, işi yapmaya veya devam ettirmeye isteklendirmek ve ısındırmak için yapı-
lan iştir. İster amelin yapılmasından önce olsun, ister sonra. İkinci anlamıyla teş-
vik, yukarda anlattığımız anlamıyla terğîble eş anlamlıdır.

Arapça'da teşvik sadece ikinci anlamıyla –ki yukarda anlattık- kullanılır. İlk anlamı
verebilmek için ceza lafzını kullanırlar. Cezanın hem ödül hem de ceza anlamında
kullanıldığı doğrudur ama bu ikisi birlikte kullanıldığında, ukubet karinesine göre
kastedilen sadece ödüldür. İlâveten burada dikkat edilmesi gereken, Arapça'da teşvik
kelimesinin Farsça'daki ilk anlamını verebilmek için, sadece amellerin yapılmasından
sonraki teşvik edici amelleri kapsayan bir lafız kullanıldığıdır. Tembih de Arapça'da,
Farsça'da kullanımda olan anlamıyla kullanılır ki o da şudur: Kişinin mezkûr işi yap-
masını veya buna devamını engelleyecek bütün amellerdir, ister amelden önce ol-
sun, ister sonra. Farsça'da tembihten anlaşılan anlamı vermesi içinse "ukubet" laf-
zını kullanırlar.

Söylenilenlere teveccühle –ki Psikoloji metinlerinde, özellikle de davranışsal psikolo-
jide geniş kullanım alanına sahip olduğu ve "takviye" olarak tabir edildiği anlaşılan
(Ali Naki Harrazî; Revanşinasi-yi Terbiyet ve...)– teşvik ve tembih, ödül ve ceza an-
lamıyla da terğîb ve terhibin mısdağ (doğruluğunu kanıtlayan ölçütleri)'larındandır.
(Huseynî Nişvan, Yakub; El-Minhacu't-Terbevi min Manzuri İslâmî, s. 262.)

Görünen o ki aynı zamanda terğîb ve terhib, daha çok henüz girişimde bulunulma-
mış bir işin yapılması veya terk edilmesi için kişiyi hazırlayan davranışlar için kulla-
nılmaktadır. Yani terğîb ve terhibde genellikle teveccüh, yapılmamış amele yönelik-
tir. Diğer bir deyişle terğîb ve terhib daha çok zihinde inzâr ve tebşîr, vade ve vaîd
gibi bir karşılığa sahiptir, yapılmış bir amele karşılık olan ödül ve ceza anlamındaki
teşvik ve tembih karşılığına değil. Bu yüzden bu konuda terğîb ve terhibi ve diğer iki
mısdağ (doğruluğunu kanıtlayan ölçütleri)'ını işleyeceğiz. Bir noktaya kadar müsta-
kil yöntemler olan ödül ve ceza anlamındaki teşvik ve tembihi ise başka bir zamana
bırakacağız.

b) Tahriz

Yukardaki kelimelere ilâveten tahriz kelimesi de bu konuda geçmektedir. Tahriz, terğîbin
mısdağ (doğruluğunu kanıtlayan ölçütleri)'larından biri değil, eş anlamlısıdır.

c) Tehzir

Bu kelime de inzâr kelimesinin eş anlamlısıdır. Aynı bir anlamı yoktur.

d) İyiliği emretmek ve kötülüğten sakındırmak.

Bu kelime de neticede terğîb ve terhible aynıdır –çünkü ikisinin neticesi de ame-
lin yapılması veya terk edilmesidir- ama bu ikisinin kullanımı ve kavramı birbirin-

2- Bu Yöntemin Kullanımı ve Önemi

Bu yöntemin Masumlar'ın (a.s) siyerinde çokça kullanılması, önemi ve insan eğitimi üzerindeki tesirinin özellikle de dinî boyuttaki fazlalığını göstermektedir. Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerindeki kuvvetli noktalardan ve başarılarının sebeplerinden birinin, bu yöntemden yerinde ve doğru yararlanmak olduğu söylenebilir.

Bu yöntemin tesiri ve işe yararlılığının kökü, insanın psikolojik özelliklerine dayanır. İnsan, şuurlu diğer varlıklar gibi, doğal bir şekilde kendisine lezzet, menfaat, huzur ve refah sağlayacak kaynaklara yönelir. Kendisine acı, rahatsızlık, zorluk ve meşakkat verecek şeylerden nefret eder ve yüz çevirir.

Lezzetler ve acılar, hoşluklar ve hoşnutsuzluklar, iyi talihler ve kötü talihler genel olarak fiziksel ve fiziksel olmayan diye iki gruba ayrılabilir. İnsanın bedensel ihtiyaçlarının doyurulmasına veya doyurulmamasına dayanan lezzetler, acılar, hoşluklar ve hoşnutsuzluklar birinci gruba, insanın manevî ve ruhsal boyutuna dayananlar ise ikinci gruba girerler. İnsan her iki gruptaki lezzetlerin ve acıların etkisi altında kalır.

Elbette insanın meyil ve nefret sınırları fiziksel, düşünsel ve kültürel gelişim oranına göre değişim göstermektedir. Çocukken sadece yiyeceklerle, içeceklerle ve giyeceklerle temayülü olan insan zamanla ilmî ilerlemeye, ilgi odağı olmaya, ahlâkî değerlere vb. de hassasiyet göstermektedir. Nitekim ihtiyaçlarını giderirken ve lezzetlere ve hoşluklara yönelirken,

den farklıdır. Zira iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmada yöntemin kalbi, doğrudan emretme ve sakındırmadır. İyiliklerin ve kötülüklerin anlatılması veya amelin sonuçlarına dair ayet ve rivayetlerin beyanı, eğer bu beyanlardan emir ve sakındırma anlaşılmıyorsa, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma sayılmamaktadır. (İmam Humeynî; Tahrirul-Vesile, C. 1, s. 445, 11 ve 12. maddeler) Bununla birlikte iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, emir ve sakındırmanın mısak (doğruluğunu kanıtlayan ölçütleri)'larındandır ve bu doğrudan emir ve yasakla kişi ameli yapmaya veya terketmeye mecbur olmaktadır. Oysa terğibde kişi dolaylı olarak ve meyil ve rağbetle bir işi yapmakta veya yapmaktan vazgeçmektedir.

Burada şu konuya dikkat edilmesi gerekir ki terğib ve terhib, genel ve soyut kavramlardır. Terğib ve terhib yöntemlerinden ibaret olan mısak (doğruluğunu kanıtlayan ölçütleri)'ları kalıbında somutlaşmaktadır. Bu yüzden terğib ve terhibin kendisinin de mısak (doğruluğunu kanıtlayan ölçütleri)'larından ayrı olarak varlık göstermesi beklenmemelidir.

yapılan amelin anlık etkilerine ve sonuçlarına teveccüh oranı azalmakta, amellerin geleceğine ve ilerdeki sonuçlarına teveccühü artmakta ve bir işin bütün açılarını dikkate alarak karar vermektedir. Bu yüzden anlık bir menfaat ve lezzetten, gelecek devamlı ve daha iyi nitelikte olan menfaate ve lezzete ulaşmak için vazgeçebilir.

Bu esas üzere bu yöntem insan eğitiminde önem kazanmaktadır. Bu yöntemin önemi ve kullanımı, faydası ve zararı zamanın geçmesiyle anlaşılabilecek alanlarda, özellikle sonuçları bu dünyada değil de ahirette görülecek olan işlerde ortaya çıkmaktadır. Sonuçlarının da somut ve maddi değil, makul ve manevi olması buna ilâvedir.

Belki de Kur'an'ın ve Masumlar'ın (a.s) dinî eğitimde bu yöntemin üzerinde durmalarının sırrı, bu noktada gizlidir. Burada bu yöntemin Masumlar'ın (a.s) siyerinde kullanımıyla ilgili iki örnek vermekle yetiniyoruz.

İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

Peygamber (s.a.a) tarlasına ağaç eken bir adamın yanından geçiyordu. Durdu ve ona şöyle buyurdu: “Seni daha devamlı, daha çabuk ürün veren, meyveleri daha lezzetli ve kalıcı olan ağaçlara yönlendirmemi ister misin?” Adam “Evet, beni yönlendir” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “sabah ve akşam *Subhanellahi velhamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber* söyle. Eğer bu zikri söylersen her tesbihe karşılık, daimî olan çeşitli meyve ağaçlarından on tanesi cennette sana verilecektir.” Adam dedi ki: “Ey Allah'ın Resulü! Senin şahitliğinde, bu tarlayı artık fakirlere vakfettim.”⁶

Burada isteklendirmenin (tergîb) tesiri açıkça görülebilir. Peygamber'in (s.a.a) isteklendirmesi sonucu adam, zikretmeyi gerekli görmekle kalmadı, tarlasını da fakirlere vakfetti.

Bir başka rivayette şöyle geçmektedir:

Peygamber (s.a.a) Tebük savaşından döndüğü zaman, Arapların yiğitlerinden biri olan Amr bin Muaddiyu Kerb, Onun yanına geldi. Peygamber (s.a.a) ona şöyle buyurdu: “Amr! Müslüman ol ki Allah seni büyük korku ve vahşetten korusun.” Amr “Büyük korku ve vahşet nedir? Ben bir şeyden korkmuyorum” dedi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

⁶ Kâfî, C. 2, s. 367, 4. rivayet.

“Amr! Senin sandığın veya düşündüğün gibi değil. (Kıyamet gününde) İnsanların üzerine bir çığlık atılır ki bununla tüm yaşayanlar ölürler ve ölümleri kabirlerden çıkarak dağılırlar. Sonra insanların üzerine bir çığlık daha atılır ve bununla, ölmüş olanlar kabirlerden çıkar ve hep birlikte saf tutarlar. O zaman gökyüzü yarılr, yeryüzü viran olur, dağlar dağılır, alevler başı göğü delen dağlar gibi uzanır, tüm canlıların korkudan kalpleri durur, günahlarını hatırlarlar ve kendileriyle meşgul olurlar. Amr! Sen o günde ne yapacaksın?” Amr “Çok önemli bir haber duyuyorum” dedi. Bunun ardından Müslüman oldu ve onun yanındakiler de İslâm’a girdiler.⁷

Bu siyer de korkutmanın (terhibin) insan davranışına şekil vermedeki büyük etkisini anlatmaktadır.

3- İsteklendirme ve Korkutma Üslupları

Söylenilenlere dikkat ederek ve Masumlar’ın (a.s) eğitimsel siyerleri üzerinde düşünülerek birkaç isteklendirme ve korkutma üslubu tespit edilebilir. Bu üsluplar şunlardır: Uyarma ve müjdeleme, vaat ve tehdit ve amelin tam bir tasvirinin sunulması.

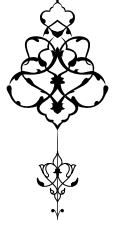
a) Uyarma ve Müjdeleme

Uyarma, daha önce de söylediğimiz gibi, tehlike ilânı ve mustu (müjdeleme) vermektir. Dikkat edilmesi gereken nokta, beklenmeyen her tür haberin verilmesi uyarma değildir. Uyarma, Tarihî’nin *Mecmeu’l-Beyan*’da açıkça söylediği gibi, mesajın korkutmayla beraber iletilmesidir.⁸ Bu sebeple her uyarı, haber ve onun kötü sonuçları hakkında bilgilendirmeyi gerektirmektedir. Ancak kötü sonuçlar hakkında her bilgilendirme ve haber verme, uyarma değildir.

Müjdelemeyle ilgili de dikkate değer bir nokta vardır. O da mutlu eden her çeşit bilgi ve haberin müjdeleme olmadığıdır. Mutlu eden haberin, mutlu etmek kastıyla verilmesi müjde vermektir. Örnek olarak şu iki haberi göz önüne alın:

⁷ Bihârul-Envâr, C. 21, s. 356, 1. rivayet.

⁸ Tarihî, Fâhrü’d-Din, Mecmeu’l-Bahreyn, Nezere maddesinin altında.

“Kim bir iyilikle gelirse, ona on katı verilir”⁹

“Muhakkak ki namaz, çirkin işlerden ve kötülükten alıkoyar.”¹⁰

İkisi de insanı sevindiren haberlerdir ama ilki müjdedir. Çünkü bu ayette müjde verme kastı vardır. Oysa ikinci ayette böyle bir kasıt yoktur ve sadece namazın etkilerinden bahsedilmiştir. Cenneti, cennetliklerin durumunu ve benzeri konuları anlatan bu ayete benzer ayetler ve rivayetler vardır.

Her halükârda Masumlar'ın (a.s) siyerinde isteklendirmek için müjde verme yönteminden, korkutmak için de uyarı yönteminden faydalanılmıştır. Burada örnek olarak birkaç rivayeti zikrediyoruz.

“Ne mutlu gece namazı kılanlara! Gece karanlığında kalktukları için sürekli bir nura sahip olurlar. Allah'ın kendilerini kıyamette zorluklardan kurtaracağı ümidiyle, dergâhına yönelerek yakarır ve inlerler.”¹¹

Peygamber (s.a.a) kendisine Peygamber'in (s.a.a) vasilerini soran adama cevaben İmamlar'ı (a.s) tanıttı ve şöyle buyurdu: “Ne mutlu İmamlar'ı (a.s) sevenlere, ne mutlu onlara bağlananlara ve vay onların düşmanlarına.”¹²

İlk rivayet müjde, ikinci rivayet ise hem müjde hem de uyarıdır.

Namazı bırakma veya şartlarına uymama hakkında korkutmaya örnek olarak aşağıdaki rivayete değinebiliriz:

“Bilerek namaz kılmayan kimse, dininin temelini yıkmıştır ve namazın vak-tine riayet etmeyen kimsenin ise cehennem vadisinde vay haline...”¹³

“Namazında gevşeklik gösterme. Çünkü Peygamber (s.a.a) vefat ederken şöyle buyurdu: Namazını hafife alan benden değildir.”¹⁴

b) Vaat ve Tehdit

Vaat ve tehdit, daha önce de söylendiği gibi, kişiyi tehdit veya cezabetme yoluyla bir ameli yapmaya isteklendirmemiz veya yapmaktan

⁹ En'am, 160.

¹⁰ Ankebut, 45.

¹¹ Bihârul-Envâr, C. 14, s. 314, 17. rivayet.

¹² a.g.e.; C. 36, s. 285, 108. rivayet.

¹³ Mizânul-Hikme, C. 5, s. 402, 10395. rivayet.

¹⁴ a.g.e.; s. 404, 10404. rivayet.

vazgeçirmemizdir. Bu üslup Kur'an'da, Masumlar'ın (a.s) siyerinden daha fazla kullanılmıştır. Örnek olarak aşağıdaki ayetler verilebilir:

“Allah, iman edenlere ve salih amelde bulunanlara mağfiret ve büyük ecir olduğunu vaat etmiştir.”¹⁵

“Allah, ikiyüzlü erkek ve kadınlara ve küfre sapanlara, ebedi kalıcılar oldukları cehennem ateşini hazırlamıştır.”¹⁶

Bunun sebebi de şudur ki dünyevî ve uhrevî ödül ve ceza vaadi yalnızca Allah Teâlâ'nın kudreti dâhilindedir. Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) siyerinde böyle vaatler ve tehditler geçmemektedir. Bununla beraber Masumlar'ın (a.s) siyerinde de vaatler ve tehditler vardır; istiğfar, şefaât, ölüm anında yanında bulunmak ve benzeri gibi. Burada Masumlar'ın (a.s) vaatlerinden ikisini anlatalım.

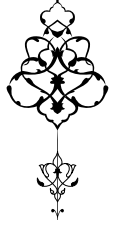
İlk örnek:

Ebu Basir'den nakledildiğine göre, hükümet çalışanlarından olan ve haram yoldan servet edinmiş bir komşusu vardı. Bu kişi akşamları ziyafet tertipliyor, ziyafette de kadınlar şarkı söylüyor, orada bulunanlar da mest oluyorlardı. Bu, Ebu Basir'i rahatsız ediyordu. Bu yüzden defalarca ondan, bunu yapmayı bırakmasını istemişti. Ebu Basir'in komşusu bu ısrarı görünce ona şöyle diyor: “Ebu Basir! Ben bu işlere düşmüşüm (ve bırakma gücüm yok) ama sen sâlimsin ve doğru yoldasın. Benim durumumu İmam'ın Ebu Abdillâh'a (Caferu's-Sâdık a.s.) açıkla. Belki Allah beni bu vaziyetten kurtarır.

Ebu Basir diyor ki: Ben Medine'ye yolculuğumda onun vaziyetini İmam Sâdık'a (a.s) anlattım. İmam şöyle buyurdu: “Kufe'ye döndüğünde komşun seni görmeye gelecek. Benim ağzımdan ona şöyle de: Bu işlerden elini çek; ben Allah'ın seni cennete sokacağına dair söz veriyorum ve taahhüt ediyorum.” Ebu Basir diyor ki: Döndükten sonra İmam'ın (a.s) vaadini ona söyledim. O bana “Gerçekten İmam Sâdık (a.s) böyle mi buyurdu?” diye sordu. Evet, dedim. Birkaç gün sonra beni çağırması için birini yolladı. Girdiğimde evinin arkasında çıplak durduğunu gördüm. Dedi ki: “Ey Ebu Basir! Neyim varsa sahiplerine iade ettim ve bana bir şey kalmadı.” Birkaç arkadaşımınla birlikte onun zaruri ihtiyaçlarını temin ettik. Birkaç gün sonra hasta olduğuna dair haber yolladı. Ziyaretine gittim ve tedavisiyle ilgiledim ama fayda etmedi. Can çekişirken bayıldı. Ayılınca şöyle dedi: “Ebu

¹⁵ Maide, 9.

¹⁶ Tevbe, 68.

Basir! İmam Sâdık (a.s) vaadine vefa etti.” Ebu Basir diyor ki: Komşum bunu dedi ve öldü.¹⁷

İkinci örnek:

İmam (a.s), Ali bin Yaktin'e şöyle buyurdu: “Eğer bana, Şialardan birinin hükümet kurumlarında işi olduğunda ona değer vereceğini ve işini yapacağını taahhüt edersen ben de sana öldürülmeyeceğini, fakir olmayacağını ve hapse atılmayacağını taahhüt ederim.”¹⁸

c) Amelin Tam Tasvirinin Sunulması

Masumlar'ın (a.s) siyerinde bir amelin çehresini çizmek için bazı yöntemler kullanılmıştır. Bazılarına aşağıda değineceğiz:

1) O Amelin Faydalarını ve Zararlarını Anlatmak

İstek-meyil veya korku-nefret oluşturma yollarından biri, faydaların ve zararların açıklanmasıdır. Dinî amellerin faydalarıyla aşına olan ve namaz, oruç, Hac vb. gibi amelleri terketmenin kötü sonuçlarından, tehlikelerinden ve ziyanlarından haberdar olan kimse, bunları yapmaya meyleder-istek duyar; terk etmeye de nefretle bakar.

Gerçi her uyarı ve müjde, amelin faydası ve zararı anlamını da içermektedir ancak bir amelin faydalarını ve zararlarını anlatmak uyarı ve müjde olmak zorunda değildir. Zira uyarının esas hedefi korkutmak ve tehlike ilânıdır ve amelin zararları da o hedefe ulaşmak için beyan edilir, açıklanır. Oysa bir amelin zararlarını ve kötü sonuçlarını anlatırken işin içinde böyle bir kasıt olması gerekmez. Müjde de, daha önce söylediğimiz gibi, mutlu etmek kastıyla verilen sevinçli haberdur. Bu yüzden konusu belirli kişi veya kişilerdir. Oysa amelin faydalarının anlatılmasında bahis konusu, amelin kendisidir. Neticede müjde, faydaların anlatılmasını gerektirir ama her faydanın anlatılması müjde değildir.

Bununla birlikte ayetlerde ve rivayetlerde amelin faydaları ve kötü sonuçları muhataplar üzerinde etki bırakmak ve onların hidayeti için

¹⁷ Kâfi, C. 1, s. 395, 5. rivayet.

¹⁸ Şeyh Tusî; İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 732, 819. rivayet.

beyan edildiğinden, faydaları ve zararları bilmek kendiliğinden isteğe ve korkuya sebep olduğundan, Allah Teâlâ ve Masumlar (a.s) da bu kasıtlı bunları anlattığından belki de amelin hoşsa giden veya gitmeyen sonuçlarının anlatılması uyarı ve müjde mısdağı (doğruluğunu kanıtlayıcı) olarak kabul edilebilir. Bu durumda bu tür uyarı, dolaylı uyarı olacaktır. Yani bu önermelere uygun anlam uyarı ve müjde değildir, örtülü anlamının uyarı ve müjde olduğu söylenebilir.

Her halükârda sonuçların beyanı isteklendirme ve korkutma mısdağıları, doğruluğunu kanıtlayan ölçütleridir. Eğer *Mecmau'l-Bahreyn*'de geçtiği şekilde kabul edersek uyarı, zararların anlatılmasından tamamen farklı olur. *Mecmau'l-Bahreyn*'de şöyle geçiyor:

“Öğretirken korkutmazsa muallim, uyarıcı değildir. Bu yüzden her uyarıcı muallimdir ama her muallim uyarıcı değildir. Ne zaman “Uyardı” denilse kastedilen haberi bildirirken aynı zamanda onu korkuttuğudur.”

Bununla birlikte uyarma, hoşlanılmayan sonuçların, korkutmayla iç içe olarak ilâmdır. Oysa faydaların ve zararların anlatılması, sadece bilgi vermektir.

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinde bu yöntem de çokça kullanılmıştır. Burada ibadetlerle ilgili isteklendiren ve korkutan rivayetlerden bazılarını zikrediyoruz:

“Namaz, Şeytanın saldırılarına karşı bir kaledir.”¹⁹

“Namaz, İlâhî rahmeti nazil eder.”²⁰

“Namaz, muttakilerin Allah'a yaklaşma vesilesidir.”²¹

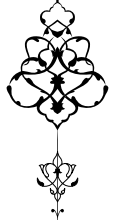
Dehhan²² Beşir'den şöyle nakledilmiştir: İmam Sâdık'a (a.s) dedim ki: Hac'dan mahrum oluyorum ama Arefe günü İmam Hüseyin'in (a.s) kabrinin yanında Arefe merasimini yerine getiriyorum. İmam şöyle buyurdu: “Aferin sana ey Beşir! İmam Hüseyin'in (a.s) kabrini (kurban) bayram günü haricinde marifet ile ziyaret eden her bir mümine, Allah Peygamber (s.a.a) veya adil

¹⁹ Mizânu'l-Hikme, C. 5, s. 367, 10231. rivayet.

²⁰ a.g.e.; C. 5, 10231. rivayet.

²¹ a.g.e.; 10237. rivayet.

²² Dehhan: Yağ satıcısı. [O kimse, mesleğine nisbetle rivayette bu adla anılmıştır. Ed - törün notu.]

İmam'la beraber kabul edilen yirmi Hac ve yirmi umre sevabı yazar. Eğer bayram günü ziyaret ederse ona, Peygamber (s.a.a) veya adil imam'la beraber yapılan yüz Hac ve yüz umre sevabı yazar.”²³

Namazı terk etmenin kötü sonuçları hakkında da şu rivayete bakabiliriz:

“Şeytan sürekli, beş vakit namazını kıldığı sürece insandan korkar. Ne zaman ki kılmadı, ona karşı küstah olur ve onu büyük günahlara düşürür.”²⁴

2) Amelin Konumunun Anlatılması

Bu yöntemin amellerin ve dinî ritüellerin (âyin, adet olan uygulamaların) yapılması yönünde istek ve bunları terk etmeye karşı nefret oluşturmada özel bir tesiri vardır. Dinî bir hükümden, edepten veya gelenekten tam tasvir sunarken, faydalarından ve ziyanlarından bahsedilmesinin yanında, diğer dinî hükümlerin ve ritüellerin arasındaki ve de din önderlerinin nezdindeki konumunun anlatılması da lâzım ve zaruridir. Burada namazın konumunu resmeden rivayetlerden birkaç örnek zikrediyoruz:

“Her şeyin bir çehresi vardır, dinin çehresi de namazdır.”²⁵

“Namaz, Allah yanında amellerin en sevgilisi ve enbiyanın en son vasiyetidir.”²⁶

“Allah namazı benim gözümün aydınlığı kıldı; yemeği ve suyu aç ve su-suza sevgili kıldığı gibi namazı bana sevgili kıldı.”²⁷

3) İşlerin Hakikatinin ve Mahiyetinin Anlatılması

Rivayetlerin birçoğunda işlerin hakikati ve mahiyeti anlatılmıştır. Örneğin bir rivayette şöyle geçmektedir:

“Dünya yılan gibidir; derisi yumuşak ve latif, batını ise öldürücü zehirle doludur. Akıllı kimseler ondan sakınırlar, çocuklar ise kendi ayaklarıyla ona doğru giderler.”²⁸

²³ Kâfî, C. 4, s. 580, 1. rivayet.

²⁴ Bihârul-Envâr, C. 79, s. 202, 2. rivayet.

²⁵ Mîzânul-Hikme, C. 5, s. 366, 10230. rivayet.

²⁶ a.g.e.; s. 367, 10234. rivayet.

²⁷ a.g.e.; s. 367, 10235. rivayet.

²⁸ Bihârul-Envâr, C. 1, s. 152, 30. rivayet.

Başka bir rivayette de şöyle geçmektedir:

“Peygamber (s.a.a) bir kare çizdi, o karenin içine, yan kenarlarına paralel çizgiler çekti ve şöyle buyurdu: “İnsan dünyalık tüm arzu ve isteklerine ulaşamaz. Zira olaylar ve sorunlar onun karşısındadır ve arzu ve isteklerine ulaşmasına engeldir. Eğer bir olay veya sorun çıkmazsa ikinci kale olan ölüm, insanın dünyalık uzak ve uzun süreli arzu ve isteklerine ulaşmasına engel olur. Bu, hiç kimsenin geçemeyeceği bir seddir.”²⁹

Doğaldır ki dünyanın hakikatini ve insanın dünyadaki vaziyetinin hakikatini doğru şekilde anlayabilen kimse, kötü işlerin birçoğuna nefret duyacaktır veya en azından bunlara karşı onda istek ve yönelme hissi oluşmayacaktır. İlâveten birçok rivayette müminlerin, kâfirlerin, münafıkların ve diğer şahsiyetlerin kıyamet günündeki vaziyeti dikkatle betimlenmiş ve başlarına gelecekleri resmeden genel tasvirler çizilmiştir. Bu da insanı iyiliklere, Allah’a kulluğa ve itaate isteklendirmede ve kötü işlerden ve isyandan sakındırmada müessirdir. Örnek olarak Ebu Basir’in İmam Sâdık’tan (a.s) kendisini iyi amellere yönlendirmesini istediği rivayete bakabiliriz. İmam (a.s) verdiği cevapta cenneti güzel ve kâmil bir şekilde betimliyor:

“Eba Muhammed (Ebu Basir’in künyesi)! Cennetin en küçük özelliklerinden biri, kokusunun –bu dünya hesabıyla bin yılı aşkın- uzun mesafelerden duyulmasıdır ve en aşağı seviyedeki cennet ehlinin, tüm cinler ve insanlar girseler karşılayabilecek kadar yer ve yatağa sahip evleri olacaktır ve...”³⁰

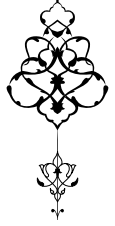
Bu rivayetten anlaşılıyor ki cennetin ve nimetlerinin betimlenmesi, kişinin dinî amellere isteklendirilmesinde müessirdir. Zira İmam (a.s), Allah Teâlâ’nın emirlerine itaate teşvik edilmeyi isteyen Ebu Basir’in cevabında cenneti ve nimetlerini betimliyor.

4- İsteklendirme ve Korkutma Yöntemlerinden Faydalanma Hakkında Bazı Noktalar

İsteklendirme ve korkutmanın eğitimciyi hedefine ulaştırması –ki bu, dinî emirlere yönelme ve meylin oluşması ve kuvvetlenmesi ve günahlardan uzak durulması ve nefret edilmesidir- ancak bazı şartlara riayetle

²⁹ Sahih-i Buharî, C. 7, s. 171.

³⁰ Huveyzî, Abdulalî; Nuru’s-Sekaleyn, C. 3, s. 479, 36. rivayet.

mümkündür. Eğer bu yöntem, bu şartlara riayet etmeden uygulanırsa eğitimciyi istenen hedefe yakınlaştırmayacağı gibi, ardında aksi bir tesir de bırakacaktır.

Burada Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerine teveccühle isteklendirme ve korkutmanın en önemli şartlarını özetle anlatıyoruz:

a) İsteklendirme ve Korkutma Yöntemlerinin Hepsinden Faydalanmanın Zaruri Olmaması

İsteklendirme ve korkutmada, isteklendirme ve korkutma yöntemlerinin hepsinin kullanılması zaruri değildir. İsteklendirme ve korkutma yöntemlerinin birbirini tamamlayıcı ve mantıksal açıdan bir düzene sahip oldukları doğrudur. Şu anlamda ki amelin konumunun ve mahiyetinin resmedilmesi, faydalarının ve zararlarının anlatılmasından önce gelir. Faydaların ve zararların anlatılması da uyarı, müjde, vaat ve tehditten daha önce gelir. Ancak isteklendirmek için istek oluşturulacak söz konusu amelin önce betimlenmesi, sonra faydalarının ve zararlarının anlatılması gerekliliği yoktur. Söz konusu amele göre bu yöntemlerden biri tek başına da kullanılabilir.

Masumlar'ın (a.s) siyerinde de bu yöntemlerden her birinin bazen tek başına, bazen başka isteklendirme ve korkutma yöntemlerinin yanında kullanılmış olması bu konuyu teyit etmektedir. Bir kişi üzerinde bu yöntemlerin hepsinin mi yoksa bunlardan birinin mi kullanılacağı, ikinci durumda hangi birinin kullanılacağı gibi konular, eğitimcinin eğitim alan hakkındaki bilgisine bağlıdır. Örneğin namazın faydalarını ve terk ettiğindeki acı sonuçlarını bilen öğrenciyi isteklendirmek için uyarı ve müjde yönteminden faydalanılmalıdır ama namazla aşinalığı olmayan öğrenciyi isteklendirmek için namaz surete büründürülmeli, faydaları ve de namazı terk etmenin kötü sonuçları ona anlatılmalıdır. Hatta bazen Masumlar'ın (a.s) siyerlerinde sadece isteklendirme yapılmıştır. Yani amelin faydaları anlatılmış veya iman edip iyi işler yapanların kaderleri resmedilmiştir. Ebu Basir'e cenneti betimleyen İmam Sâdık'ın (a.s) siyeri ve cehennemi resmeden ve günahkârların kaderini işleyen rivayetler, bu türdendirler.³¹

³¹ Huveyzî, Abdulali; Nuru's-Sekaleyn, C. 3, s. 479, 36. rivayet ve s. 477, 31. rivayet.

b) Muhatabın Tefekkür Gücünün ve İleri Görüşlülüğünün Ölçüsü

İsteklendirme ve korkutma, özellikle de uyarı ve müjde yöntemi, tefekkür gücüne ve ileri görüşe sahip, amelinin muhtemel sonuçlarını göz önünde bulundurabilen ve buna göre karar veren kimselerde müessirdir. Bu yüzden bu yöntem henüz zihinsel gelişim açısından nesnel eylem aşamasından geçmemiş çocuklarda işlevsel değildir. Zira bu çocuklar sadece gördükleri olgular ve önlerinde olanlar hakkında düşünebilirler ve bir sonuç çıkarabilirler.³²

Bununla birlikte nesnel eylem aşamasındaki 7-11 yaş arası çocuklarda bu yöntemin kullanılması faydalı değildir. Masumlar'ın (a.s) siyerinde de muhatabın 10- 11 yaşından küçük çocuklar olduğu isteklendirme ve korkutma örneği yoktur. Bu çocuklarda teşvik ve ceza (elbette bedensel ceza olması gerekmez) yöntemi kullanılabilir.

c) İsteklendirme ve Korkutmanın Belli, Açık, Cazip ve Güzel olması

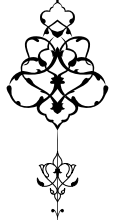
İsteklendirmenin ve korkutmanın içeriği belli, açık, anlaşılır, cazip ve güzel olmalıdır. İsteklendirme ve korkutmanın içeriği muhatap tarafından anlaşılmazsa müessir olmayacağı gibi, konuya karşı ilgisiz kalmasına veya sıkılmasına da yol açacaktır.

Masumlar'ın (a.s) siyerinde yukardaki her iki noktaya orantılı olarak riayet edilmiştir. Örnek olarak dünyanın mahiyeti hakkında bize ulaşan bir rivayete değinebiliriz. Bu rivayette dünya, hoş hatları olan, görünüşü güzel, yumuşak ve latif ama batını kaba ve ölümcül olan bir yılan benzetilmiştir. Bu yüzden insan, onun aldatıcı görünüşe kanmamalıdır, yoksa kötü bir şekilde zehirli ısırganına duçar olacaktır.³³ Peygamber'in (s.a.a) namaza isteklendirme hakkında nakledilen ilgi çekici bir rivayeti şöyledir:

“Namaz, ümmetim için her birinin evinin yanında akan bir nehir gibidir. Eğer birinizin vücudunda bir pislik olsa ve her gün beş defa kendini o ne-

³² Medrese ve Üniversite İşbirliği Kurumu; Revanşınası-yı Ruşd, C. 2,s. 614 ve 617.

³³ Bihârul-Envâr, C. 1, s. 152, 30. rivayet.

hirde yıkasa, bedeninde bir pislik kalır mı? Allah'a andolsun namaz ümmetim için aynı bu nehir gibidir.”³⁴

Bu rivayette Peygamber (s.a.a) namazın faydasını en güzel ve en basit şekilde anlatmaktadır.

Masumlar (a.s) isteklendirme ve korkutmada benzetmeye ilâveten seçicilik gibi başka yöntemleri de kullanıyorlardı. Bu yöntemde konuşan; dakik ve zarif bir noktayı özlü, güzel ve cazip şekilde az sayıda kelime kalıbında anlatır. Bu, dinleyenin anlatılanları kolayca anlayıp ezberlemesini sağlar. Bu tür sözler “doyurucu kelimeler” ve “cevâmiu'l-kilem (kapsamlı sözler)” diye bilinirler. Şu cümleler gibi:

“Namaz dininizin direğidir.”³⁵

“Oruç, cehennem ateşine karşı bir kalkandır.”³⁶

“Laklaka, kabkaba ve zebzenin şerrinden âmânda olan kimse, bütün şerlerden âmândadır. Laklakadan kasıt dil, kabkabadan kasıt mide ve zebze-beden kasıt cinsel şehvettir.”³⁷

Elbette bu, isteklendirme ve korkutmada mutlaka bu iki üslubun kullanılması gerektiği anlamında değildir. Bazı durumlarda benzetme ve seçicilik kullanılmadan da isteklendirmeyi açık ve anlaşılır anlatmak mümkündür. Bu konuda yer yer sunulan çeşitli rivayet örnekleri, açık ve anlaşılırdır ama bunlarda benzetme ve seçicilik kullanılmamıştır.

d) Çeşitli Sonuçların Anlatılması

Masumlar'ın (a.s) siyerindeki isteklendirme ve korkutmalarda hem amelin dünyevî ve maddi sonuçları, hem de uhrevî ve manevî sonuçları anlatılmıştır. Örneğin oruç hakkında şöyle söylenmiştir:

“Cennette Reyyan adlı bir kapı vardır. O kapıdan oruç tutanlardan başkasının geçme hakkı yoktur.”³⁸

³⁴ Mizânu'l-Hikme, C. 5, s. 372, 10259. rivayet.

³⁵ Bihâru'l-Envâr, C. 68, s. 332, 10. rivayet.

³⁶ Mizânu'l-Hikme, C. 5, s. 467, 10623. rivayet.

³⁷ Nûrî, Huseyin; Mustedreku'l-Vesâil, C.. 11, s. 275, 4. rivayet.

³⁸ Mizânu'l-Hikme, C. 5, s. 468, 10633. rivayet.

“Allah şöyle buyurmuştur: Oruç benim içindir ve ödülü bana aittir.”³⁹

“Oruç ve Hac kalbe huzur verir.”⁴⁰

“Sağlıklı kalmak için oruç tutunuz.”⁴¹

Bu rivayetlerde cennetin uhrevî etkilerinin arasında cennet nimetleri (maddî ödül) ve Allah rızası (manevî ödül) ve dünyevî etkileri arasında vücut sağlığı (maddî ödül) ve kalp huzuru (manevî ödül) gösterilmiştir.

Namazla ilgili rivayetlerde de dünyevî etkileri arasında Allah'ı ve Peygamber'i (s.a.a) hatırlamak⁴², ilahi rahmetin nüzulü⁴³, müminin Allah'a yakınlaşması⁴⁴, kötü işlerden alıkoyması⁴⁵, bereketli bir ömür, çok rızık⁴⁶; uhrevî etkilerinin arasında Allah Teâlâ'nın rızası⁴⁷, günahların bağışlanması⁴⁸, diğer amellerin kabul edilmesi⁴⁹ ve cennet nimetleri sayılmıştır.

Bu genişliğin ve çeşitliliğin sebebi, insanın kendisinin madde ve mânanın bileşimi olması kaynaklıdır. Hem maddî ve dünyevî işler onda meyil ve nefret oluşturmaktadır, hem de manevî ve uhrevî işler. İlâveten bu çeşitlilikte kişisel farklar da dikkate alınmıştır. Zira imanın düşük derecelerinde oldukları için uhrevî ve manevî sonuçlara pek duyarlılık göstermeyen çok insan vardır. Bu kişilerin isteklendirilmesi için muhatabın yaşına, iman düzeyine ve anlayış ölçüsüne uygun konular kullanılmalıdır.

e) İsteklendirme ve Korkutmada Tekrar

Riayet edilmesi gereken konulardan biri de tekrardır. Zamanla öğrencinin varlığına nüfuz edebilmesi için isteklendirme ve korkutma

³⁹ Mizânul-Hikme, C. 5, 465, 10610. rivayet.

⁴⁰ a.g.e., s. 466, 10617. rivayet.

⁴¹ a.g.e.; s. 468, 10627. rivayet.

⁴² a.g.e.; C. 5, s. 375, 10276. rivayet.

⁴³ a.g.e.; C. 5, s. 367, 10232. rivayet.

⁴⁴ a.g.e.; s. 368, 10238. rivayet.

⁴⁵ a.g.e.; s. 37, 10251. rivayet.

⁴⁶ Bihârul-Envâr, C. 83, s. 2, 39. rivayet.

⁴⁷ Mizânul-Hikme, C. 5, s. 366, 10228. rivayet.

⁴⁸ a.g.e.; s. 371, 10256. rivayet.

⁴⁹ a.g.e.; s. 374, 10270. rivayet.

tekrarlanmalıdır. Üstelik tekrar, kişide isteklendirme ve korkutma konusuna karşı temayül veya nefret için hazırlık ve kabiliyet oluşmasını sağlar ve kişi benzer durumlarda hemen meyleder veya nefret eder. Aynı şekilde tekrar, bu meylin veya nefretin yerine oturmasını da sağlar. Peygamber'in (s.a.a) siyerinde şöyle geçer:

“O, her yıl Ramazan ayında hilâl görüldüğünde insanlara dönerek şöyle buyururdu: Ey insanlar! Ramazan ayının hilâli görülünce başıboş şeytanlar bağlanır; gökyüzünün ve cennetin kapılarıyla ilâhî rahmet kapıları açılır, cehennem kapıları ise kapatılır.”⁵⁰

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

“İmam Sâdık (a.s) isteklendirme ve korkutmayı da içeren zaruri meseleleri ve konuları mektup şeklinde yazmış ve başka yerlerdeki Şialara yollamıştı. Onlardan, sürekli bunu mütalaa etmelerini, üzerinde düşünmelerini ve buna amel etmelerini istemişti. Şialar bunu namazhanelerine koymuşlardı ve namazdan sonra mütalaa ediyorlardı.”⁵¹

Aynı zamanda tekrarın, isteklendirme ve korkutmayı etkisiz kılacak şekilde olmamasına da dikkat edilmelidir.

f) Dengeyi Korumak

İsteklendirme ve korkutmada dengeyi korumak zaruridir. Çünkü örneğin namazın ve orucun terk edilmesi durumunda ilâhî ceza ve kötü sonuçları hakkında korkutmada ileri gidilirse, muhatap ıslah olacağına dair tüm ümidini kaybeder ve davranışını ve karakterini yeniden gözden geçirmez. Sigara içenleri bu bağımlılıktan kurtulmaya yönlendirmek için, film gösterimleriyle sigaranın zararlarını anlatan bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma, çok kuvvetli korku oluşturulmasının, film gösteriminin yönlendirici etkisini azalttığını göstermektedir.⁵²

Masumlar'ın (a.s) siyerinde de korkutmada dengeye dikkat edilmiştir. Örneğin şöyle rivayet edilmiştir:

“Peygamber (s.a.a) şöyle söyleyen bir adam gördü: “Allah'ım! Günahlarımı bağışla. Gerçi biliyorum bağışlamayacaksın.” Peygamber (s.a.a) ona şöyle

⁵⁰ Kâfî, C. 4, s. 67, 6. rivayet.

⁵¹ a.g.e.; C. 8, s. 2.

⁵² Müellif komisyonu; Revanşinasi ve İrtibat, s. 246.

buyurdu: “Neden Allah’a karşı suizanlısın?” Dedi ki: “Çünkü hem cahiliyede, hem de İslâm’da iken günah işledim.” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Cahiliye dönemindeki günahlarını iman ortadan kaldırdı ve İslâmiyet dönemindeki günahlarını da namaz. Zira namaz, namaz kılanın iki namaz arasında işlediği günahların kefaretidir.”⁵³

Aynı şekilde İmam Sâdık’ın (a.s) şialarından birinin, Ona şöyle söylediği nakledilmiştir:

“Şarkıcı hizmetçileri olan bir komşum var. Lavaboya gittiğimde komşunun saz-söz sesini duyuyorum ve onların nağmelerini dinlemek için daha uzun süre lavaboda kalıyorum.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Bu işi yapma... Acaba kulağın, gözün ve kalbin hepsinin sorgulanacağını buyuran ayeti işitmedin mi?” Adam dedi ki: “Sanki bu ayeti şimdiye kadar duymamışım. Çaresiz bu işi bırakacağım ve Allah’tan bağışlanma dileyeceğim.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Git gusûl al, namaz kıl. Allah’a yemin olsun çok çirkin bir şey yapmışsın. Eğer o halde ölseydin ne kadar esef verici bir durumda olurdu! Allah’tan bağışlanma dile ve tevbe et.”⁵⁴

İmam (a.s) onu bu amelden alıkoyarken ve kötü sonuçlarını anlatırken aynı zamanda tevbe ve istiğfara da davet ediyor ki ıslah olacağına dair ümidini hiç kaybetmesin diye.

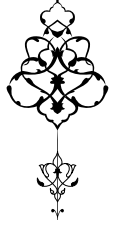
Diğer taraftan salih amellere yönlendirirken de muhataplarda İlâhî haramlar bölgesini ayaklar altına alabilecekleri, İlâhî sınırları görmezden gelebilecekleri ama yine de cennetliklerden olabilecekleri algısını oluşturacak şekilde Allah’ın rahmetinden, mağfiretinden ve kereminden bahsedilmemelidir.

Örneğin çeşitli rivayetlerin içeriği, Masumlar’ın (a.s) kıyamette kendi şialarına şefaathane olacağı ve Allah’ın bu sebeple onları cennete sokacağı şeklindedir. Bununla birlikte başka rivayetlerin içeriği Şiaların, onların şefaathane edeceği ümidiyle İlâhî emirleri uygulamaktan kaçınma veya hafife alma yanlışına düşmemeleri gerektiği şeklindedir. Zira Allah’ın kimseyle akrabılığı yoktur ki buna dayanarak kendi kanunundan istisna etsin. Şefaathane sadece İlâhî emirleri yapmak için tüm çabasını göstermiş, takvaya riayet etmiş ama buna rağmen İlâhî adalet mahkemesinde mahkûm olmuş kimseler içindir.⁵⁵

⁵³ Nürî, Huseyin; Mustedreku’l-Vesâil, C.. 3, s. 16, 10. rivayet.

⁵⁴ a.g.e.; C. 2, s. 512, 2. rivayet.

⁵⁵ a.g.e.; C. 11, s. 268-273, 21. Bab, Vucubu’l-Vera.

Yine şöyle nakledilmiştir:

Müslümanlardan biri şehit olmuştu. O, açlığın verdiği şiddetli rahatsızlığı azaltmak için karnına taş bağlamıştı. Şehidin annesi onu okşayarak şöyle dedi: “Oğlum! Cennet sana kutlu olsun.” Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “Bu nasıl sözdür (Cennete gireceğini nereden biliyorsun)? Belki boş bir söz söylemiştir.”⁵⁶

g) Muhatabın İsteklendirme ve Korkutmanın Doğruluğuna İnancı

İsteklendirme ve korkutmanın şartlarından bir diğeri öğrencinin, eğitimcinin yaptığı isteklendirme ve korkutmaların doğruluğuna inanmasıdır. Dinî isteklendirme ve korkutmaların çoğunun muhtevası, Allah tarafından dinî emirlerin yapılmasına karşılık vaat edilmiş uhrevî ödül ve cezalardır. Bunların doğruluğunu anlamak, sıradan insanların gücünün haricindedir.

Bunların doğruluğunu anlamanın en iyi ve en kolay yolu, Allah Teâlâ'ya ve onunla irtibatla olan kişilere bilinçli olarak güvenmek ve inanmaktır. Bu güvenin ve inancın ölçüsü ne kadar çok olursa, isteklendirme ve korkutmanın tesir ölçüsü de o kadar çok olur. Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) siyerinde İslâm'dan sonraki aşamayla irtibatlı isteklendirme ve korkutmalar genellikle Allah ve Peygamber'e (s.a.a) imana ve inanca dayanmaktadır.

5- İsteklendirme ve Korkutmanın Üstünlükleri

Eğitimsel bir yöntem olarak isteklendirme ve korkutma, diğer yöntemlere kıyasla özel bir takım üstünlüklere sahiptir. Burada özetle bu üstünlüklerden bazılarını değineceğiz.

a) Dayatma Olmaması

Bu yöntemin üstünlüklerinden birisi, öğrencinin iradesi ve bilgisi dışında bir şeyin kendisine dayatılmamasıdır. Bu yöntemde öğrenci vazife

⁵⁶ Feyz-i Kâşânî, Muhsin; Mehaccetu'l-Beyza, C. 5, s. 200; Mustedreku'l-Vesâil, C. 9, s. 35, 25. rivayet.

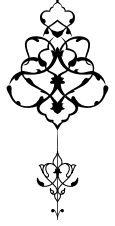
icabı, isteklendirme ve korkutma konusu dinî amel veya gelenekle ilgili bir tasavvura ulaşmaktadır. Bu kanunların koyulmasının sebep veya sebepleri, dinin bütünü içindeki konumu ve sonuçlarıyla aşına olmaktadır. Bu durum kişi; nazarındaki dinî vazife, amel veya gelenek hakkında tam bir bakış ufkuna ulaşana dek devam etmektedir. Bu şekilde kişinin kendi akıl ve düşünce yetisinden faydalanabilmesi, araştırılmış bilgileri esasınca hakkı seçebilmesi ve bağlı kalabilmesi için ortam oluşmaktadır.

İslâm'da namazın suretiyle aşına olan ve namazın, namaz kılanın davranışında dinin tamamının tecelli ettiği yer olduğunu; rükûsu ve secdesiyle tek olan Allah'ın karşısında teslimiyetin ve kulluğun nihayetini gösterdiğini; namazıyla Allah'ın kendisine olan tüm lütfuna ve rahmetine teşekkür ettiğini; hayatta sorunlarla karşılaştığında ve hidayet yolunu katederken yardım istediğini; şeytanın vesveselerinden ve dünyanın aldatıcılığından Ona sığındığını; namazın Mabuduyla irtibatını kuvvetlendirdiğini, kalbindeki imanını sağlamlaştırdığını, zamanla tüm varlığını kapladığını ve İlâhî aşka garkettiğini... bilen bir öğrenci, en küçük bir engelde namazı bırakmayacağı gibi, ebeveyninden veya davranış notunun azalmasından korkarak veya ebeveynini veya güç odaklarını körükörüne taklit ederek namaz kılan bir kimseden daha çok namazın adabına ve şartlarına uymaya çabalayacaktır.

b) Duygulara Teveccüh Edilmesi

Bu yöntem, öğrencinin aklının yanı sıra duygularını da etki altında bırakmaktadır ve bu sebeple yöntemin etki ölçüsü artmaktadır. Öğreniye sunulan bilgiler iki gruba ayrılır: Korku-ümit, meyil-nefret, dostluk-düşmanlık vb. türden duyguları kişide uyandıran bilgiler; sadece düşünceyi tatmin eden ve kişinin duygularıyla işi olmayan bilgiler. Bu iki bilgiyi birbiriyle kıyaslayın: Su, hidrojen ve oksijen maddelerinden oluşmuştur. Yarın deprem, Tahran'ı sallayacak. İlk bilgi hiçbir duygu uyandırmamaktadır. Ancak ikinci bilgi, Tahranlıların uykusunu ve huzurunu kaçıracaktır.

Bazı konuların kendiliğinden insanî duygularla ilgili olması ama ortaya konuluş biçimleri yüzünden hiç duygu uyandırmaması ya da tam tersi, duyguları aşırı şekilde uyarması mümkündür.

Din felsefesinde ve din biliminde Allah'ı tanıma konularından bazılarının sunum biçimi ve aynı konuların kutsal kitaplarda –özellikle Kur'ân'da- ve Masumlar'ın (a.s) siyerinde sunum biçimi bu iddiayı onaylamaktadır. Birinci grup konular sadece Allah hakkındaki görüşleri işlemektedir. Bunlar, en iyi durumda sadece araştırmacı zihinleri doyuracak ve sorularını cevaplayacak konulardır. Oysa ikinci grup konular insanda korku ve ümit, aşk ve muhabbet, havf ve haşyet uyandıran canlı, cazip ve neşe vericidir. Bu sebeple insan ayetleri ve vahiyleri duyduğunda o kadar etkilenmektedir ki Allah'ın karşısında secdeye kapanmakta⁵⁷ ve gözünden yaşlar dökülmektedir.

Bu konu meâd, nübüvvet, imamet, namaz, oruç vb. konular için de geçerlidir. Bu konular bir taraftan insanın ebedi saadeti veya bedbahtlığıyla ilgilidir, diğer taraftan bunların sonuçları ve etkileri zehirlenme, ateş, bedensel hastalıkların sonuçları ve etkileri gibi görülebilir ve hissedilebilir değildir. Bu yüzden eğitimci, hem öğrencilerin fikrini ve zihnini bu meselelerle aşına kılarak ve hem de bu konuların saadet ve bedbahtlıkları üzerindeki tesirini anlatarak onları bu konulara yönlendirebilir ve duygularını canlandırabilir.

c) İmanın Kuvvetlendirilmesi

İsteklendirme ve korkutma yöntemi, öğrencinin Allah'a ve Peygamber'e (s.a.a) imanı ve inancı temeline dayalı bir bina olsa da, isteklendirme ve korkutmanın kendisi, yeri geldiğinde imanın kuvvetlenmesini ve gelişmesini sağlamaktadır. Zira dinî isteklendirme ve korkutma cereyanında kalan öğrenci, Allah Teâlâ ve sıfatlarıyla daha fazla aşına olur ve Allah'ın nazarında iyi işler yapanlar ve kötü işler yapanlar⁵⁸ ile müminler ve fâsıkların⁵⁹ bir olmadığını; iyilik yapanların ödüllendirileceğini, kötülük yapanların cezalandırılacağını⁶⁰ ve bu yolda bir zerre bile zulmedilmeyeceğini anlar.⁶¹

⁵⁷ İsra, 107. (De ki: İster inanın, ister inanmayın; bundan önce kendilerine bilgi ver - lenlere okundu mu onlar, yüzüstü kapanıp secde ediyorlar).

⁵⁸ Casiye, 21.

⁵⁹ Secde, 18. (İnanan kişi, inançtan çıkan kişiye benzer mi hiç? Eşit olmaz bunlar.)

⁶⁰ Casiye, 21.

⁶¹ Yunus, 44.

Üstelik o, bu isteklendirmeler sırasında Allah'ın kimseye bir zerre zulmü reva görmeyeceğini, hatta rahmet, mağfiret ve lütfunun gazabından çok daha fazla olduğunu öğrenecektir. Allah kötü bir işe karşı sadece aynı ölçüde ceza verirken iyi bir işe karşılık on kat ödül vermektedir.⁶² Bu, Allah'ın rahmetinin gazabına üstün geldiğini gösterir. Aslında Onun gazabı ve cezası da sırf insanların hidayetlerine yardım etsin diye olduğundan gerçekte rahmettir. Doğal olarak böyle bir Yaradan'ın sevgisi, öğrencinin kalbinde yer edecek ve kök salacaktır. Kim Rahman, Rahim, Adil, Katî ve aynı zamanda Mihriban ve Kerîm olan Allah'tan daha fazla sevgi ve aşka layıktır?

Özet

Bu bölümde sunulan konuların özeti şöyledir:

1- İsteklendirme (tergîb), bir veya birkaç kişide bir şeye karşı meyil ve istek oluşturulmasıdır. Korkutma (terhîb) ise bir veya birkaç kişide bir şeye karşı korku oluşturulmasıdır.

2- Bu yöntemin işleyiş biçimi, insan psikolojisindeki üç özellikten kaynağını alır:

- İnsanın haz (lezzet ve hoşluk) kaynaklarına yönelmesi ve elem (acı ve sıkıntı) kaynaklarından nefret etmesi.

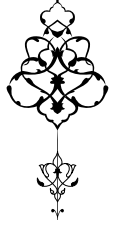
- İnsanda bedensel ve maddî etkenlere ilâveten manevî etkenler de lezzet veya acı kaynağı olabilirler.

- İnsan amel makamında sadece anlık lezzetlere ve acılara teveccüh etmemektedir. Anlık olmayan lezzetlere ve acılara da teveccüh etmektedir. İsteklendirme ve korkutma, insanı sonsuz lezzetlere hidayet eden ve zor ve daimi sıkıntılardan uzaklaştıran bir yöntemdir.

3- İsteklendirme ve korkutma yöntemleri şunlardır: Uyarı ve müjde, vaat ve tehdit, amelin tam bir tasvirinin sunulması.

4- İsteklendirme ve korkutmada riayet edilmesi gereken noktalar şunlardır:

⁶² Enam, 160.

- Tek bir konuda tüm isteklendirme ve korkutma yöntemlerini kullanmak gerekmez.

- İsteklendirme ve korkutmanın içeriği net, açık ve aynı zamanda cazip olmalıdır.

- Bir amelin maddî, manevî, dünyevî, uhrevî olmak üzere çeşitli sonuçları anlatılmalıdır.

- İsteklendirme ve korkutma, kişinin düşünce gücüne ve ileri görüşe sahip olduğu vakıalar içindir.

- İsteklendirme ve korkutma gerektiğinde tekrarlanmalıdır.

- İsteklendirme ve korkutmada denge gözetilmelidir.

- Öğrenci, isteklendirme ve korkutma yapana güvenmelidir.

5- İsteklendirme ve korkutmanın üç önemli üstünlüğü vardır: Dayatma olmaması, muhatabın duygularını dikkate alması ve imanı kuvvetlendirmesi.

İkinci Bölüm

Mev'ize (Öğüt)

Öğüt, eskilerden beri beşerî toplumlarda yüce bir makama sahip olmuştur. Toplumlar, hayatın dolambaçlı ve eğri yollarında daha fazla basiret ve görüşe sahip olarak ilerleyebilsinler ve uçurumlara düşmesinler ve tehlikelerden korunsunlar diye bu yolu kullanarak tecrübelerinin ve düşüncelerinin ürününü sonraki nesillere aktarmışlardır.

Kelile ve Dimne, *Sindbad-nâme* gibi kitaplar eski Hintçeden Pehlevî Farsçasına, ondan Arapçaya ve sonra da Batı dillerine çevrilmiştir. *Cevâmiu'l-Hikâyât*, *Merzuban-nâme*, *Gülistan* ve *Bostan* türünden kitaplar da hikâye, benzetme ve kıssa kalıbında anlatılan öğüt-nasihat içermektedirler. Araplar arasında Lokman, Avrupahlılar arasında Aisopos (Ezop), Persler arasında Buzurcmehr gibi kişiler Hekîm (Bilge) unvanıyla sunulmuş, akıllarının ve tecrübelerinin çokluğuyla diğerlerinden ayrılmışlardır. Halk arasında her bir meselede ufuk açan öğütleri meşhur olmuş ve bilinmektedir.⁶³

Masumlar (a.s) da insanların dinî eğitimlerinde öğüt aracını kullanmışlardır. Bu yolla öğrencilerini adım adım, aşama aşama dinin hedeflerine yakınlaştırmışlardır. Dinî kaynaklarda öğüt, hikmet ve nasihatler gibi başlıklar altındaki Masumlar'ın (a.s) rivayetlerinin hacminin büyüklüğü, bu iddiayı desteklemektedir. Örneğin Bihâru'l-Envâr kitabının iki cildi (77 ve 78) "El-Mevâiz ve'l-Hikem" (Hikem, hikmetler demek) konusuna ayrılmıştır. Tuhefu'l-Ukul kitabında da her bir İmam'dan (a.s) "Öğüt ve hikmet" ayrıca bu başlık altında nakledilmiştir. Şeyh Sadûk *El-Mevaizu min er-Ricali'l-Muhtarini min Ashabu'n-Nebi (s.a.a)* ve *El-Mevâizu*

⁶³ Zerrinkub, AbdulHüseyn; Behr der Kuze, s. 180.

el-Hikem adlı iki kitap telif etmiştir. Bunların hepsi Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde öğüdün önemini göstermektedir.

Bu sebeple burada Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde öğüt konusunu inceleyeceğiz.

Bu mütalaanın hedefi şu sorulara cevap bulmaktır: Öğüt ne anlama gelmektedir? Acaba öğüt kullanılabilir bir eğitimsel yöntem midir? Öğüdün ne gibi bir işlevi veya işlevleri vardır? Öğüdün eğitimsel mekanizması nedir? Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerine göre öğüt verenin, öğüt verilenin ve öğüdün kendisinin muhatapta tesir bırakması için hangi şartları taşıması gerekir?

Bu bölümün konuları dört başlık altında sunulacaktır: 1- Öğüt kavramı. 2- Eğitimsel bir yöntem unvanıyla öğüdün kullanılabilirliği. 3- Öğüdün eğitimsel işlevi ve kullanımı. 4- Öğüt şartları.

1- Öğüt Kavramı

“Mev'ize” (öğüt), “veaze” kökünden türemiştir; mastar ve ism-i mastar anlamında kullanılmaktadır. Sözlük bilimciler, sözlük anlamında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları “korkutarak alıkoymak ve sakındırmak”, bazıları “kalbi yumuşatacak ödül ve ceza türünden şeylerin hatırlatılması”, “nasihat etmek ve sonuçları hatırlatmak”; diğer bazıları da “korkutmak” olarak tanımlamışlardır.⁶⁴

Görünüşe göre “vaaz” lügatte, acı verici ve istenmeyen sonuçlarına dair korkutarak bir amelden men etmek ve alıkoymak anlamındadır. Bu yüzden Tacu'l-Arus'ta şöyle söylenmiştir:

“Mesela yolculuk etmekte olan bir gruba söylenen “Eğer falan yoldan giderseniz helak (yok) olursunuz” cümlesi, öğüt telakki edilir.”⁶⁵

“Vaaz”ın lügatteki anlamının birkaç özelliği vardır.

1- Hem nasihat edilen kişinin, amelin hoşlanılmayan sonuçları hakkında bilgilendirilmesini, hem de sonuçların hatırlatılmasını kapsamaktadır.

⁶⁴ Tacu'l-Arus, “Vaaz” kelimesi zeylinde.

⁶⁵ a.g.e.

Diğer bir deyişle hem sonuçların hatırlatılmasını, hem de öğretilmesini içermektedir. Buna göre öğüdün hatırlatma olduğu, öğretme ve bilgilendirme olmadığı söylenemez.

2- Sadece men ve alıkoyma yönü vardır, emir ve bir işi yapmaya yönlendirmeyi içermez. Diğer bir deyişle öğüt, sözlükte sadece yanlış işlerden men etme anlamındadır ve beğenilen işlere emri ve isteklendirmeyi kapsamaz.

3- Sadece korkutma olmadığı gibi sadece sakındırmak ve alıkoymak da değildir. Bu ikisinin bileşimidir; yani korkutarak sakındırmak ve alıkoymaktır.

Her halükârda zamanın geçmesiyle öğüdün lügat manasında değişiklikler ortaya çıkmış ve bu kelime başka iki anlamda daha kullanılmıştır:

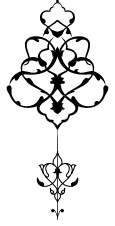
1- Dinî metinlerde öğüt denilince kastedilen anlam. Öğüdün bu anlamı, sözlük anlamıyla üç temel farka sahiptir:

İlki şudur: Dinî öğütlerin içeriği insanların gûnahtan sakındırılması ve alıkoymulmasından ibarettir. Gûnahın hoşlanılmayan sonuçlarından -ki bunlar o amellerden kaynaklanan dünyadaki ve ahiretteki azaplardır- insanları uzaklaştırabilmek içindir. Bunlar da Müslümanların genelinin bildiği veya bilmesi gereken konulardır. Bu yüzden bu anlamıyla öğütte uyarı ve hatırlatma tarafı, öğretme ve bilgilendirme tarafından baskındır. Buna rağmen dinî öğüdün bilgilendirici tarafı da vardır. Örneğin İmam Zeynelâbidîn'in (a.s) siyerinde şöyle geçmektedir:

“Bir adam O hazrete mektup yazdı ve ondan kendisine iki cümlelik bir öğüt vermesini istedi. İmam (a.s) cevabında şöyle yazdı: Gûnah yoluyla hedefine ulaşmaya çabalayan, sadece hedefinden uzaklaşmakla kalmaz, korktuğu şeye de yaklaşır.”⁶⁶

Bu konu herkesin bildiği bir şey değildir veya sırf açık ve net olmasından dolayı herkesin haberdar olması gereken bir şey de değildir. Bununla beraber öğüt olarak geçmektedir. Lokman'ın evladına öğüdünde de anlatılanların hepsinde hatırlatma tarafı yoktur. Hatta anlatılanların çoğu öğreticidir. Mesela bir yerde şöyle geçer:

⁶⁶ Kâfî, C. 2, s. 276, 3. rivayet.

Bil ki kıyamet gününde Allah'ın huzurunda sana üç şey hakkında sorarlar: Gençliğini hangi işle ihtiyarlığa ulaştırdın, ömrünü neye harcadın, malını ve servetini nereden kazandın ve hangi yolda harcadın? Böyle bir gün için hazır ol ve bu soruların cevabı için hazırlık yap.⁶⁷

Kıyamette insana ne sordukları da herkesin hakkında bilgi sahibi olmadığı meselelerdendir.

İkincisi şudur: Bu anlamda öğüt, men ve alıkoymayla sınırlı değildir; irşad ve emirde de kullanılmaktadır. Yani negatif açısına ilâveten pozitif açısı da vardır. Bu yüzden dinî öğütler muhatapını günahattan ve kötü işlerden alıkoymak, aynı zamanda iyi işlere ve Allah'a itaate de çağırma- tır. Örneğin Lokman'ın öğüdünde –ki Kur'an-ı Kerim bunu Lokman suresinde nakletmiştir- hem sakındırma ve men vardır, hem de emir ve isteklendirme:

“Ey oğlum! Allah'a şirk koşma... Ey oğlum! Dosdoğru namazı kıl, maruf (iyi) olanı emret, münker (kötü) olandan sakındır... Yürüyüşünde orta bir yol tut, sesini kıs.”⁶⁸

Nitekim İmam Bâkır (a.s) bir rivayette hem emir hem de sakındırma içeren İsra suresi 23. ayeti öğüt olarak saymıştır:

“Rabbin, O'ndan başkasına kulluk etmemenizi ve anne babaya iyilikle davranmanızı emretti... Onların karşısında mütevazı ve onlara karşı şefkatli ol... Akrabalarının hakkını öde, fakirlerin ve yolda kalmışlarını haklarını da yerine getir, israf etme... Cimrilik yapma...”⁶⁹

Ancak öğüde muhatap olanların çoğu çeşitli sebeplerle memnun edici bir geçmişe veya şimdiye sahip değillerdir. Öğüt, onların yanlış işlerinden pişmanlık duymalarını ve bu işleri bırakmalarını sağlar. Öğü- dün bu etkisi –alıkoyma etkisi- daha çok ortaya çıkarak görülmekte ve üzerinde daha fazla durulmaktadır. Bu sebeple de öğüdün bazı ta- nımlarında sadece alıkoyma açısı dikkate alınmış, hidayet etme ve yol gösterme açısı gözden kaçmıştır. Oysa bu anlamıyla öğüt, iki açıya da sahiptir. Örneğin öğüt olan Nahl suresinin 90. ayetinde her iki açı da mevcuttur:

⁶⁷ Kâfi, C. 2, s. 109, 20. rivayet.

⁶⁸ Lokman, 13-19.

⁶⁹ Kâfi, C. 2, s. 29, 1. rivayet.

“Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı ve yakınlarına vermeyi emreder; çirkinliklerden, kötülüklerden ve taşkınlıklardan ise sakındırır. Size öğüt vermektedir; umulur ki kendinize gelirsiniz.”⁷⁰

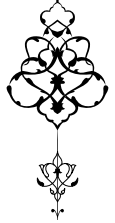
Üçüncüsü şudur: Allah, dinî emirlere itaatın veya isyanın sonuçlarını belirlemiştir ve bu sonuçlar genellikle ahiret âleminde görülecek olan uhrevî ödüller ve cezalardır. Bu yüzden dinî öğütlerin içeriği çoğu zaman Allah Teâlâ, sıfatları, meâd, hesap-kitap ve Allah'ın insanların amel-leri ve davranışlarına karşılık belirlediği ödül ve cezalar hakkındaki meseleler ve konulardır.

Bununla birlikte dinî öğütler insanın davranışlarının ve amellerinin sonuçlarını anlatmayla sınırlı değildir. Dünyanın ve dünyada insanın durumunun genel bir şemasını biçimlendirmeye kadar gitmektedir. “Nereden geldim? Ne sebeple geldim? Nereye gidiyorum?” gibi temel meseleler de ortaya koyulmaktadır. Elbette bunlar bir teorik delil sunma konusu unvanıyla değil, insanın fiili durumunu, davranışını ve karakterini, hareket seyrinin doğru veya yanlış oluşunu belirlemede müessir olan konular unvanıyla ortaya koyulmaktadır.

Eğer bazıları öğüdün “Allah'ı ve meâdî hatırlatma, Allah'a itaati teşvik etme, günahlardan ve dünyaya aldanmaktan sakındırma” olarak tanımlamışlarsa bu, öğüdün anlamının bu açısına teveccüh ettiklerini gösterir.

Bu anlamıyla öğüdün işlevi, kalbin yumuşaması ve şehvetlerin yatıştırılmasıdır. Zira muhatap fiili davranışının ve karakterinin hoş olmayan, kötü akıbetinden ve kendisi için iyi bir kader hazırlayabilecekken onu yok etmiş olduğundan haberdar olmaktadır. Bu anlamda öğüt; hem kişinin hoş olmayan fiili kaderini, hem de sahip olabileceği iyi ve saadetli kaderini onun için canlandıran, güzel ve konuşan bir tablo gibidir. Öğüt verilen kimse bu iki durumu ve kaderi kıyaslayarak yaptığı büyük yanlışları ve neticede yanlış şehvetleri ve arzuları azalır. Şehvetlerin, isteklerin ve arzuların tahrikinden kaynaklanan toz-toprakta oturduğunda kişi geçmişinden pişmanlık duyar ve davranışını ve karakterini değiştirmeye ilgi duyar. Bu yüzden bazıları öğüdün “kalbin yumuşaması, kalbin nurlanması, şehvetlerin nefsin heveslerinin yatışması” olarak tanımlamışlardır.

⁷⁰ Nahl, 90.

Aynı zamanda dikkat edilmelidir ki bu, öğüdün baskın etkisi ve sonucudur, sürekli etkisi ve sonucu değil. Bir öğüdün yapılması ama bu etki ve sonuca sahip olmaması veya bunların çok düşük bir seviyede olması da mümkündür.

Söylenenlere teveccühle öğüdün dinî metinlerdeki anlamı şöyledir:

Muhatabın, Allah'ın iyi işler yapanlara ve kötü işler yapanlara vaat ettiği dünyevî ve uhrevî ödüllerin ve azapların, vaatlerin ve tehditlerin anlatılarak günahın acı akıbetiyle korkutulması ve Allah'ın emirlerine itaat karşılığında vaat ettiği ödüllere ve nimetlere karşı ümitlendirilmesi yoluyla günahattan men edilmesi ve alıkoyulmasıdır.

Elbette mezkur (hatırlatmalı) anlatım, çoğu zaman Allah ve meâd hakkında bir bahisle beraberdir. O da daha çok öğretme değil, hatırlatma açısına sahiptir. Bu anlamda öğüdün neticesi de genellikle şehvetlerin ve nefsin heveslerinin yatıştırılması, kalbin yumuşaması ve batının nurlanmasıdır.

2- Öğüt başka bir anlamda da kullanılmaktadır. Bu anlamın daha fazla genişliği ve uzantıları vardır. Öyle ki her tür irşadı ve halisane yol göstermeyi içine alır. Allame Tabatabaî (r.a) Maide suresi 46. ayetteki öğüdü bu anlamda almıştır.⁷¹

Sonuçta öğüdün anlamlarını özetle saymamız gerekir. Söylediklerimizden, öğüdün üç anlamda kullanıldığı ortaya çıktı:

1- Lügat anlamı: Korkutma yoluyla men ve alıkoyma.

2- Dinî metinlerdeki terim anlamı: İlâhi azaplarla korkutarak ve İlâhî ödüllere ümitlendirerek İlâhî emirlere itaate çağırma ve günahlardan alıkoyma.

3- İkinci terim anlamı: İster korkutma, ister ümitlendirme veya bilgilendirme yoluyla ya da başka herhangi bir yolla Allah'a itaate irşad etmek, yol göstermek ve günahlardan alıkoyma.

Farsça ve Arapça'da öğüt daha çok ikinci anlamıyla kullanılmaktadır. Biz de bu kitapta ikinci anlamı dikkate alarak kullandık.

⁷¹ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin; El-Mizan, C. 5, s. 375.

2- Eğitimsel bir yöntem olarak öğüdün kullanımı

Günümüzde ne zaman söz öğüt ve nasihate gelse, bir baba veya içten bir öğretmen evladına veya öğrencisine öğüt-nasihah etmeye kalksa ortaya atılan ilk şey öğüt ve nasihatın muhataplara tesir etmediği konusudur.⁷² Öğüt-nasihah etmek, rüzgârı elekte elemek ve havanda su dövmektir. Eğitim için başka yöntemler aranmalı ve kullanılmalıdır.

Bu tasavvur sadece halkın arasında değil, eğitim ve öğretim uzuvlarının çoğu arasında da revaçtadır.⁷³ Örneğin *Mebani-yi Terbiyet* kitabında öğüt hakkında şöyle geçmektedir:

“Öğüdün, dinî eğitimde bir yeri olmamalıdır”⁷⁴; denmektedir.

Ancak Masumlar’ın (a.s) eğitimsel siyerine ufak bir bakış, Onların öğüdü eğitimsel bir yöntem unvanıyla kullandıklarını göstermektedir. Bu öğütler müessir de oluyorlardı. Örnek olarak bu öğütlerden ikisine değinelim:

İlk örnek:

Nehcu’l-Belağa’da Hemmam hutbesinin başında şöyle geçer. Bir gün Hemmam, Emiru’l-Muminin’in (a.s) yanına gelerek ondan muttakilerin vasıflarını, sanki onları görüyormuşçasına anlatmasını istedi. İmam (a.s) bir müddet sessiz kaldı, sonra ona takvayı tavsiye etti ve buyurdu ki: “Kur’ân’da buyrulduğu üzere Allah muttakilerledir ve muttakiler iyi işler yaparlar.” Hemmam bununla yetinmedi, İmam’a (a.s) onların vasıflarını ayrıntılarıyla anlatması için ısrar etti. İmam da muttakilerin özelliklerini ayrıntılarıyla anlattı. İmam’ın sözleri sona erince Hemmam bayıldı ve dünyadan göçtü. İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Olgun öğütler, ehline böyle yapar.”⁷⁵

İkinci örnek:

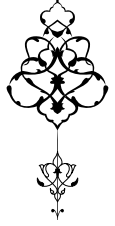
Bir gün İmam Kâzım (a.s) saz-söz seslerinin yükseldiği bir evin yanından geçiyordu. Evde iştret sofrası serdikleri anlaşılıyordu. O sırada hizmetçi keniz, evin çöplerini boşaltıyordu. İmam (a.s), kenize şöyle sordu: “Bu evin sahibi kul mu yoksa hür mü?” Dedi ki: “Hür.” İmam (a.s) buyurdu: “Hür

⁷² Beheştî, Ahmed; İslâm ve Terbiyet-i Kudekân, C. 2, s. 49; Faizî, Ali; Caygâh ve Reveşha-yi Tenbih der..., s. 92.

⁷³ Bâkırî, Hüsrev; Nigâh-i Dubare be Terbiyet-i İslâmî, s. 147.

⁷⁴ Chaube, S.P.; Foundations of Education, Vikas publishing house; 1994; s. 278.

⁷⁵ Nehcu’l-Belağa, s. 224, 193. hutbe.

olduğu belli oluyor! Eğer kul olsaydı Yaradanından pervası olurdu ve bu sofrayı sermezdi.” Keniz eve döndüğünde ev sahibi “Neden geç kaldın?” diye sordu. İmam’ın (a.s) sorusunu ve cevabını anlattı. Ev sahibi cevabı duyunca telaşla yerinden kalktı ve bu sözleri söyleyenin ardından koştu. Ona yetiştii ve o hazretin eliyle tövbe şerefine nail oldu. Çıplak ayakla hidayet bulmasına hürmeten bir daha ayakkabı giymedi ve Büşr-i Hâfi olarak tanındı. Yaşadığı müddetçe de ahdine bağlı kaldı.⁷⁶

Bu iki siyer açıkça öğüdün eğitimsel etkisini göstermektedir.

Bununla birlikte öğüdün eğitimsel bir yöntem olarak işlevsel olmadığı söylenemez. Ama bu, her öğüdün müessir olduğu anlamında da değildir. Şurası kesin, eğer öğüt gerekli şartlara uyularak gerçekleşirse muhakkak müessir olacaktır. Yapılan eleştiriler, gerekli şartlar gözetilmeden verilen öğütlerle ilgilidir. Bu yazıda öğüt verilirken uyulması gereken şartları Masumlar’ın (a.s) siyerinden çıkararak anlatmaya çalışacağız.

Ancak öğüdün şartlarını işlemeyen önce, eğitimsel işlevinden ve kullanımından bahsetmeliyiz.

3- Öğüdün Eğitimsel İşlevi ve Kullanımı

İnsan dünyada daha çok varlığının maddî boyutuyla uyumlu olgularla ilgilenmektedir. Daha çocukluktan daha çok görüş alanında olan, daha çok duyduğu, daha çok aklına gelen ve zihnini meşgul eden şeyler yiyecek, giyecek, para, makam-mevki, toplumsal konum ve maddî ve dünyevî refah ve yetersizliklerden kaynaklanan lezzetler ve acılardır. Diğer taraftan mal, servet, kadın ve evlat gibi dünyalıklar insanın gözüne güzel görünmektedir ve onu kendisine meftun etmektedir. İnsan bunlarla öylesine meşgul olmaktadır ki varlığın hakikatinden ve varlık âlemindeki gerçek vaziyetinden habersiz kalmaktadır. Eğer biliyorsa da bundan gafil olmaktadır ve bu, insanın fitratın doğru yolundan sapmasının başlangıcıdır. Böyle bir kimse –eğer bu halde kalırsa- zamanla öylesine kötü ve beğenilmeyen işlere dalmakta ve öylesine uzun ve uzak arzuların tuzağına, hayvansal vesveselere düşmektedir ki sadece Allah’ı, ölümü, meâdî, kıyameti, cenneti ve cehennemi unutmakla

⁷⁶ Kummî, Seyh Abbas; El-Kunye ve’l-Elkab, s. 167.

kalmamakta, varlıklarını da inkâr etmekte, inkârına da delil getirmektedir. Kur'an'ın tabiriyle günahları ve kötü işleri kalbini "taştan daha katı"⁷⁷ bir hâle getirmiştir. Ne hak bir söz ona nüfuz eder, ne de bir hakikat onda yer bulur.

Eğer insanın davranışında ve şahsiyetinde tesir bırakmak, onu bu şom talihten kurtarmak istiyorsak bu gidişata müdahale etmeli ve onu doğru yola hidayet etmeliyiz. Yani onu işlerin hakikati ve amellerinin, davranışlarının ve görüşlerinin sonuçları hakkında bilgilendirmeliyiz. Eğer bunlardan gaflet ettiyse veya bu hakikatlerin derkinde duygularının etkisinde kalarak yanlışla düştüyse onu gafletten kurtarmalı ve yanlışlarını görmesini sağlamalıyız. Ancak bu şekilde kişinin şahsiyeti ve davranışları üzerinde kalıcı tesir bırakmak mümkündür.

Öğüt, eğitimciye öğrencinin şahsiyet yapılanmasına nüfuz ve onu bilgilendirme ve dikkatini çekme yoluyla doğru yola hidayet etme imkânını vermektedir. Bununla birlikte öğüt, en iyi ve en etkili eğitimsel yöntemlerdendir.

Buna göre şöyle söylenebilir:

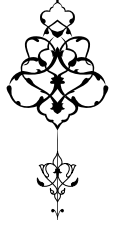
1- İnsan özel ve yapısal özellikleri sebebiyle ve bu dünyaya has özellikler sebebiyle sürekli cehalet ve gaflet tehlikesindedir; varlık âleminin hakiki vaziyetine ve kendi konumuna karşı cehalet (kendine cehalet), kendinden, salahından ve fesadından gaflet (kendinden gaflet).

2- Gaflet ve cehalet insanın yoldan çıkmasının iki önemli kaynağıdır. Zira gafil veya cahil insan, sonu bu dünyada başıboşluk ve hayvani şehvetlere, aşâğılığa ve zillete düşmek olan, öbür dünyada da cehennem ve azap olan bir yolda hareket etmektedir.

3- Öğüdün rolü cehaleti ve gafleti ortadan kaldırmaktır. Bilgili kimse öğütle gafletten kurtulur, cahil kimse de öğütle ilim sahiline ulaşır.

4- İnsan hangi makam ve durumda ve kemalin hangi aşamasında olursa olsun öğüde ihtiyaç duyar ve öğüt olmadan kendi kemalini ve rüş-tünü tamamlayamaz.

⁷⁷ Bakara, 74.

Bu yüzden Masumlar (a.s) öğüdü “kalbin cılası”⁷⁸, “kalbi diriltten”⁷⁹, “gafleti yok eden”⁸⁰ ve semeresini insanın “uyanması”⁸¹ bilmişlerdir ve insanlara öğüde kulak vermeyi emretmişlerdir. Emiru'l-Muminin'den (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Öğüt verenin varlık şulesinden öğüt dinleyerek aydınlanın.”⁸²

Ve İmam Hasan'a (a.s) yaptığı meşhur vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

“Kalbini öğüt ile canlandır.”⁸³

5- Öğüt, kişinin cehaletle (cehl-i basit), gafletle veya nefsin hevesleri ve hayvansal eğilimlerine uyarak günah işlediği ve doğru yoldan saptığı durumlarda işe yarar. Ama kişinin –örneğin- bazı şüpheleri ve benzeri şeyler sonucu (cehl-i mürekkeb) günaha yönelirse öğüt tesir etmez. Bu gibi durumlarda kişinin ıslah olması için yanlış davranışının sebebi keşfedilmeli ve ortadan kaldırılmalıdır. En azından bu gibi durumlarda öğüt tek başına işe yaramaz, sebep tanısı ve tedaviyle birlikte olmalıdır.

Bu, Masumlar'ın (a.s) teveccüh ettiği bir konudur. Örneğin İmam Sâdık'ın (a.s) siyerinde şöyle geçer:

İmam'ın (a.s) şialarından biri Ona şöyle dedi: “Bazen komşunun şarkıcılarının saz-söz seslerini daha uzun süre duyabilmek için lavaboda daha uzun süre duruyorum.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Bu yaptığın doğru değil.” O “Ne mahzuru var; ben helal bir iş için lavaboya gidiyorum, saz-söz sesini dinlemek için değil.” dedi. İmam (a.s) cevabında şöyle buyurdu: “Acaba kulak, göz ve kalp, bunların hepsi sorgulanacaktır ayetini okumadın mı?” Bahsi geçen kişi şöyle diyor: “Sanki şimdiye kadar hiçbir Arap'tan ya da Acem'den bu ayeti duymamışım. Bu ameli bırakarak istiğfar ediyorum.”⁸⁴

İmam burada sadece öğütle yetinmemiştir. Kişinin zihninde olan şüpheyi de ortadan kaldırmıştır.

⁷⁸ Mizânu'l-Hikme, C. 10, s. 539, 21685. rivayet.

⁷⁹ a.g.e.; 21684. rivayet.

⁸⁰ a.g.e.; 21686. rivayet.

⁸¹ a.g.e.; 21687. rivayet.

⁸² a.g.e.; s. 585, 21898. rivayet.

⁸³ a.g.e.; s. 539, 21683. rivayet.

⁸⁴ Mustedreku'l-Vesâil, c. 2, s. 512, 2. rivayet.

4- Öğüt Şartları

Öğüt diğer eğitimsel yöntemler gibi, ancak şartlarına uyulursa müessir olacaktır. Eğer öğüt, şartlarına uyularak kullanılmazsa tesir etmemekle kalmaz, aksi tesir de bırakabilir. Bu yüzden Allah, Peygamber'den (s.a.a) insanları güzel öğütle İslâm dinine davet etmesini istiyor.⁸⁵ Bu emir, her öğüdün değil, şartları gözetilerek yapılan öğüdün güzel ve neticede faydalı ve müessir öğüt olduğunu göstermektedir.⁸⁶

Söylenenlere teveccüh ederek kendi çapımızda, öğüdü “güzel öğüt” yapan şartlara Masumlar'ın (a.s) siyerinden ulaşmaya çalıştık. Elbette burada şu noktaya dikkat edilmesi gerekir ki zikredilecek şartların hepsi, öğüdün özel şartları değildir; diğer yöntemlerde de uyulması gerekliliği olabilir. Ancak zikredilecek şartlar, Masumlar'ın (a.s) öğüt içerikli siyerlerinden çıkarıldığı için öğüt konusunda işledik.

Öğüt şartları üç gruba ayrılabilir: Vaizin (öğüt verenin) şartları, öğüt alanın şartları, öğüdün şartları.

a) Vaizin (Öğüt Verenin) Şartları

Öğüdün hedefinin gerçekleşmesi için vaizin özel birtakım nitelikleri taşıması gerekir. Burada vaizin en önemli niteliklerinden bazılarına özetle değiniyoruz:

1) İman ve Amel

Öğüdün içeriğine iman ve amel, vaizin niteliklerinden birisidir ve dinî metinlerde üzerinde çok durulmuştur. Örneğin İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Âlim ilmine amel etmezse öğüdü kalplerden (yüzeyinden) kayar (ve içine nüfuz etmez), aynı taşa (yüzeyine) yağan yağmur gibi.”⁸⁷

Bu konu insanların geneli tarafından bilinmektedir. Farsça'da halk arasında meşhur olan “Eğer candan gelirse, kuşkusuz kalbe oturur” sözü

⁸⁵ Nahl suresi.

⁸⁶ Bkz. Nahl, 125.in açıklamasında.125.

⁸⁷ Bihârul-Envâr, C. 2, s. 39, 68. rivayet.

veya Arapça'da meşhur olan “Söz kalpten çıkarsa, kalbe girer; dilden çıkarsa kulaktan öteye geçmez” sözü de bu iddiayı onaylamaktadır.

Peygamber'in (s.a.a), Emiru'l-Muminin'in (a.s) ve diğer Masumlar'ın (a.s) öğütlerinin derin tesiri, onların bu niteliklerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁸ Onlar söylediklerine kalpten inanıyorlardı ve diğerlerinden önce, diğerlerinden fazla kendi öğütlerinden etkileniyor ve bunlara amel ediyorlardı. Peygamber'in (s.a.a) siyerinde şöyle geçmektedir:

“Öğüt verirken Hazretin omuzları, üzüntüsünün şiddetinden hareket ediyordu.”

Emiru'l-Muminin (a.s) de böyleydi. Hazretin siyerinden ilginç bir örnek nakledilmiştir. Hz. Ali'nin Kufe'deki muhafızlarından ve askerlerinden biri olan Habbe Urani'den şöyle nakledilmiştir:

“Ben ve Nevf, Hz. Ali'nin (a.s) evinin karşısındaki alanda uyumuştuk. Birden Hz. Ali'nin (a.s) dertli ve vurgun kimseler gibi evden çıktığını gördük. Elini avlunun duvarına koymuş, “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır” ayetini okuyor ve gözyaşı döküyordu. Yanıma yaklaştı ve “Habbe, uyanık mısın, uyuyor musun?” diye sordu. “Uyanığım. Siz (ki Allah'ın ve Peygamber'in (s.a.a) yanında böyle bir makama sahipsiniz) böyle yaparsanız bizim halimiz ne olacak?” dedim. Hazret gözlerini aşağı indirerek ağladı, sonra şöyle buyurdu: “Habbe, amellerimizden hiçbiri Allah'a gizli değildir. Allah bize şah damarımızdan daha yakındır ve... biz Allah karşısında tüm amellerimizin hesabını verebilmeliyiz.” Sonra Nevf'in yanına giderek aynı soruyu tekrarladı. Nevf dedi ki: “Uyanığım ama bu gece beni çok ağlattın.” Emiru'l-Muminin (a.s) cevabında şöyle buyurdu: “Eğer bu gece Allah korkusundan çok ağladıysan, yarın Allah huzurunda başı dik olacaksın.”⁸⁹

İmam Kâzım'ın (a.s) Bişr'un kaderini tamamen değiştiren öğüdü, İmam Hâdi'nin (a.s) Mütevekkil'i ve etrafındakileri ağlatan öğüdü⁹⁰ bu tür öğütlerin diğer örnekleridir.

Masum olmayan diğer vaizler için de bu konu geçerlidir. Tüm varlıklarıyla, öğütlerini kalplerine ve ruhlarına işlemiş ve bunları amel ve dav-

⁸⁸ Kâfi, C. 2, s. 185, 21. rivayet.

⁸⁹ Mustedreku'l-Vesâil, C. 5, s. 209, 4. rivayet.

⁹⁰ Bihârul-Envâr, C. 50, s. 211, 25. rivayet.

ranışlarına yansıtmiş olanların öğütlerinde, diğer vaizlerde olmayan bir tesir vardır. Hacı Şeyh Cafer Şuşterî (r.a), fesadın çokça görüldüğü şehirlerden birinde minbere çıkarak şöyle dedi: “Ey insanlar! Bilin ki bir Allah var!” Bu kısa cümle onları öyle etkiledi ki orada bulunanlardan fer-yat figan sesleri yükseldi.⁹¹

Bu tecrübelere teveccüh etmek, öğüt hakkında yazan veya konuşan neredeyse herkesin, kendi öğütlerine iman ve amel etmeyi, vaizin şartlarından biri saymalarını sağlamıştır.

Ama bu niteliğin nasıl bir kimya oluşturarak vaizin sözlerini, muhatabın kalbinin derinliklerine işlediği açıkça belli değildir. Acaba bu nitelik mi muhatapların, vaizin sözlerinin doğruluğuna güvenmesini sağlamaktadır? Yoksa öğüdün içeriği, Allah’a yakınlaşmak için, Allah’a ve meâda inanca dayalı ahlâkî ve ruhsal meselelerden, ölçülerden ve yollardan biridir de bunlar öğrenilecek değil, gidilecek, amelin seyr-u sülukunu gerektirecek ve amel olmadan sırrına erilemeyecek konulardan mıdır?

Bununla birlikte İmam Sâdık (a.s) bir rivayette benzetme yoluyla bu konuya değinmiştir. Bu rivayette İmam (a.s), öğüt veren ile öğüt dinleyenin ilişkisini, uyanık kişi ile uyuyan kişinin ilişkisine benzetmiştir. Başkasına öğüt vererek gaffet ve günah uykusundan uyandıracak kişinin kendisinin cehalet ve isyan uykusundan uyanmış olması gerektiği açıktır.⁹²

Bazıları bu konuyu anlatırken ampul ve elektrik enerjisi kaynağı benzetmesini kullanarak şöyle demişlerdir:

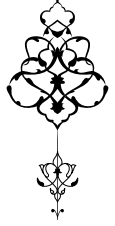
“Arınmış ve amel ederek öğüt verenin kalbi, sonsuz İlâhî kaynağa bağlanarak aydınlanmıştır. Bu yüzden başkalarının kalbini de İlâhî kaynağa bağlayarak aydınlatabilir. Kalpleri karanlık olan diğerleri, bu işin üstesinden gelemezler.

Suyu olmayan kuru buluttan
Su verme özelliği hâsıl olmaz.⁹³

⁹¹ Ziyaâbadî, Seyyid Muhammed; Öğüt, s. 55.

⁹² Misbahu’ş-Şeria, 76. Bab, s. 160.

⁹³ Ziyaâbadî; Öğüt, s. 55.

2- Din Bilgisi

Din hakkında bilgi sahibi olmak vaizin (öğüt verenin) taşıması gereken şartlardan biridir. Vaiz dinin vacip, haram, müstehap, mekruh ve mubahlarını bilmelidir. Dinî hükümleri örtten ayırabilmeli, daha az önemli meselelerin daha temel ve esas meseleler üzerinde durmasını engellememesi için bir hükmün diğer hükümlere kıyasla konumunu da bilmelidir. Kelimenin tam ve kapsamlı anlamıyla fakih olmayan bir vaiz, belki insanları dinden uzaklaştırmaz ama dinden saptırır. Çünkü vaciplerle ve haramlarla eşdeğer olmayan şeyleri, vacip ve harama eş tutarlar. Örfü dinin bir parçası sayarlar. Önemi az olan konuları çok önemli gösterirler. Bu yüzden ya insanlar onun öğütlediği türden bir dinden kaçarlara veya gerçek dinden uzaklaşırlar ve amelde tahrif olmuş bir dini toplumda gösterime sokarlar.

Masumlar'ın (a.s) zamanında da Müslümanlardan görünüşte âlim ve mukaddes olan bir grup, kendi zanlarınca İmamlar'ı (a.s) hidayet etmek için onlara öğüt vermeye kalkıyorlardı. Burada bu davranışlardan iki örnek zikrediyoruz.

Birinci örnek: Muhammed bin Munkedir'den şöyle nakledilmiştir:

Muhammed bin Ali'nin (İmam Bâkır (a.s)) iki kölesine dayanmış olduğunu gördüm (ve tarımcılık için tarlasına gidiyordu.) Ona selam verdim. Terlemiş ve nefes nefeseyken selamımı cevapladı. Ona dedim ki: "Böyle dünya peşindeyken ecelin gelirse ne cevap verirsin?" Muhammed bin Ali (İmam Bâkır) iki kölesini kenara çekti ve şöyle buyurdu: "Eğer bu haldeyken ecelim gelirse (hiçbir korkum yok çünkü) Allah'ın emrine itaat ediyorum ve bu şekilde sana ve diğer insanlara karşı onurumu koruyorum. Eğer günah işlerken ecelim gelseydi Allah'tan korkardım." Muhammed bin Munkedir diyor ki: Ona şöyle dedim: "Allah sana rahmet etsin! Ben sana öğüt vermek isterken sen bana öğüt verdin."⁹⁴

İkinci örnek: İmam Sâdık'ın (a.s) siyerinde şöyle geçmektedir:

Bir gün İmam (a.s) beyaz bir giysi giymişti (ki o zamanlar bu, gösterişli bir elbiseydi.) Süfyan-ı Sevrî İmam'ı (a.s) gördü ve Ona şöyle dedi: "Sizin bu giysilerden giymemeniz gerekir." İmam ona cevabında şöyle buyurdu: "Sana söyleyeceklerimi iyi dinle ve anla ki dünya ve ahiretin için daha iyidir.

⁹⁴ Bihâru'l-Envâr, C. 10, s. 157, 7. rivayet.

Eğer Peygamber'in (s.a.a) sünneti üzere ölürsen bid'at üzere ölmezsin. Bil ki Peygamber (s.a.a) gösterişli elbise giymezdi. Çünkü o zamanlar Müslümanların geçim durumu müsait değildi. Ama dünya, İslâm toplumuna yöneldiğinde, İslâm toplumunun iyileri ve müminleri, dünya nimetlerinden faydalanmaya kötülerden ve münafıklardan daha fazla layıktır."⁹⁵

Bu olayın benzeri Horasan'da İmam Rıza'nın (a.s) da başından geçmiştir.⁹⁶

Bu iki siyer, bilgisiz vaizlerin öğüdünün kötü akıbetini açıkça gösterdiği gibi aynı zamanda vaizin dini bilmesinin ve âlim olmasının gerekliliğini de göstermektedir.

3- Vaizin Güvenilirliği

Öğüdün işe yararlılığını artıran niteliklerden bir diğeri, vaizin öğüt dinleyenler karşısındaki itibara ve güvenilirliğe sahip olmasıdır. Vaizin sözü ve davranışı, muhatapları nazarında delil sayılırsa, öğütleri muhataplar üzerinde daha etkili olacaktır.

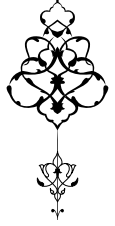
b) Öğüt Alanın Şartları

Saadi, Gülistan'da şöyle yazar: Biri mescitte vaaz etmekle meşguldü ama onun sıcaklığı dinleyenlerin soğuk demirine tesir etmiyordu. Tesadüfen oradan geçen biri o vaazı duydu ve hemen değişiverdi.

Gerçek şu ki öğüt veren ve öğüt tüm şartlara sahip olsa da, dinleyici ve öğüt alan gerekli niteliklere sahip olmazsa öğüdün bir tesiri olmayacaktır. Eğitimcilerin tecrübeleri de bunu doğrulamaktadır. Bunun tarihsel en iyi örneğini Hz. Nuh'ta (a.s) görebiliriz. Hz. Nuh (a.s) kendisi Peygamber (s.a.a) olmasına, öğütleri ve irşadlarıyla bir grubu hidayet etmesine rağmen öğütleri evladını etkilememiştir. Öğüt vermede ısrar etmesi de işi daha ileriye götürememiş ve sonunda evladı İlahî azaba uğrayarak Nuh tufanında boğulmuştur. Hz. Nuh'un (a.s) olması gerektiği gibi öğüt vermediği söylenemez. Çünkü bu etkisizliğin sebebi, öğüt verilende olması gereken şartların yokluğu kaynaklıydı.

⁹⁵ Kâfi, C. 5, s. 65, 1. rivayet.

⁹⁶ Bihârul-Envâr, C. 67, s. 120, 11. rivayet.

Öğüdün etki etmesi için öğüt verilenin iki şarta sahip olması gerekir:

1- Allah'a, Peygamber'e (s.a.a) ve Meâda İnanç

Allah'a, Peygamber'e (s.a.a) ve meâda inanmayan kimseye öğüt etki etmez. Allah'ı, meâdi ve peygamberi kabul etmeyen birisini, nasıl olur da Peygamber'in (s.a.a) sözlerine dayanarak, İlâhî vaatlerle ve tehditlerle iyi ameller yapmaya zorlayabiliriz? Elbette bu, böyle kişiler hiçbir şekilde hidayet edilemez anlamında değildir. Bu tür kişileri eğitmek ve hidayet etmek için başka araçlar ve yöntemlerden faydalanılmalıdır.

2- Öğüde Açık Olmak

Öğüt edilenin öğütten faydalanabilmesi için Allah'a, meâda ve Peygamber'e (s.a.a) imanının yanı sıra öğüdü kabule de açık olması gerekir. Başkalarının öğüdünden nasiplenme niyetinde olmayan kimseye karşı en iyi vaizler dahi etkisiz kalacaktır.

Bu, Emiru'l-Muminin'in (a.s) Nehcu'l-Belağa'da kendisine değindiği ve şöyle buyurduğu konudur:

“Kendisine yardım etmeyen, nefsini sakındırıp öğüt vermeyen kimseye başkasının öğüdü ve sakındırması fayda etmez.”⁹⁷

Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir. Bazen öğütten etkilenmemenin sebebi, öğüt edilenin öğüde açık olmaması değildir. Zihninde, öğüdün etki etmesini engelleyecek sorular ve şüpheler olabilir. Eğer birisi İslâm dininin özel bir zamana ve mekâna ait olduğuna ve artık onun zamanının geçtiğine inanıyorsa İslâm velilerinin ve önderlerinin öğütlerinin ona etki etmeyeceği de açıktır. Bununla birlikte bu kişilerin nasihat kabul etmediği söylenemez. Bizim nasihat kabul etmezden kastımız, öğüde karşı sanki bir tür inat ve kibre sahip olan kimselerdir. Öğüdün doğruluğunu bildikleri halde kabul etmekten kaçınılmaktadırlar.

⁹⁷ Nehcu'l-Belağa, 90. Hutbe, s. 73.

c) Vaazın Şartları

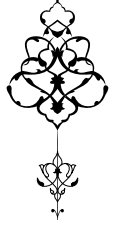
Öğüt verene ve öğüt alana ilâveten bir amel unvanıyla öğüdün kendisinin de şartları vardır. Eğer bu şartlara uyulmazsa, her ne kadar öğüt veren ve alan gerekli şartları en iyi şekliyle taşısa da, öğüt etkili olmayacaktır. Örneğin bir vaiz, öğüt verdiği konuya iman ve amel etse, dinî ilimler hakkında bilgisi olsa; öğüt alan da öğüde açık olsa ve gerekli hazırlığa sahip olsa, ama öğüt sırasında öğüt verilenin anlama kapasitesine dikkat edilmese veya öğüt sırasında haysiyeti veya şahsiyeti yaralansa bu öğüt istenmeyen sonuçlara yol açmasa bile istenilen sonucu da veremeyecektir.

Burada özetle vaazın (öğüdün) bazı şartlarına değineceğiz:

1- Muhatabın Düşüncesi ve Şahsiyetiyle İlgili Duyarlılıklarının Dikkate Alınması

İnsanların güçlerinin, meyillerinin ve yönelimlerinin birçoğu müşterek olmasına rağmen birçok farklılıklara da sahiptirler. Bu farklılıklar çok uzantılı ve geniştir. Bu farklılıkları dikkate almak çeşitli durumlarda, özellikle de dinî eğitimde faydalıdır.

İnsanın çeşitli boyutlarda ve açılarda kişisel farklılıkları vardır. Yaşamsal, fizyolojik, zihinsel, eğilim ve benzeri açılardan farklıdırlar. Burada dikkate alınan, kişinin düşünce ve şahsiyet durumu bakımından farkıdır. Şu anlamda ki bazı sebeplerle özel birtakım konulara ve meselelere daha fazla dikkat ve duyarlılık gösteren kişiler çoktur. Örneğin bir halterci, halterle ilgili haberlerle ve konularla daha fazla ilgilenir, rekorların kırılmasına daha duyarlıdır ve bunları daha iyi anlar. Nitekim bir doktor, doktorlukla ilgili konulara ve bu alandaki değişimlere daha duyarlıdır. Diğer bir deyişle bir kişinin yaşamı boyunca toplumsal ilişkilerinin ve meşguliyetlerinin türü, özel bir düşünce ve kişilik yapısının oluşmasına sebep olur. Bu özel yapılanma kişiyi bazı konulara karşı duyarlı veya daha duyarlı, başka konulara karşı ilgisiz veya az ilgili kılmaktadır. Bu duyarlılıkları tanımak ve öğüt için bunlardan faydalanmak, Masumlar'ın (a.s) siyerinde görülen dikkate değer noktalardandır. Burada bu tür öğüt örneklerine değineceğiz.

Birinci örnek:

İmam Kâzım (a.s) bir yerden geçiyordu. Bir evden çalgı ve şarkıcıların tef sesleri yükseliyordu. Evin yanında bir keniz, çöpleri döküyordu. İmam kenize yaklaştı ve şöyle sordu: “Bu evin sahibi hür müdür yoksa kul mu?” Keniz “Hürdür” diye cevapladı. İmam şöyle buyurdu: “Evet, hürdür. Eğer kul olsaydı böyle küstahça Mevlasının emirlerine karşı gelmezdi.”⁹⁸

Bu siyerde İmam (a.s), ev sahibinin fazlaca duyarlı olduğu kul ve malik ilişkisine parmak basmıştır. Birçok kula-köleye sahip olan ev sahibi özgürce onlara emir veriyordu ve onların da ister istemez ona itaat etmeleri gerekiyordu. Çok kolayca ve bütün varlığıyla kulluğun anlamını anlıyor ve hissediyordu. Bu yüzden İmam'ın (a.s) sözlerini duyduğunda tüm varlığıyla kulluğun usulüyle ilgili gaffletinin farkına vardı ve bu kısa konuşma, onun kaderini tümünden değiştirdi.

İkinci örnek:

İmam Hadi (a.s) Mütevekkil zamanında yaşıyordu. Bir gece Mütevekkil'in emriyle cellatları aniden İmam'ın (a.s) evini bastılar. Her tarafı aradılar ve bir şey bulamadılar. Ama verilen emir icabı İmam'ı (a.s) halifenin sarayına götürdüler. İmam (a.s) girerken Mütevekkil âlem sofrasını sermiş ayyaşlık etmekle meşguldü. İmam'ın (a.s) yanına oturmasını emretti. İmam (a.s) oturdu. Mütevekkil şarap kadehini İmam'a (a.s) ikram etti. İmam (a.s) kaçındı. Mütevekkil dedi ki: “Öyleyse şiir oku, gazellerinle ve şiirlerinle mahfilimize renk kat.” İmam (a.s) buyurdu ki: “Ben şiir ehli değilim, geçmiştekilerin şiirlerinden çok azını ezbere biliyorum.” Mütevekkil dedi ki: “Çaresi yok, muhakkak okumalısın.” İmam (a.s) şu anlama gelen bir şiir okudu:

Yüksek kuleleri kendilerine ev edindiler.

Her zaman silahlı erkekler onları korumakla meşguldüler.

Ama bu düzenlemelerinden hiçbiri onları ölümden koruyamadı.

Sonunda o yüksek ve o sağlam kulelerden aşağılık ve zilletle kabir çukurlarına indiler.

Münadi sela verdi; nerede o ziynetler, taçlar, gösterişler ve celaller?

Nerede o nazenin çehreler ki nazdan ve kibirden dolayı hep rengârenk perdelerin ardında halktan gizlenen?

⁹⁸ Kummî, Şeyh Abbas; El-Kunye ve'l-Elkab, C. 2, s. 167.

Kabir sonunda onları rüsva etti.

Onlar ki bir zamanlar toprak ve nimetleri yiyecekleriydi, şimdi kendileri topraktaki haşerelerin yiyecekleri oldular.

Henüz İmam'ın (a.s) şiiri bitmeden şarabın sarhoşluğu Mütevekkil'in ve dostlarının başından uçtu. Mütevekkil şarap kadehini yere fırlattı ve ağlamaya başladı.⁹⁹

Burada da İmam (a.s), Mütevekkil'in tüm varlığıyla duyarlı olduğu konunun ta kendisinden bahsetmektedir. Mütevekkil doğuda Afganistan'dan batıda Endülü's'e kadar tüm İslâm topraklarının hâkimiydi. Tüm nimetlere sahipti ve donanımlı bir ordu onu korumakla görevliydi. O, tüm bu iktidara ve servete sahip olduğu için her tehlikeden uzakta olduğunu sanıyordu. İmam (a.s) onun durumunu anlattı ve aynı zamanda ona, bunlardan hiçbirisinin ölümüne engel olmadığını, bir gün mutlaka Allah'ın huzurunda hesap vereceğini hatırlattı.

2- Muhatabın Yaşam Meseleleriyle İrtibat

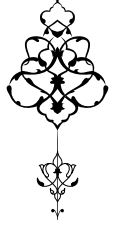
Masumlar'ın (a.s) öğütlerinde dikkat çeken ilginç noktalardan bir diğeri, öğütlerinin muhataplarının günlük yaşamda karşılaştıkları konularla ilgili olmasıdır.

Dinî konulardan ve meselelerden bazıları bütün zamanlarda dikkat edilmesi gereken türdendirler; Allah'la, meâdla, Peygamber'le (s.a.a) ve İmamlar'la (a.s) ilgili temel meseleler gibi. Ancak bazı dinî meselelerden sadece özel zamanlarda bahsedilir. Örneğin bir toplumun zamanın bir noktasında savaşa müptela olması, diğer bir noktasında fakirliğe, bir diğesinde hırsızlık ve fesat türünden başka meselelere ve sorunlara müptela olması mümkündür.

İlâveten toplumun farklı tabakalarının sorunları da birbirlerinden farklıdır. Örneğin gençlerin sorunları yetişkinlerinkinden, kadınlarınki erkeklerinkinden farklıdır.

Öğüt muhataplara, ancak kişilerin uğraştıkları sorunlara değinirse en iyi şekilde etki eder. Savaş halindeki, her gün bir kısmının şehit olduğu

⁹⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 50, s. 211, 25. rivayet.

veya yaralandığı bir topluma ancak cephe, cihad, savunma ve şehadetle ilgili öğütler etki edecektir, başka meseleler değil. Nitekim fakirliğin ve kanaatin konu olduğu bir toplumda öğüt; infak, zekât, sadakalar, israf etmemek, orta yollar ve benzeri konularla ilgili olursa etki bırakır. İslâmî metinlerde şöyle geçer:

Kadınlar Peygamber'e (s.a.a) şöyle dediler: "Vaktinizin çoğu erkeklerle ait. Bize de bir zaman ayır." Peygamber (s.a.a) bir gün belirledi. O gün kadınlar Peygamber'le (s.a.a) görüşüyorlardı ve Peygamber (s.a.a) onlara öğüt veriyordu.¹⁰⁰

Peygamber'in (s.a.a) kadınlara özel bir saat ayırması ve toplantı düzenlemesi, kadınların sorunlarının erkeklerinkinden farklı olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Peygamber (s.a.a) onlara öğüt versin ve ihtiyaç duydukları konulardan bahsetsin diye özel toplantı istemişlerdir.

Çeşitli kişiler de Peygamber'in (s.a.a) huzuruna varıyor ve Ondan kendilerine öğüt vermesini istiyorlardı. Peygamber (s.a.a) onlara öğüt veriyordu ama farklı öğütler; birine öfkelenmek, birine yalan söylemek, diğerine ibadetlerde ifrattan sakınmak hakkında öğüt veriyordu.¹⁰¹

İmamlar (a.s) da aynı yöntemi kullanıyorlardı. Örneğin İmam Sâdık (a.s), Ebu Hanife'yle karşılaştığında onu şahsî görüşüne dayanarak fetva vermekten sakındırıyordu. Kendi zamanındaki hâkimlerle karşılaştığında ise onları yanlış hüküm vermekten ve cezaî ehliyeti olmayanları yargılamaktan sakındırıyor ve bu yönde öğüt veriyordu.¹⁰²

Masumlar'ın (a.s) öğütleri, çeşitli zaman dilimlerinde de birbirinden farklıdır. Örneğin Peygamber'in (s.a.a) öğütleri Medine'de, Müslümanların birbirleriyle ve gayrimüslimlerle ilişkileri, savaş ve cihad hakkındayken Mekke'de bu öğütler pek söz konusu değildi. Çünkü daha İslâm yerine oturmamıştı. İmamlar'ın (a.s) zamanında da verdikleri çok sayıda öğüt vardır ve konuları da hak İmam'ın tanınmasının ve Ona uyulmasının gerekliliği hakkındadır; oysa Peygamber'in (s.a.a) zamanında bu konudan bu şekilde bahsedilmemiştir.

¹⁰⁰ Sahih-i Buharî, C. 1, s. 34.

¹⁰¹ Bihârul-Envâr, C. 74, s. 110, Cevâmiu Vesaya-yi Resulullah ve Mevize ve Hikmet babı.

¹⁰² a.g.e.; C. 2, s. 287, 3. ve 4. rivayetler.

Bunlar, Masumlar'ın (a.s) verdikleri öğütlerde halkın ihtiyacına ve günlük meselelerine teveccüh ettiklerini ve halkın yaşamlarıyla ilgisiz meselelerden değil, bunlardan bahsettiklerini göstermektedir.

Burada söylenenlerle ikinci maddede geçenler arasında fark olduğuna dikkat edilmelidir. Zira düşünsel ve ruhsal olarak aynı hassasiyetlere sahip olan kişilerin ihtiyaç duydukları meselelerin zamandan zamana farklılık göstermesi mümkündür.

3- Uygun Ortamın Oluşturulması

Öğüt için uygun ortamın oluşturulması, Masumlar'ın (a.s) siyerinde açıkça görülebilen noktalardan bir diğeridir. Örnek olarak burada bir siyere değineceğiz. Peygamber (s.a.a) Veda Haccında insanlara öğüt vermek ve birbirlerini öldürmelerini yasaklamak istediğinde, evvela birkaç soru sorarak zihinlerini hazırlıyor:

“Ey insanlar! Bugün nasıl bir gündür?” İnsanlar “Muhterem bir gündür” dediler. “Bu ay nasıl bir aydır?” “Muhterem bir aydır” dediler. “Ey insanlar! Bu topraklar nasıl topraklardır?” “Muhterem topraklardır.” O zaman Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “(Aziz ve Celil olan) Allah bu günü, bu ayı ve bu toprakları muhterem kıldığı gibi; kanınızı, malınızı ve namusunuzu da birbirinize haram kılmıştır. Kimse bunlara itiraz edemez.”

Öğüdün etki etmesi için bu şarta uymak gereklidir. Çünkü öğüt, muhatabın zihin ve ruh toprağına ekilen bir tohum gibidir. Çiftçinin ektiği tohumlar ancak önceden toprağı çapaladıysa ve her açıdan ekime hazır hale getirdiyse kök salarak gelişecektir. (Elbette toprağı hazırlamak için gereken süre, tohumları ekmek için gereken süreden çok daha uzundur.) Öğüt de ancak uygun ortam hazırlandıysa etkili olacaktır. Hatta öğüt verirken öğüdün kendisinden daha mühim olanın, öğüt için ortam hazırlamak olduğu söylenebilir. Eğer uygun ortam hazırlanırsa öğüt kısa da olsa etkili olacaktır. Yoksa uzun da olsa bir etkisi olmayacaktır.

4- Uygun Fırsatlardan Faydalanmak

Emiru'l-Muminin'den (a.s) hem meşhur hem de ilginç bir rivayet nakledilmektedir. Rivayetin içeriği insanların her zaman aynı psikolojide

olmadıkları, bazen mutlu, bazen sıkın, bazen yorgun, bazen neşeli, bazen bir şeye karşı istekli, bazen bir şeyden uzak ve müteneffir oldukları şeklindedir. Bir işi, yapmak için istek duyduğunuz bir zamanda yapın veya yapmaya zorlayın. Eğer nefse bir şeyi zorla yaptırmak isterseniz buna karşı gelecektir.¹⁰³

Bu konu öğüt için de geçerlidir. İnsan her zaman öğüt dinlemeye hazır değildir. Ancak hayatta bazen birtakım münasebetler olmakta, kişi bu münasebetlerde öğüt-nasihat dinlemeye daha açık olmaktadır. Tersine, bazen kişi içinde bulunduğu vaziyet sebebiyle öğüt dinlemeye hiç açık değildir. Yakınlarından birini kaybetmiş, ağır bir hastalığa yakalanmış veya içinde bulunduğu durum –bombalama veya ateş hattında olması- sebebiyle öldürülmesi mümkün olan kimse öğüde fazlasıyla hazzıdır. Buna karşın izzet-i nefsinin yaralanması veya başka herhangi bir sebep yüzünden öfkelenmiş, intikam ateşiyle yanan kimse bu haldeyken hiçbir şekilde öğüt almaya hazır değildir. Masumlar'ın (a.s) siyerinin dik-kate değer noktalarından biri de Onların uygun fırsatlarda öğüt vermele-ridir. Burada bu siyerlerden iki örnek sunuyoruz:

Birinci örnek:

Hız. Ali (a.s), büyük ve geniş bir ev yapmış olan dostlarından birini görmeye gitti. Giriş sohbetlerinden sonra ev sahibine dönerek şöyle buyurdu:

“Bu geniş evle dünyada ne yapacaksın! Senin dünyadan daha çok ahirette böyle bir eve ihtiyacın var. Eğer istersen bu evle de ahiretini kazanabilirsin. Bu evde misafirler ağırla, sılayı rahim yap ve hakları gözet. Bu durumda ahiretini de kazanırsın.”¹⁰⁴

Bu siyerde Hız. Ali (a.s) öğüt için uygun fırsatı kullanmıştır. Zira geniş bir evde yaşayan kişi, bundan kaynaklanan üstünlükleri ve refahı diğerlerinden daha iyi anlar. İmam bu fırsattan istifade etmiş, onun dikkatini ahiret yaşamına çekerek o dünyada refaha ve huzura olan ihtiyacı hatırlatmıştır.

İkinci örnek:

Peygamber (s.a.a) ashabıyla beraber bir yolculuğunda kuru, susuz ve ot-suz bir toprakta mola verdiler. Yemek hazırlamak için ateş yakacakları kuru

¹⁰³ Nehcu'l-Belaga, s. 417, 312. Hikmet.

¹⁰⁴ Bihâru'l-Envâr, C. 40, s. 336, 19. rivayet.

dallara ihtiyaçları vardı. Peygamber (s.a.a) dostlarına dönerek şöyle buyurdu: “Kuru dal getirin.” Onlar cevaben şöyle dediler: “Ya Resulullah! Bu susuz ve çorak çölde dal bulunmaz.” Resul buyurdu ki: “Bulduğunuz kadarını getirin.” Ashaptan her biri biraz dal topladı ve bir yere yığdılar. Bir müddet sonra bir sürü dal toplandı. Bu sırada Peygamber (s.a.a) ashaba dönerek şöyle buyurdu: “Günahlar da böyle yığılırlar. Küçük günahlardan kaçının ki her şeyin bir talibi vardır. Bilin ki Allah daha önce yaptıklarınızı da daha sonra yapacaklarınızı da kaydetmektedir.”¹⁰⁵

Bu siyerde de Peygamber (s.a.a), ashabına öğüt vermek için ortaya çıkan fırsatı değerlendirmiştir. Onları, kuru dal olma ihtimali olmayan bu susuz ve çorak çölde küçücük dalların toplanmasıyla oluşan yığın gibi, dikkat edilmeyen ve hesaba gelmeyen küçücük günahların zamanla insanın günah yükünü ağırlaştıracağına, ameller hesaplanırken inanılmaz bir günah yüküyle karşılaşabileceklerine dair uyarıyor.

5- Kişisel ve Gizli Öğüt, Günahın Açıklanmaması ve Kınanmaması

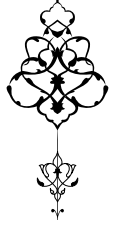
Masumlar'ın (a.s) öğütlerinde riayet ettikleri noktalardan biri de imkân dâhilinde kişiye gizli ve özel olarak öğüt vermeleriydi. Kişiye gizli ve özel olarak öğüt verdikleri zamanlarda da mümkün olduğunca kişinin günahkârlığını açıklamaktan kaçınıyorlardı. Şükranî, Peygamber'in (s.a.a) azatlıklarından olması sebebiyle halk nazarında Peygamber'le (s.a.a) bir yakınlığa sahipti. Şöyle diyor:

İmam Bâkır (a.s) zamanında halife bir hediye veriyordu ve benim bir aracı yoktu. Başboş ve kararsız bir halde beytülmalın kenarında kalmıştım. Birden Hz. Sâdık'ı (a.s) gördüm. Ona doğru gittim ve dedim ki: “Fedan olayım, ben sizin azatlıklarınızdan Şükranî'yim.” İmam beni sıcak bir şekilde karşıladı. Hacetimi ona söyledim. İmam (a.s) bineğinden inip yürüyerek payımı aldı ve bana verdi. Sonra şöyle dedi: “Şükranî, herkesin iyi iş yapması güzeldir ama senin bize yakınlığın sebebiyle senin iyi iş yapman daha güzeldir. Herkesin kötü iş yapması çirkindir ama eğer sen yaparsan daha çirkindir.”¹⁰⁶

İmam Sâdık (a.s) bu siyerinde Şükranî'ye özel olarak öğüt vermesinin yanında, yaptığı yanlış zikretmekten de kaçınmaktadır ama Şükranî'nin

¹⁰⁵ Kâfi, C. 2, s. 218, 3. rivayet.

¹⁰⁶ Bihârul-Envâr, C. 47, s. 349, 50. rivayet.

kendisi, İmam Sâdık'ın (a.s) neyi kastettiğini anlamaktadır. Zira Şükranî, şarap içme gibi kötü bir alışkanlığa düşmüştü. İmam (a.s) kinaye ve işaret ile sırrını bildiğini anlamasını sağlamış, aynı zamanda onu bu işten alıkoymuştur.

Kişisel öğüt verme imkânı olmayan veya bir topluluğa öğüt verilmesi gereken durumlarda Masumlar (a.s) kinaye ve işaretle öğüt veriyorlardı ve günahkâr kişinin kim olduğunu açıklamıyorlardı. Örneğin Peygamber'in (s.a.a) siyerinde şöyle geçer:

Ne zaman birisinin doğru olmayan bir şey söylediğini öğrense ona öğüt vermek için “Neden falanca şöyle söylemiş” demez, şöyle buyururdu: “Neden bazıları şöyle söylüyorlar.”¹⁰⁷

Bu siyerden, Peygamber'in (s.a.a) birisine öğüt vermek için genelleme ve kinayeden faydalandığı ve hatalı kişinin adını zikretmeden yaptığı işten sakındırdığı anlaşılmaktadır.

İlâveten, yukardaki iki siyerden Masumlar'ın (a.s) öğüt sırasında hatalı kişiyi kınamadıkları anlaşılmaktadır. Öğütlerinde kınama ihtimali görülecek olduğundaysa açıkça bunu reddetmişlerdir. Örneğin İmam Zeynelâbidin (a.s), Ehl-i Sünnet'in tanınmış âlimlerinden Zühre'ye mektup yazmış, ona öğüt vermiş ve mektubun sonunda şöyle demiştir:

Sakın seni kınamak istediğimi, sana hakareti reva gördüğümü sanma. Sadece Allah'ın sana doğru bir fikir, görüş ve bakış vermesini, kaybettiğin miktardaki dinini sana geri döndürmesini ve seni rahmetine şamil kılması istiyorum.¹⁰⁸

Anlatılan siyerlerden anlaşıldığına göre öğütte birkaç noktaya riayet edilmesi gerekmektedir:

1- İmkân dâhilinde öğüt gizli ve özel olmalıdır.

2- Eğer öğüt kişisel ise hata yapan kişi hatalı ve suçlu telakki edilmemelidir.

3- Öğütte öğüt verilen kişi veya kişiler kınanıp suçlanmamalıdır.

¹⁰⁷ Terbiyet-i Mektebî, s. 394, 86. rivayet, EL-Mustetreften nakille, C. 1 veya 2, s. 116.

¹⁰⁸ Harranî, Ebu Muhammed; Tuhefu'l-Ukul, s. 283.

4- Eğer öğüt topluluğa karşı gerçekleşiyorsa söz konusu kişinin adı zikredilmemelidir.

Burada ortaya çıkan soru şudur: Bu şartlara uyulması öğüdün etki etmesini nasıl sağlamaktadır?

Cevabında şöyle denilebilir: Öğüt, öğüt verilenin hidayeti için bir vesiledir. Bu hedefe ancak öğüt verilen, öğüt verenin kendi hayrını istediğine, kendisini rezil etmeye ve aşağılamaya çalışmadığına inanırsa ulaşılabilir. Eğer öğüt verilen, vaizin insanların arasında kendisini aşağıladığını ve şahsiyetini zedelediğini hissederse ve öğüdün bu hedefe ulaşmak için bir araç olduğunu görürse verilen öğüt ona etki etmemekle kalmaz, karşısında direniş de gösterir. Diğer bir deyişle bir şekilde öğüt verileni aşağılamayla veya rezil etmeyle sonuçlanan bir öğüt, öğüt verilenin direniş ve inatçılık duygularını kabartır. Bu da öğüdün etki etmemesine yol açar. Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) rivayetlerinde şöyle geçer:

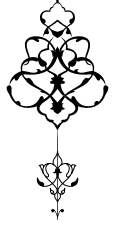
- Toplumun önünde kimseye öğüt vermeyin. Çünkü bu öğüt değil, ayıpları açıklamak ve kötülüğü söylemektir.

- Kimseyi işlediği günah veya hata sebebiyle kınamayın.¹⁰⁹

Kişisel öğütte neden öğüt verilen kişinin açıkça hatalı görülmemesi gerektiği ise şu sebeple olabilir: Bu amel hem öğüt verenin yüceliğinin ortadan kalkmasına, hem de ikisinin arasındaki hayâ perdesinin yırtılmasına engel olmaktadır. Bu hayâ, öğüt verilenin vaiz nazarında temizliğinden ve günaha bulaşmamış olmasından kaynaklanan bir hayâdır. Bu tasavvurun zahiren bile korunması –gerçekte öğüt verilen, öğüt verenin kendi hatasından haberi olduğunu bilse bile- öğüt verileni bu tasavvuru korumaya ve yeniden oluşturmaya yönelten bir etkidir.

Belki de İmam Hasan'ın (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s), yanlış abdest alan ihtiyar adamın hatasını direk uyararak söylememeleri bu sebeptendir. Her birinin, diğerinin abdestini yanlış gördüğü bir oyun sergilediler. Sonunda ihtiyar adamın kendilerine hakemlik yapmasını isteyerek onun önünde abdest aldılar. İhtiyar adam onların yapmaya çalıştıklarını anladı

¹⁰⁹ Mizânu'l-Hikme, C. 10, s. 580, 21870 ve 21871. rivayetler.

ve şöyle dedi: “Sizin ikiniz de güzelce abdest alıyorsunuz. Güzel abdest almayan, bu cahil ihtiyar adamdı ve şimdi sizden öğrendi.”¹¹⁰

Elbette her zaman bu şarta uyulabilmesi ne mümkündür ne de gerekli. Kişinin günahının açık olduğu veya kişinin kendisinin günahını ikrar ettiği vb. durumlarda bu şarta uyulması mümkün de gerekli de olmayabilir. Ancak her halükârda eğer mümkünse bu şarta uyulması, öğüdün etkisini ve işlevini oldukça artırmaktadır.

6- Devam ve Tekrar

Masumlar'ın (a.s) öğütlerinde riayet ettikleri hususlardan biri de öğüdün devamlılığı ve tekrarıydı. Onlar öğütlerini, muhtelif zamanlarda ve zaman aralıklarında tekrar ediyorlardı. Örnek olarak İbni Mesud'dan şöyle nakledilmiştir:

“Peygamber (s.a.a) sürekli bize öğüt veriyordu ama bizi yoracak veya sıkacak şekilde değil.”¹¹¹

İmam Bâkır'dan da şöyle rivayet edilmiştir:

Emiru'l-Muminin (a.s) Kufe'de her akşam yatısı namazından sonra mescit-teki herkesin duyabileceği şekilde yüksek sesle sela veriyordu: “Ey insanlar! Hazır olun; Allah size rahmet etsin.”¹¹²

İmam Zeynelâbidin (a.s) de insanlara her hafta Cuma günü Mescid-i Nebi'de öğüt veriyordu.¹¹³

Müslümanlar arasında da bu sünnet, Masumlar'ın (a.s) izlenmesiyle revaçta idi. Nitekim Peygamber'in (s.a.a) ashabından olan İbni Mesud, her Perşembe insanlara öğüt veriyordu.¹¹⁴

Şimdi şu soru üzerinde durmalıyız: Neden Masumlar (a.s) öğütlerini tekrar ediyorlardı?

Öyle görünüyor ki bu tekrarın sırrı iki konuda gizlidir:

¹¹⁰ Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 319, 2. rivayet.

¹¹¹ Sahih-i Buhârî, C. 1, s. 25.

¹¹² Bihâru'l-Envâr, C. 68, s. 172, 4. rivayet.

¹¹³ Kâfî, C. 8, s. 50, 29. rivayet.

¹¹⁴ Muhammed Nur Suveyd; Munhaccu'l-Terbiyeti'n-Nebeviyye li'l-Tıfl, s. 40.

1- İnsan bu dünyada sürekli gaflete maruzdur. Aynı insan bedeninin sürekli pislîge maruz olduğu gibi; temiz-pak kalabilmek için sürekli yıkanmalıdır. İnsanın ruhu ve kalbi de bu dünyada aynı vaziyettedir. Her insan maddî ve mânevî ihtiyaçlarını giderebilmek için mecburen topluma girer, başkalarıyla iletişim kurar ve alışveriş yapar. Bu döngüde insan her ne kadar kendisini korusa da günahın tozu-toprağı ve bu dünyanın aldatıcı nimetlerine dalmak insanın kalbini ve ruhunu kirletmektedir. Bu pislikler, öğüdün saf suyuyla yıkanmazsa insanın kalbinin üzerinde zamanla kalın bir perde ve örtü oluşmaktadır. Bu, nüfuz edilemeyen bir perde ve örtü olabilir. Duygularının ve anlayışının merkezi olan kalbi amelinden alıkoyabilir. Öyle bir duruma gelir ki “İnkâr eden kâfirleri uyarsan da uyarmasan da birdir; iman etmezler.”¹¹⁵

2- Öğütte sadece, muhatabın öğüdün içeriğı hakkında ilim ve bilgi sahibi olması yeterli değildir ve öğüdün hedefi sadece bilgi vermek de değildir. Öğüdün asıl hedefi Allah’a, birliğine, rızıklandırmasına, rahmanlığına, rahimliğine kalpten derin bir inanç, meâda, hesap-kitaba, cennet-cehenneme iman, Allah’ın emirlerine bağlılık ve günahlardan uzak durulmasıdır. Bu hedefin gerçekleşmesi sürekli ve devamlı öğütleri gerektirir. Her bir öğütle insan ruhunda küçük bir etki hâsıl olur ve zamanla bu etki derinleşir. Bazı düşünürler şöyle demişlerdir:

“Bilmek bir konudur; uyarılmak ve mümin ve muttaki bir vaizin etkisi altında kalmak ise başka bir konudur.”¹¹⁶

7- Öğüdün Kısa Olması

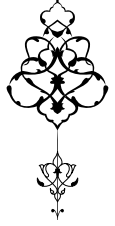
Masumlar’ın (a.s) siyerinde dikkat çeken diğerk bir nokta da öğütlerini muhatabı yormamak ve sıkmamak için kısa ve öz tutmalarıdır. Rivayet edilmiştir ki:

“Peygamber (s.a.a) Cuma günü öğüt vermeyi uzatmıyordu, öğüdünü birkaç cümlede anlatıyordu.”¹¹⁷

¹¹⁵ Bakara, 6.

¹¹⁶ Mutahharî, Murtaza; On Konuşma, s. 261.

¹¹⁷ Sünen-i Ebu Davud, C. 1, s. 248.

Emiru'l-Muminin (a.s) de öğütlerini kısa ve öz veriyordu. Onun her akşam yatış namazından sonra tekrarladığı öğütleri dört kısa cümleyi aşmıyor, süresi bir-iki dakikadan fazla olmuyordu.¹¹⁸ İmam Zeynelâbidîn'in (a.s) her Cuma Mescid-i Nebevî'de verdiği öğüt de iki sayfayı geçmiyor, anlatması için 7-8 dakikadan fazla zaman gerekmiyordu.¹¹⁹

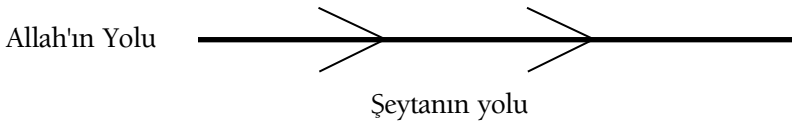
Neden Masumlar (a.s) öğütlerini muhtasar tutuyorlardı?

Cevabı şudur: Uzun öğütler, muhatabı yormaktadır. Yorgunluk da öğüdün etkisini azaltmakta veya ortadan kaldırmaktadır.

8- Açıklık ve Anlaşılrlık

Masumlar'ın (a.s) öğütlerinde görülen diğer bir nokta açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir dille öğüt verdikleridir. Öğütlerinde örneklerden, benzetmelerden ve gerçek hikâyelerden faydalanıyorlardı. Bu sayede öğütleri hoş, kolay anlaşılır ve ezberlenebilir oluyordu. Bazen bunun için çizim ve tasvir de kullanıyorlardı.

Cabir'den şöyle nakledilmiştir: Peygamber (s.a.a) aşağıdaki gibi birkaç çizgi çizdi.

Sonra şöyle buyurdu: “Doğru olan çizgi Allah'ın yolu, çarpık çizgiler ise yanlış yollar ve şeytanın yollarıdır.” Sonra doğru çizgiye işaret ederek şu ayeti tilâvet etti:

“İşte benim dosdoğru yolum budur; ona tâbi olun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın.”¹²⁰

¹¹⁸ Nehcu'l-Belağa, s. 238, 204. Hutbe.

¹¹⁹ Kâfî, C. 8, s. 72, 29. rivayet.

¹²⁰ Sünen-i Ebu Mace, C. 1, s. 6.; Enam, 153.

Bu öğüt aynı anda hem muhtasar hem de oldukça nettir. Üstelik tasvirle beraberdir. Bunların hepsi ilgi çekiciliğini arttırmış, yorucu olmasını engellemiştir. Emiru'l-Muminin'in (a.s) çok tekrar ettiği şu öğüdü de ilgi çekicidir:

“Allah size rahmet etsin; hazırlanın çünkü aranızda hareket nidası yükselmiştir. Dünya evindeki yükünüzü ağırlaştırmayın. Hazır olun, dönün ve münasip azıklarla yola çıkın. Çünkü önünüzdeki yolda zor yamaçlar, korkunç duraklar var. O yamaçlardan geçmek, o duraklara uğramak zorundasınız. Bilin ki ölümün gözleri ve bakışları üzerinize dikilmiş, sanki pençelerini size geçirmiş; dünyanın zorlukları sizi yutmuş, takat kesen belalar sizi muhasara etmiş. Dünyaya olan ilginizi kesin ve takva azığınızı kuvvetlendirin.”¹²¹

Bu öğütte de güzel benzetmeler, kinayeler ve mecazlar kullanılmıştır. Bu benzetmeler ve kinayeler, muhtasarlık ve kısalıkla beraber öğüdü güzel ve hoş kılmaktadır.

Özet

1- Öğüt; Allah'a itaate yönlendirmek, irşad etmek ve günahattan alıkoymaktır. İster korkutma veya umutlandırma yoluyla olsun, ister bilgilendirme veya hatırlatma yoluyla...

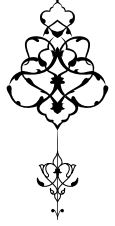
2- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerini mütalaa etmek, öğüdün eğitimsel bir yöntem olarak gerekli işlevselliğe sahip olduğunu göstermektedir.

3- Öğüdün işlevi gafleti ve cehaleti uzaklaştırmaktır.

4- Öğüdün eğitimsel işleyişi insanın psikolojik bir özelliğine dayanmaktadır. Bu özellik, insanın bu dünyada her zaman gaflet ve cehalete maruz olmasıdır. Gaflet ve cehalet ise insanın yoldan çıkmasına ve fesadına yol açan iki temel etkidir ve öğüt insanı gaflet ve cehaletten kurtarabilir.

5- Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerine göre öğüt ancak öğüt verenin (vaiz), öğüt alanın ve öğüdün (vaaz) kendisi belli şartlara sahip olursa etkili olur.

¹²¹ Nehcu'l-Belağa, s. 238, 204. Hutbe.

-Öğüt verenin şartları: Öğütlerinin etkili olabilmesi için öğüt veren şu üç şartı taşımalıdır:

- 1- İman ve amel.
- 2- Din bilgisi.
- 3- Güvenilirlik.

-Öğüt alanın şartları: Öğüt verenin yanında, öğüdün kendisine etki etmesi için muhatabın da minimum şartlara sahip olması gerekir. Bu şartlar:

- 1- Öğüde açık olmak.
- 2- Allah'a ve Peygamber'e (s.a.a) inanç.

-Öğüdün şartları: Öğüdün kendisinde de bazı noktalara uyulması gerekir. Bu noktalar:

- 1- Muhatabın düşüncesiyle ve şahsiyetiyle ilgili duyarlılıklara dikkat edilmesi.
- 2- Muhatabın yaşam meseleleriyle irtibat kurmak.
- 3- Uygun ortamın hazırlanması.
- 4- Uygun ortam ve fırsatlardan faydalanmak.
- 5- Öğütte kişinin günahının açıklanmaması, aşağılanmaması ve kınanmaması.
- 6- Devam ve tekrar.
- 7- Öğüdün kısa tutulması.
- 8- Öğüdün açıklığı ve anlaşılabilirliği.

Üçüncü Bölüm

İrşad, Uyarı, Emir ve Sakındırma

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde ilgi çeken ve öne çıkan konulardan biri, başkalarının dinî hatalarının ve yanlışlarının yanından kolayca geçip gitmemeleriydi. Hatalı kişinin yanlışını anlamasına ve düzeltmesine çalışıyorlardı. Örneğin Peygamber'in (s.a.a) siyerinde şöyle geçmektedir:

Resul şöyle diyen birisini gördü: "Allah'ım beni bağışla, gerçi beni bağışlayacağını sanmıyorum." Peygamber (s.a.a) ona şöyle buyurdu: "Neden Allah'a karşı suizanlısın?" Dedi ki: "Çünkü ben hem cahiliyedekeyken hem de İslâm'dayken günah işledim."¹²²

Yine şöyle nakledilmiştir:

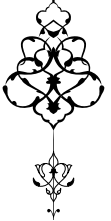
İmam Musa Kâzım (a.s) ölümü isteyen bir adamla karşılaştı. Ona şöyle buyurdu: "Acaba Allah'la bir yakınlığın var da bu sebeple günahlarını görmezden mi gelecek?" "Hayır" deyince İmam (a.s) buyurdu: "Acaba iyi amellerin, kötü amellerinden ve günahlarından daha mı fazla?" Yine "Hayır" dedi. İmam buyurdu: "Öyleyse kendin için ebediyen helak olmayı mı istiyorsun?!"¹²³

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinin toplamına bakarak başkalarının dinî hatalarına ve yanlışlarına karşı iki üsluptan faydalandıklarını söyleyebiliriz:

- 1- İrşad ve yol gösterme.
- 2- Uyarı, emir ve sakındırma.

¹²² Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 16, 10. rivayet.

¹²³ Keşfu'l-Gumme, C. 3, 46. rivayet.

Yukarda anlattığımız iki siyer irşad ve yol göstermedir. Ancak bazen Masumlar (a.s) işin yanlışlığıyla ilgili hatalı kişiyi uyarıyorlar ve yapmaktan sakındırıyorlardı. Örneğin İmam Sâdık'ın (a.s) siyerinde şöyle geçmektedir:

İbad Basrî, üzerinde şöhrat elbisesi¹²⁴ varken İmam'ın (a.s) huzuruna vardı. İmam (a.s) şöyle buyurdu: “İbad! Bu nasıl bir elbise?” İbad “Bu elbiseyi giymemi ayıplıyor musun?” dedi. İmam (a.s) buyurdu ki: “Evet, Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur: Şöhrat elbisesi giyen kimseye Allah kıyamet günü alçaklık ve zillet elbisesi giydirecektir.”¹²⁵

Yine şöyle nakledilmiştir:

Emiru'l- Muminin (a.s), Asım'ın uzlete çekildiğini, manastır hayatı yaşadığını öğrenince onu çağırttı. Asım yanına geldiğinde İmam (a.s) yüzünü asarak şöyle dedi: “Eyvah sana! Acaba Allah'ın lezzetleri sana mübah kıldığını ama onlardan faydalanmanı istemediğini mi sandın? Sen Allah nezdinde bu şeylerden daha mı küçüksün?”¹²⁶

Ali bin Ukbe'den de şöyle nakledilmiştir:

“İmam Kâzım (a.s) beni Medine'de benim rûkûda belimi düz tutmadığımı ve başımı aşağı eğdiğimi gördü. Bana böyle yapma diye haber yolladı.”¹²⁷

Bu bölümde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde irşad ve yol göstermeyi, uyarı, emir ve sakındırmayı inceleyerek işleyeceğiz. Bu mütalaanın hedefi şu sorulara cevap bulmaktır: İrşad, yol gösterme, uyarı, emir ve sakındırmanın anlamları nedir? Bu üç yöntemin farkları ve benzerlikleri nelerdir? Acaba emir ve sakındırma işlevsel bir eğitim yöntemi midir? Bu yöntemlerin eğitimsel işlevi veya işlevleri nelerdir? Masumlar (a.s) hatalara ve sapmalara karşı bu yöntemlerden nasıl faydalanıyorlardı ve sapmalara karşı nasıl tepki veriyorlardı?

Bu bölümün konuları birkaç başlık altında sunulacaktır:

1- Kavram tanıma.

¹²⁴ Şöhrat elbisesi, toplum örfünde beğenilmeyen ve giyildiğinde parmakla gösterilen e - biseye denir.

¹²⁵ İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 690, 737. rivayet.

¹²⁶ Nehcu'l-Belağa, s. 241; Bihâru'l-Envâr, C. 70, s. 121, 12. rivayet.

¹²⁷ Kâfi, C. 3, s. 321, 9. rivayet.

2- İrşad ve yol gösterme, uyarı, emir ve sakındırmanın eğitimsel işlevi.

3- Masumlar'ın (a.s) siyerinde irşad ve yol gösterme, uyarı ve emir ve sakındırma.

1- Kavram Tanıma

1- İrşad ve Yol Gösterme

İrşad ve yol gösterme lügatte kişinin doğru amellerden haberdar ve bunlara hidayet edilmesidir. Bu sebeple kişinin yanlış amellere ve davranışlara yönlendirilmesi irşad ve yol gösterme değildir. Her iki durumda da kişi bir işle aşına edilerek yapmaya yönlendirilse de bu tam tersidir, saptırma ve yoldan çıkarmadır. Dinî metinlerde de bu iki kelime, bu anlamda kullanılmaktadır.

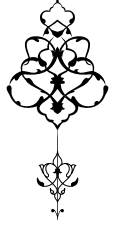
2- Uyarı (ikaz)

Uyarı, hatırlatma anlamındadır. İlâveten bu kelime ihtar ve ikaz anlamına da yakındır. Hatalı oyuncuya uyarı verildi dendiğinde kastedilen sadece hatırlatma değildir. Kastedilen hatanın hatırlatılmasından daha yukarda ve ihtar ve ikazdan daha aşağıda olan bir mertebedir.

3- Emir ve Sakındırma

Emir lügatte bir işin yapılmasını istemek, sakındırma (nehiy) ise bir işin terk edilmesini istemek anlamındadır. Bu kelime İslâmî metinlerde de aynı anlamıyla kullanılmıştır. Emir ve sakındırma kavramının aydınlanması için aşağıdaki konuların hatırlatılması gereklidir:

İlk olarak emir ve sakındırma, eğitimsel bir yöntem unvanıyla içinde emir ve sakındırmaya ek olarak emredilen amelin zaruretinin sebebi hakkında açıklamayı veya sakındırılan amelin terk edilmesinin zaruretinin de barındırmaktadır. Elbette bu açıklama ve tembihler, emir ve sakındırma tarafını bastırarak şekilde olmamalıdır. Zira bu durumda isteklendirme, korkutma ve öğüt gibi başlıklar altında yer alır; emir ve sakındırma başlığı altından çıkar. Bununla birlikte emir ve sakındırma hem “yap-yapma”yı içerir, hem de “şöyle olmaması için şu işi yapma, böyle olması için bu işi yap” türünden konuları içerir.

İkinci olarak bu yöntem, diğer yöntemlerin hiç sahip olmadığı, eğer sahip olsalar da bunun pek belirgin olmadığı bir özelliğe sahiptir. O da emir ve sakındırmada, emreden ve sakındırmanın kesin ve ciddi türden bir isteğinin varlığıdır. Diğer bir deyişle öğüt, isteklendirme, korkutma, vasiyet ve tavsiye gibi yöntemlerde ikna yönü oldukça kuvvetlidir. Bu yöntemlerde eğitimci; kişide, ameli yapmak için içsel bir isteklendirme oluşturmaya çalışır. Ancak emir ve sakındırmada ikna yönü daha silik, dışardan baskı ve kişinin amele zorlanması daha belirgindir. Emreden ve sakındıran kişi, dışardan baskı yaparak kişiyi amele zorlarlar; ister kendisi içinden gelerek işi yapmaya meyilli olsun, ister olmasın.

Söylenenlere teveccühle bu üç yöntemi kullanma sıralaması şöyledir: Yanlış işle karşılaşılınca ilk aşamada irşad ve yol gösterme yönteminin yardım almak gerekir. Zira kişinin yaptığından yanlışlığından haberdar olmaması ihtimali vardır.

İrşad ve yol gösterme etkili olmazsa ikinci aşamada uyarı yöntemini kullanma zarureti doğmaktadır. Zira kişinin dikkatsizliğinden ve gaflet sonucu hataya düşmüş olma ihtimali vardır.

Bu iki yöntemin de etki etmediği durumda sıra emir ve sakındırmayı kullanmaya gelir ki bunda hem ciddi ve kuvvetli bir istek, hem de zorlama ve kesinlik vardır.

2- İrşad ve Yol Gösterme, Emir ve Sakındırma ve Uyarının Eğitimsel İşlevi

İrşad ve yol gösterme, emir ve sakındırma ve uyarının eğitimde iki genel rolü vardır: Değerler düzeninin oluşturulması ve kültürel birlik oluşturulması. Burada bu iki yöntemi özetle işleyeceğiz.

1- Bir Değerler Düzeninin Oluşturulması

Fertlerinin dinî değerlere karşı sorumluluk duyduğu ve çiğnendiğinde tepki verdiği bir toplumda yaşayan kimse, zamanla değerlerle ve karşıt değerlerle aşına olur ve hangi işin uygun veya uygun olmadığını öğrenir. İlâveten değerlerin ve karşıt değerlerin dereceleriyle de aşına olur. Zira

toplumun bazı değerlerden sapmalar karşısında daha şiddetli bir tepki verdiğini, diğer bazılarında sapmalar karşısında ise zayıf bir tepki verdiğini görür. Yine hangilerinin sabit, hangilerinin değişken olduğunu; nerede uyulması gerektiğini, nerede gerekmediğini anlar.

Diğer taraftan değerlere uymak başkalarının olumlu tepkisi ve onayıyla, uymamak onların olumsuz tepkisiyle karşılaşır. Bu, değerlere uymanın hoş tecrübelerle, uymamanın hoş olmayan tecrübelerle şartlanmasına sebep olur ve değerlere uyulduğunu gördüğünde olumlu duygular, uyulmadığını gördüğünde ise olumsuz duygular hisseder. Bu şekilde kişi zamanla toplumda kabul gören değerler düzeniyle aşına olur ve onları içselleştirir. Neticede kişide kabul gören değerler düzeni şekillenir ve kuvvetlenir.

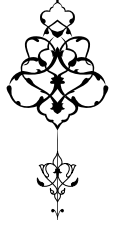
2- Toplumda Kültürel Birliğin Oluşturulması

Söylenenlere ilâveten, sapmalara verilen tepki, toplumda kültürel birliğin oluşmasını sağlar. Böyle bir toplumda değerler ve karşıt değerler oldukça açık ve belirgin hale gelir. Her fert, bunlara uyulduğunda ya da uyulmadığında başkalarının tepkisinin ne olacağını bilir. Bu şekilde değerlere uymak için uygun bir zemin ve ortam; değerlerden saptamak için uygun olmayan bir zemin ve ortam oluşur. Neticede çok az kimse değerleri ayaklar altına almaya cesaret eder.

Bununla birlikte emretme ve sakındırma yöntemi ve eğitimsel tesiri hakkında eleştiriler yapılmıştır. Bunlara özetle değineceğiz. Bu yönetime yapılan eleştirileri birkaç konuda özetleyebiliriz:

1- Bu yöntemi kullanmak, eğitimin dayatma olmasına sebep olmaktadır. Dayatma eğitimin esas dayanağı dış etkenlerdir. Dış etkenin ortadan kalkması veya zayıflamasıyla, eğitimsel etkisi de ortadan kalkar veya zayıflar.

2- Bu yöntemde akıl, irade ve genel olarak kişinin şahsiyeti görmezden gelinmektedir. Zira emredenler ve sakındıranlar, kişinin isteğine, bilgisine, iradesine ve şahsiyetine teveccüh etmeden belli işleri yapmasını veya terk etmesini beklemektedirler. Bu, kişilerin emirler, sakındırmalar ve uyarılar karşısında mukavemet göstermelerine, bunları kabul

etmemelerine, eğer kabul ederlerse de bunun yüzeysel kalarak kalplerine işlememesine sebep olmaktadır.

3- Bu yöntemde eğitim zorlayıcı ve despot bir şekle bürünmektedir. Bu mesele insanların dinî adap ve usullerden kaçmasına ve dine olumsuz bakmalarına sebep olmaktadır. Zira dinî usulleri ve emirleri yerine getirmek her zaman hoş olmayan bir kırgınlık, öfke, baskıcı bir emir ve sakındırma tecrübesini zihinlerinde canlandıracaktır.

4- Tecrübeyle sabit olmuştur ki insan tabiatı irşad ve yol göstermeyi, emir ve sakındırmadan daha iyi kabul etmektedir. Bu yüzden bu yöntemi kullanmak gerekmez.

İlk eleştiri hakkında şöyle söylemeliyiz: Başlangıçta her dayatma bir dış etkene bağlı olsa da, devamı ve sürekliliği dış etkene bağlı olmak zorunda değildir. Bu dayatmanın insan tabiatıyla uyumlu olması ve kişinin içsel bir isteklendirmeye buna süreklilik kazandırması mümkündür. Dinî eğitimde emirler ve sakındırmalar genellikle namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'an okumak, seherde kalkmak gibi konularda yapılmaktadır. Bunlar, eğer emir, sakındırma ve dış etken olmadan insanların yapmayabileceği işlerdir. Ancak bir müddetten sonra her ne kadar emir, sakındırma ve uyarı baskısıyla yapılmış olsalar da, lezzetini tattuktan sonra içten gelen bir istekle bunları devam ettirirler.

Bu konuya teveccüh edilmesi, ikinci eleştiriye de cevap vermektedir. İlâveten ikinci eleştiriyle ilgili şöyle denebilir: Emir ve sakındırmayı kullanmak, despot bir davranış şeklini gerektirmemektedir. Emir, sakındırma ve uyarı eğer yerinde ve şartlarına uyularak gerçekleşirse muktedir bir davranış suretinde olur. Bu, ebeveynin aynı anda hem yumuşak ve mülayim, hem de evlatlarının şahsiyetine saygılı olarak davranışlarını kesin olarak doğru yola hidayet ettiği surettir.

Söylenilenler, üçüncü eleştiriye de cevaplamaktadır.

Dördüncü eleştiri hakkında şöyle söylenmelidir: İrşad ve yol göstermenin insan tabiatıyla daha uyumlu olduğu doğrudur. Ancak bazı durumlarda ve bazı kişilerde irşad ve yol göstermenin etkili olmadığına dikkat edilmelidir. Bu durumlarda emir ve sakındırmayı kullanmak kaçınılmazdır. İlâveten emir ve sakındırmada, irşad ve yol göstermede olmayan bir

tesir vardır. Çünkü emir ve sakındırmada ciddi bir istek söz konusudur, oysa irşad ve yol gösterme sadece tavsiyedir ve ciddi bir istek söz konusu değildir.

Bu şekilde söylenmesi gerekir ki dinî eğitimde ne sadece dinî kavramların öğretimiyle yetinilebilir, ne de sadece nasihat, öğüt ve irşad ile. Bunlara ek olarak söz konusu duruma göre emir, sakındırma, uyarı, irşad ve yol göstermeden de faydalanılmalıdır. Diğer bir deyişle dinî eğitimde hem içsel, yani kişide içten gelen bir isteklendirme, heyecan, şevk ve bilinç oluşturan etkenlerden, hem de dışsal, yani dışardan kişiyi dinî inançlara, davranışlara ve amellere yönlendiren etkenlerden faydalanılmalıdır.

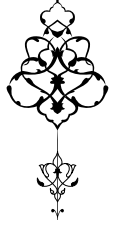
İnsan eğitiminde neden hem içsel hem de dışsal etkenlerden yardım alınması gerektiği, insanın üç özelliğinden kaynaklanmaktadır:

1- İnsan iki grup eğilim ve duyguyla karşı karşıyadır: Maddi duygular ve eğilimler; manevi eğilimler. İnsanın bu dünyada, maddi eğilimlerinin, duygularının ve davranışlarının yüce duygularından ve eğilimlerinden daha çabuk ortaya çıktığı bir durumdadır. Zira insan genellikle ilk gruba daha fazla teveccüh etmektedir. Bu da ortamın, yüce duyguların gelişmesi için daralmasına ve kısıtlanmasına sebep olmakta, tomurcuklanmaları ve gelişmeleri daha fazla faaliyeti gerektirmektedir. Bu hedefe ulaşma araçlarından biri, emir, sakındırma ve uyarıdır. Emir, sakındırma ve uyarı, kişiyi içsel eğiliminin aksine ikinci grup duygularına teveccüh etmeye zorlamaktadır ki zamanla bunların tomurcuklanması ortamı da oluşabilsin.

2- İnsanın içi, dışına etki ettiği; batının ayak izleri, kişinin şahsiyetinin zahirine yansıyan her bir davranışında görülebileceği gibi insanın zahiri de batınına etki eder. Bu esasa göre kişide değişim oluşturabilmek için her zaman içten başlamak gerekmez, bazen dıştan da başlanabilir ve başlanmalıdır.

3- İnsanların her birinin bu yöntemlerden etkilenmeleri de birbirlerinden farklıdır. Bazıları irşad ve uyarı, bazıları da emir ve sakındırma yönteminden daha fazla etkilenir.

Bu üç özellik yüzünden, tüm kişilerde tek bir yöntemle sonuç alınarak başarıya ulaşılamamaktadır.

3- Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde İrşad ve Yol Gösterme, Uyarı, Emir ve Sakındırma

Bu bölümde bu yöntemleri Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde inceleyeceğiz ve siyerlerden elde ettiğimiz noktaları anlatacağız.

1- Dinî Hükümlerden ve Değerlerden Sapmaya Karşı Duyarlılık

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde öne çıkan ve ilgi çeken konulardan biri, Onların dinî değerlere muhalif davranışlara karşı gösterdikleri olağanüstü duyarlılıktır. Bu konunun girişinde onların hata yapanlara karşı tepkilerinden örnekler verdik.

Masumlar'ın (a.s) irşada, uyarıya, emir ve sakındırmaya –ki bu gerçekte iyiliğe emretme ve kötülükten sakındırmadır- özenleri, bu konunun İslâmî eğitimde çok önemli olduğunun göstergesidir. Kur'an'da bu konu üzerinde durmaktadır ve Müslümanları, iyiliğe emrettikleri ve kötülükten sakındırdıkları için en iyi ümmet olarak adlandırmaktadır.¹²⁸

Rivayetlerde de emir ve sakındırmanın öneminin sebeplerinden bazıları anlatılmıştır. Rivayetlerde geçen sebepler arasından sadece bir tanesini söyleyeceğiz ki o da şudur: Emir, sakındırma ve değerlerden sapmaya karşı gösterilen tepki, değerlerin toplumda devamını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Herkesin veya bireylerinin çoğunun kendisini dinî değerler ve hükümler karşısında sorumlu bildiği ve bu değerleri malı, canı, namusu gibi koruduğu bir topluma dinî değerler ve hükümler hâkim olur. Buna karşın eğer insanlar bu sorumluluk karşısında gevşeklik gösterir ve dinî değerlere ve hükümlere muhalif davranışları görmezden gelirlerse zamanla İlâhî hükümler ve değerler silikleşir, artık karışık değerler değere, değerler karışık değere dönüşür ve din ve din hükümleri toplum sahnesinden silinir.¹²⁹

Aynı zamanda şuna dikkat edilmelidir ki dinî değerleri ve hükümleri ihlale karşı tepki göstermenin zarureti ve önemi, herkesin her istediği şekilde başkalarının amellerine ve davranışlarına karşı konumlanabileceğine cevaz vermemektedir. Zira bu durum düşüncesiz ve hesapsız

¹²⁸ Âl-i İmran, 110.

¹²⁹ Vesâilu's-Şia, C. 11, s. 395, 6. rivayet.

tepkilerle sonuçlanabilir ki bu da sadece toplumu dinî değerlerden sapmaya karşı korumayacağı gibi saptmaları da sağlamlaştırarak kuvvetlendirir. Bu sebeple dinî metinlerde emir ve sakındırma, irşad ve uyarı için de emreden ve sakındıran için de şartlar anlatılmıştır.

2- Zorunlu Olmayan Hükümlerden Sapma Karşısında Duyarlılık

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde hatalara karşı tavırda öne çıkan bir diğer nokta, Onlar açısından yapılan hatanın vacip ve haram veya müstehap ve mekruh olması arasında bir farkın olmayışıdır. Hem zorunlu hükümlerden sapma ve hata hakkında uyarıyorlardı, hem de zorunlu olmayan hükümlerden. Burada bu siyerlerden örnekler vereceğiz.

Birinci örnek:

Ali bin Ukbe şöyle naklediyor:

İmam Kâzım (a.s) beni namaz kılariken gördü. Başımı eğri tutmuştum, sırtımda rükûda düz değil, eğriydi. İmam yanıma birini göndererek böyle yapma diye mesaj yolladı.¹³⁰

Görüldüğü üzere rükûda sırtın ve başın düz tutulması namazın müstehaplarından¹³¹. Buna rağmen İmam (a.s), Ali bin Ukbe'yi uyarıyor ve onu bu müstehap hükmü uygulamamaktan men ediyor.

İkinci örnek:

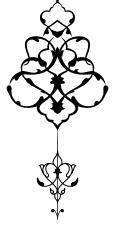
İmam Hasan (a.s) Ramazan Bayramı günü oyun oynayan ve gülen bir grup gördü. Onlara dönerek şöyle buyurdu:

Allah, Ramazan ayını kullarının boyun eğmesi ve seçilmesi için bir vesile kıldı ki böylece bu ayda Allah'a itaat ve rızasını kazanmak için yarışsınlar. Bir grup bu yarışta diğerlerinden öne geçtiler ve kurtuluşa erdiler. Diğer bir grup geride kaldılar ve ziyana uğradılar. İyilik yapanların ödülleri alındı, boş konuşanların ziyana uğradığı bu günde oyun oynayan ve gülen kimse şaşkınlık vericidir! Allah'a andolsun eğer perdeler kalksa iyilerin iyilikleriyle, kötülerin kötülükleriyle meşgul olduğu anlaşılır.¹³²

¹³⁰ Kâfi, C. 3, s. 321, 9. rivayet.

¹³¹ İmam Humeyni, Tahriru'l-Vesile, C. 1, s. 168, 9. madde.

¹³² Bihâru'l-Envâr, C. 88, s. 119, 4. rivayet.

Bayram günü ibadet etmek ve zikretmek vacip olmadığı gibi oyun oynamak ve gülmek de haram değildir. Bununla beraber İmam (a.s) onları bu günde oyun ve eğlenceyle meşgul olunmaması gerektiğiyle ilgili uyarıyor. İyi işler yapılması ve Allah'tan ödül istenmesi gerektiğini bu yuruyor. Çünkü Ramazan bayramı günü, Allah'tan ödül alma günüdür ve bu gündeki amellerin sevabı kat kat fazladır.

Üçüncü örnek:

Müslümanlardan birinden şöyle nakledilmiştir:

Peygamber'in (s.a.a) arkasında namaz kılıyorduk. Peygamber (s.a.a) rükû ve secdede sırtını düz tutmayan birini farketti. Namazdan sonra namaz kılanlara dönerek şöyle buyurdu: "Müslümanlar! Rükû ve secdede belini düz tutmanın namazı doğru değildir."¹³³

Hammâd ve İmam Sâdık (a.s) arasında geçen olay da bu konuyu teyit etmektedir. İmam Sâdık'ın (a.s) ashabından olan Hammâd'dan şöyle nakledilmiştir:

Bir gün İmam Sâdık (a.s) bana dönerek şöyle buyurdu: "Hammâd, güzel namaz kılabiliyor musun?" Cevabında dedim ki: "Evet, ben Hariz'in yazdığı namaz kitabını ezbere biliyorum." İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Kalk ve namaz kıl." Ben namaz kıldım. Namazdan sonra İmam (a.s) bana şöyle buyurdu: "Hammâd! Namazı güzel kılamiyorsunuz! Bir Müslümanın 60-70 yılından sonra tüm adabına ve şartlarına uyarak namaz kılamaması çok çirkin-dir." Hammâd diyor ki: Ben aşâğılık duygusuna kapıldım. Dedim ki bana namazı öğret. İmam (a.s) tüm adabına riayet ederek bir namaz kıldı ve buyurdu ki: "Hammâd! Böyle namaz kıl."¹³⁴

Allame Meclisi'nin rivayetin açıklamasında söylediği gibi, İmam'ın (a.s) Hammâd'a eleştirisi, namazın müstehap adaplarına riayet etmeme-siyle ilgiliydi. Zira kendisi İmam Sâdık'ın (a.s), İmam Kâzım'ın (a.s) ve İmam Rıza'nın (a.s) değerli ashabından biri ve fakihlerin kabul ettiği fı-kıh kitaplarına sahip olan Hammâd'ın doğru namaz kılamaması müm-kün değildir.¹³⁵ İlâveten İmam Sâdık'ın (a.s) namaz kılma keyfiyeti de bu

¹³³ Tabakat-ı Kubra, C. 5, s. 551.

¹³⁴ Bihâru'l-Envâr, C. 81, s. 185, 1. rivayet.

¹³⁵ Hoyî, Seyyid Ebu'l-Kasım; Mucem-u Ricalî'l-Hadis, C. 6, s. 224.

konuyu onaylamaktadır. Zira İmam (a.s) namazı, tüm müstehap adaplarına ve şartlarına uyarak kılmıştır.

Bu siyerler Masumlar'ın (a.s) zorunlu olmayan hükümlerden sapmaya karşı duyarlılıklarını anlatmaktadır.

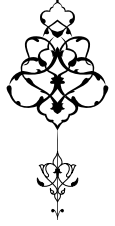
Maalesef günümüzde dinî eğitim ve öğretim elemanları da bu işlere değer vermemekte, sadece zorunlu vacipler ve hükümlerle yetinmektedirler.

Öyle görünüyor ki müstehaplara ve mekruhlara (İslâmî adaba) önem vermenin ve vacipleri yapmak ve haramları terk etmekle yetinmemenin iki önemli eğitimsel etkisi vardır:

1- Müstehapları uygulamak ve mekruhları terk etmek dinî amellere ve davranışlara neşe, canlılık ve cazibe katmakta, onları kuru ve ruhsuz olmaktan çıkarmaktadır. Bu durum, kişinin ruhsal tekâmülüne etki ettiği gibi başkalarını çekme ve başkalarını dinî ritüelleri yerine getirmeye motive etmede de oldukça müessirdir.

Örnek olarak güneş doğana yakın uykudan uyanan, aceleyle bir abdest alan, birkaç defa eğilip kalkarak namazını kılan birini düşünün. Bu kişi güneş batana yakın aceleyle eline yüzüne su vurup sekiz rekât namaz kılmakta, akşam namazını da gecenin sonlarında aceleyle, bezginlikle, sadece yükümlülüğünü üzerinden atmak için kılmaktadır. Bu şekilde namaz kılmak, izleyenin zihninde, namazın faydasız bir amel olduğu, sadece yükümlülüğünden kurtulmak için yapılması gerektiği tasavvurunu oluşturacaktır.

Bir de ezandan önce uyanan “İnne fi halkıssemavati ve'l-arz...” ayetini okuyan, ağır ağır abdestini alan, abdest dualarını okuyan, aşk ve alaka ile gece namazını kılan, heyecan ve iştiaqla Allah'a münacatta bulunan, ağlayan, sonra sabah namaz kılan, Kur'an okuyan... kimseyi düşünün. Bu amelleri izleyende namazın bağışlayan ve esirgeyen Allah ile kulu arasında samimi ve duygusal bir bağ ve namazın âşık ile maşuk arasında bir iletişim olduğu tasavvuru oluşur. Namaz sadece yükümlülüğünden kurtulmak için değil, ruhsal bir ihtiyacı gidermek içindir. Bu sebeple namaz, kılan kişiye diğer hiçbir amelde bulunamayan bir mutluluk ve huzur verir.

2- Müstehaplara özen göstermek ve mekruhlardan uzak durmak, kişilerin vaciplere daha fazla özen göstermesini sağlar. Diğer bir deyişle eğer hedef sadece vacipleri eda etmek olursa, bu gerçekleşmeyebilir de. Ancak hedef vacipleri ve müstehapları yapmak, haramları ve mekruhları terk etmek olursa vacipler her zaman yerine getirilir ve eğer bir şey kaçınılacaksa bu, müstehaplar ve mekruhlar olur.

Elbette bu herkesin tüm müstehapları yapmakla vazifeli oldukları anlamında değildir. Örneğin yeni mükellef olmuş veya gençlik yıllarını yaşayan kişilerin tüm adaplara ve müstehaplara riayet etmeleri beklenmemektedir. İmamlar'ın (a.s), gençlerin ve ergenlerin dinî vazifeleriyle ilgili kolaylık sağlamaları bu konuyu teyit etmektedir. İmam Seccad (a.s), evlatlarının akşam ve yatsı namazlarını beraber kılmalarına izin veriyordu. Oysa akşam namazının güneş battığında, yatsı namazının ise bir saat sonra kılınması müstehaptır. Aynı şekilde Zürare'den şöyle nakledilmiştir:

Gençlik yıllarımda İmam Bâkır'ın (a.s) huzuruna vardım. İmam (a.s) müstehap namazları ve müstehap orucu bana anlattı. Ancak yüzümde bunu kabul etmediğime, bana ağır geldiğine dair ifadeyi görünce şöyle buyurdu: “Bu ameller, terk edildiğinde helak olmana yol açan vacipler gibi değildir; müstehaptırlar. Eğer bir sorun olur da yapamazsan bir ceza söz konusu değil ve eğer yaparsan ne iyi.”¹³⁶

Bu siyer açıkça İmam'ın (a.s) Zürare'den tüm müstehapları sürekli ve devamlı yapmasını beklemediğini gösteriyor ama yaşlanmış Hammâd'ı sıkı tutuyor ve vacip namazı tüm şartlarına, müstehaplarına ve adabına uygun olarak kılmasını bekliyor.

3- Tavır Göstermeden Önce Amelin Yanlışığından Emin Olunması

Dinî ritüellerin ve hükümlerin bir parçası, hac gibi, tüm buluğa ermiş kişilere vacip değildir. Sadece oruç ve namaz gibi bazı yükümlülükler herkese vaciptir. Ancak bu yükümlülükler de her durumda vacip değildir. Örneğin yolcuya, hastaya ve güçsüz yaşlılara oruç ve benzeri vacip

¹³⁶ Kâfî, C. 3, s. 442, 1. rivayet.

değildir. Bu yüzden Ramazan ayında yeme-içmeyle meşgul bir kişi görüldüğünde haram veya uygunsuz bir iş yaptığı söylenemez. Belki de bu kişi oruç tutamayan ve kendisine orucun vacip olmadığı bir yolcu, hasta veya yaşlı bir adam ya da kadındır.

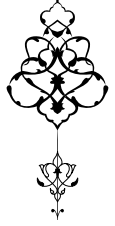
Diğer taraftan bazen insan görerek değil de başka bir yolla bir kişinin uygunsuz bir işe bulaştığından haberdar olabilir. Bu haber gerçeğe aykırı ve yanlış da olabilir. Bu durumda ne yapılmalıdır? Acaba söz konusu kişi uyarılmalı mıdır? Uygunsuz işten sakındırılarak doğru yola irşad mı edilmelidir? Yoksa sessizce oturulmalı mıdır?

Böyle durumlarda Masumlar'ın (a.s) siyeri, önce söz konusu kişinin uygunsuz bir işe bulaştığından emin olmak, sonra onları sakındırarak irşad etmek şeklindeydi. Şöyle nakledilmiştir:

Emiru'l-Muminin (a.s) Ramazan ayında bir gün Kufe Mescidi'ndeydi. Ramazan gününde yemek yiyen bir grubu Onun yanına getirdiler. İmam (a.s) onlara döndü ve şöyle buyurdu: "Siz bu yemeyle iftar etme ve orucu bozma niyetinde miydiniz?" "Evet" dediler. Tekrar şöyle sordu: "Acaba siz Yahudi veya Hristiyan mısınız?" "Hayır" diye cevap verdiler. İmam (a.s) buyurdu: "Hangi dindensiniz?" "Müslümanız" dediler. Buyurdu ki: "Yolcu musunuz?" "Hayır." "Acaba bizim bilmediğimiz bir hastalığınız var da o sebeple oruç tutamıyor musunuz? Çünkü siz kendi durumunuzu daha iyi bilirsiniz ve Allah, Kur'an'da şöyle buyurmuştur: **Herkes kendi halinden haberdardır.**" Yine şöyle dediler: "Hayır, bir hastalığımız yoktur..."¹³⁷

İmam (a.s) her türlü uyarı, irşad, emir ve sakındırmadan önce ilk olarak oruç tutmamalarının sebebini soruyor. İlk soru, onların iftar niyetiyle bir şey yiyip yemedikleridir. Zira bir kimsenin yanlışlıkla veya bilgisizlikle yeme-içmenin orucu batıl ettiğini bilmeden bunu yapması mümkündür. İkinci aşamada Müslüman olup olmadıklarını soruyor. Zira Hristiyanlar, Yahudiler ve diğer dinlerin ve mezheplerin mensupları da Müslümanlar arasında yaşıyorlardı. Müslüman olduklarından emin olduktan sonra yolcu veya hasta olup olmadıklarını soruyor. Bu sorulardan ve özürsüz olarak oruçlarını yediklerine emin olduktan sonra onlara karşı tavrını koyuyor.

¹³⁷ Bihâru'l-Envâr, C. 38, s. 60, 13. rivayet.

Muhammed bin Asım da şöyle diyor:

Bir gün İmam Rıza (a.s) bana şöyle buyurdu: “Duydum ki Vakıfiye ile görüşüyormuşsun?” Dedim ki: “Evet, onlarla oturuyorum ama inançlarına muhalifim.” İmam(a.s) şöyle buyurdu: “Onlarla oturma.”¹³⁸

Burada da İmam (a.s), Muhammed bin Asım'ı sakındırmadan önce ona Vakıfiye ile görüşüp görüşmediğini soruyor.

Neden hatalı kişiye gösterilecek her türlü tavırdan önce hatalı olduğu doğrulanmalıdır? Cevabında iki konuya işaret edebiliriz:

1- İrşad, uyarı, emir ve sakındırma genellikle bir kimse bir hata işlediğinde kullanılır. Hatalı olduğu kesin olmayan bir kimseye irşad, uyarı, emir ve sakındırma yapılması gerçekte onu bir hata yapmakla suçlamaktır. Şimdi, eğer söz konusu kişi gerçekte bir hata işlememişse, bu uyarının veya emir ve sakındırmanın kendisi, kişide bir tür mukavemet ve olumsuz bir tepki oluşturacak ve onu uyarana karşı kötümser kılacaktır. Bu şekilde sonraki etkileşimler için ortamı da yok edecektir.

2- Hata doğrulanmadan uyarı, emir ve sakındırma yersizdir ve kullanılması bu amelin yanlış yönlendirilmesine yol açar. Bu sebeple fakihler, iyiliğe emretme ve kötülükten sakındırma şartlarından biri olarak amelin kötü olduğunun doğrulanmasını saymış ve şöyle demişlerdir: Eğer bir amel bazı fakihlere göre haram, bazı fakihlere göre helal ise iyiliğe emreden ve kötülükten sakındırmanın, bu ameli yapan kişinin o ameli haram kabul eden bir fakihi taklit ettiğini bilmesi, sonra sakındırması gerekir. Aksi takdirde sakındıramaz.¹³⁹

4- Davranışsal Tepki

Hatalar karşısındaki tepkinin her zaman sözlü olması gerekmez. Masumlar'ın (a.s) siyeri, hatalara karşı bazen sözlü (ister açık ve doğrudan olsun, ister imayla ve dolaylı), bazen de davranış, hal ve hareketler ile razı olmadıklarını gösterme şeklindeydi. Aişe'den şöyle naklediliyor:

¹³⁸ İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 757, 864. rivayet.

¹³⁹ İmam Humeyni; Tahriru'l-Vesile, C. 1, s. 447, 2. Madde.

“Resimli bir sırt minder¹⁴⁰ almıştım. Peygamber (s.a.a) bunu gördüğünde kapının kenarında durdu ve içeri girmedi. Peygamber’in (a.s) çehresinden rahatsız olduğu anlaşılıyordu. Peygamber’e (s.a.a) şöyle dedim: “Ey Allah’ın resulü! Bir günah mı işledim?” Buyurdu ki: “Bu minder nedir?” Ben, “Oturmak veya yaslanmak için kullanılsın diye satın aldım” dedim. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Bu resimleri çizenler, kıyamette azap edilecekler ve onlara denecek ki: Çizdiğiniz şeyleri canlandırın.””¹⁴¹

Resmin ne olduğundan, her türlü resmi kapsayıp kapsamadığından çok burada Peygamber’in (s.a.a) tavrı önemlidir. Daha eve girerken Peygamber’in (s.a.a) çehresi ve yüzünün rengi, Aişe’ye onun yaptığından razı olmadığını anlattı.

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

Bir adam Peygamber’in (s.a.a) yanına geldi. Peygamber’e (s.a.a) selam verdi ama Peygamber (s.a.a) selamına cevap vermedi. Adam rahatsız olarak evine gitti ve olayı eşine anlattı. Eşi şöyle dedi: “Peygamber ipek cübbeni ve altın yüzüğünü görmüştür. Bu ikisini çıkar ve Peygamber’in (s.a.a) yanına dön.” Adam böyle yaptı ve Peygamber’in (s.a.a) yanına gitti. Peygamber (s.a.a) selamını cevapladı.¹⁴²

Burada da Peygamber (s.a.a) davranışıyla onun uygunsuz bir iş yaptığını anlamasını sağladı.

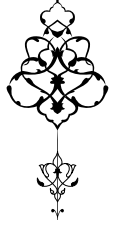
Bu iki siyerde dikkate değer birkaç konu vardır:

1- Masumlar (a.s) eğitim için sadece sözle yetinmiyorlardı, davranış ve amelden de faydalaniyorlardı. Burada hatırlatılması gerekir ki davranışın yol gösterici olabilmesi için net, açık, zıtlık ve çatışmadan arı olması gerekir. Bir davranış karşısında bazen olumlu, bazen olumsuz tepki veren bir kimsenin davranışının başkalarına ders vermesi ve yol göstermesi beklenemez. İzleyen için anlaşılır olmayan davranış da yol gösterici olamaz. Diğer bir deyişle davranış da söz de mesaj konumundadır. Eğer mesaj açık, anlaşılır ve zıtlıktan arı olmazsa etkili olmayacaktır. Ancak eğer karışık, iç içe ve belirsiz olursa faydalı olmayacağı gibi muhatabı başıboşluğa da düşürecektir. Masumlar’ın (a.s) davranışı da aynı sözleri

¹⁴⁰ Anlaşılana göre bu, insan gibi canlı bir varlığın resmiydi.

¹⁴¹ Sahih-i Buharî, C. 3, s. 17.

¹⁴² Subulu’l-Huda, C. 7, s. 148.

gibi açıklık-netlik ve uyumluluk özelliklerine sahipti. Bu yüzden kolayca muhatapları etki altında bırakıyordu.

2- Masumlar'ın (a.s) bazı durumlarda sözlü tepkiyi de kullanabilecekken davranışsal tepki üzerinde ısrarla durdukları görülmektedir. Bu ısrarın sebebi belki de davranışsal tepkinin etkisinin, sözlüye göre daha derin, nüfuzlu ve kalıcı olmasıdır. Zira bir taraftan kişiyi düşünmeye zorlamakta, diğer taraftan tepki verenin güvenilirliğine olan kalpten inancını göstermektedir. İlâveten davranışsal tepki bir tür uyarı ve dolaylı tavır olarak algılanır ve sözlü ve doğrudan gösterilen tavırların verdiği zarara ve hasara da sahip değildir.

3- Davranışsal tepki özel durumlarda kullanılabilmektedir. Masumlar (a.s) da hatayla karşılaştıkları bütün durumlarda davranışsal tepki göstermemişlerdir. Örneğin İmam Hasan (a.s) Ramazan Bayramı günü oyun oynamaya ve gülmeye dalmış bir grubun yanından geçerken onları sözle uyarmıştır. Peygamber (s.a.a) de daha önce söylendiği gibi birçok durumda sözle uyarıda bulunmuştur.

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Acaba hangi durumlarda davranışsal, hangi durumlarda sözel tepki gösterilmelidir?

Siyerlerin kısıtlı oluşu yüzünden bu soruya kesin bir cevap vermek zordur. Ancak genel olarak davranışsal tepkinin, muhatapın tepki gösterenin davranış tarzıyla aşına olduğu, davranışındaki ufak bir değişikliği anlayabildiği ve bunun sebebinin veya sebeplerinin peşine düşeceği durumlarda kullanılabileceğini söyleyebiliriz. Ama davranıştaki değişikliği anlamayacak veya anladığında ne sebeplerini araştırarak ne de tepki gösterenle iletişim kurmaya gerek görececek kimselerde bu üslup işlevsel değildir. Bu iki şart da muhatapın içinde yaşadığı topluma ve tepki gösterene hâkim olan kültürle ve değerlerle belli ölçüde aşına olması durumunda gerçekleşir.

5- Yumuşak ve Mülayim Tavır, Sert ve Öfkeli Tavır

Masumlar (a.s) hatalarla karşılaştıklarında bazen yumuşak ve mülayim, bazen de sert ve öfkeli bir tavır gösteriyorlardı. Burada bu siyerlerden birkaç örnek vereceğiz.

Birinci örnek:

İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

Üç kadın, Peygamber'in (s.a.a) yanına geldi. Biri kocasının et yemediğini, diğeri kocasının koku sürmediğini, öbürü de kocasının karı-koca ilişkisinden kaçındığını söyledi. Peygamber (s.a.a) örtüsü yerlerde sürünür vaziyette evinden çıktı, mescide giderek minbere oturdu ve Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurdu: "Ne oldu da ashabımdan bazıları eti ve kokuyu kullanmaz, karı-kocalık vazifesinden kaçır oldu? Bilin ki ben et yiyorum, güzel koku kullanıyorum ve karı-kocalık vazifemi yerine getiriyorum. Her kim benim yol ve yöntemimden yüz çevirirse benden değildir."¹⁴³

İkinci örnek:

Şöyle rivayet edilmiştir:

"Kim Allah'tan korkup sakınırsa, (Allah) ona bir çıkış yolu gösterir. Ve onu hesaba katmadığı bir yönden de rızıklandırır." ayeti nazil olduktan sonra Peygamber'in (s.a.a) ashabından bazıları işi gücü bırakular, uzlete çekilerek ibadetle meşgul oldular. Peygamber (s.a.a) bu durumdan haberdar oldu, onların yaptıklarından hoşlanmadı ve şöyle buyurdu: "Ben işi gücü bir kenara koyup ağzını açarak Allah'ım bana rızık ver diyen adamı düşman bilirim."¹⁴⁴

Üçüncü örnek:

Bir adam Peygamber'in (s.a.a) yanına gelerek şöyle dedi:

"Selam olsun sana ey benim rabbim!" Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: "Allah sana lanet etsin, benim ve senin rabbin Allah'tır. Allah'a andolsun seni savaşta korkak ve barışta aşağılık gördüm."¹⁴⁵

Dördüncü örnek:

Yunus bin Zebyan, İmam Rıza'yla (a.s) konuşuyordu. İmam'a (a.s) şöyle dedi:

"Bir gece tavaf ederken yukardan şöyle bir nida yükseldi: Ey Yunus! Ben ondan başka ilah olmayan Allah'ım. Bana kulluk et ve namazını kıl. Ba-

¹⁴³ Kâfi, C. 5, s. 496, 5. rivayet.

¹⁴⁴ Mustedreku'l-Vesâil, C. 13, s. 15, 4. rivayet.

¹⁴⁵ İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 589, 534. rivayet.

şımı yukarı kaldırdım...” İmam Rıza (a.s) o kadar rahatsız oldu ki şöyle buyurdu:

“Benim yanımdan git! Allah sana lanet etsin, sana böyle söyleyene lanet etsin, Yunus bin Zebyan’a bin kez lanet etsin, öyle bir lanet ki ardında lanet edenlerin bin laneti olsun ve seni cehennemin dibine soksun. Şehadet ediyorum ki bahsettiğin nida şeytandan başkasının nidası değildir.”¹⁴⁶

İlk iki siyerde Peygamber (s.a.a) hata yapan kişilere karşı yumuşak ve mülayim bir tavır göstermiştir ve işlerinin yanlışlığını onlara bildirmiştir. Ama sonraki iki siyerde hatalı kişiye sert bir tepki göstermiştir. Bu siyerlerden hatalı kişilere sert ve öfkeli davranmanın da reva olduğu anlaşılmaktadır. Elbette bu, her durumda sertliğin ve öfkenin reva olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim her durumda yumuşak ve mülayim olmanın reva olduğu anlamında da değildir.

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Nerede sert ve öfkeli, nerede yumuşak ve mülayim davranılacaktır?

Yukardaki soruya kesin ve tam bir cevap vermek güç olsa da nakledilen siyerler ışığında bu soruya genel ve muhtemel bir cevap vermek mümkündür:

1- Kişinin müstehaplardan ve mekruhlardan saptığı durumlarda Masumlar (a.s) sert ve öfkeli bir tavır göstermiyorlardı. İmam Sâdık'ın (a.s) Hammâd'la, İmam Kâzım'ın (a.s) Ali bin Ukbe'yle olan –daha önce anlatığımız- siyeri bunu teyit etmektedir.

2- Masumlar (a.s) görmezden gelinmeyecek dinî değerlere, vaciplere ve haramlara riayetden sapmayla karşılaşuklarında; eğer kişi cehaleti ve bilgisizliği yüzünden bir hataya düşüyse ve bu sebeple mazursa onu yumuşaklık ve muhabbetle irşad ediyorlardı. Bu konuda sunulan siyerlerden ilk iki örnekte Peygamber (s.a.a) mülayim ve muhabbetli bir şekilde ashabını, hatalarıyla ilgili uyarmıştır. Çünkü ashap, İslâm'da ibadetin sahip olduğu tüm ehemmiyete rağmen gündelik yaşamı aksatmaması gerektiğini ve söz konusu ayetin işi gücü bırakmak anlamına gelmediğini bilmiyordu. Aynı şekilde daha önce naklettiğimiz siyerde Peygamber (s.a.a) mülayim bir şekilde bazı namaz kılanları, hatalarıyla ilgili uyarmıştır. Zira

¹⁴⁶ İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, s. 657, 673. rivayet.

onlar rükûda sırtlarının düz olması gerektiğini bilmiyorlardı. Rivayetin başında Ali bin Şeyban'ın "Biz bir heyet idik. Peygamber'in (s.a.a) yanına gittik, İslâm'a girdik ve Peygamber'le (s.a.a) beraber namaz kıldık"¹⁴⁷ demesi de onların bu konudaki bilgisizliğini teyit etmektedir. Buradan, bu kişilerin yeni İslâm'a girdikleri ve İslâm hükümleriyle aşına olmadıkları anlaşılmaktadır. Yine Sünen-i Ebu Davud'da Muaviye bin Hikem'den şöyle nakledilmektedir:

"Ben namazdaydım. Bir adam hapşurdu ve Allah'a hamdetti. Ben cevap yüksek sesle "Yerhamukellah" dedim. İnsanlar bana sertçe baktılar. Kendi kendime neden bana böyle bakıyorlar, dedim... Peygamber (s.a.a) namazdan sonra şöyle buyurdu: "Kim namazda sohbet etti?" Dediler ki: "Bu bedevî." Peygamber (s.a.a) beni yanına çağırdı ve şöyle dedi: "Namaz sadece Kur'ân okumak ve Allah'ı zikretmek içindir. Namaz kıldığın vakit, başka işlerle uğraşma." Ben Peygamber'den (s.a.a) daha şefkatli ve merhametli bir öğretmen görmedim."¹⁴⁸

Bu siyerde de Peygamber (s.a.a), Muaviye bin Hikem'e mülayim ve şefkatli davranıyor. Zira bedevîydi, yani çölde yaşayan bir kimseydi ve dinin hükümlerinden haberdar değildi.

Kişinin dinî hükümlerle ve ilimlerle aşına olduğu veya bilgisizliği dinî konulara ve ilimlere önem vermemesinden kaynaklandığı durumlarda Masumlar (a.s) sert tavrı göstermişlerdir.

Rebi'den şöyle nakledilmiştir:

"Emiru'l-Muminin'in (a.s) yanında kardeşim Asım'dan şikâyet ettim. Buyurdu: "Ne yapıyor?" Dedim ki: "Uzlete çekildi, toplumu bıraktı (ve bu sebeple) ailesini üzdü ve evlatlarını sıktı." Şöyle buyurdu: "Asım'ı yanına çağır." Asım geldiğinde Hz. Ali (a.s) ona yüzünü ekşitti ve şöyle buyurdu: "Eyyahlar sana! Acaba Allah'ın lezzetleri sana mübah kıldığını ama faydalanmanı istemediğini mi sanıyorsun? Sen Allah nazarında bundan daha aşağılıksın."¹⁴⁹

Peygamber (s.a.a) Asım gibi kişilere sert tavrı göstermemiş olsa da Hz. Ali (a.s) Asım'a sert bir tavrı göstermiştir. Zira Asım'ın bilgisizliği

¹⁴⁷ Tabakatu'l-Kubra, C. 5, s. 551.

¹⁴⁸ Sünen-i Ebu Davud, s. 211, 930. Hadis.

¹⁴⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 42, s. 173, 34. rivayet.

için geçerli bir özrü yoktu. Çünkü bu hüküm daha önce anlatılmıştı ve Asım'ın din ilimlerinde âlim olanlara sorması gerekirdi.

3- Masumlar (a.s) nübüvvet iddiası, guluv, Peygamber (s.a.a) veya başka kimseler hakkında akıl dışı mübalağalar gibi fahiş hatalar söz konusu olduğunda ve de kişinin ilmi ve bilgisine aykırı olarak ısrarla yanlış işi yapmaya devam ettiğinde çok şiddetli ve sert tavır koyuyorlardı. Yukarda zikrettiğimiz son siyer, bunu teyit etmektedir.

6- Köküne İnnek ve Sebebini Bulmak

Masumlar (a.s) inançla ilgili hatalara özel bir hassasiyet gösteriyorlardı. İnançları düzeltmek için her fırsattan faydalanıyorlardı. Emiru'l-Muminin'in (a.s) siyerinde şöyle geçmektedir:

“Bir gün Emiru'l-Muminin (a.s) bir adamın Allah'a şöyle yemin ettiğini duydu: “Yedi göğün ardında gizlenen Allah'a yeminle.” İmam şöyle buyurdu: “Eyvahlar sana! Allah bir şeyden gizlenmekten veya kendisinden bir şey gizlenmesinden daha üstündür. Ne mekânın kendisini ihata edebildiği ne de yerde veya gökte bir şeyin kendisinden gizli olduğu Allah, münezzehtir.”¹⁵⁰

Bununla birlikte Masumlar (a.s) inançla ilgili hataları düzeltirken sadece uyarıyla yetinmiyorlardı. Gerekirse inanç sapmalarının köklerini de bulmaya çalışıyorlardı. Örneğin şöyle nakledilmiştir:

Peygamber (s.a.a) şöyle söyleyen bir adam gördü: “Allah'ım beni bağışla. Gerçi beni bağışlayacağımı sanmıyorum.” Peygamber (s.a.a) ona şöyle buyurdu: “Neden Allah'a karşı suizanlısın?” Adam “Çünkü İslâm'a girmeden önce ve girdikten sonra günah işledim.” dedi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “İslâm'dan önceki günahlarını iman ve İslâm'a girmen yok etti ve İslâm'a girdikten sonra işlediğin günahları namazların; zira her namaz bu namaz ile önceki namaz arasında işlenen günahların kefaretidir.”¹⁵¹

Bu siyerde Peygamber (s.a.a), Allah'a karşı suizanlı olmanın günah, bu sözlerin küfür olduğunu söylemek yerine ümitsizliğinin ve suizanının sebebini araştırıyor ve sonra buna deva oluyor.

¹⁵⁰ Şeyh Müfid; El-İrşad, C. 1, s. 217.

¹⁵¹ Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 16, 10. rivayet.

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Musa Kâzım (a.s) ölümü arzulayan bir adamla karşılaştı. Ona şöyle buyurdu: “Acaba Allah’la, ölümü sana sevdirecek derecede bir yakınlığın mı var?” Adam “Hayır” dedi. İkinci kez şöyle sordu: “Acaba yaptığın iyi işler, günahlarından daha mı fazla?” Adam yine “Hayır” dedi. Buyurdu ki: “Bu durumda sen sonsuza dek helak olmayı arzu ediyorsun.”¹⁵²

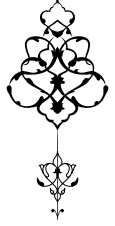
Bu tavırda da İmam (a.s), yanlış davranışın sebebini keşfetmiş ve bunu tedavi etmiştir. Söz konusu kişi ölümün dünya zorluklarından kurtuluş olduğunu sanıyordu. Oysa ölümün huzur kaynağı olabilmesi için ya iyi amelleri günahlarından fazla olmalıydı veya Allah’la bir yakınlık ilişkisine sahip olmalıydı ki bu sebeple Allah günahlarını affetsin.¹⁵³ İmam (a.s) onun bu konuyu anlamasını sağlamıştır.

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Neden Masumlar (a.s) inançla ilgili hatalarda sebebini bulmaya çalışıyorlardı?

Cevabında şu konuya işaret etmemiz gerekir: İnançların şekil almasının ve değişmesinin özel bir mekanizması vardır. Bu, davranışın ve sözün oluşmasına ve değişmesine hâkim olan mekanizmadan farklıdır. Davranışın ve sözün (bedensel amellerin) uyarı, nasihat ve çeşitli harici baskı unsurlarıyla değiştirilmesi mümkün olabilir ama bu yöntem inançların değişmesinde hiçbir zaman etkili olmayacaktır. Zira inanç, kalple ve zihinle (ruhsal amelle) ilgilidir. Zihni ve kalbi ikna eden bilgi ve düşüncenin ardından oluşur. Eğer kişi kendi bilgisi ve düşüncesiyle saadeti için özel bir yolu izlemesi gerektiği sonucuna ulaşırsa bu inanç; uyarı, nasihat ve hatta zorlama ve tehditle gevşemez ve yok olmaz. Bu inancı değiştirmenin tek yolu, doyurucu bilgileri ona sunmaktır.

¹⁵² Keşfu’l-Gumme, C. 3, s. 46.

¹⁵³ Elbette burada İmam (a.s) sadece, ölümün rahatlık olması için ölümden sonra azaba uğramamak gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. Bu da ancak ya günahları iyi amellerinden az olursa veya Allah günahlarını bir sebeple –mesela yakınlık- bağışlarsa mümkün olabilecektir. Bu asla Allah’ın birileriyle yakınlık bağı olduğu veya eğer –farz-ı muhal- böyle bir yakınlığı olursa kişinin günahlarını bağışlayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü Allah adildir. İmam sadece maksadının anlaşılması için bu anlamı kullanmıştır.

7- Aracı kullanmak

Masumlar'ın (a.s) siyerinde dikkat çekici noktalardan biri de hataları gördüklerinde uyarı için bazen bir aracından faydalanmalarındır. İmam Musa Kâzım'ın (a.s) –namazını adabıyla kılmayan- Ali bin Ukbe'yle arasında geçen olayda İmam (a.s) başka bir kişi aracılığıyla Ali bin Ukbe'ye, içeriği “namazda, namazın adabına riayet et” olan bir mesaj yollamıştır.¹⁵⁴

Uyarı için bir aracından faydalanmak, uyarının daha etkili olmasını ve eğitimci ile öğrenci arasındaki hayâ ve hürmet perdesinin yara almasını sağlayabilir.

8- Hatalı Ameli Görenleri Uyarmak

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinin mütalaası sonucu ulaşılan konulardan biri de her zaman hatalı kişinin uyarılmasının gerekmediği, aksine bazen söz konusu işin yanlışlığının ve kaçınılmasının lüzumu hakkında, amele şahit olanlar uyarılmasının gerektiğidir. Peygamber'in (s.a.a) siyerinde şöyle geçmektedir:

Bir gün Peygamber (s.a.a) namazdan sonra ashabından bir grupla otururken bir adam geldi ve namaza başladı. Öylesine hızlı rükû ve secde ediyordu ki sanki bir karga yeri gagalıyordu. Peygamber (s.a.a) ashabına dönerek şöyle buyurdu: “Bu kişi eğer bu halde ölecek olursa İslâm üzere ölmemiştir. Öyle secde ediyor ki sanki bir karga, kan yemek için yeri gagalıyor. Böyle rükû ve secdeyle namaz kılan kimse, bir-iki tane hurma yiyen bir aç gibidir. Bir-iki tane hurmanın onu doyurmayacağı açıktır.”¹⁵⁵

Peygamber'in (s.a.a) neden namaz kılanın kendisini uyardığı konusunun birkaç sebebi olabilir. Peygamber'in (s.a.a) bu konu hakkında yeterince uyarı yapmış olması mümkündür. Belki de Peygamber (s.a.a), amelin yanlışlığını hatalı kişiye ashabının hatırlatmasını istemiştir.

Her halükârda bu adamın namaz kılmasına şahit olanlarının uyarılması iki açıdan dikkate değerdir:

1- Bu kişileri uyarmak, onları bu amelle ilgili aşılamaktadır. Bu kişileri hatalara düşmekten korumaya çalışan bir çeşit önleyici eğitimidir.

¹⁵⁴ Kâfî, C. 3, s. 321, 9. rivayet.

¹⁵⁵ Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 39, 5. rivayet.

Elbette bu, kişileri hata işledikten sonra düzeltmeye çalışan tedavi eğitiminin çok daha etkili ve faydalı bir tür eğitimidir.

2- Söz konusu kişiler bu uyarıyı çok daha kolay kabul ederler. Zira henüz bunu yapmamışlardır ve bu da uyarıyı kabule karşı direnç göstermemelerini sağlar.

İlaveten bu siyerden, hataya karşı konumlanmanın, hata yapanın uyarılmasıyla sınırlı olmadığı sonucuna da ulaşılabilir. Mühim olan ve hedef, imkân dâhilinde daha fazla kişinin uygunsuz işlerden uzaklaşması ve uygun işlere yönelmesidir. Bu yüzden eğer bazı durumlarda hatalı kişinin uyarılması mümkün değilse veya uyarının onun üzerinde bir etkisi yoksa gördükleri amelin etkisinde kalarak hataya düşebilecek olan şahitlerin uyarılması gereklidir.

9- Amelin Yanlışlığının Genele Duyurulması

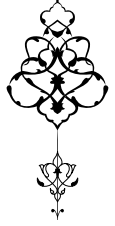
Bazen anormal bir olgu ortaya çıkar ve eğer zamanında önlenmezse tüm topluma yayılır. Böyle durumlarda Masumlar (a.s) önleme yöntemini kullanıyorlardı. Yani anormal bir olgunun geliştiği haberini alır almaz, bunun yanlışlığını herkese duyuruyorlardı ve onları söz konusu ameli işlemekten men ediyorlardı. Burada bu tür tavırlara bir örnek zikredeceğiz:

Üç kadın Peygamber'in (s.a.a) yanına geldi. Biri kocasının et yemediğinden şikâyet ediyordu. Diğer kocasının güzel koku kullanmadığından, öteki de kocasının karı-kocalık vazifesini yapmadığından şikâyetçiydi. Peygamber (s.a.a) kadınların sözlerini dinledikten sonra aceleyle mescide giderek minbere çıktı ve Allah'a hamd ve sena ederek şöyle buyurdu:

"Neden benim ashabımdan bazıları et yemiyorlar, güzel koku kullanmıyorlar ve karı-kocalık görevlerini yapmıyorlar? Dinleyin! Ben et yiyorum, güzel koku kullanıyorum ve karı-kocalık vazifemi yerine getiriyorum. Benim yol ve yöntemimden yüz çeviren benden değildir."¹⁵⁶

Dünyaya yüz çevirmek ve sadece ibadet etmek (ki ruhbanlık diye tabir edilir) yeni gelişen anormal bir olgu olduğundan, Peygamber (s.a.a) bunun yanlışlığını herkese bildirdi ve herkesi bundan sakındırdı.

¹⁵⁶ Kâfî, C. 5, s. 496, 5. rivayet.

Özet

Bu bölümün konularının toplamından şunları gösterdi:

1- İrşad ve yol gösterme, kişinin doğru ve uygun ameller hakkında bilgilendirilmesi ve bunlara hidayet edilmesi anlamındadır.

2- Uyarı, hafif bir ikazla beraber hatırlatma anlamındadır.

3- Emir ve sakındırma, bir işin yapılmasını veya yapılmamasını istemektir.

4- Bu üç yöntemin iki eğitimsel işlevi vardır: 1- Kişide bir değerler düzeninin oluşturulması. 2- Toplumda kültürel birlikteliğin oluşturulması.

5- Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinin mütalaası, emir ve sakındırmanın eğitimsel bir yöntem olarak gerekli işlevselliğe sahip olduğunu açığa çıkarmaktadır.

6- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde aşağıdaki noktalar dikkat çekmektedir:

- Masumlar (a.s) dinî hükümlerden ve değerlerden sapmaya karşı duyarlıydılar.

- Masumlar (a.s) zorunlu olmayan hükümlerden ve değerlerden sapmaya karşı da duyarlılık gösteriyorlardı.

- Masumlar (a.s) sapmaya karşı tavır göstermeden önce amelin yanlışlığından emin oluyorlardı.

- Sapmalara karşı tepkileri her zaman sözlü değildi, bazen davranışsal tepki de gösteriyorlardı.

- Sapmalara karşı tavırları her zaman yumuşak ve mülayim değildi, bazen sert tavır da gösteriyorlardı.

- Masumlar (a.s) davranışı düzeltmek için yanlış davranışın kökünü ve sebebini belirliyorlardı.

- Uyarmak için bazen üçüncü bir kişiden faydalanıyorlardı.

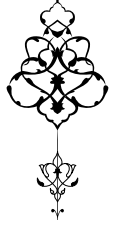
- Bazen hatalı ameli izleyenleri, amelin yanlışlığı hakkında uyarıyorlardı.

- Bazı durumlarda da amelin yanlışlığını halkın geneline anlatıyorlardı.

Üçüncü Kısımın Neticesi ve Özeti

Masumlar'ın (a.s) siyerinde kullanılmış olan eğitimsel yöntemler genellikle insanın akılcı boyutuyla ilgilidir. Masumlar (a.s) insandaki her değişimin insanın kendi bilgisine, marifetine, isteğine ve iradesine dayanmasını istiyorlardı; dışardan gelen baskıya ve zorlamaya dayanmasını değil. Öğüt, isteklendirme ve korkutma, irşad, uyarı ve emir ve sakındırma yöntemlerinin hepsi, kişiye amelleri ve davranışlarıyla ilgili bilgi veren, doğru ve yanlış yolu ona anlatan ve sonunda hangi işi nasıl yapacağına dair kararı kişinin kendisinin verdiği yöntemlerdir. Eğer bazı durumlarda dışardan baskı ve zorlama kullanıldıysa da bu, temel unvanıyla değil, öğrencinin kendi ihtiyarıyla ve bilinçli olarak kabulüne bir giriş unvanıdır.

Bu sebeple bu bölümde anlattığımız yöntemlerde, şartlandırma, davranışın maddi ödüllerle desteklenmesi, ticarî anlamıyla tebliğ –bedensel, cinsel vb. çekicilikler yoluyla kişilerin dikkatinin çekilmesi ve bir davranışı yapmaya zorlanmaları- gibi yöntemlerdeki etkiler görülmemektedir.

Dördüncü Kısım

Tamamlayıcı

Bu bölümde üç konuyu Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde inceleyeceğiz. Bu üç konu:

- 1- Dinî eğitimde yumuşaklık ve hoşgörü.
- 2- Toplumsal gelenekler ve dinî eğitim.
- 3- Ebeveyn ve dinî eğitim.

Bu üç konudan her biri, eğitim ve öğretimde genel olarak, dinî eğitimde ise özel olarak başlı başına önemli konulardandır. Ancak bu üç konu aynı kategoride değildir ve bu sebeple onlar için tek bir başlık seçilemez. Yumuşaklık ve hoşgörüye, eğitimsel eserlerin çoğunda “Eğitim ve öğretim usulü” başlığı altında yer verilmiştir. Gelenekler ve eğitimsel rolleri “Kültür ve eğitim” başlığı altındaki konularda geçer. Ebeveyn ve dinî eğitim de “Eğitim üzerinde müessir etkenler” kategorisinde yer alır.

Diğer taraftan bu konulardan hiç biri, önceki üç bölüm içinde de işlenemez. Zira o bölümlerin konularıyla uyumlu değildir.

Bununla birlikte dinî eğitimde bu konuların önemi ve Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde üzerinde durulması sebebiyle bu üç konunun siyerde mütalaa edilmesi zaruridir. O yüzden mecburen bu üç konuyla ilgili bahisleri bu bölümde ayrıca işleyeceğiz. Kapsayıcı ve tek bir başlık bulamadığımız için de bu bölüm için “Tamamlayıcı” unvanını seçtik.

Bu bölüm üç kısımdan oluşacaktır: Birinci kısım: Dinî eğitimde yumuşaklık ve hoşgörü. İkinci kısım: Toplumsal gelenekler ve dinî eğitim. Üçüncü kısım: Ebeveyn ve dinî eğitim.

Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde bu üç konunun mütalaa edilmesinin hedefi şunları görebilmektir: Acaba Masumlar (a.s) yumuşaklık ve hoşgörüyü bir yer veriyorlar mıydı? Masumlar (a.s) dinî eğitimde hangi durumlarda ve ne ölçüde hoşgörüyü riayet ediyorlardı? Toplumsal geleneklerin Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerindeki konumu nedir? Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde toplumsal geleneklerin dinî eğitimle nasıl bir ilişkisi vardır? Acaba Masumlar'ın (a.s) siyerinde ebeveynin dinî eğitimde bir rolü var mı? Dinî eğitimde ebeveynin rolü nedir?

Birinci Bölüm

Yumuşaklık, hoşgörü ve dinî eğitim

Yumuşaklık ve hoşgörünün bizim kültürümüzde uzun bir geçmişi vardır. Hafız bunu “İki dünyada huzur”un anahtarı saymakta ve şöyle demektedir:

İki dünya huzuru, bu iki harfin tefsiridir
Dostlara cömertlik, düşmanlara hoşgörü.¹

Sâdî, Gülistan adlı kitabında hoşgörüü halkın gönlünü alma ve kalplerini kazanma vesilesi olarak görmektedir:

Söz, hoşgörü ve insancılığın lütfuyla
Çekersin kalpleri kabul kemendiyle²

Bostan adlı kitabında da yumuşaklığı şân ve makama ulaşma sebebi saymıştır:

Yumuşak huyla öyle korkunç konumdan
Ulaştırdı zaman onu böylesi makama³

Rivayetlerde de yumuşaklık üzerinde durulmuştur. Bir rivayette yumuşaklık, amellerin süsü sayılmıştır:

“Yumuşaklık, neyle beraber olursa onu süsler.”⁴

Emiru'l-Muminin Ali (a.s) de hoşgörüü “kurtuluş anahtarı ve akıllıların sıfatı”⁵ olarak tanımlamıştır.

¹ Divan-ı Hafız, s. 99.

² Gülistan-ı Sâdî, s. 170.

³ Bostan-ı Sâdî, s. 129.

⁴ Mizânu'l-Hikme, C. 4, s. 156, 7355. rivayet.

⁵ a.g.e.; s. 157, 7361. rivayet.

Allah, Kur'an'da Peygamber'in (s.a.a) yumuşaklığını ve hoşgörüsünü Allah'ın Peygamber'e (s.a.a) rahmetinin bir parçası ve insanların Onun çevresinde toplanmasının kaynağı saymakta ve şöyle buyurmaktadır:

“Allah'ın rahmetinden dolayı sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”⁶

Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde de yumuşaklık ve hoşgörü özel bir konuma sahiptir. Bu sebeple bu bölümde onların eğitimsel siyerinde yumuşaklık ve hoşgörüyü inceleyeceğiz. Bu incelemede şu sorulara cevap bulmaya çalışacağız:

Yumuşaklık ve hoşgörünün anlamı nedir? Acaba Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt, dinî eğitimde de yumuşaklık ve hoşgörüye riayet ediyorlar mıydı? Hangi durumlarda yumuşaklık ve hoşgörüden faydalanıyorlardı? Her bir durumda yumuşaklığın ve hoşgörünün oranı ne ölçüdedir? Yumuşaklığın ve hoşgörünün dinî eğitime ne etkisi vardır?

Bu bölümün konularını birkaç başlık altında sunacağız:

- 1- Yumuşaklığın ve hoşgörünün anlamı.
- 2- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde yumuşaklığın ve hoşgörünün konumu.
- 3- Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde yumuşaklık ve hoşgörü vakıaları.
- 4- Yumuşaklığın ve hoşgörünün sınırları.
- 5- Yumuşaklığın ve hoşgörünün eğitimsel etkileri.

1- Yumuşaklığın ve Hoşgörünün Anlamı ve Tanımı

Yumuşaklığın (rıfk) sözlükte dört anlamı vardır:

- 1- Bir işin kötü yapılmasına karşılık, o işin iyi yapılması.
- 2- Amelin şiddetine ve öfkeye karşılık yumuşak huyluluk.
- 3- İşin yapılmasında orta yolu ve dengeyi gözetme.
- 4- İş yapılırken dikkat gösterme ve sıkı tutma.⁷

⁶ Âl-i İmran, 159.

⁷ Tarihî, Fahrüddin; Mecmau'l-Bahreyn, Rifk maddesi zeylinde.

Hoşgörü de lügatte letafet, yumuşaklık ve ihtiyat anlamlarında kullanılmıştır.⁸

Yumuşaklığın lügat anlamına teveccühle bu kelimenin Arapça'da kişinin bir işi güzel, dakik ve sağlam yapması anlamına geldiği söylenebilir. Bu kelime genellikle "Hark" kelimesinin karşıtıdır ki bu, bir işin şiddetle, öfkeyle ve çirkin yapılması anlamındadır.

Hoşgörü de lügat anlamına teveccühle başkalarına yumuşak ve mülayim davranmak demektir. Bu mülayimlik ve yumuşaklık bazen başkalarının şerrinden korunmak için (ihtiyat hoşgörsü), bazen de onlardan faydalanmak içindir.

Bu iki kelimenin anlamları birbirine çok yakın olmasına rağmen Arapça'da kullanım alanları birbirinden farklıdır. Yumuşaklık (rıfk) genellikle aynı fikirde olunanlar, dostlar ve en fazla muhalif olmayanlarla ilgili kullanılır. Oysa hoşgörü, özellikle de müdara (ihtiyat hoşgörsü, tolerans) daha çok muhalifler ve düşmanlarla ilgili olarak kullanılır. Bu iki kelimenin rivayetlerde çeşitli kullanım şekilleri de bunu göstermektedir. Örneğin bir rivayette şöyle geçmektedir:

"Şialarımıza (zor şeyler) yüklemeyin ve onlara yumuşak ve mülayim davranın."⁹

Başka bir rivayette de şöyle geçmektedir:

"Muhaliflerle müdaralı olarak hoşgörüyle konuşur."¹⁰

Bu iki rivayette Şialarla ilgili yumuşaklık (rıfk), muhaliflerle ilgiliyse müdaralı hoşgörü kelimeleri kullanılmıştır. Elbette bazen bu iki kelime hem yumuşaklık, hem de hoşgörü anlamını içerecek daha geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Örneğin:

"Rabbim bana vacipleri yapmamı emrettiği gibi, insanlara hoşgörlü davranmamı da emretti."¹¹

"Allah celle celaluhu Muhammed'i seçti; sonra ona sabrı ve yumuşaklığı emretti."¹²

⁸ Tarihi, Fahrüddin; Mecmau'l-Bahreyn, Dereye maddesinin altında.

⁹ Kâfi, C. 8, s. 334, 522. rivayet.

¹⁰ Mizânu'l-Hikme, C. 3, s. 239, 5495. rivayet.

¹¹ Bihâru'l-Envâr, C. 9, s. 202, 66. rivayet.

¹² a.g.e.; 5490. rivayet.

Yumuşaklık ve hoşgörü, ikisinin de anlamını içerecek şekilde tek başına kullanılmıştır. Günümüzde Farsça'da bu iki kelime eş anlamlıdır ve kalıp halinde beraber kullanılmaktadır.

Her halükârda Arapça'da ve Farsça'da bu iki kelimeyle kastedilen, eğitim ve öğretimdeki anlamlarıdır. Yani eğitimcinin öğrenciyi mülayimce, dikkatle ve güzellikle (sorun ve yükümlülük hissetmeden) istenilen eğitimsel hedeflere yönlendirmesidir.

2- Yumuşaklık ve Hoşgörünün Masumlar'ın (a.s) Siyerindeki Konumu

Masumlar'ın (a.s) siyerinde, onların öğrencilere yumuşak ve hoşgörüyle davrandıklarına dair çeşitli örnekler vardır. Burada sadece iki tanesini vereceğiz.

1- Medine'de Peygamber'e (s.a.a) ve Müslümanlara muhalif olan ve Müslümanların işlerini bozmak için her fırsattan –elbette gizlice- faydalanan kişilerden biri Abdullah bin Ubey'di. Bu kişi büyük münafıklardandı ve Hazrec kabilesinin reisiydi. Buna rağmen bu kişi öldüğünde belki bu sayede Allah'ın rahmetine nail olur diye etrafındakiler Abdullah bin Ubey'e kefen yapmak için Peygamber'den (s.a.a) gömleğini onlara vermesini istediler. Peygamber (s.a.a) onların bu isteğini kabul etti. Ashaptan bazılarının “Ya Resulullah (s.a.a), o kâfir olduğu halde neden isteklerini kabul ettin?” şeklindeki itirazlarına cevaben şöyle buyurdu: “Benim gömleğim onun ahirette azap görmesine engel değil. Ben bununla büyük bir çoğunluğun İslâm'a gireceğini ümit ediyorum.” Hazrec'ten bin kişinin, Abdullah bin Ubey'in Peygamber'in elbisesine bağlandığını görünce İslâm'a girdiği söylenmiştir.¹³

2- Yine şöyle nakledilmiştir: Bir gün İmam Zeynelâbidîn Medine'nin dışındaydı. Bir adamla karşılaştı ve Ona yakışsız sözler etti. İmam'ın ashâbı adama saldırdılar. İmam (a.s), “Bırakın” dedi ve adama dönerek şöyle buyurdu: “Yaptıklarımızdan bilmediklerin (bildiklerinden) daha fazladır. Acaba gidermemi istediğin bir ihtiyacın var mı?” Adam utandı. Sonra İmam (a.s) kendi elbisesini ona bağışladı ve bin dinar vermelerini emretti. Adam bu olaydan sonra her zaman şöyle diyordu: “Şehadet ediyorum ki sen Allah Resulü'nün evlatlarındansın.”¹⁴

¹³ Huveyzî, Abdulalî; Tefsiru Nuri's-Sekaleyn, C. 2, s. 251.

¹⁴ Erbilî, Ebu'l-feth; Keşfu'l-Gumme, C. 2, s. 293.

3- Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde Yumuşaklık ve Hoşgörü Durumları

Masumlar'ın (a.s) siyerinde yumuşaklık ve hoşgörü vakıalarını (olaylarını) iki genel gruba ayırabiliriz: Başkalarına karşı yumuşaklık ve hoşgörü, kendine yumuşaklık ve hoşgörü.

1- Kendine Yumuşaklık ve Hoşgörü

Kendine eğitimsel yumuşaklık ve hoşgörü hakkında siyerler vardır. Bu siyerler yumuşaklık ve hoşgörüye riayetin sadece başkalarının eğitiminde değil, kendi eğitimimizde de gerekli olduğunu göstermektedir. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a) bana şöyle buyurdu: “Acaba sana geceleri namaz kıldığını, gündüzleri de oruç tuttuğunu haber vermeyeyim mi?” Ben “Evet, öyle yapıyorum” dedim. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “Eğer böyle yaparsan gözlemin çukurlaşır, ruhun yorulur. Oysa ruhunun da ailenin de senin üzerinde bir hakkı vardır. (Bir gün) oruç tut ve (bir gün) iftar et (oruç tutma); gece (de hem) namaz kıl, (hem) uyu.”¹⁵

Yine Peygamber'in (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Ey Ali! Bu din sağlam bir dindir. Bu yüzden yumuşaklık ve hoşgörüyle hareket et ve Allah'a ibadeti hoşlanmayacağın hale getirme. Çünkü aşırı giden ve ifrat eden ne bineğini salim bırakır, ne de yolda ilerler.”¹⁶

2- Başkalarına Yumuşaklık ve Hoşgörü

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde başkalarına yumuşaklık ve hoşgörü çeşitli durumlarda kullanılmıştır. Bunlardan bazılarını zikrediyoruz.

a) Dinî Meseleleri Anlatırken Yumuşaklık ve Hoşgörü

Masumlar (a.s) dinin hükümlerini ve öğretilerini anlatırken ve de insanları doğru yola hidayet ederken kendi anlayış ve idraklerine uygun

¹⁵ Erbilî, Ebu'l-feth; Keşfu'l-Gumme, C. 2, s. 49.

¹⁶ Kâfî, C. 2, s. 71, 6. rivayet.

değil, muhatabın idrak ölçüsüne uygun konuşuyorlardı. Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Biz peygamberlere, insanlara akıl ve anlayışları ölçüsünde söz söylememiz emredildi.”¹⁷

İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Resulullah (s.a.a) hiçbir zaman insanlara kendi aklının düzeyinde söz söylemedi.”¹⁸

Şimdi ortaya şu soru çıkmaktadır: Masumlar (a.s) neden insanların anlayış ve idrak düzeyine uygun konuşuyorlardı?

İki sebepten dolayı böyle yaptıkları anlaşılmaktadır:

1- Eğitimcinin, öğrenciyle ilişkisindeki hedefi, kastını anlamalarını sağlamak ve bu yolla istenilen değişiklikleri oluşturmaktan ibaret olan hedefine ulaşmaktır. Açıktır ki eğitimci bu hedefe ancak öğrenci onun kastını anlarsa ulaşabilir. Bu da eğitimcinin kastını öğrencilerin idrak düzeyine uygun anlatmasına bağlıdır.

2- Eğer bu denge gözetilmezse eğitimci hedefine ulaşmamakla kalmaz, yanlış anlamalar da meydana gelebilir ve neticede eğitimcinin istemediği değişiklikler ortaya çıkabilir. Bu sebeple Masumlar (a.s) bazı konuları sadece özel kimselere anlatıyorlardı. Örneğin Cabir şöyle diyor:

“İmam Bâkır (a.s) bana doksan bin hadis anlattı ki asla (onları) kimseye anlatmadım ve asla anlatmayacağım.” O şöyle diyor: İmam Bâkır'a (a.s) şöyle arzettim: “Fedan olayım, bana ağır bir yük yükledin; kimseye anlatmamam gereken sırları (yani hadisleri) bana anlattın. Bu yüzden bazen içim kabarıyor, öyle ki deliliğe benzer bir hale bürünüyorum.” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Bu haldeyken civardaki dağlara git, bir çukur kaz, başını ona sokarak “Muhammed bin Ali bana şöyle şöyle dedi” de.”¹⁹

b) Cemaat Namazlarının Kılınmasında Yumuşaklık ve Hoşgörü

Peygamber (s.a.a) cemaat namazlarını muhtasar kılıyordu ve diğerlerine de böyle yapmalarını tavsiye ediyordu. Şöyle nakledilmiştir:

¹⁷ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin; Sünenu'n-Nebî, s. 57, 1. rivayet.

¹⁸ a.g.e.; s. 57, 1. rivayet.

¹⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 2, s. 69, 22. rivayet.

“Peygamber (s.a.a) (cemaat) namazını muhtasar ama kâmil bir şekilde kıldırıyordu.”²⁰

Başka bir rivayette şöyle buyurmuştur:

“Namaz için kalkıyorum, namazı uzatmaya niyetleniyorum ama bir çocuğun sesini duyuyorum ve namazı hızlı kılıyorum. Çünkü çocuğun annesinin meşakkate düşmesinden hoşlanmıyorum.”²¹

Peygamber (s.a.a), cemaat namazlarını muhtasar kıldırmasının sebeplerini de anlatmıştır:

Bir adam Peygamber’e (s.a.a) dedi ki: “Ey Resulullah, falanca namazı o kadar uzatıyor ki zorlukla kılıyorum.” Peygamber (s.a.a) o zamana dek görülmemiş bir öfkeyle vaazında şöyle buyurdu: “İnsanlar! Siz diğer insanların kaçırıyorsunuz. Cemaatle namaz kılan kimse, namazı muhtasar kılsın çünkü aralarında hasta, güçsüz ve işi olanlar vardır.”²²

Bu siyere göre cemaat namazı, insanların namazdan bıkmasına sebep olmayacak şekilde kılınmalıdır ve namaz kılanların hepsinin durumunu gözetmek, cemaat imamının vazifesidir. Çünkü aralarında uzun rükûlara, secdelere ve kıraate dayanamayacak hasta, yaşlı veya güçsüz kimseler veya zaruri ve acele işi olanlar olabilir. Elbette bu, namazın şartlarına uyulmadan, eksik kılınabileceği anlamında değildir. Cemaat imamının namazın zaruri ve vacip adabına ve şartlarına riayet ederek muhtasar kıldırması anlamındadır. Bu sebeple Peygamber’in (s.a.a) kendisi namazı muhtasar ama kâmil kıldırıyordu.

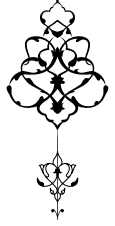
c) Çocuklara İbadet Eğitimi Verilirken Yumuşaklık ve Hoşgörü

Masumlar (a.s) kişilerin yaş farkından kaynaklanan eğitimsel etkilere özel dikkat gösteriyorlardı. Onlar dinî eğitimde çocuklar ve yetişkinler arasında fark gözetiyorlardı. Her birinden özel beklentileri vardı. Örneğin 60 yaşındaki bir Şiadan beklediklerini bir ergenden beklemiyorlardı. İmam Zeynelâbidin’in (a.s) siyerinde şöyle geçer:

²⁰ Sahih-i Buharî, C. 1, s. 173.

²¹ a.g.e.

²² a.g.e.; s. 31.

İmam Zeynelâbidîn (a.s) çocuklara akşam ve yatsı namazını beraber, öğle ve ikindi namazını da beraber kılmalarını emrediyordu. Ona “Namazı vak-tinde kılmıyorlar mı?” diyorlardı ve O da “Uyuyup namaz kılmamaların-dan daha iyidir” diye buyuruyordu.²³

Masumlar'ın (a.s) zamanında öğle ve ikindi ile akşam ve yatsı na-mazlarını aynı değil, ayrı vakitlerde kılıyorlardı. Buna rağmen İmam (a.s), mükellef olmamış ama namaz kılan çocuklara –ki ibadet eğitimi bahsinde bu konunun eğitimsel noktasına değindik- namaz kılmak sorun ve ta-hammül edilemez olmasın diye öğle ve ikindi ile akşam ve yatsı namaz-larını birlikte kılma izni veriyorlardı. Başka bir rivayette de İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğu geçmektedir:

“Biz çocuklarınıza güçlerinin yettiği ölçüde yarım gün, biraz daha az veya fazlası kadar oruç tutmalarını emrederiz. Açlık ve susuzluğa yenik düştük-lerinde iftar ederler. Böylece oruca alışırlar ve oruç tutma gücüne kavuşur-lar. Siz çocuklarınıza dokuz yaşındayken güçlerinin yettiği ölçüde namaz kılmalarını emredin. Susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”²⁴

Buna karşın Masumlar'ın (a.s), yetişkinlerden daha fazla beklentileri vardı. Hayatını İslâm ile geçirmiş birisinden amellerinde müstehapların hepsine veya çoğuna riayet etmesini bekliyorlardı.

Hammâd bin İsa şöyle diyor: Bir gün İmam Sâdık (a.s) bana şöyle buyurdu: “Hammâd! Güzel namaz kılabilir musun?” Dedim ki: “Seyyidim, ben Hariz'in namaz kitabını ezbere biliyorum.” Buyurdu ki: “Yok Hammâd, kalk ve namaz kıl.” Ben kalktım ve önünde kibleye doğru dönerek tek-bir getirdim, rûkûları ve secdeleri yaptım. İmam (a.s) bana şöyle buyurdu: “Hammâd! Güzel namaz kılıyorsun. Sizden birinin 60-70 yaşında olup da bir namazı bütün kurallarına uyarak kılamaması ne kadar çirkindir.”

Hammâd devamında şöyle diyor: İmam'a (a.s) şöyle arzettim: “Namazı bana öğret.” Kalkarak bütün kurallara riayet ederek bir namaz kıldı ve bitirince şöyle buyurdu: “Hammâd! Böyle namaz kıl.”²⁵

İmam'ın (a.s) namaz kılma şeklinden, Hammâd'ın namazının yan-lış olduğunu değil, tüm adabına ve müstehaplarına riayet ederek namaz

²³ Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 19, 1. rivayet.

²⁴ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin; Sünenu'n-Nebî, s. 157, 158. rivayet.

²⁵ Kâfi, C. 3, s. 311, 8. rivayet.

kılmadığını kastettiği anlaşılmaktadır. İmam (a.s) –tüm ömrünü İslâm ile geçirmiş olan- Hammâd'dan, tüm kurallarına ve adabına uygun bir namaz kılabilmesini beklemektedir.

Burada şu soru ortaya çıkmaktadır: Neden çocuklardan ve ergenlerden bütün adabına riayet ederek namaz kılmaları beklenmezken yaşlılardan böyle bir beklenti vardır?

Bu sorunun cevabında iki konuya değinebiliriz:

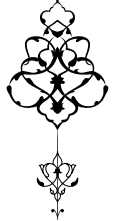
Birincisi çocukların henüz yetişkinlerin yapabilecekleri işlerin üstesinden gelecek fiziksel olgunluğa erişmemiş olmalarıdır. Belki bir yetişkin için beş vakit namaz kılmak sorun değildir ama on yaşındaki bir oğlan çocuğu için namazı beş vakitte kılmak sorundur. İkinci veya yatsı namazını unutmaması veya rivayette geçtiği gibi uyuyakalarak yatsı namazını kılamaması mümkündür.

İkincisi çocuk ve ergen, yetişkinlerin aksine henüz olması gerektiği gibi İslâm'ın hükümleriyle, ilimleriyle ve adabıyla aşına değildir. Bu sebeple bunları kâmilan yapmaya, ruhsal ve zihinsel olarak hazır değildir.

Diğer bir deyişle dinî vazifelerin yapılması, aynı spor faaliyetlerinin yapılması gibidir. Futbolda, halterde veya atletizmde uzun bir geçmişi olan kimse, daha uzun süre futbol oynayabilir, daha uzun mesafeli koşabilir veya daha ağır bir halteri kaldırabilir. Oysa yeni başlayan biri bunların üstesinden gelemeyebilir, zamanla bu güce ulaşabilir. Eğer yeni başlayan biri bunları yapmaya gücü yetse bile bazı sorunlarla karşılaşacaktır. Dinî vazifeler ve ameller de tam olarak bu kurala uymaktadır. Bu yüzden yaşlı birinden beklenenin aynısı, bir çocuktan beklenmemelidir. Bu reva olmadığı gibi, çocuğun bu beklentileri karşılamaya mecbur olması ardında istenmeyen etkiler bırakabilir.

d) İman Açısından Dereceleri Farklı Olan Kişilere Yumuşaklık ve Hoşgörü

Kişilerin iman derecelerinin farkına da Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinde teveccüh edilmiştir. Bu teveccühleri iki hususta çok öne çıkarmaktadır:

Birincisi, Onlar kimseyi, iman derecelerinin düşük olmasından dolayı dışlamıyorlar ve onunla da diğerleri gibi sohbet edip bir arada bulunuyorlardı.

İkincisi, Onlar herkesten iman derecelerine uygun beklentilerde bulunuyorlar ve bundan fazlasını kişiye yüklemiyorlardı. İmam Sâdık (a.s) ve şialarından biri arasında geçen soru-cevap dikkate değerdir:

Şialardan biri şöyle diyor: İmam Sâdık'ın (a.s) huzurunda söz bir gruptan açıldı. Ben İmam'a (a.s) şöyle arzettim: "Biz onlardan uzak duruyoruz çünkü onlar bizim ulaştıklarımıza ulaşamamışlardır." İmam (a.s) buyurdu ki: "Bizi seviyorlar ama sizin ulaştıklarınıza ulaşamadıkları için onlardan beri mi duruyorsunuz?" Ben "Evet" dedim. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Eğer böyleyse biz de sizin sahip olmadığınız üstünlüklere sahibiz, o zaman biz de sizden uzak mı durmalıyız?.. Onlarla arkadaşlık edin ve onlardan uzak durmayın. Zira bazı Müslümanların İslâm'dan bir payı, bazıları'nın iki payı... ve bazılarının da yedi payı vardır. İslâm'dan bir payı olana, İslâm'dan iki payı olan kadar yük yüklenmesi doğru değildir ve İslâm'dan iki payı olana, üç payı olan kadar ve..."

Senin için bir örnek vereyim: Bir adamın Hristiyan bir komşusu vardı. Onu İslâm'a davet etti, İslâm'ı ona güzel bir şekilde gösterdi ve Hristiyan, Müslüman oldu. Sehere doğru onun evinin kapısını çaldı. Hristiyan "Kim o?" diye sorunca Müslüman komşusu "Benim, falanca. Abdest al, giysilerini giy, namaza gidelim" dedi. Yeni Müslüman olan Hristiyan böyle yaptı ve camiye gittiler. Fecr doğana kadar namaz kıldılar. Sonra sabah namazını kıldılar ve güneş doğana kadar orada durdular. Yeni Müslüman olmuş Hristiyan evine gitmek için kalktı. Müslüman adam ona "Nereye gidiyorsun? Günler kısa, öğlene bir şey kalmadı" dedi ve bu şekilde onu önce öğlene ve ikindiye, sonra akşama ve yatsı namazına dek camide tuttu. Daha sonra beraber evlerine döndüler. Müslüman adam sehere yakın tekrar yeni Müslümanın kapısını çaldı. Yeni Müslüman "Kim o?" diye sorunca o yine "Benim, kalk abdest al, giysilerini giy de camiye gidelim" dedi. O dedi ki: "Git benden daha işsiz-gücsüzünü bul; ben fakirim ve aile sahibiyim."

(İmam devamında şöyle buyuruyor) Onları sıkı tutmayın. Bilmiyor musunuz... ki bizim imametimiz yumuşaklık, ünsiyet, vakar ve... üzerinedir. İnsanları dininize ve inandığınıza isteklendirin."²⁶

²⁶ Vesâilu's-Şia, C. 11, s. 427, 3. rivayet.

Belki de Masumlar'ın (a.s) bazı günahkârlara yumuşak ve mülayim davranmaları, onların iman açısından daha düşük bir seviyede olmaları sebebiyledir. *Nuru's-Sekaleyn* tefsirinde Süleyman bin Abdulmelik'ten şöyle nakledilmiştir:

İmam Rıza'nın (a.s) yanında otuyordum. Yüzü arkasına dönmüş olan bir kadını O'nun (a.s) yanına getirdiler. O (a.s), sağ elini kadının alınına ve sol elini başının arkasına koydu ve başını sağ taraftan bastırdı. Sonra şöyle buyurdu: "Allah, kendi durumunu değiştirmeyen hiçbir kavmi değiştirmez." Bu sırada kadının başı eski haline döndü. O zaman İmam (a.s) kadına şöyle buyurdu: "Bir daha böyle yapma."²⁷

İmam (a.s), görünüşe göre günah işlediği için bu sorunla karşılaşan kadına suçlayıcı hitapta bulunmadı, sadece sakındırmayla yetindi.

e) Öğütte Yumuşaklık ve Hoşgörü

Masumlar (a.s) öğütlerinde de muhataplarının durumlarını dikkate alıyorlardı ve öğütlerini genellikle insanları yormamak ve sıkmamak için kısa tutuyorlardı. Ashabından biri şöyle naklediyor:

"Peygamber (s.a.a) her gün değil, muhtelif günlerde öğüt veriyordu zira yorulmamızı ve sıkılmamızı istemiyordu."²⁸

4- Eğitimsel Yumuşaklık ve Hoşgörünün Sınırları

Masumlar'ın (a.s) siyerinde yumuşak ve hoşgörülü davranmadıkları, sertlik gösterdikleri durumlar da mevcuttur. Bu durumlar Masumlar'ın (a.s) gözünde yumuşaklık ve hoşgörünün özel bir sınırı olduğunu, her durumda uygulanmadığını göstermektedir. Aşağıdaki rivayette de bu konu üzerinde durulmuştur:

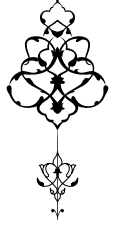
Yumuşaklık sertlikle aynı olduğunda, sertlik de yumuşaklıkla aynı olacaktır.²⁹

Bu yüzden Masumlar'ın (a.s) hangi sınırlar içinde yumuşak ve hoşgörülü davrandıkları konusunu işlememiz gerekir. Elbette bu konu hakkında

²⁷ Huveyzî, Abdulali; Tefsiru Nuri's-Sekaleyn, C. 2, s. 488.

²⁸ Sahih-i Buharî, C. 1, s. 25.

²⁹ Mizânu'l-Hikme, C. 4, s. 161, 7399. rivayet.

kesin bir cevap sunulamaz ama Masumlar'ın (a.s) siyerine teveccüh, eğitimsel yumuşaklık ve hoşgörü sınırlarını çizmemize yardımcı olacak parçalara ulaşmamızı sağlayabilir. Bu parçalardan bazıları şunlardır:

1- Cehalet ve İlim

Masumlar'ın (a.s), kişinin dinî öğretilerle ve hükümlerle ilgili bilgisizliğiyle karşılaştıklarında ona yumuşak ve hoşgörümlü davranıyorlardı ve başkalarının da öfkeli davranmasına izin vermiyorlardı. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri şöyle naklediyor:

Peygamber'le (s.a.a) camide otururken bir Bedevî geldi ve camiye idrarını yapmaya başladı. Peygamber'in (s.a.a) ashâbı onu bundan men ettiler. Peygamber (s.a.a) ashâbına dönerek şöyle buyurdu: “Onunla işiniz olmasın.” Onlar da bıraktılar. O zaman Peygamber (s.a.a) onu yanına çağırdı ve şöyle buyurdu: “Camiler ne idrar yeridir ne de diğer pisliklerin yeridir. Allah Teâlâ'yı zikretme, namaz kılma ve Kur'an okuma yeridir.”³⁰

Söz konusu kişi çölde yaşayan Araplardan biri olduğuna ve siyerin devamında Peygamber'in (s.a.a) ona açıklama yaparak cami adabını öğretmesine teveccühle denilebilir ki Onun hoşgörüsünün sebebi kişinin cehaleti ve bilgisizliğidir.

2- Fiziksel Güç

Fiziksel güç, Masumlar'ın (a.s) eğitimsel davranışlarında dikkate aldıkları parçalardan biridir. Çocukların dinî eğitimiyle ilgili siyerlerin içeriği, Masumlar'ın (a.s) onlara yumuşak ve mülayim davrandıkları şeklindedir. Yetişkinlerin yapması beklenen birçok müstehabı, çocukların yapmasını istemiyorlardı. Yine İmam Sâdık'ın (a.s) Hammâd'la olan daha önce zikrettiğimiz siyeri³¹ de bu konuyu anlatmaktadır.

3- İman Derecesi

İman derecesi de Masumlar'ın (a.s) kişilere davranışlarında etkili parçalardanı. İmam Sâdık'ın (a.s) kendisine “İmamlar'ı (a.s) sevdikleri

³⁰ Sahih-i Müslim, C. 1, s. 163.

³¹ a.g.e.; s. 240.

halde biz bir gruptan uzak duruyoruz” diyen şialarından bazılarının davranışı³² da, Onların davranışlarında iman derecesini de dikkate aldıklarını ve daha düşük seviyede olanlara yumuşak ve mülayim davrandıklarını göstermektedir.

4- Amelin Vacip Olması Veya Olmaması

Dinî öğretiler ve hükümler, üzerinde durulma ölçülerine göre vacip, haram, müstehap, mekruh ve mubah olmak üzere beşe ayrılır. Vacip ve haramlara uyulması gereklidir ve bunlara aykırı davranmak caiz değildir. Müstehaplara ve mekruhlara uyulsa daha iyidir ama aynı zamanda bunlara uymamanın cezası yoktur. Mubahlar da kişiye bağlıdır ve bunlar hakkında karar verebilir.

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyeri, müstehaplar, mekruhlar ve mubahlar sınırında yumuşaklık ve hoşgörünün geçerli olduğunu göstermektedir. Çocukların ibadet eğitiminde, cemaat namazında ve benzerlerinde kolaylık, bu durumlarda müstehaplara riayet etmenin gerekli olmadığını göstermektedir.

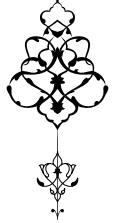
Ancak vacipler ve haramlar hakkında kesin bir cevaba ve genel bir kurala ulaşılamamaktadır. Belki yukarda değindiğimiz parçalar değerlendirilerek bir karar verilebilir.

5- Yumuşaklık ve Hoşgörünün Eğitimsel Etkileri

Anlatılan siyerlere ve yumuşaklık ile hoşgörüye riayetin lüzumuyla ilgili sunulan delillere teveccüh edilirse bu sorunun cevabı büyük ölçüde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden burada sadece iki noktayı anlatmakla yetineceğiz.

1- Öğrencilere yumuşaklık ve hoşgörü, onları eğitimciye ve onun şahsiyetine, karakterine, düşüncesine ve inancına doğru cezbetmektedir. İmam Zeynelâbidin'in (a.s) kendisine kötü söz sarfeden adama ve yine İmam Hasan'ın (a.s) Şamlı adama karşı davranışlarında bu tesir oldukça açıktır. Bu durum, eğitim alanlarının üzerinde eğitimcinin etkisini

³² Sahih-i Müslim, C. 1, s. 242.

artırmakta ve zamanla onun inançlarını ve öğretilerini kabul etmesini sağlamaktadır. Daha önce bir kısmını naklettiğimiz bir rivayette İmam Sâdık (a.s), insanlara özellikle de muhaliflere hoşgörünün sebebinin, onları dine cezbetmek olduğunu söylüyor.

“Ama muhaliflerle, onları dine çekmek için, yumuşak ve hoşgörülü konuşur.”³³

2- Eğitim alanlara yumuşak ve hoşgörülü davranmak, onların dinî öğretileri ve kavramları en iyi şekilde idrak etmelerini ve zamanla yorgunluk veya bıkkınlık hissetmeden imanının ve kemâlin yüksek derecelerine ulaşmalarını sağlar. Peygamber'in (s.a.a) Hz. Ali'ye tavsiyesinde bu konuya değinilmiştir:

Allah'a ibadetleri kendin için tatsız hale getirme. Çünkü ileri giden ve ifrat eden kimse ne bineğini salım bırakır ne de yolda ilerler.³⁴

Bu rivayet eğitimde, hatta kişinin kendisine yumuşak ve hoşgörülü olmasının ibadetlerden ve diğer dinî amellerden yorulmasına ve neticede nefret etmesine yol açtığını ve bu sebeple kemâl yolunu kat etmekten geri kaldığını göstermektedir. İmam Sâdık'ın (a.s) ashabına anlattığı –Müslüman adam, bu adamın vesilesiyle Müslüman olan Hristiyan komşusu ve çıkardığı zorluklar sebebiyle İslâm'dan dönmesiyle ilgili- hikâye de aynı konuyu beyan etmektedir.

Özet

Bu bölümün konularını şöyle özetleyebiliriz:

1- Yumuşaklık ve hoşgörünün anlamı, eğitimcinin eğitim verdiği kimselere en ufak bir sorun ve zorluk hissettirmeden güzel ve yumuşak davranarak onları istenilen eğitimsel hedeflere hidayet etmesidir.

2- Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde yumuşaklık ve hoşgörü şu durumlarda kullanılıyordu:

- İnsanlara dinî meseleleri yumuşak ve hoşgörülü; idrak ve anlayışlarına uygun şekilde anlatıyorlardı.

³³ Mizânu'l-Hikme, C. 3, s. 239, 5495. rivayet.

³⁴ Kâfî, C. 2, s. 71, 6. rivayet.

- Cemaat namazlarını kıldırırken en zayıf kişilerin durumunu gözetiyorlar ve bu sebeple namazı kısa tutuyorlardı.

- Çocukların dinî eğitiminde yumuşaklık ve hoşgörüye önem veriyorlardı.

- Farklı iman derecelerine sahip kişilere yumuşak ve hoşgörölü davranıyorlardı.

- Öğütlerinde de bu kurala uyuyorlardı.

3- Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde yumuşaklık ve hoşgörünün çapı şu dört ölçüye bağlıdır: Muhatabın cehaleti ve ilmi, fiziksel gücü, imanının ölçüsü, amelin vacip olması veya olmaması.

4- Yumuşaklık ve hoşgörünün iki eğitimsel etkisi vardır: İlki muhatabı eğitimciye cezbeder. İkincisi muhatabın, eğitimcinin öğrettiklerini güzelce anlamasını sağlar.

İkinci Bölüm

Toplum gelenekleri ve dinî eğitim

Kültür, toplumsal bilimlerdeki önemli konulardan biridir. Kültür konusu önce sosyolojide işlendi ve parçaları, değişimleri ve hâkim mekanizmaları mütalaa edildi. Kişilik psikolojisinde de insanın şahsiyetinin şekillenmesinde kültürün etkisi ilgileri üzerine çekmişti. Gelişim psikolojisinde de son zamanlarda insanın şahsiyetinin şekillenmesinde kültürün etkisi dikkatleri çekmiş ve bu alanda teoriler ortaya atılmıştır. “Kültür tarihi yaklaşımı” bu teorilerden biridir.³⁵ Öğrenme psikolojisinde de insanın öğrenmesi üzerinde kültürün etkisi konusu ilgileri üzerine çekmiştir.³⁶

Kültürün unsurları ve parçaları şunlardır: Değerler, normlar, simgeler, dil ve bilgi.

Değerler, toplumun uzuvları arasında iyiyi, kötüyü, beğenileni ve beğenilmeyeni belirleyen genel ve ortak hususlardır. Bununla birlikte değerler, hayatın genel ve esas yolunu belirlemektedir.

Normlar, değerler çerçevesinde ortaya çıkarlar. Her norm, davranış için özel bir rehberdir. Diğer bir deyişle norm, davranış için özel bir kuraldır ve her özel durumda ne yapılması gerektiğini belirler. Çeşitli toplumsal gruplar, farklı normlara sahiptirler. Örneğin iki kişinin görüşmesiyle ilgili normlar çeşitli toplumsal gruplar arasında farklıdır. Bazı

³⁵ R. Murray Thomas, *Recent Theories of Human Development*; Sage Publications, U.S. 2001, s. 122.

³⁶ *Psychology of Education*, Ed Peter K. Smith & A.D.Pellegrini; Routledge Falmer, 2000, C. 2, 6. bölüm.

kültürlerde görüşme esnasında selam verilir, bazılarında hayırlı günler denir. Bazı kültürlerde başka normlar da hâkim olabilir.

Simgeler, bir kültürün uzuvları için özel anlam ifade eden eşyalar ve sembollerdir. Örneğin bayrak, kültürel bir simgedir. Bazı renkler kültürlerde, kültürel simgedir ve özel anlama sahiptir. İran kültüründe siyah renk yas rengi, beyaz renk veya beyaz giysi neşe ve mutluluk rengidir. Yeşil şal da seyyidliğin sembolüdür.

Bilgiler bir kültürün insanların tarih boyunca elde ettiği pratik gerçekler, inançlar ve maharetlerdir.³⁷

İnsanın şahsiyeti ve eğitimi üzerinde kültürün rolüne teveccühle bu bölümde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde kültürü inceleyeceğiz. Ancak kültürün sadece bir kısmını, yani gelenekler de diyebileceğimiz normları Peygamber'n (s.a.a) eğitimsel siyerinde inceleyeceğiz. Zira Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerleri daha çok bu konuyla ilgilidir. Bu araştırmanın hedefi, acaba Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde toplum gelenekleri dikkate alınıyor muydu, geleneklerin dinî eğitim üzerinde etkisi var mıdır gibi soruların cevaplarını görebilmektir.

Bu bölümün konuları üç başlık altında sunulacaktır:

- 1- Geleneklerin tanımı.
- 2- Masumlar'ın (a.s) siyerinde geleneklere karşı tavrın niteliği.
- 3- Geleneklerin eğitimsel etkisi.

1- Geleneklerin Tanımı

Daha önce de söylendiği gibi gelenekler (örf ve adetler), toplumun uzuvlarının yemek, giyinmek, ev yapmak, yolculuk, tahsil ve benzeri diğer özel durumlarda nasıl davranması gerektiğini gösteren davranışsal kurallar toplamıdır. Gelenekler aslında toplumda çeşitli durumlarda insanın davranışsal rol modelidir.

Şimdi Masumlar'ın (a.s) toplumsal gelenekleri nasıl karşıladığını görelim.

³⁷ Bu kısım şu kaynaktan alınmıştır: Craig Calhoun & et al, Sociology; McGraw-Hill, sixth edition, 1994; 3. bölüm, s. 53-61.

2- Masumlar'ın (a.s) toplumsal Geleneklere Karşı Tavrının Niteliği

Masumlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde toplumsal geleneklere karşı özel bir teveccüh gösterilmiştir. Burada bu siyerlerden birkaç örnek verelim.

1- Kişilerin Adının Değiştirilmesi

İslâm'dan sonra Peygamber (s.a.a), İslâm kültürüne uygun olmayan isimleri değiştirmiştir. Asi (günahkâr), Abdumenat (Menat putunun kulu), Abduved (Ved putunun kulu), Abduluzza (Uzza putunun kulu) ve benzeri türden isimleri, Abdullah (Allah'ın kulu) gibi isimlerle değiştirmiştir. Abdullah bin Karat'tan şöyle nakledilmiştir:

Peygamber (s.a.a) ona sordu: “Adın nedir?” Dedi ki: “Şeytan bin Karat (Karat'ın oğlu Şeytan.)” Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Hayır! Abdullah bin Karat'sın.”³⁸

2- İşe Allah'ın Adıyla Başlamak

Masumlar'ın (a.s) siyeri, her işe Allah'ın adıyla başlamak şeklindeydi. Bir rivayette şöyle okuyoruz:

“Allah'ın adıyla başlanmayan mühim iş tamamlanmaz.”³⁹

Her gün yaptığımız işlerden birisi de yemek yemektir. Masumlar (a.s) yemeğe Allah'ın adıyla başlıyor ve Allah'a şükürle bitiriyorlardı. Başkalarına da böyle yapmalarını buyuruyorlardı. Nakledilmiştir ki:

İmam Sâdık (a.s) ashaptan birine şöyle buyurdu: “Sofra serildiğinde “Bismillah” de; yemek yemeye başladığında “Bismillah evveluhu ve ahiruhu” de; sofraya toplandığında da “Elhamdulillah” de.”⁴⁰

Ömer bin Ebi Seleme'den⁴¹ de şöyle nakledilmiştir:

Peygamber'e (s.a.a) yemek getirdiler. Buyurdu ki: “Ey Ömer! Yemek yiyeceğinde Allah'ın adını an ve sağ elinle ye.”⁴²

³⁸ Haysemî, Nurettin; Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, C. 8, s. 50-52.

³⁹ Bihâru'l-Envâr, C. 73, s. 305, 1. rivayet.

⁴⁰ Vesâilu's-Şia, C. 16, s. 483, 2. rivayet.

⁴¹ Ömer bin Ebi Seleme, Ümmü Seleme'nin çocuğudur. Ümmü Seleme Peygamber'le (s.a.a) evlendikten sonra Peygamber'in (s.a.a) evinde yaşamaya başlamıştır.

⁴² Müsned-i Ahmed, C. 4, s. 26.

3- Evliliğin Tebrik Edilmesi

Cahiliye Arapları aşırı derecede fala inanıyorlar, kız çocuklarını da aşığılanma ve zillet kaynağı olarak görüyorlardı. Bu sebeple birisi evlendiğinde tebrik etmek için şöyle söylüyorlardı:

“Bu evliliği iyi bir fal olarak görüyoruz ve gelin ve damadın anlayışla ve uyumla birçok erkek evlat sahibi olmalarını ümit ediyoruz.”

Bu gelenek hem fal inancına dayandığı, hem de kız çocuk sahibi olmayı kötü gördüğü için İslâm tarafından ıslah edilmiş ve bunun yerine şöyle söylenmeye başlanmıştır:

“Allah sana bereket versin, bu işi bereketli kalsın ve sizi hayır işler üzere birleştirsın.”⁴³

4- Çocuğun Doğumunu Tebrik Etmek

Cahiliye döneminde Araplar, çocuğun doğumunu kutlamak için “Binicin mübarek olsun” diyorlardı. Cahiliye hayatı savaş ve yağmayla içiçe olduğundan binicilik ailevi amaçlara ulaşmada önemli bir etkendi. Ama İslâm’dan sonra bu gelenek düzeltildi. İmam Hasan’ın (a.s) siyerinde bir adamın Onun önünde erkek evladı olduğu için tebrik amacıyla birisine “Binicin mübarek olsun” dediği geçer. İmam (a.s) şöyle buyurur:

“Binici ya da piyade olacağını nereden biliyorsun?” Adam “Öyleyse ne diyeyim?” deyince şöyle buyurdu: “De ki: Sana bu evladı verene şükürler olsun, sana verilen mübarek olsun. Kemâl yaşına erişsin ve hayrı nasibin olsun.”⁴⁴

Masumlar (a.s) hapsirmek, mektup yazmak, yeni elbise dikmek ve giymek gibi diğer geleneklerle ilgili de bu şekilde amel etmişlerdir.⁴⁵

Yukarda anlattığımız siyerlerden Masumlar’ın (a.s) İslâm’la çelişen gelenekleri düzelttikleri, eğer düzeltme imkânı yoksa yerine İslâmî bir geleneği koydukları anlaşılmaktadır.

⁴³ Ali, Cevad; Tarihu'l-Arabi Kable'l-İslâm, C. 4, s. 650;a.g.e.; C. 1, s. 201.

⁴⁴ Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 120, 1. rivayet.

⁴⁵ İslâmî usuller hakkında daha fazla bilgi için rivayet kitaplarında gelenekler ve ahlâk konularına başvurulabilir.

3- Eğitimsel Etki

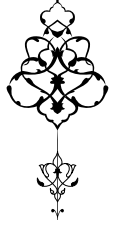
Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Neden Masumlar (a.s) İslâmî kültüre ters geleneklerin düzeltilmesine ve İslâmî geleneklerin öğretimine önem veriyorlardı? Bu sorunun cevabına ulaşmak için geleneklerle kültürün ilişkisi ve kişinin şahsiyetinin şekillenmesinde bu ikisinin etkisi aydınlanmalıdır.

Kültürün, daha önce de söylediğimiz gibi, birkaç parçası vardır. Kültürün parçaları arasında üç tanesinin diğerlerinden daha fazla ameli etkisi vardır. Bu üç parça şunlardır: İnançlar, değerler ve normlar (gelenekler). İnançlarla değerlerin geleneklerle ilişkisi hakkında, geleneklerin hem inançları ve kültürel değerleri doğurduğu, hem de bunların ortaya çıkış mahalleri olduğu söylenebilir. Eğer bir toplumun uzuvları put veya putları ihtiyar (seçme, tercih etme) sahibi ve dünyanın ve insanların idarecisi olarak bilirlerse; mutluluklarının veya bedbahtlıklarının putların elinde olduğuna inanırlarsa buna uygun özel gelenekleri olacaktır. Oysa rızıklarının, refahlarının, mutluluklarının ve bedbahtlıklarının dünyayı ve insanı yaratan tek Allah'ın elinde olduğuna inanırlarsa başka türlü geleneklere sahip olacaklardır. Nitekim eğer bir toplum kız çocuğunun kötü talih olduğuna inanırsa özel değerleri ve neticede evlilik ve doğum alanında özel gelenekleri olacaktır. Bu açıdan bir toplumun kabul ettiği değerleri ve inançları tanımak için en iyi yol, onların geleneklerine başvurmaktır. Gelenekler, saf bir ayna gibi toplumun değerlerini ve inançlarını net bir tasvirle izleyenlerin gözleri önüne serecektir.

Bundan başka, her toplumun kültürü, fertlerinin şahsiyetiyle sıkı bir ilişki içindedir. Bu ilişki o kadar kuvvetlidir ki bazı sosyologlar şöyle demektedirler:

“Şahısların davranış ve duygu vaziyeti kültürü yansıtan bir ayna olduğu gibi... şahsiyet de kültürel olma hareketi sonucunda ortaya çıkmaktadır ve şahsiyet kavramı, en azından bir noktaya kadar, çevrede (kültürde) varolan maddelerin ve unsurların çekimini göstermektedir.”⁴⁶

⁴⁶ Ruhul-Emini, Mahmud; Zemine-i Ferhengşinasi, s. 59.

Psikologlar da her ferdin şahsiyetini oluşturan etkenlerin en önemlilerinden biri olarak içinde dünyaya geldiği ve geliştiği kültürü görmektedirler.⁴⁷

Şimdi şu soru kendini göstermektedir: Kültür hangi yolla ve nasıl toplum bireyleri üzerinde tesir bırakmaktadır ve şahsiyetlerini şekillendirmektedir? Bu sorunun cevabı şudur: Oluşturma ve yaratıcılık konumunda inançlar, normlar ve kültürel değerler, geleneklerden önce gelse de; yani gelenekler inançların ve değerlerin ürünü olsa da konu, tesir bırakmaya ve nüfuz etmeye gelince gelenekler değerlerden ve inançlardan önce gelir. Yani gelenekler yoluyla değerler ve inançlar kişiye nüfuz ederek yerleşir. Çünkü pratikte kişiler önce toplumun gelenekleriyle aşına olur. Sonra zamanla değerler ve inançlar onlara nüfuz ederek şahsiyetlerini şekillendirir. Aile, okul, arkadaşlar ve toplumsal müesseseler ve kuruluşlar geleneklerin görüldüğü mecralardır ve bu yolla diğerleri üzerinde etki bırakırlar.

Ancak geleneklerin eğitimsel etkisinin özel bir niteliği daha vardır. O da dolaylı olarak, zorlama ve isteksizlik hissettirmeden kişiler üzerinde tesir bırakmasıdır. Bir toplumda yaşayan bir kimse elinde olmadan kendisini o toplumun inançlarına, değerlerine ve normlarına uymaya mecbur görecektir, her ne kadar kimse onu buna zorlamasa da. Diğer bir deyişle her toplumun kültürü, kendiliğinden dışardan bir etken olmadan, kendisini içinde yaşayan fertlere yüklemektedir.

Bu şekilde toplumsal gelenekler ilk bakışta önemsiz gibi görünse de toplumdaki fertleri eğitmek, toplum fertlerine inançları ve değerleri nüfuz ettirmek ve yerleştirmek için kudretli bir araçtır. Belki de Masumlar'ın (a.s) İslâmî kültüre ters gelenekleri düzeltmenin ve İslâmî geleneklerin öğretiminin üzerinde durmalarının sebebi bu konudur. Çünkü İslâmî kültüre uymayan geleneklerin revaç bulması ve hâkim olması, inançların ve İslâmî değerlerin zayıflamasına yol açacaktır. Buna karşılık geleneklerin düzeltilmesi ve inançlara, normlara ve İslâmî değerlere uygun hale getirilmesi bunların kuvvetlenmesini sağlayacaktır.

Özetle insanların şahsiyetlerine nüfuz etme ve değiştirme yollarından biri İslâmî geleneklerin öğretilerek yaygınlaştırılmasıdır. Bu yol, askeri ve

⁴⁷ Parsa, Muhammed; Revanşinasi-yi Ruşd-i Kudek ve Nevcevan, s. 86.

maddî güç kullanma yollarından daha müessirdir. Toplu iletişim araçlarının, kültürel yazıtların, sanatın ve diğer kültürel araçların önem kazanmasının sebeplerinden biri de bu konudur. Bununla birlikte İslâmî eğitim ve öğretim elemanlarının her zamandan daha fazla İslâmî geleneklerin öğretimine ve yaygınlaştırılmasına çabalamaları gerekmektedir.

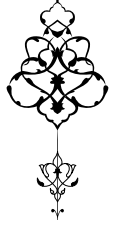
Özet

Söylediklerimizden şu sonuçlara ulaşıyoruz:

1- Gelenekler, halk toplulukları arasındaki, özel durumlarda nasıl davranılması gerektiğini, muaşeretini (görgüyü) belirleyen ortak kurallar ve normlardır.

2- Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde geleneklere bakış, İslâmî kültüre ters gelenekleri düzeltmek, düzelme imkânı olmadığında İslâmî bir gelenekle değiştirmek şeklindeydi.

3- İslâmî kültürle uyumsuz ve aykırı gelenekler, toplum bireylerinin şahsiyeti üzerinde istenmeyen eğitimsel etkiler bırakmaktadır.

Üçüncü Bölüm

Ebeveyn ve evlatların dinî eğitimi

Eğitimsel metinlerde “okul” kelimesi genellikle “ev” (aile) ve “öğretmenler” kelimesi “veliler” veya “ebeveyn” (ana-baba) kelimesinin yanında kullanılır. Zira ev, okul gibi, ebeveyn de öğretmenler gibi çocukların eğitiminde müessirdir. Bu tesir olumlu veya olumsuz olabilir. Bu sebeple eğitim ve öğretim düzeni, kurumlar tesis ederek eğitim ve öğretimde ebeveynlerden yardım almaya çalışmaktadır. İran eğitim-öğretim düzenindeki veliler ve eğitimciler kurulu veya okul-aile birliği bu hedefle kurulmuştur.

Eğitimde, özellikle de dinî eğitimde ebeveynlerin rolünün önemine binaen bu bölümde bu konunun Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) eğitimsel siyerinde araştırmasını yapacağız. Bu araştırmadaki sorularımız şunlardır: Acaba Masumlar’ın (a.s) eğitimsel siyerinde ebeveynlerin dinî eğitimde bir rolü var mıdır? Acaba bu eğitimsel rol sadece babanın uhdesinde midir yoksa anne de bu mesuliyete ortak mıdır? Ebeveynin eğitimsel mesuliyeti hangi durumlardadır? Acaba tüm dinî eğitim konularını kapsamakta mıdır yoksa özel konulara mı mahsustur? Ebeveynlerin eğitimsel mesuliyetinin zaman aralığı, evlatların gelişiminde kaç yaş kadarını kapsamaktadır? Hangi durumda ebeveyn bu mesuliyeti yerine getirmede başarılı sayılmaktadır? Dinî eğitim mesuliyetinin ebeveyne yüklenmesinin sebepleri nedir?

Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır:

1- Dinî eğitimde ebeveynin mesuliyeti. 2- Ebeveynin mesuliyetinin zorunlu veya tercihli olması. 3- Ebeveynin mesul olduğu durumlar.

4- Eğitimsel mesuliyeti yerine getirirken ebeveynin vazifesi. 5- Ebeveynin mesul olduğu zaman aralığı. 6- Ebeveynin eğitimsel mesuliyetinin gerekliliği ve işlevi.

1- Ebeveyn ve Masumlar'ın (a.s) Eğitimsel Siyerinde Evlatların Dinî Eğitimi

Masumlar'ın (a.s) siyerine genel bir bakış, onların kendi evlatlarının dinî eğitimine önem verdiklerini ve dostlarına ve takipçilerine de bunu tavsiye ettiklerini göstermektedir. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri şöyle naklediyor:

Ben ve kavmimden bir grup ki hepimiz gençlik yıllarındaydık, Peygamber'in (s.a.a) yanına gittik ve yirmi gün O'nun (s.a.a) yanında kaldık. Peygamber (s.a.a) şefkatli ve sıcakkanlıydı. Bizim ailelerimize olan özlemimizi görünce şöyle buyurdu: "Ailelerinizin yanına dönün, onların yanında kalın. Onlara (namazı ve diğer dinî emirleri) emredin. Onlara öğretin ve benim namazı nasıl kıldığımı gördüyseniz öyle namaz kılın."⁴⁸

Bu siyer açıkça Peygamber'in (s.a.a), evlatların ve hatta eşin dinî eğitimini babaların vazifesi olarak gördüğünü, bunun üzerinde de durduğunu göstermektedir. Başka bir rivayette de İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

Babam bizi güneş doğmadan önce bir araya toplar ve güneş doğana kadar Allah'ı zikretmemizi emrederdi. Aramızdan Kur'ân okumayı bilenlere de Kur'ân okumayı emrederdi.⁴⁹

Bu siyer de Masumlar'ın (a.s) baba unvanıyla kendi evlatlarının dinî eğitimine özen gösterdiğini anlatır niteliktedir. İmamlar'ın (a.s) çocuklara namaz ve oruç öğretimine gösterdikleri özen, onları dinî amelleri ve emirleri yapmaya alıştırma ve de Şialara dinî meseleleri kendi evlatlarına öğretmelerini tavsiye etmeleriyle ilgili daha önce naklettığımız rivayetler ve siyerler de bunu göstermektedir.⁵⁰

⁴⁸ Sahih-i Buharî, C. 8, s. 132.

⁴⁹ Kâfî, C. 2, s. 362, 1. rivayet.

⁵⁰ Bkz. Bu eser, Çocukların ibadet eğitiminde yumuşaklık ve hoşgörü.

Hukuk Risalesi'nde⁵¹ İmam Zeynelâbidîn (a.s) de “evlada güzel edep vermek, Aziz ve Celil Allah’a doğru yönlendirmek ve onu Allah’a itaat üzere desteklemek” evladın baba üzerindeki hakları arasında sayılmıştır. Bu rivayet de açıkça babayı bu işin sorumlusu görmektedir.

Söylediklerimizin toplamından, Masumlar’a (a.s) göre babanın, evlatların dinî eğitiminden sorumlu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Elbette burada bu siyerin Kur’ân’da kökü olduğu konusunu zikretmemiz gerekir. Allahu Teâlâ Kur’ân’da ebeveynlere, evlatlarının dinî eğitimine özen göstermelerini emretmiştir. Bu konu iki ayette açıkça ifade edilmiştir.

1- Tahrir suresinin 6. ayeti:

“Ey iman edenler! Kendinizi ve yakınlarınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”⁵²

Kendini ve yakınlarını ateşten korumanın Allah’ın emirlerine amel dışında bir yolla gerçekleşmeyeceğine ve diğer taraftan Allah’ın emirlerine amel de doğru dinî eğitime bağlı olduğuna göre bu ayet Allah’ın, ebeveynleri evlatlarının dinî eğitiminin sorumlusu olarak gördüğünü göstermektedir. Bu ayetin altında nakledilen rivayetlerin hepsi de bu konuyu beyan etmektedir. Örneğin bir rivayette şöyle geçer:

Bu ayet (Tahrir suresinin 6. ayeti) nazil olduğunda Müslümanlardan biri oturdu ve ağlayarak şöyle diyordu: “Ben kendimden acızdim şimdi kendi ailemden de mesul oldum.” Bu sırada Peygamber (s.a.a) ona şöyle buyurdu: “Kendine emrettiğin şeyi onlara da emretmen ve kendini men ettiğin şeylerden onları da men etmen (bu mesuliyetin yerine getirilmesi için) yeterlidir.”⁵³

2- Taha suresi 132. ayette Allah, Peygamber’e (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Ehline (ailene) namazı emret ve sen de onun üzerine sabret.”⁵⁴

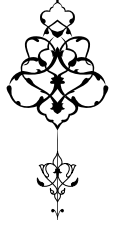
Tefsir-i Nuru’s-Sekaleyn’de bu ayetin açıklamasında İmam Rıza’nın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

⁵¹ Bihârul-Envâr, C. 71, s. 6.

⁵² Tahrir, 6.

⁵³ Kâfî, C. 5, s. 62, 1. rivayet.

⁵⁴ Taha, 132.

Bu, biz Ehl-i Beyt'in bir özelliğidir ki Allah insanlarla beraber bize de namazı emretti, bundan ayrı olarak bir de bizi bu işe memur etti. Peygamber (s.a.a) bu ayet nazil olduktan sonra dokuz ay boyunca namaz vakitlerinde Ali ve Fatma'nın (a.s) evinin kapısının önünde durdu ve şöyle buyurdu: "Namaz! Allah size rahmet etsin."⁵⁵

Bu ayet, İmam Rıza'dan (a.s) nakledilen rivayete teveccühle –Ehl-i Beyt'in anlamı ve nüzul zamanıyla ilgili ihtilaflar gözardı edilerek- Peygamber'in (s.a.a), ailesinin mesulü unvanıyla kendi ailesine namazı emretmekle vazifelendirildiğini ve onun da bu emri yerine getirdiğini açıkça göstermektedir.

1- Dinî Eğitimde Annenin Sorumluluğu

Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır ki acaba Masumlara (a.s) göre bu alanda annenin bir sorumluluğu yok mu? Bu konudaki diğer rivayetlere bakıldığında annelerin de bu konuda sorumluluğu olduğu görülmektedir. Resulullah'ın (s.a.a) meşhur bir rivayette şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

Biliniz ki hepiniz maslahat koruyucusunuz ve hepiniz maslahatlarını korumakla yükümlü olduğunuz kişilere karşı sorumlusunuz... Kadın da kocasının ve evlatlarının maslahatlarının koruyucusudur ve onlara karşı sorumludur. Biliniz ki hepiniz maslahat koruyucusunuz ve hepiniz maslahatlarını korumakla yükümlü olduğunuz kimselere karşı sorumlusunuz.⁵⁶

Bu rivayette Peygamber (s.a.a) açıkça kadınları kocasının ailesinin ve evlatlarının maslahatlarının koruyucusu olarak görmektedir. Evlatların maslahatlarından biri, onların dinî eğitimine özendir. İlâveten başka bir rivayette Emiru'l-Muminin'den (a.s) şöyle nakledilmiştir:

Kendinize ve ailenize iyi işleri ve edebi öğretin.⁵⁷

Bu rivayet de yaptığı genellemeyle kadınları ve anneleri de kapsamaktadır. Buna göre Masumlar (a.s) açısından hem anneler hem babalar bu alanda sorumludur. Ancak genelde iktisadî, toplumsal ve diğer alanlarda

⁵⁵ Huveyzî, Abdulalî; Nuru's-Sekaleyn, C. 3, s. 408.

⁵⁶ Mekârim Şirazî, Nasır; Tefsir-i Numune, C. 24, s. 294, Mecmua-yı Veram'dan nakille, C. 1, s. 6.

⁵⁷ Mekârim Şirazî, Nasır; Tefsir-i Numune, C. 24, s. 294.

genel sorumluluk babanın uhdesinde olduğundan, annenin sorumluluğu da babanın sorumluluğunun uzantısı olduğundan ayetlerde ve rivayetlerde bu alanda babanın sorumluluğu üzerinde daha çok durulmuştur.

2- Dinî Eğitimde Ebeveynlerin Sorumluluk Alanı

Burada sorulan sorular şunlardır:

1- Acaba bu sorumluluk ebeveyn için zorunlu mudur yoksa tercihli ve müstehap mı?

2- Bu sorumluluğun söz konusu olduğu durumlar nelerdir?

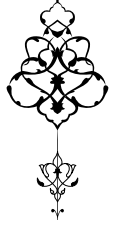
3- Çocuklar kaç yaşına kadar ebeveynin sorumluluğu altındadır?

2- Dinî Eğitimde Ebeveynin Sorumluluğunun Zorunlu Veya Tercihli Olması

İlk soru –yani ebeveynin evlatlarının dinî eğitimiyle ilgili sorumluluğunun zorunlu mu yoksa tercihli mi olduğu- hakkında denmelidir ki: Fakihler çocukları namaza, oruca ve bu türden ibadetlere zorlamanın müstehap olduğuna dair fetva vermişlerdir. Şu anlamda ki ebeveynlerin kendi çocuklarını namaza ve oruca zorlamaları müstehaptır. Ancak haramlardan sakındırma hakkında onları sakındırmanın vacip olduğuna dair fetva vermişlerdir. Örneğin çocukları gıybetten ve benzerlerinden sakındırmayı çocuğun velisine vacip bilmişlerdir.⁵⁸ Bu esas üzere denilmelidir ki: Bu alanda ebeveynin sorumluluğu zorunlu değil, müstehap ve tercihlidir. Şu anlamda ki eğer bir anne veya baba evlatlarının dinî eğitiminde ihmalde bulunursa, örfe ve şeriate göre iyi bir işi terk etmiş olsa da, bir vacibi terk etmemiş ve neticede bir günah işlememiştir. Her halükârda bu görüşe göre ebeveynin bu konudaki sorumluluğu tercihlidir ve imkân ölçüsünde bunu yapmaktan kaçınmamaları iyidir.

Bununla birlikte ayetlerin ve rivayetlerin zahirine bakarsak bu sorumluluğun tercihli ve müstehap değil, zorunlu olması ihtimali de vardır. Zira eğer bu sorumluluk tercihe bağlı ve müstehap olsaydı ve Tahrim

⁵⁸ Hekim, Seyyid Muhsin; Mustemseku'l-Urveti'l-Vuska, C. 7, s. 102, 36. madde.

suresindeki ayet sadece müstehap olduğunu gösterseydi Peygamber (s.a.a) sahabesi ayetin nüzulünden sonra ağlamaya başlamazdı. Eğer onun ağlaması, yanlış anlamasından kaynaklansaydı Resulullah'ın (s.a.a) bu ağlama karşısında bu emrin müstehap olduğunu ve terk etmenin cezasının ve azabının olmadığını söylemesi gerekirdi. Hz. Ali (a.s) de bir rivayette şöyle buyurmuştur:

Evlatlarınıza namazı öğretin ve sekiz yaşına geldiklerinde onları namaz hakkında uyarın.⁵⁹

Bazı rivayetlerde de ebeveyn, evlatlarına namazı emretmeyle bir sonuca ulaşamazlarsa onları cezalandırma izni verilmiştir.⁶⁰ Uyarı ve ceza da müstehap ve tercihe bağlı oluşla uyumlu değildir ve en azından müekked müstehap ve vacibe yakın olduğunu göstermektedir.

3- Dinî Eğitimde Ebeveynin Sorumlu Olduğu Durumlar

Namaz, Hac, Kur'an kıraati ve de evlatları koruma, kimlerle görüştüğüne dikkat etme türünden konuların öğretimi hakkında Masumlar'ın (a.s) siyerleri vardır. Bu siyerleri eğitimsel yumuşaklık ve hoşgörü konusunda ayrıntılı olarak anlattık. Bu şekilde denilebilir ki bu durumlar ebeveynin eğitimsel sorumluluklarındandır.

Ancak acaba ebeveynin, söylenenlere ilâveten diğer ibadetlerde de böyle bir sorumluluğu var mı yok mu sorusuna kesin bir görüş sunulamaz. Zira bir taraftan diğer ibadetlerin de yukarda zikredilenler gibi olması ihtimali vardır. Siyerlerde onların üzerinde durulmaması, onların sorun olmamasından veya ravilerin ve ashabın dikkatini çekmemesinden dolayı olabilir. Özellikle de Tahrim suresi 6. ayette müminler kendilerini ve ailelerini cehennem ateşinden korumakla görevlendirilmişken ve bu da tüm haramlardan kaçınmalarını ve tüm ilâhî emirleri yapmalarını gerektiriyorken... Diğer taraftan diğer işlere teveccüh edilmemesinin kendisinin, bu fiilleri Masumlar'ın (a.s) yaptığıının görülmediğine dair delil olması ihtimali de vardır.

⁵⁹ Vesâilu's-Şia, C. 3, s. 13, 8. rivayet.

⁶⁰ Örneğin bkz.a.g.e.; 7. rivayet.

Ancak sorun olmamak da bu işler arasında fark yaratmış olamaz. Zira bu işler Hac'dan daha az sorunlu değillerdi. Oysa çocukların Haccı hakkında Masumlar'dan (a.s) rivayetler sadır olmuş ve bize ulaşmıştır.

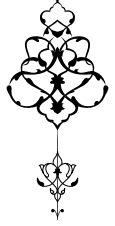
Bununla birlikte –yukarda zikrettiğimiz- Emiru'l-Muminin'in (a.s) rivayetinde geçen “edep” kelimesi, ibadetlere ek olarak ahlâk, başkalarına davranış biçimi; yemek yeme, yürüme, uyuma ve sair adabın da ebeveynlerin eğitimsel sorumluluk sınırları içine alındığını göstermektedir. Çünkü “edep” kelimesi tüm bunları içermektedir. İnançların öğretimi de ebeveynin eğitimsel sorumluluğunda özen gösterilen konulardandır. Zira İmam Zeynelâbidîn'in (a.s) Hukuk Risalesi'nde çocuğun Allah'a doğru yönlendirilmesi, çocukların hakları arasında sayılmıştır.

4- Eğitimsel Sorumlulukları Yerine Getirmede Ebeveynin Vazifesi

Bu bölümde üzerinde durulması gereken diğer bir konu, ebeveynlerin hangi durumda evlatlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmiş olacaklardır. Diğer bir deyişle ebeveynler bu sorumluluğu yerine getirmiş olmak ve Allah karşısında suçlu duruma düşmemek için ne yapmalıdırlar?

Bu sorumluluğun yerine getirilmesi, evlatlarının inanç ve amel açısından mütedeyyin olması için ebeveynin tüm gücünü bu yolda harcamasını gerektirir, aksi takdirde bu sorumluluk yerine getirilmemiştir, şeklinde bir tasavvur oluşabilir. Belki de Peygamber'in (s.a.a) ashabından birinin Tahrir suresinin 6. ayeti nazil olduğunda oturup ağlamaya başlamasının sebebi ayetten ve ebeveynin sorumluluğundan bu çıkarımı yapmasıdır.

Ama ne mutlu ki Peygamber'in (s.a.a) bu sahabeye cevabı ve bu ayetin açıklamasında geçen Masumlar'ın (a.s) diğer rivayetleri bu çıkarımla uyumlu değildir. Bu rivayetlere göre bu sorumluluğun yerine getirilmesi, ebeveynlerin evlatlarına mutlaka mütedeyyin ve inançlı olacakları şekilde davranmaları anlamında değil, ebeveynlerin evlatlarına ve ailelerine iyiliği emretmeleri ve kötülükten sakındırmaları gerektiği anlamındadır. Diğer bir deyişle ebeveynlerin sorumluluğu onlara ibadetleri ve dinî adabları, emirleri ve yasakları öğretmek, onlara bu emirleri yerine getirmelerini

emretmek ve ilâhî haramları işlemekten sakındırmaktır. Peygamber'in (s.a.a) kendisi ağlamaya başlayan adama şöyle buyurmuştur:

“Kendine emrettiğini onlara da emretmen ve kendi sakındığından onları da sakındırman (bu sorumluluğu yerine getirmek için) yeterlidir.”⁶¹

Ve Hz. Ali'den (a.s) bu rivayetin tefsirinde şöyle nakledilmiştir:

“Kendinize ve ailenize iyi işleri ve edebi öğretin.”⁶²

Bununla birlikte zikredilen sorumluluğun yerine getirilmesinde sonuç alınması, yani evlatların mütedeyyin ve inançlı olmaları gerekli değildir. Gerekli olan dinî eğitimin verilmesi, emredilmeleri ve sakındırılmalarıdır. Tüm kişiler aynı kapasiteye ve yeteneğe sahip olmadıkları gibi, aynı derecede eğitimi kabul kapasitesine de sahip değildirler. Eğitimsel faaliyetler en iyi şekilde bile gerçekleşse aynı derecede etki etmezler. Elbette ebeveynler evlatlarının dinî eğitimi için özel şartlar altında onları cezalandırma iznine de sahiptirler ama bu, ebeveynin eğitimsel sorumluluğunu yerine getirmiş olması için olumlu sonuç alınmasının gerekli olduğunu isbatlamamaktadır.

5- Dinî Eğitimde Ebeveynin Sorumluluğunun Zaman Sınırı

Evlatlar kaç yaşına kadar ebeveynlerin eğitimsel sorumluluğu altındadırlar? Acaba yaş açısından bu sorumluluğun bir sınırı var mıdır?

Bu sorunun cevabına ulaşmak için yukarda anlattığımız siyerlere başvurmamız ve onları bu açıdan incelememiz gerekir. Bu konu hakkında Masumlar'dan (a.s) naklettiğimiz siyerlerin hepsi, müstakil bir hayata başlamamış evlatlar hakkındadır. Bununla birlikte bu siyerlerin içeriği sadece ebeveynin henüz müstakil bir hayata başlamamış evlatlarına karşı sorumluluğunu gösterir. Evlatlarının bağımsız dönemlerindeki sorumluluklarıyla ilgili yorum yoktur. Masumlar'dan (a.s) nakledilen bazı rivayetler de bu iddiayı desteklemektedir. İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

⁶¹ Kâfî, C. 5, s. 62, 1. rivayet.

⁶² Mekârim Şirazi, Nasır; Tefsir-i Numune, C. 24, s. 294.

“Bırak oğlun yedi yıl oyun oynasın; yedi yıl (ona) edep ver ve yedi yıl onu kendi yanında tut. Eğer kurtuluşa ererse ne iyi, yoksa onda bir hayır yoktur.”⁶³

Bu rivayete göre ebeveynin sorumluluğu çocuğun yaşamının ilk 21 yılıyla sınırlı gibi görünmektedir, bu yaştan sonra bir sorumlulukları yoktur. Elbette bazı rivayetlerde evlatların eğitim döneminin sonu olarak on dört yaş zikredilmiştir.⁶⁴ Her halükârda bu rivayetler ebeveynlerin sorumluluğunu zaman açısından özel bir dönemle sınırlandırmışlardır.

6- Ebeveynlerin Sorumluluğunun Gerekliliği ve Eğitimsel İşlevi

Burada şu sorunun sorulması mümkündür: Dinî eğitim sorumluluğunun ebeveyne bırakılmasının ne gereği var? Güçlü kadrolara sahip eğitim kurumlarının varlığını dikkate alarak günümüzde de acaba bu siyasetin eğitimsel etkisi ve işlevi olduğu söylenebilir mi?

Bu sorunun cevabını verirken şu konuya dikkat etmemiz gerekir ki dinî eğitimde ebeveynlerin sorumluluğu, diğer eğitimsel kurumların reddedilmesi anlamına gelmemektedir. Diğer kurumların sorumluluğu, ebeveynlerin sorumluluğunun uzantısı ve onların eğitimsel rolünün tamamlayıcısıdır. Gerektiğinde evlatlarını bu kurumlara yollamak ve ihtiyaç duyulan alanlarda gerekli eğitimi almalarını sağlamak ebeveynin vazifesidir. Diğer bir deyişle ebeveynlerin eğitimsel sorumluluğunun bir boyutu da evlatlarının uygun dinî eğitimi almaları için toplumda varolan eğitimsel kurumlardan ideal verim alacak şekilde program yapmaktır. Bu programı hazırlarken varolan kurumlar arasından, en güzel biçimde eğitim alsınlar diye, çocukları için en uygun ve en iyi eğitimsel kurumu seçebilmeye çalışmaktadırlar.

Ebeveynlerin eğitimsel sorumluluğunun başka bir boyutu daha vardır. Onlar bazı durumlarda çocuklarının dinî eğitimi için doğrudan girişimde bulunmak zorundadırlar. Örneğin evlatları namaza ve oruca zorlama, dinî farzları yapmalarını izleme ve gözleme, arkadaşlarıyla gidiş

⁶³ Vesâilü's-Şîa, C. 15, s. 195, 4. rivayet.

⁶⁴ a.g.e.; Evlat hükümleri bablarından 83. bab.

gelişini takip etme, ev dışındaki davranışlarını gözlemleme, muaşeretlerde, gidiş-gelişlerde İslâmî adaba riayet etme ve benzeri konuları yapmada –tek uygun kişiler diyemesek de- en iyi kişilerdir.

İlâveten bazı konuların ev dışında öğretilmesi ya yapılamaz veya eğer yapılırsa olması gerektiği gibi başarılı olmayacaktır. Zira ailede bunların öğretimi için ev içinde, ev dışında olmayan uygun ortamlar oluşmaktadır. Arkadaşlarla, yetişkinlerle, karşı cinsle, öğretmen ve hocalarla, kardeşlerle, anne-babayla adab-ı muaşeretin öğretilmesi, bu konulara örnektir.

İlk sorunun içeriği olan, ebeveynlerin dinî eğitim sorumluluğunun zarureti ve gereğini isbat etmek için üç sebepten bahsedilebilir:

1- Ebeveynler bu sorumluluğu üstlenmek ve bu işlerle uğraşarak meşakkatine katlanmak için daha güçlü bir isteklendirmeye sahiptirler. Çoğu durumda bu işlerle uğraşmak için diğerlerinin isteklendirmesi birinci derecede maddî veya kişisel menfaattir. Ancak ebeveynlerin isteklendirmesi her ne kadar kişisel olsa da maddî değildir ve çoğu zaman onları isteklendiren konuları iyi tanımak, geride iyi bir nam ve salih bir halef bırakmaktır. İlâveten çoğu zaman ebeveynler kendi saadetlerini, mutluluklarını ve refahlarını, evlatlarının saadeti, mutluluğu ve refahında görmektedir. Hatta evlatlarını başka bir kişi olarak değil, kendi varlıklarının başka bir nüshası olarak görmektedirler. Bu yüzden ebeveynlerin maslahatları ve menfaatleri, evlatlarının maslahatları ve menfaatleriyle örtüşmektedir. Bu da ebeveynlerin kendi evlatlarının maslahatlarını ve menfaatlerini gözetmeye ve temine özen göstermelerini sağlamaktadır. Hatta çoğu zaman ebeveynler, kendi ihtiyaçlarını gidermek yerine evlatlarının ihtiyaçlarını gidermeye öncelik vermektedirler.

2- Eğitimsel faaliyetleri müessir kılan etkenlerden biri, eğitimcinin eğitim alanının yanında geçirdiği zamanın süresidir. Nitekim bu etkenlerden bir diğeri kişinin yaşamının hangi dönemini eğitime ayırdığıdır. Yaşamının ilk on-yirmi yılını kendi eğitim ve öğretimine ayıran kimse, kırklı yaşlarda kendi eğitim ve öğretimine başlayan bir kişiden daha iyi bir netice elde edecektir. Bu konunun doğruluğu sadece geleneksel kültürlerde değil, yeni araştırmalarda da kabul görmüştür. Konunun devamında bu iddianın delilleri anlatılacaktır.

Diğer taraftan evlatlar yaşamlarının ilk yıllarında –ki eğitimsel açıdan en hassas ve en önemli dönemdir- vakitlerinin çoğunu ebeveynlerinin yanında geçirmektedirler.

Öyle görünüyor ki bu iki özelliğin bir araya gelmesi –yani eğitim süresinin uzunluğu ve evlatların eğitimsel açıdan hassas bir dönemde olmaları- evlatların dinî eğitim sorumluluğunu ebeveynlere vermek için iyi bir sebeptir. Çünkü bu durumda eğitimsel faaliyetlerin etki bırakması ve işlevselliği diğer seçeneklerden çok daha fazla olacaktır.

3- Ebeveynlerin başka bir üstünlüğü daha vardır. O da evlatlarının davranışı üzerinde etki bırakacak birçok kola sahip olmalarıdır, özellikle de kendilerine ait bir yaşama başlamamışlarken. Bu yaşlarda ebeveynler evlatlarının malî kaynağı, toplumsal konumlarının menşei ve yine ihtiyaç duydukları haberlerin kaynağıdır. Bu imtiyazlardan her biri tek başına ebeveynlerin eğitimsel faaliyetlerinin işlevselliğini ve bıraktığı etkinin ölçüsünü diğer yöntemlere kıyasla oldukça artırmaktadır. Bu özellik de bu sorumluluğunun ebeveynlere bırakılmasını açıklayabilir.

Ebeveynlerin ve evlatların görüşlerinin uyumunu ölçmek için yapılan birçok araştırmanın, ebeveynlerin görüşlerinin evlatları üzerindeki –özellikle de yaşamlarının ilk yıllarındaki- etkisini onaylaması yönünden dikkat çekicidir. Örneğin bir araştırma sonucu çocukların ailelerinde öğrendikleri görüşlerin, öğrenilen diğer görüşlerden çok daha derin ve kalıcı olduğu ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Sosyo-psikologlar da ailevî eğitimin insan kişiliği üzerindeki kesin tesiri üzerinde çokça durmaktadırlar. Onlardan bazıları şöyle düşünmektedir:

“Her toplumdaki çocuk eğitim türü, o toplumun eğitimini ve kültürünü tanımak için bir anahtardır. Yani ailevî eğitim, her türlü sosyal eğitimin temelidir.”⁶⁶

Bazıları da şuna inanmaktadır:

“Her toplumun ve kültürün bölümlerinin temel kişiliğinin veya temel kişilik yapısının kökü ilk eğitime dayanır. Toplumdaki insanların sayısı

⁶⁵ Hasan Paşa, Şerifi; “Çegunegi-yi Şeklgiri-yi Nigereşha-yi Dâniş Âmuze...”, Me - muayı Makalat-ı Sempozyum-i Caygâh-i Terbiyet der Amuzeş ve Pervereş-i Devre-i İbtidâi, s. 179-181.

⁶⁶ Haşimî, Seyyid Mücteba; Terbiyet ve Şahsiyet-i İnsani, C. 1, s. 115.

kadar farklı kişilikler olsa da hepsinin bazı kişisel özellikleri müşterektir ve buna “temel kişilik” denir. Neticede her toplumun temel kişiliği, çocukluk döneminde alınan ailevî eğitim üslubunun ürünüdür.”⁶⁷

Bu şekilde denilebilir ki bu eğitimsel siyasetin uygulanması sadece gerekli ve zaruri olmakla kalmıyor, diğer seçeneklere kıyasla daha fazla bir işlevselliği de içinde barındırıyor.

Özet

Bu bölümün konuları dikkate alınarak şunlar söylenebilir:

1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyerinde ebeveyn, özellikle de baba, evlatlarının dinî eğitiminde önemli bir role sahiptir.

2- Ebeveynin sorumluluğunun zorunlu veya tercihe dayalı olup olmadığıyla ilgili kesin bir cevap verilemez. Ancak öyle görünüyor ki bu sorumluluk müstehap olmaktan çok zorunlu olmaya yakındır.

3- Dinî eğitimde ebeveynin sorumluluğu ibadetleri, ahlâkî konuları ve inançları kapsamaktadır.

4- Bu sorumluluğu yerine getirirken ebeveynin vazifesi sadece onları bilgilendirmek ve ilâhî emirleri yapmalarını, haramlardan ve Allah'a isyandan sakınmalarını emretmektir.

5- Ebeveynin eğitimsel sorumluluğu 21 yaş civarına kadardır.

6- Ebeveynler birkaç sebepten ötürü evlatlarının dinî eğitiminde önemli bir role sahip olabilirler: İlki bu iş için kuvvetli bir isteklendirme-lerinin olmasıdır. İkincisi, evlatların eğitime en iyi şekilde açık oldukları dönemde, vakitlerinin çoğunu ailelerinin yanında geçirmeleridir. Üçüncüsü evlatların 20 yaş civarına dek maddi ve manevi açıdan ebeveyne bağlı olmasıdır.

⁶⁷ Haşimî, Seyyid Mücteba; Terbiyet ve Şahsiyet-i İnsani, C. 1, s. 116.

Kaynaklar

* Kur'ân-ı Kerim

- Kur'ân-ı Kerim, Abdalbaki Gölpinarlı mealı (Türkçe, İstanbul, 1955), Süleyman Ateş Meâli (Türkçe, -6 cilt- Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988,[Yer belirtilmemiş] ve Kadri Çelik mealı; Muhammed Mehdi Fuladvend'in Farsça tercümesi (Dârul-Kur'âni'l-Kerîm, Tahran)

* Nehcu'l-Belağa

- Nehcu'l-Belağa, Seyyid Cafer Şehidi'nin tercümesi, 6. Baskı, Tahran: Şirket-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, 1373 Ş.H.(1994), Dârul-Kur'âni'l-Kerîm, Tahran. (Türkçe'de yer yer Kadri Çelik tercümesinden alıntı yapılmıştır, Ferrec yayımları, 2001.)

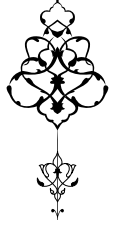
Ali, Cevad; El-Mufasssalu fı Tarihi'l-Arap Kable'l-İslâm, C. 8, 2. baskı, Bağdat, Mektebetu'l-Nihzet, m. 1978.

Âmedi; Gururul-Hikem ve Dururul-Kilem, Muhammed Ali Ensârî tercümesi. (Tarihsiz, yersiz.)

Âmilî, Muhammed bin El-Hasan, Vesâilu's-Şia ilâ Tahsili'l-Mesâili's-Şer'iyye, C. 20, Abdurrahim El-Rabbânî El-Şirazî tahkiki, Tahran, Kitapfuruşu-yi İslâmiyye, h.k. 1403.

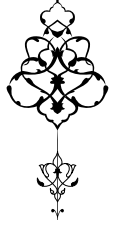
Azerbaycanî, Mesud; Azmun-i Cihetgiriye Mezhebî..., Medrese ve Üniversite Araştırma Kurumu, Kum, 1382.

Bahoner, Nasır; "Amuzeş-i Mearif-i Dinî bi Kudekan", Mecmua-yı Makalat-ı Sempozyum-i Caygâh-i Terbiyet der Amuzeş ve Pervereş, Debirhane-i Sempozyum, Tahran, Terbiyet, 1371.

- Bahoner, Nasır; Amuzeş-i Mefahim-i Dinî: Hemgam ba Revanşinasıyî Rüşd, Tahran, Sazman-ı Tebligat-ı İslâmî, 1378.
- Bandura, Albert; Nazariye-yi Yadgiri-yi İctimaî, Ferhad Mahir tercümesi, Rahgoşa, Şiraz, 1372.
- Buhariyü'l-Ca'fi, Muhammed bin İsmail; Sahihu'l-Buharî, C. 8, Beyrut, Dâru'l-Fıkr, (tarihsiz.)
- Dehhuda, Ali Ekber; Lügatname-i Dehhuda, Tahran, Muessese-i Lügatname-i Dehhuda, 1325-1334.
- Ebu Davud, Süleyman bin El-Eş'as; Sünen-i Ebi Davud, Beyrut, Dâru'l-Cenân, Müessesetu'l-Kutubi's-Sakafiye, h.k. 1409.
- Ed-Dâremî, Abdullah bin Abdurrahman; Sunenu'd-Dâremî, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. (Tarihsiz.)
- El-Bostanî, Mahmud, El-İslâm ve İlmu'n-Nefs; Âstân-ı Kuds-i Rezevî, Bonyad-ı Pejuheşha-yi İslâmî, Meşhed, h.k. 1409.
- El-Fettalu'n-Nişaburî, Muhammed; Ravzatu'l-Vaizîn, Kum, İntişarat-ı Razî. (Tarihsiz.)
- El-Firuz Âbadî, Mecduddiîn Muhammed bin Yâkub; Kamusu'l-Muhit, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Lübnan, h.k. 1412.
- Elmenarî, Şeyh Ali; Mustedreku Sefineti'l-Bihâr, C. 6, Muessesetu'l-Neşri'l-İslâmî, Kum, h.k. 1419.
- Emin, Seyyid Muhsin; Sire-i Masumân, Hucceti Kirmanî tercümesi, Suruş, Tahran, 1376,
- Eminî, İbrahim; "Nihve-i Telif-i Kitâbhâ-yi Talimat-ı Dinî-yi Devre-yi İbtidâî", Mecmua-yı Makalat-ı Sempozyum-i Caygâh-i Terbiyet der Amuzeş ve Pervereş, Debirhane-i Sempozyum, Tahran, Terbiyet, 1371.
- Eminî, İbrahim; Talim ve Terbiyet-i İslâmî, C. 2, Tahran, Encümen-i Evliya ve Mürebbiyan, 1372.
- Enis, İbrahim ve diğerleri; El-Mucemu'l-Vasit, Et-Tabeatu's-Salise, Mekteb-i Neşri's-Sekafetu'l-İslâmiyye, (yersiz), 1367.
- Erbilî, Ebu'l-Feth; Keşfu'l-Gumme fi Marifetu'l-Eimme, C. 3, Beyrut, Dâru'l-Ezva, h.k. 1405.
- Eş-Şeyhu't-Tusî, El-İstıbsar, Et-Tabeatu'r-Rabie, 4 cilt, Kum, Dâru'l-Kutubu'l-İslâmiyye, 1363.

- Feyz-i Kâşânî, Muhsin; Mehaccetu'l-Beyza, Beyrut, Muessesetu'l-İlmi li'l-Matbuat, h.k. 1403.
- Gazalî, Muhammed bin Muhammed; İhya-u Ulumi'd-Din, Abdulaziz Es-Sirvanî, Beyrut, Dâru'l-Kalem. (Tarihsiz.)
- Hafız, Şemsuddin Muhammed; Divan-ı Hafız, Kazvinî-Ganî tashihi, 5. baskı, Esatir, Tahran, 1374.
- Hamilton, Malcolm; Câmîa Şinasi-yi Dîn, Muhsin Sûlasî tercümesi, Beytan, Tahran, 1377.
- Harrânî, Ebu Muhammed; Tuhefu'l-Ukûl an Âlî'r-Resul, Ayetullah Komreî tercümesi, Tahran, Kitaphane-i İslâmiyye, 1369.
- Hasan Paşa-Şerifi; "Çigunegi-yi Şeklgiri-yi Nigereşhâ-yi Dâniş Âmuzan..." Mecmua-yı Makalat..., Sempozyum-i Caygah-i Terbiyet der Amuzeş ve Pervereş-i Devre-yi İbtidâî, Tahran, Terbiyet, 1371.
- Haşimî, Feriştî; "İcad-ı Şinaht ve Gerayeş-i Mezhebî der Kudekân", Mecmua-yı Makalat-ı Dovvumin Sempozyum-u Caygah-i Terbiyet der Amuzeş ve Pervereş, Muavenet-i Pervereş-i Vezaret-i Amuzeş ve Pervereş, Tahran, Terbiyet, 1372.
- Haşimî, Seyyid Mücteba; Terbiyet ve Şahsiyet-i İnsanî, C. 3, Kum, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1372-1375.
- Haysemî, Nureddin Ali bin Ebubekir; Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, C. 10, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.k. 1408.
- Humeynî, Seyyid Ruhullah; Âdab-ı Namaz, 3. baskı, Tahran, Muessese-i Tanzim ve Neşr-i Asar-ı İmam Humeynî, 1372.
- Humeynî, Seyyid Ruhullah; Tahriru'l-Vesile, Tahran, El-Mektebetu'l-İslâmiyye. (Tarihsiz.)
- Huveyzî, Abdulali bin Cuma; Tefsir-i Nuru's-Sekaleyn, Mea Teallikatu Haşimî'r-Resuli El-Mahallatî, C. 5, Kum, Muessese-i İsmailiyan, 1370.
- İbni Ebi Cumhuri'l-İhsâî; Evaliyu'l-Âle'l-Aziziyeti fi'l-Ehadisi'd-Diniye, Tahkiku's-Seyyidu'l-Mar'aşî ve Şeyh Mucteba El-Irakî, Kum, Matbaatu Seyyidu's-Şuheda, h.k. 1403.
- İbni Fâris; Mucemu'l-Mekayisi'l-Lugat, (yersiz), Ed-Dâru'l-İslâmiyye, h.k. 1410.

İbni Hanbel, Ahmed bin Muhammed; Musnedu'l-İmam Ahmed bin Hanbel, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. (Tarihsiz.)

İbni Manzur; Lisanu'l-Arap, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, h.k. 1408.

İbni Sa'd, Muhammed bin Sa'd; Et-Tabakatu'l-Kubra, Tahran, Neşr-i Nu, 1369.

Kant, Immanuel; Talim ve Terbiyet: Endişeha-yi Derbare-yi Amuzeş ve Pervereş, Golam Hüseyin Şukuhî tercümesi, 3. baskı, Tahran, İntişarat-ı Dânişgâh-i Tahran, 1372.

Kudî, Ahmed; Envârul-Usul, C. 2, Takrirat-ı Ders-i Ayetullah Mekârim Şirâzî, C. 1. (Yersiz-Tarihsiz.)

Kuleynî, Muhammed bin Yâkub; El-Furû' mine'l-Kâfi, C. 6, Ali Ekber Gaffarî tashihi Tahran, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, h.k. 1391.

Kuleynî, Muhammed bin Yâkub; El-Usul-i mine'l-Kâfi, Şeyh Necmuddiîn El-Âmulî, C. 2, Tahran, El-Mektebetu'l-İslâmiyye, h.k. 1391.

Kummî, Abbas; El-Kunye ve'l-Elkab, C. 2, Tahran, Mektebetu's-Sadr. (Tarihsiz.)

Kummî, Abbas; Mefatihul-Cinan, Tahran, Kitapçı, 1370.

Kummî, Abbas; Munteha'l-Âmal, C. 2, Kum, 1369.

Louis, Maalouf; El-Muncidu fi Lugat. (Yersiz, tarihsiz.)

Mazlumî, Recep Ali; Bâ Terbiyet-i Mektebî Âşina Şevim, Tahran, Emir Kebir, 1366.

Meclisî, Muhammed Bâkır; Bihâru'l-Envâr, Et-Tabakatu's-Saniye, C. 110, Beyrut, Muessesetu'l-Vefa, h.k. 1403.

Meçhul müellif; Şuma Mitevanid ta Ebed der Beheşt Zendeği Konid, Tercüme, Almanya ve Achtum Gosselchef (Watch Tower kuruluşu), m. 1987.

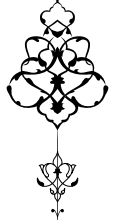
Mekârim Şirâzî, Nasır ve diğerleri; Tefsir-i Numune, 2. düzeltme, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1371.

Miller, George Armitage; Revanşinasi ve İrtibat, Talibinejad tercümesi, Tahran, Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1368.

Misbah, Muhammed Taki; Amuzeş-i Akaid, C. 3, 4. baskı, (yersiz), Sazman-ı Tebligat-i İslâmî, 1369.

Misbah, Muhammed Taki; Amuzeş-i Felsefe, C. 2, (yersiz), Sazman-ı Tebligat-i İslâmî, 1365.

- Misbahu's-Şeriat, İmam Sâdık'a (a.s) nisbet edilir, (yersiz), Muessesetu'l-Âlemiyi'l-Matbuat, h.k. 1400.
- Mufid Muhammed bin Muhammed; El-İrşad fi Marifeti Hucecillah ale'l-İbad, Haşim Resuli Mahallatı tercümesi, 2. baskı, Tahran, İslâmiyye, 1376.
- Muhammedi Rey Şehrî, Muhammed; Mizanu'l-Hikme, C. 10, Kum, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1362-1363.
- Mutahharî, Murtaza; Cihanbini-yi İslâmî, İntişarat-ı İslâmî. (Yersiz, tarihsiz.)
- Mutahharî, Murtaza; Hamase-i Huseynî, 7. baskı, İntişarat-ı Sadra, Tahran, 1367.
- Mutahharî, Murtaza; Kıyam-ı İnkılab-ı Mehdi be Zemime-yi Şehid, 9. baskı, Sadra, Tahran, 1368.
- Mutahharî, Murtaza; On Konuşma, Tahran, Sadra, 1367.
- Mutahharî, Murtaza; Seyr-i Der Nehci'l-Belağa, Tahran, Sadra, 1366.
- Muzaffer, Muhammed Rıza; Usulu'l-Fıkıh, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, Kum, 1368.
- Mülkiyan, Mustafa; "Tesir-i Din der Meneş-i Ademî", Allame, İlk yıl, no. 3.
- Müslim bin El-Haccac; El-Camiu's-Sahih (Sahih-i Müslim), Beyrut, Dâru'l-Kifr, h.k. 1401.
- Nakş-i Din der Halli Muşkilat-ı Feraveri-yi Beşer, Merdumsalarî, 23.03.1381.
- Necefî, Muhammed Hasan; Cevâhiru'l-Kelâm fî Şerhi Şeraii'l-İslâm, Tahran, Dâru'l-Kutubu'l-İslâmiyye, 1362.
- Nurî, Mirza Hüseyin bin Muhammed Takî; Müstedreku'l-Vesâil ve Müstenbetu'l-Mesâil, Âlu'l-Beyt (a.s) müessesesi tahkiki, Beyrut: Müessesetu'l-Âli'l-Beyt (a.s), h.k. 1408.
- Parsa, Muhammed; Revanşinasiyi Ruşd-i Kudek ve Nucevan, Tahran, Biset, 1368.
- Purrızaiyan, Nam; "Camiaşinasi-yi Din der Devran-ı Dermaniyi İmruz-i Cihan", Islah ve Terbiyet, Sal-i Heftum, 75-76. sayı.
- Ruhu'l-Eminî, Mahmud; Zemine-i Ferhengşinasi, İkinci kurgu, Tahran, Attar, 1368.
- Sâdî; Gulistan, Golam Hüseyin Yusufî, 4. baskı, Harezmî, Tahran, 1374.

- Salihî, Muhammed bin Yusuf; Subulu'l-Huda ve'r-Reşad, Adil Ahmet ve Ali Muhammed Ma'üz tahkiki, Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, h.k. 1414.
- Sicistanî, Ebi Davud; Sünen-i Ebi Davud, C. 2, Kemal Yusuf tashihi, Beyrut, Dâru'l-Cinân, h.k. 1409.
- Subhanî, Cafer (Ayetullah); Furuğ-u Ebediyet, C. 1, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, Kum. (Tarihsiz.)
- Sürüş, Abdulkerim; "Hademât ve Hasenat-ı Din", Kiyan, 27 numara.
- Tabatabaî, Muhammed Hüseyin (Allame); Sünenü'n-Nebi, Muhammed Hadi Fıkhî tercümesi ve tahkiki, 6. baskı, Tahran, Kitabfuruşi-yi İslâmiyye, 1375.
- Tabatabaî, Seyyid, Seyyid Muhsin; Mustemseku'l-Urvetî'l-Vuska, Neced, Matbuatu'z-Zehra, h.k. 1376.
- Tabersî, Eminuddîn Ebu Ali; Mecmau'l-Beyân, C. 10, Beyrut, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 1379.
- Tabesî, Muhammed Cevad; Hukuk-i Ferzendan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), İntişarat-ı Defter-i Tebligat-ı İslâmî, Kum, 1374.
- Tarihi, Fahrüddin bin Muhammed; Mecmau'l-Bahreyn, C. 2, Tahran, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, h.k. 1408.
- Tefsir-i İmam Hasan Askerî (a.s), Muessesetu'l-İmam El-Mehdi, Kum, h.k. 1409.
- Tusî (Şeyh); İhtiyar-u Marifeti'r-Rical, C. 2, Seyyid Mehdi El-Recaî tahkiki, Kum, Âlu'l-Beyt, h.k. 1404.
- Tusî, Ebu Cafer Muhammed bin El-Hasan; Et-Tıbyan fi Tefsiri'l-Kur'ân, C. 10, Kum, Mektebu'l-Âlemiyyi İslâmî, h.k. 1409.
- Yezdî, Seyyid Muhammed Kâzım; El-Urvetu'l-Vuska, Tahran, Müessese-i Tan-zim ve Neşr-i Âsâr-ı İmam Humeynî (r.a), 1376.
- Zerrinkub, Abdu'l-Huseyin; Behr der kuze: Nagd ve Tefsir-i Kıssahâ ve Temsilât-ı Mesnevî, Tahran, Bilimsel, Konuşma, 1368.
- Ziya Âbadî, Seyyid Muhammed; Mev'ize, 3. baskı, Tahran, Muessese-i Niya, 1373.
- Zubeydî, Murtaza; Tâcu'l-Arûs Min Cevahiru'l-Kamus, (yersiz), Dâru'l-Hidaye, h.k. 1409.

İngilizce Kaynaklar

Carig calhoun et al; Sociology; Mcgrow-Hill; altıncı baskı; 1994.

Psychology of Education; Edit K. Smith A.D. Pellegrini,...; Routledge Falmer, 2000, 1. Cilt.

R. Murray Thomas; Recent Theories of Human Development; Sage Publications; U.S. 2001.

World Religions and Educational Practices; edited by Witold tulasiewicz and Cho yee To; London, Cassell, 1993.

